

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2013

Ref

Kommersiell service i glesbygder

Delbetänkande avgivet av glesbygdsutredningen
Stockholm 1972

SOU 1972:13

Statens offentliga utredningar

1972: 13

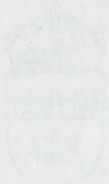
Inrikesdepartementet

Kommersiell service i glesbygder

Delbetänkande avgivet av glesbygdsutredningen

Stockholm 1972

ISBN-91-38-00171-3

Kommersiell service
i glesbygder

Till Statsrådet och chefen för inrikesdepartementet

Kungl. Maj:t bemyndigade den 27 juni 1969 chefen för inrikesdepartementet att tillkalla högst nio sakkunniga för utredning rörande glesbygdsproblemen. Med stöd av detta bemyndigande tillkallade departementschefen den 14 augusti 1969 såsom sakkunniga landshövdingen Hans Gustafsson, ordförande, ledamoten av riksdagen Frida Berglund, kanslirådet Åke Fors, ledamöterna av riksdagen Bertil Jonasson och Carl-Wilhelm Lothigius, kanslirådet Olof Petersson, före detta ledamoten av riksdagens första kammare Thore Sörlin, direktören Lars Ågren samt numera ledamoten av riksdagen Bertil Öhvall.

De sakkunniga har antagit namnet glesbygdsutredningen.

Att såsom experter biträda utredningen förordnades den 1 oktober 1969 kanslirådet Claes-Eric Norrbom, den 23 oktober 1969 numera överdirektören Stig Johansson – på egen begäran entledigad den 16 mars 1970 – samt departementssekreteraren Sven Sahlström, den 20 januari 1970 numera länsarbetsdirektören Henry Sääf, den 17 mars 1970 jägmästaren Ernst Persson – på egen begäran entledigad den 31 mars 1971 – den 1 oktober 1970 socionomen Håkan Walander, den 2 mars 1971 förste inspektören Georg Tjärnberg – på egen begäran entledigad den 30 november 1971 – den 3 november 1971 rådmannen Anders Andersson samt den 27 november 1971 byrådirektören Sven-Olof Myresten. Johansson, Myresten och Tjärnberg har inte deltagit i arbetet med detta delbetänkande. Sahlström har fungerat som kontaktman med handelsdepartementet och distributionsutredningen.

Som sekreterare åt utredningen förordnades den 14 augusti 1969 numera byråchefen Hans Åkerlund och som biträdande sekreterare den 5 oktober 1969 socionomen Håkan Walander – på egen begäran entledigad den 30 september 1970 –, den 3 mars 1970 pol. mag. Roland Norman, den 1 september 1970 fil. kand. Hans Mårtén, den 1 januari 1971 utredningssekreteraren Hans Olof Olsson, den 1 februari 1971 skolinspektören Ingemar Brodén samt den 26 maj 1971 departementssekreteraren Folke Jonsson. Arbetet med detta delbetänkande har till huvudsaklig del utförts av Norman.

Utredningen har i sitt arbete med de servicefrågor som behandlas i detta betänkande biträttats av en referensgrupp med representanter för vissa av handelns organisationer, nämligen direktör Iwan Ahlström, Sveriges Grossistförbund, direktör Ove Andersson, ICA, pol. mag. Göran Lindberg, Kooperativa förbundet samt förbundssekreterare Lennart Berg, Sveriges Livsmedels-handlareförbund. Referensgruppens ledamöter har i allt väsentligt godtagit utredningens förslag.

I enlighet med direktiven har utredningen följt den försöksverksamhet med förbättrad social service i glesbygder som med statligt stöd bedrivs i vissa kommuner. Detta har i första hand skett genom löpande kontakter med socialstyrelsens särskilda glesbygdskonsulenter och dess föredragande i glesbygdsfrågor samt genom deltagande i arbetet inom en särskild samrådsgrupp med representanter för socialstyrelsen, Svenska kommunförbundet och glesbygdsutredningen. Utredningen har därvid aktivt medverkat i upp-

läggningen av vissa försöksverksamheter med olika former av distribution av dagligvaror.

Den etapp av den regionalpolitiska utvecklingsplaneringen som har pågått i länen har varit av väsentligt intresse för utredningen. Utredningen har därför i anslutning till arbetet inom inrikesdepartementet och länsstyrelserna med Länsprogram 70 redovisat vissa preliminära synpunkter på glesbygdernas serviceförsörjning och under hand fått del av länsstyrelsernas och planeringsrådets åsikter i vissa frågor. Utredningen har sedermera även tagit del av de förslag till förbättringar av glesbygdernas serviceförsörjning som har redovisats i länsprogrammen.

Som ett led i utredningsarbetet har utredningen närmare studerat serviceförsörjningen i ett antal glesbygdskommuner. Härvid har bl. a. en närmare undersökning av detaljhandels struktur m. m. gjorts samt i en kommun en studie av glesbygdsbutikernas prisnivå. Detta arbete har lagts upp i samråd

med statens pris- och kartellnämnd och utförts med personal från nämnden samt priskontoren vid länsstyrelserna i Norrbottens, Västerbottens, Jämtlands, Värmlands och Kalmar län. Vidare har Inter-Test AB på uppdrag av utredningen genomfört en intervjuundersökning avsedd att belysa glesbygdsbefolkningens köpvanor och attityder till olika typer av service inom en glesbygdskommun. Resultatet av denna undersökning redovisas i sammandrag i bilaga 4 till detta betänkande.

Under utredningsarbetets gång har utredningen avgett yttranden över ett flertal betänkanden, bland vilka med närmare anknytning till försörjningen med kommersiell service kan nämnas "Rationell bensinhandel" (SOU 1970:24).

Utredningen får härmed överlämna delbetänkandet "Kommersiell service i glesbygder".

Stockholm i februari 1972

Hans Gustafsson

Frida Berglund

Åke Fors

Bertil Jonasson

Carl-Wilhelm Lothigius

Olof Petersson

Thore Sörlin

Lars Ågren

Bertil Öhvall

/ Hans Åkerlund

Innehåll

Kapitel 1 <i>Inledning</i>	9	2.4.9 Icke butikshandel	22
1.1 Utredningens bakgrund och syfte	9	2.4.10 Bil- och bensindetaljhandel	23
1.1.1 Arbetsgruppen för glesbygdsfrågor	9	2.5 Övrig kommersiell service	24
1.1.2 Glesbygdsutredningens tillkomst och uppdrag	9	2.5.1 Allmänt	24
1.1.3 Utredningsarbetets allmänna inriktning	10	2.5.2 Reparationservice och hantverksservice	24
1.2 Vissa utredningar om distributionsfrågor	10	2.5.3 Bankservice	24
1.2.1 Handelsdepartementets promemoria	10	2.5.4 Annan kommersiell service	25
1.2.2 Pågående utredningar som berör kommersiell service	11	2.6 Köpvanor och konsumtionsvanor	25
1.3 Utredningens uppläggning och genomförande	12	2.6.1 Köpvane- och konsumtionsvaneundersökningar	25
1.3.1 Ävgränsning av kommersiell service	12	2.6.2 SPK:s köpvaneundersökning 1965	26
1.3.2 Utredningsarbetets genomförande	12	2.6.3 Hushållsbudgetundersökningarna	27
1.3.3 Betänkandets disposition	13	2.7 Orsaker till strukturförändringarna	27
Kapitel 2 <i>Allmän beskrivning av distributionsstruktur och köpvanor</i>	14	2.7.1 Olika faktorer	27
2.1 Inledning	14	2.7.2 Befolkningsutvecklingen	28
2.2 Partihandeln med dagligvaror	14	2.7.3 Befolkningens konsumtionsökning	28
2.2.1 Allmänt om partihandeln	14	2.7.4 Köpvaneförändringarna	29
2.2.2 De stora blocken inom dagligvaruhandeln	15	2.7.5 Företagens kostnadsutveckling	30
2.2.3 Jordbrukskooperationens partihandelsverksamhet	17	2.7.6 Sortimentsutvecklingen i butikerna	32
2.2.4 Specialiserade livsmedelsgrossister	17	2.7.7 Övriga faktorer	33
2.3 Partihandeln med urvalsvaror	17	2.8 Utvecklingen inom handeln under perioden 1970-75 enligt 1970 års långtidsutredning	33
2.4 Detaljhandeln	17	Kapitel 3 <i>Serviceutbud och köpvanor i vissa glesbygdsområden</i>	35
2.4.1 Allmänt om detaljhandeln	17	3.1 Partihandeln med dagligvaror i Jämtlands och Västerbottens län	35
2.4.2 Livsmedelshandeln	17	3.1.1 Undersökningens syfte och uppläggning	35
2.4.3 Nedläggningar och nyetableringar inom all-livshandeln	18	3.1.2 Jämtlands län	36
2.4.4 Ambulerande handel	20	3.1.3 Västerbottens län	38
2.4.5 Fackhandeln	20	3.2 Detaljhandel och övrig kommersiell service i vissa glesbygdsområden	40
2.4.6 Varuhus	21	3.2.1 Kartläggningens syfte	40
2.4.7 Apotek	22	3.2.2 Undersökningsområden	40
2.4.8 Försäljning av vin och spritdrycker	22	3.2.3 Underlag för beräkning av det framtida serviceutbudet	41
		3.2.4 Livsmedelshandeln	42

3.2.5 Livsmedelspriserna i Sorsele kommun	46	Bilaga 2 Förteckning över kommersiella serviceverksamheter	96
3.2.6 Fackhandeln	47		
3.2.7 Övrig kommersiell service	49	Bilaga 3 Undersökning av serviceutbudet i några utvalda glesbygdsområden	98
3.3 Glesbygdsbefolkningens köpvaror	50	3.1 Inledning	98
3.3.1 Olika undersökningar	50	3.1.1 Bakgrund och syfte	98
3.3.2 Köpvaneundersökning i Sorsele kommun	51	3.1.2 Val av undersökningsområden	98
3.3.3 Köpvaror vid livsmedelsinköp	52	3.1.3 Allmän beskrivning av undersökningsområdena	99
3.3.4 Köpvaror vid köp av övriga varor eller tjänster	53	3.1.4 Undersökningens uppläggning	99
3.3.5 Hushållens uppfattning om serviceförhållandena	54	3.1.5 Beräkning av restidsavstånd till vissa typer av service i de undersökta kommunerna	100
Kapitel 4 Sammanfattande redovisning av glesbygdernas serviceförsörjning	56	3.2 Finnskoga-Dalby kommun	100
4.1 Inledning	56	3.2.1 Beskrivning av undersökningsområdet	100
4.2 Partihandeln	56	3.2.2 Livsmedelshandeln	102
4.3 Livsmedelshandeln	57	3.2.3 Fackhandeln	106
4.4 Fackhandeln	60	3.2.4 Övrig kommersiell service	106
4.5 Övrig kommersiell service	61	3.2.5 Andelen boende på olika restidsavstånd till olika typer av service	108
4.6 Slutsatser	62	3.3 Bergs kommun	108
Kapitel 5 Principiella synpunkter på behovet av samhällsinsatser	64	3.3.1 Beskrivning av undersökningsområdet	108
5.1 Servicebegreppet	64	3.3.2 Livsmedelshandeln	108
5.2 Målsättning för försörjningen med kommersiell service i glesbygder	64	3.3.3 Fackhandeln	113
5.3 Principiella synpunkter på behovet av åtgärder	69	3.3.4 Övrig kommersiell service	114
Kapitel 6 Utredningens överväganden och förslag	72	3.3.5 Andelen boende på olika restidsavstånd till vissa typer av service	115
6.1 Inledning	72	3.4 Sorsele kommun	116
6.2 Transportinsatser	73	3.4.1 Beskrivning av undersökningsområdet	116
6.2.1 Persontransporter	73	3.4.2 Livsmedelshandeln	118
6.2.2 Hemsändning av dagligvaror och apoteksvaror	74	3.4.3 Detaljerad undersökning av livsmedelspriserna	122
6.2.3 Olika hemsändningssätt	75	3.4.4 Fackhandeln	125
6.2.4 Utredningens förslag i fråga om transportinsatser	77	3.4.5 Övrig kommersiell service	126
6.3 Åtgärder för att vidmakthålla olika servicefunktioner	79	3.4.6 Andelen boende på olika restidsavstånd till vissa typer av service	127
6.3.1 Utgångspunkter	79	3.5 Övertorneå kommun	129
6.3.2 Varutillförseln till butikerna	80	3.5.1 Beskrivning av undersökningsområdet	129
6.3.3 Olika typer av stöd för att bevara servicefunktioner	81	3.5.2 Livsmedelshandeln	129
6.3.4 Ambulerande handel	83	3.5.3 Fackhandeln	135
6.3.5 Utredningens förslag till investeringsstöd m. m.	84	3.5.4 Övrig kommersiell service	136
6.4 Avslutande synpunkter	87	3.5.5 Andelen boende på olika restidsavstånd till vissa typer av service	138
Kapitel 7 Sammanfattning	88	3.6 Högsby kommun	138
Bilaga 1 Glesbygdsutredningens direktiv	93	3.6.1 Beskrivning av undersökningsområdet	138

3.6.2	Livsmedelshandeln	138	4.5.1	Inledning	162
3.6.3	Andelen boende på olika res- tidsavstånd till vissa typer av service	142	4.5.2	Jämförelser mellan olika ser- vicebehov	162
3.7	Ljusterö församling	142	4.5.3	Jämförelser mellan under- sökningssområden	163
3.7.1	Beskrivning av undersök- ningsområdet	142			
3.7.2	Livsmedelshandeln	143			
3.7.3	Fackhandeln	145			
3.7.4	Övrig kommersiell service . .	146			
3.7.5	Andelen boende på olika res- tidsavstånd till vissa typer av service	146			
Bilaga 4 <i>Köpvanundersökning i Sorse-</i> <i>le kommun</i> 147					
4.1	Undersökningens uppläggning	147			
4.1.1	Bakgrund	147			
4.1.2	Syfte	147			
4.1.3	Undersökningssområden	147			
4.1.4	Undersökningseenhet	148			
4.1.5	Undersökningens genomfö- rande	149			
4.1.6	Undersökningens tillförlitlig- het	149			
4.1.7	Beskrivning av serviceförhål- landena i undersökningssom- rådena	150			
4.1.8	Resultatredovisning	151			
4.2	Olika bakgrundsvariabler	151			
4.2.1	Inledning	151			
4.2.2	Demografiska förhållanden	151			
4.2.3	Förvärsarbete och pendling	151			
4.2.4	Flyttningsplaner	152			
4.2.5	Utrustning i bostaden	152			
4.2.6	Inkomstförhållanden	153			
4.2.7	Tillgång till olika kommuni- kationsmedel	153			
4.3	Köpvanor vid livsmedelsinköp	155			
4.3.1	Inledning	155			
4.3.2	Huvudinköpare av livsmedel	155			
4.3.3	Stambutik vid livsmedelsin- köp	155			
4.3.4	Inköpsfrekvens	156			
4.3.5	Förekomst av hemköp	157			
4.3.6	Inställningen till olika mo- ment vid livsmedelsinköp	158			
4.4	Köpvanor vid köp av övriga varor eller tjänster	159			
4.4.1	Inledning	159			
4.4.2	Inköpsorter för beklädnads- varor	159			
4.4.3	Inköpsorter för hemustrut- ning	160			
4.4.4	Inköpsorter för kapitalvaror	160			
4.4.5	Postorderköpens omfattning	160			
4.4.6	Andra servicefunktioner	161			
4.5	Hushållens uppfattning om service- förhållandena	162			
Bilaga 5 <i>Försöksverksamhet med varu-</i> <i>distribution</i> 182					
5.1	Inledning	182			
5.2	Hemsändning med kollektiva kom- munikationer	182			
5.2.1	Verksamhetens uppläggning	182			
5.2.2	Program för försöksverksam- het i Bräcke kommun	183			
5.2.3	Verksamhetens omfattning	189			
5.2.4	Erfarenheter av försöksverk- samheten	189			
5.3	Hemsändning med lantbrevbärare	190			
5.3.1	Verksamhetens uppläggning	190			
5.3.2	Verksamhetens omfattning	192			

1.1 Utredningens bakgrund och syfte

1.1.1 Arbetsgruppen för glesbygdsfrågor

År 1966 bildades inom Kungl. Maj:ts kansli en särskild arbetsgrupp för glesbygdsfrågor. Gruppens uppgift var att pröva och successivt lägga fram förslag till åtgärder för att förbättra levnadsförhållandena för befolkningen i glesbygderna. Arbetet inriktades till väsentlig del på att bevaka konkreta frågor som handläggs hos olika myndigheter och departement. Initiativ togs till en rad åtgärder, såsom viss försöksverksamhet och stödåtgärder för att skapa sysselsättning i form av hemarbete. I nära anknytning till arbetet utfördes inom kommunikationsdepartementet en modellplanering för lokal trafikservice (SOU 1968:33), den s. k. Vilhelmina-planen. Inom handelsdepartementet tog en särskild arbetsgrupp samtidigt upp frågan om åtgärder för att underlätta en tillfredsställande varuförsörjning (H stencil juni 1968).

1.1.2 Glesbygdsutredningens tillkomst och uppdrag

I motioner till 1969 års riksdag framställdes yrkanden om en parlamentarisk utredning rörande glesbygdernas problem. Bankoutskottet, som ställde sig bakom motionärernas hemställan, fäste i sitt utlåtande över

motionerna uppmärksamheten på det i 1969 års statsverksproposition gjorda uttalandet, att regionalpolitiken måste innefatta bl. a. strävanden att undvika eller mildra sådana glesbygdsproblem som otillfredsställande kommersiell och institutionell service. Utskottet framhöll bland annat angelägenheten av att de smidiga former, som dittills tillämpats för arbetet med glesbygdsproblemen, kunde bestå (BaU 1969:30).

Den 27 juni 1969 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för inrikesdepartementet att tillkalla särskilda sakkunniga med uppdrag att utreda glesbygdsproblemen. I direktiven för utredningens arbete (*bilaga 1*) framhålls, att utredningen bör ses som ett led i strävandena att skapa ökad jämlikhet i ekonomiskt och socialt avseende mellan människor som bor i olika regioner. Bland de frågor som utredningen bör uppmärksamma nämns bl. a. den pågående försöksverksamheten med statligt stöd till kommunala serviceåtgärder i glesbygder. Utredningsarbetet bör bedrivas i nära kontakt med kommuner och landsting samt i samarbete med bl. a. handels företrädare samt de handikappades och pensionärernas organisationer. Geografiskt skall arbetet främst inriktas på skogslänens glesbygdsproblem.

Från vissa angivna allmänna utgångspunkter bör de sakkunniga enligt direktiven ha stor frihet att själva planera sitt arbete och att ta upp frågor som de finner vara av

intresse. I första hand bör de dock söka finna långsiktiga lösningar på frågor som gäller samhällelig och kommersiell service. I fråga om trafikpolitik, arbetsmarknadspolitik m. m. bör de sakkunniga i huvudsak utgå från nu gällande riktlinjer.

1.1.3 Utredningsarbetets allmänna inriktning

Det framgår av direktiven att utredningsarbetet primärt bör gälla glesbygdernas befolkning och dess levnadsförhållanden. Det måste därmed få en klart socialpolitisk karaktär. I och för sig betydelsefulla frågor rörande olika glesbygdsområdets utvecklingsmöjligheter o. d. bör enligt utredningens tolkning av direktiven betraktas som lokaliseringpolitiska angelägenheter som utredningen inte har att behandla. I konsekvens härmed bör utredningens förslag avse åtgärder som är relativt oberoende av vilka tidsperspektiv som kan gälla för olika glesbygdsområdets utveckling. Förslagen bör sålunda utmärkas av goda möjligheter till anpassning efter hur förhållandena förändras.

Glesbygdernas svårigheter präglas framför allt av de åtkomlighetsproblem som följer av befolkningens spridda bosättning och därmed sammanhängande tids- och kostnadsavstånd till sysselsättningstillfällen och viktigare serviceinrättningar. Utredningen har bedömt det angeläget att med utgångspunkt härifrån försöka urskilja sådana problem som är särskilt utmärkande för glesbygderna och därmed särskilja glesbygdens problemen från de allmänna sociala problemen.

De problem, som utredningen har att behandla, är inte begränsade enbart till glesbygder i statistisk bemärkelse. De är aktuella även i mindre tätorter, där det lokala befolkningsunderlaget är eller förväntas bli otillräckligt för ordinär service. En närmare diskussion av glesbygdskonceptet och glesbygdens problemen redovisas i ett kommande betänkande. Utredningen anser att det är naturligt att bland de glesbygdspreglade problem, som man möter inom olika

samhällssektorer, prioritera sådana centrala frågor som är av mera allmänt intresse och rör befolkningens mest fundamentala behov. Utredningen har funnit det lämpligt att i ett delbetänkande behandla frågan om kommersiell service i glesbygder. Arbetet är i övrigt inriktat på vissa typer av samhällelig service – utbildning, sjuk- och hälsovård samt vissa andra vårdfrågor – kommunikationsfrågor i vidsträckt mening samt vissa sysselsättningsfrågor.

1.2 Vissa utredningar om distributionsfrågor

1.2.1 Handelsdepartementets promemoria

Handelsdepartementets förut nämnda undersökning år 1968 syftade till att snabbt lägga fram en översikt av varuförsörjningsfrågan i utpräglade glesbygder och överväga olika lösningar på detta alltmera akuta problem. Undersökningsrapporten remissbehandlades och en sammanfattning utarbetades i februari 1969, vari synpunkter som kommit fram i yttrandena i väsentliga delar beaktades. I sammanfattningen, som har återgetts i den av arbetsgruppen för glesbygdfrågor utgivna skriften Glesbygd (Stockholm 1969), konstateras i korthet följande.

Under senare år har utvecklingen inom detaljhandeln gått mot färre men genomgående större butiksenheter. På grund av ökat avstånd till butikerna uppstår problem med varuförsörjningen för stora delar av glesbygdens befolkningen, särskilt för de äldre och för dem som inte kan använda bil för inköpsresor. De största svårigheterna uppstår i fråga om försörjningen med dagligvaror, dvs. livsmedel, vissa kemisk-tekniska artiklar m. m. Andra varor köps mera sällan och kan i många fall inhandlas exempelvis per postorder. Givetvis kan försörjningen med varor utanför dagligvarusortimentet också bli besvärlig, t. ex. bensin, liksom tjänster av olika slag, såsom service på kapitalvaror.

Arbetsgruppens undersökningar inriktades på försörjningen med dagligvaror i två kommunblock, Vilhelmina och Strömsund,

och omfattade en kartläggning av det befintliga butiksbeståndet, en beräkning av utvecklingen fram till år 1975 samt en begränsad undersökning i hushållsledet avseende bl. a. köpvanor och vissa fysiska resurser. Av undersökningarna framkom att de båda kommunblocken var tämligen väl försedda med butiker och varubusslinjer. Av hushållen utanför centralorterna hade dock 15 % respektive 25 % mer än en mil till närmaste butik. Det beräknades att antalet butiker skulle minska kraftigt fram till år 1975, nämligen i Vilhelmina från 36 till 8 à 9 och i Strömsund från 23 till 5.

I rapporten konstateras, att befolkningsförhållandena i flertalet av glesbygdskommunerna i bl. a. Norrlands inland och nordvästra Svealand är sådana, att detaljhandels-servicen inte kan nå upp till den standard som för mera tätbefolkade delar av landet kan anses normal. De människor, som är bosatta långt från de livskraftiga serviceorterna, måste genom särskilda åtgärder ges hjälp att få sina behov tillgodosedda. Arbetsgruppen ansåg det emellertid av kostnadsskäl inte möjligt att ge hjälp i sådan omfattning att de kunde få en standard likvärdig med befolkningens i centralorterna eller andra större tätorter.

Arbetsgruppen diskuterade olika åtgärder för att mildra följderna för glesbygdsbefolkningen av den pågående strukturomvandlingen inom handeln. Bl. a. kunde hotande nedläggningar av butiker hejdas genom olika former av stöd direkt till företagen. Samhället kunde också skapa en effektiv transportapparat, som gjorde butiksbesök och hemsändningar möjliga till rimliga kostnader. Den ur olika synpunkter effektivaste lösningen ansågs vara att skapa möjligheter till hemsändning av varor efter förhandsbeställning, främst per telefon. En godtagbar hemsändningsservice syntes kunna åstadkommas om en transportapparat ordnades efter de riktlinjer som kommunikationsdepartementet utarbetat i den inledningsvis nämnda modellplanen. Därigenom skulle dessutom möjligheterna bli större för glesbygdsbefolkningen att göra butiksbesök. Telefonorder-

köp skulle ställa vissa krav såväl på hushållen i fråga om planering, lagring och tillgång till telefon som på butikerna i fråga om varulistor, ordermottagning och lämplig emballering. Problem av detta slag bedömdes vara möjliga att lösa.

Avslutningsvis sägs i rapporten, att utvidgade och fördjupade studier av glesbygdens varuförsörjningsproblem måste göras inom ramen för en mera allmän utredning om varudistributionen och konsumenternas situation. Förslag från en sådan utredning och andra utredningar som berör dessa frågor kunde i sinom tid föranleda andra lösningar med krav på ökad aktivitet från samhällets sida. Det ansågs angeläget att framlagda förslag prövades i praktiken tills sådana lösningar förelåg.

1.2.2 Pågående utredningar som berör kommersiell service

Den utredning om varudistributionen m.m. som åsyftas i närmast föregående avsnitt tillsattes i februari 1970. Vid den tidpunkten hade glesbygdsutredningens arbete i fråga om kommersiell service redan påbörjats.

Den nya utredningen, *distributionsutredningen*, har enligt sina direktiv i korthet att bedöma pågående strukturutveckling inom handeln i förhållande till konsumenternas situation. Enligt direktiven bör genom distributionsutredningen ”i görlig mån klarläggas, vilka förutsättningar, som kommer att gälla för varudistributionen i framtiden, och vilka krav som bör ställas för att konsumenternas behov skall bli tillgodosedda. En viktig uppgift blir att göra en totalbedömning, där inte bara de företagsekonomiska synpunkterna utan även hushållens insatser och uppoffringar i tid och pengar beaktas. Mot bakgrunden av en sådan totalanalys finns det anledning att överväga behovet av och formerna för samhälleliga åtgärder för att påverka handelns strukturomvandling i sådan riktning att övervältringseffekterna motverkas och att rimliga konsumentönskemål om bl. a. olika former av närhetsservice kan

tillgodoses. Härvid bör särskilt beaktas sådana krav som kan ställas med hänsyn till de gamlas och de handikappades svårigheter. I fråga om de problem som varudistributionen erbjuder i glesbygderna bör kontakt hållas med glesbygdsutredningen.”

Den allmänna målsättningen för varudistributionen bör således anges av distributionsutredningen. De speciella problem som glesbygdsbefolkningen möter på detta område har dock ansetts kunna behandlas separat utan att man därför föregriper distributionsutredningens förslag.

En annan pågående utredning som jämväl berör distributionsfrågor är *servicekommittén*. Denna kommittés arbete är dock närmast inriktat på frågan om service i bostadsområden. *Butiksetableringsutredningen* behandlar frågor rörande lokalisering och fördelning av nya butikslägen, dvs. frågor som för glesbygdsutredningen inte framstår som primära. Detsamma gäller de frågor rörande butiksplanering som behandlas av *bygglagutredningen*.

1.3 Utredningens uppläggning och genomförande

1.3.1 Avgränsning av kommersiell service

Med kommersiell service avses här sådan service, som inte tillhandahålls av primärkommuner, landsting eller stat och inte är inriktad huvudsakligen på att betjäna företag. Sådan service, som näringslivet behöver för sitt arbete, förtjänar visserligen att beaktas också i glesbygder. Utredningen har emellertid valt att i detta sammanhang enbart behandla sådan kommersiell service, som i första hand efterfrågas av enskilda personer eller hushåll. Servicefunktioner av detta slag är detaljhandel, reparations- och hantverksservice, bankservice och vissa övriga tjänster.

I *bilaga 2* redovisas en förteckning över de servicefunktioner, som i första hand kan anses vara inriktade på hushåll. Endast vissa av dessa servicefunktioner är viktiga i den

bemärkelsen, att de efterfrågas ofta eller av andra orsaker har stor betydelse. Av praktiska skäl måste utredningsarbetet begränsas till de servicebehov, som kan anses mest fundamentala och som därmed är väsentliga för befolkningens servicestandard. Frågor om dessa servicebehov och tillgodoseendet av dem behandlas närmare i *kapitel 5*.

1.3.2 Utredningsarbetets genomförande

I samband med uppläggningsarbetet med kommersiell service uppgjordes i februari 1970 följande plan:

1. Att klarlägga varudistributionens nuvarande uppbyggnad och befolkningens köpvänor i olika delar av glesbygden, i första hand inom stödområdet.
2. Att göra en prognos över distributionsstrukturens utveckling i dessa områden fram till år 1980 och bedöma hur denna utveckling inverkar på glesbygdsbefolkningens förhållanden.
3. Att bedöma om särskilda åtgärder behövs vidtas från det allmännas sida för att uppehålla en ur olika synpunkter godtagbar servicenivå och om så erfordras utarbeta förslag till lämpliga åtgärder.
4. Att i görlig mån beräkna kostnaderna för de föreslagna åtgärderna och ange hur dessa bör fördelas mellan stat, kommun, företag och enskilda personer.
5. Att initiera och stödja uppläggningsarbetet av en differentierad försöksverksamhet.

I sitt arbete har sekretariatet kontinuerligt samrått med en referensgrupp bestående av företrädare för olika organisationer och företag inom handeln. Sekretariatet och referensgruppen har rest till Umeå och Sorsele för att studera butiksbeståndet och diskutera aktuella problem med företrädare för parti- och detaljhandeln. Varudistributionsproblemen har berörts även i samband med andra studieresor som utredningen företagit inom Värmlands, Kopparbergs och Norrbottens län.

Särskilda undersökningar av butiksbeståndet i vissa kommuner samt en prisundersök-

ning har utförts av statens pris- och kartellnämnd i samråd med sekretariatet. Vidare har en undersökning av köpvanor m.m. på utredningens uppdrag utförts av Inter-Test AB. Genom länsplanerarenheterna i Jämtlands och Västerbottens län har uppgifter om partihandeln med dagligvaror inhämtats.

Utredningen har i ett antal kommuner initierat försöksverksamhet med statligt stöd till hemsändning av dagligvaror med allmänna kommunikationer resp. med lantbrevbärare. Denna verksamhet pågår fortfarande.

1.3.3 Betänkandets disposition

Betänkandet inleds med en beskrivning av distributionsstruktur och köpvanor i *kapitel 2*. Där behandlas allmänt strukturförändringarna under 1960-talet, befolkningens köpvanor och konsumtionsvanor samt utvecklingstendenserna inom handeln under perioden 1970–75.

I *kapitel 3* redovisas de undersökningar, som utredningen låtit utföra. Kapitlet omfattar även en beräkning av det framtida serviceutbudet i studerade kommuner. De insamlade uppgifterna om servicestruktur och köpvanor har tjänat som underlag för beräkningarna.

I *kapitel 4* lämnas en sammanfattning av glesbygdernas serviceförhållanden. Därvid behandlas både den nuvarande och den framtida situationen utifrån den beskrivning av nuläge och utvecklingstendenser, som redovisats i *kapitel 2* och *3*.

Utredningens principiella synpunkter på behovet av samhällsinsatser för försörjningen med kommersiell service i glesbygder redovisas i *kapitel 5*. Där preciseras utredningens uppfattning om vilken servicestandard, framför allt i fråga om tillgänglighet till serviceutbudet, som är acceptabel. Vidare diskuteras olika möjligheter att upprätthålla en acceptabel tillgänglighet.

Utredningens överväganden och slutliga förslag redovisas i *kapitel 6*. Där diskuteras även olika tänkbara åtgärder för att åstadkomma eller vidmakthålla en godtagbar för-

sörjning med kommersiell service. Slutligen beräknas överslagsmässigt kostnaderna för de föreslagna åtgärderna.

En sammanfattning av betänkandet redovisas i *kapitel 7*.

2 Allmän beskrivning av distributionsstruktur och köpvanor

2.1 Inledning

I föreliggande kapitel redovisas en allmän beskrivning av distributionsstruktur och köpvanor. Utredningen har ansett det motiverat att ge en samlad redovisning av utvecklingstendenser för hela landet som en bakgrund till de undersökningar, som berör glesbygdsförhållandena i kapitel 3.

I kapitlet behandlas utvecklingen inom partihandeln med konsumentvaror, detaljhandeln och övrig kommersiell service. Som källor har i stor utsträckning använts 1951 års allmänna företagsräkning och 1963 års företagsräkning för handeln (SOS Stockholm 1955 resp. Statistiska medd. från SCB, H 1967:107). Säkra uppgifter om utvecklingen efter 1963 saknas i vissa fall. Vidare redovisas översiktligt befolkningens köpvanor och konsumtionsvanor. Eftersom någon aktuell riksomfattande köpvaneundersökning inte har funnits tillgänglig, har uppgifter från 1965 måst användas. I kapitlet behandlas även orsakerna till strukturförändringarna, varvid olika faktorer närmare diskuteras. Avslutningsvis redovisas den väntade utvecklingen inom handeln under perioden 1970-75 enligt 1970 års långtidsutredning.

2.2 Partihandeln med dagligvaror

2.2.1 Allmänt om partihandeln

Drygt hälften av partihandelns försäljning avser producentvaror, dvs. varor som distribueras till företag för vidare bearbetning. Resterande del, konsumentvarorna, distribueras till detaljhandeln för att därefter nå slutlig konsument. I många fall passerar konsumentvarorna ett flertal grossister innan de når detaljhandeln.

Partihandeln definieras vanligen som all försäljning till andra köpare än slutliga förbrukare. Glesbygdsutredningens arbetsområde vad gäller kommersiell service har avgränsats till enbart sådan service, som är direkt inriktad på hushåll och enskilda personer. Det finns emellertid skäl att närmare beröra utvecklingen inom partihandeln med hänsyn till den ökade integrationen mellan parti- och detaljhandel. Denna s. k. blockbildning berör huvudsakligen dagligvaruhandeln, där ca 85 % av detaljhandelsförsäljningen sker genom företag, som är vertikalt integrerade med ett partihandelsföretag eller centrallager.

Enligt 1963 års företagsräkning för handeln beräknades antalet partihandelsföretag med försäljning av livsmedel, tobak och blommor uppgå till ca 2 800 med totalt ca 25 000 sysselsatta. Flertalet företag var emellertid mycket små. Av samtliga parti-

handelsföretag år 1963 hade ca två tredjedelar en försäljning understigande 1 milj. kr.

Antalet försäljningsställen inom partihandeln med dagligvaror uppgick år 1963 till nära 3 700, varav 15 % var belägna inom skogslänen, dvs Värmlands, Kopparbergs, Gävleborgs, Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län. År 1963 fanns drygt 23 % av landets folkmängd i skogslänen.

2.2.2 De stora blocken inom dagligvaruhandeln

De tre största inköpsgrupperna inom dagligvarusektorn ASK, ICA och KF svarade år 1968 för omkring hälften av partihandelsförsäljningen med dagligvaror. I tabell 2.1 redovisas förändringen av antalet distributionscentraler och försäljningen per distributionscentral i genomsnitt under perioden 1960–69. Uppgifterna har delvis erhållits direkt från respektive företag eller från koncentrationsutredningen, del IV (SOU 1968:6). På karta 2.1 visas distributionscentralernas lokalisering år 1969 för respektive ASK, ICA och KF.

Enligt tabell 2.1 har antalet distributionscentraler inom de tre stora partihandelsblocken minskat till ungefär hälften under 1960-talet. Försäljningen per distributionscentral har däremot ökat mycket starkt. Koncentrationen mot större och färre distributionscentraler uppges bero på ändrad hanteringsteknik, högre kapitalutnyttjande och ökade lönekostnader. Enligt uppgifter från Handels Utredningsinstitut steg löne-

kostnaderna inom grosshandeln med ca 142 % för kollektivanställda mellan åren 1957 och 1968. Koncentrationen torde även ha medfört stordriftsfördelar vad gäller anläggningskostnader.

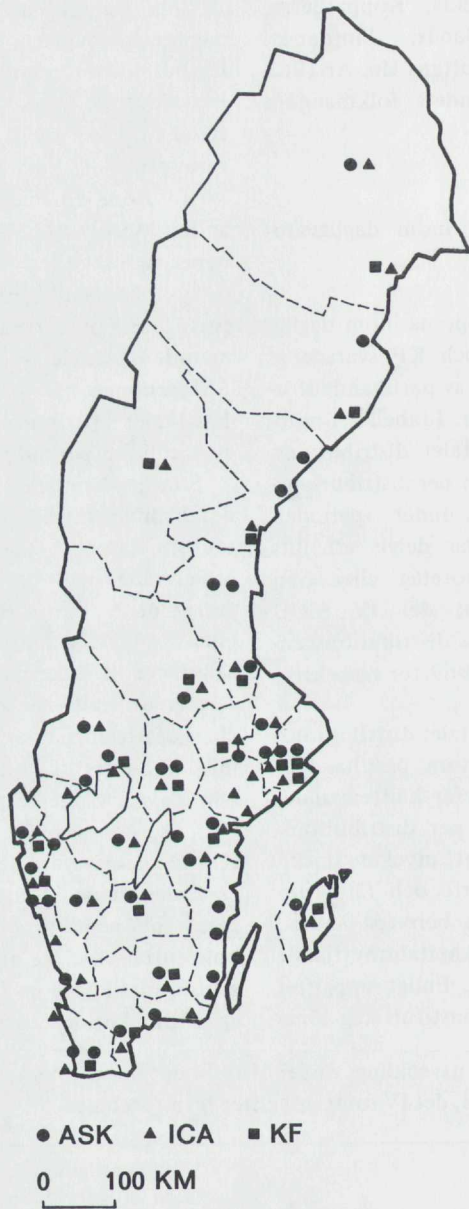
Som framgår av karta 2.1 är de stora dagligvarublockens distributionscentraler i huvudsak koncentrerade till södra och mellersta Sverige. Av totalt 94 distributionscentraler år 1969 var 27 belägna i skogslänen, varav flertalet i kustområdena.

Förutom konventionella lageranläggningar har ASK och i viss mån även ICA börjat bygga upp ett nät av fristående s. k. cash and carry-lager (snabbgross), dvs. enheter där partiförsäljningen sker enligt självbetjäningssystemet. Antalet cash and carry-lager inom ASK-gruppen har ökat från 4 till 32 under 1960-talet med en genomsnittlig försäljning av 9 milj. kr. per lager år 1969.

Som har anmärkts ovan går en stor del av detaljhandelsförsäljningen inom dagligvarusektorn genom företag, som är vertikalt integrerade med partihandeln. Trots detta svarar de tre stora partihandelsblocken för endast omkring hälften av partihandelsförsäljningen. Orsakerna är dels att mejeriprodukterna samt en stor del av kött- och charkuterivarorna och bageriprodukterna inte levereras via distributionscentralerna och dels att det förekommer specialiserad livsmedelsgrosshandel. Det kan nämnas att ICA-medlemmarnas inköp från ICA:s inköpscentraler år 1964 utgjorde ca 48 % av de totala inköpen. Fram till 1969 ökade inköpskoncentrationen så att ICA-medlemmarna i genomsnitt köpte ca 56 % av varorna från de egna distributionscentralerna.

Tabell 2.1 Partihandelns utveckling under 1960-talet inom ASK, ICA och KF. Källa: Koncentrationsutredningen, del IV samt uppgifter från företagen

År	Antal distributionscentraler				Försäljning per distributionscentral (milj. kr.)			
	ASK	ICA	KF	Samtliga	ASK	ICA	KF	Samtliga
1960	102	61	43	206	8	16	14	12
1965	62	46	26	134	21	34	53	32
1969	40	34	20	94	39	76	100	65

Karta 2.1 Distributionscentralernas lokalisering år 1969 för respektive ASK, ICA och KF.
 Källa: Uppgifter från företagen

2.2.3 Jordbrukskooperationens partihandelsverksamhet

En avsevärd del av den totala partihandeln med livsmedel sköts av jordbrukskooperationen. 1960 års jordbruksutredning beräknade andelen år 1963 till ungefär en tredjedel. I tabell 2.2 redovisas förändringen av antalet mejerier och andelsslakterier under perioden 1960–70. Uppgifterna över antalet mejerier avser förhållandena i oktober 1970.

Tabell 2.2 Antalet mejerier och andelsslakterier 1960–70. Källa: Uppgifter från Svenska Mejeriernas Riksförening och Sveriges Slakteriförbund

År	Mejerier	Andelsslakterier
1960	426	53
1965	280	46
1970	167	36

Som framgår av tabell 2.2 är koncentrationstendensen påfallande även inom jordbrukskooperationen. Uppgifter om förändringen regionalt har inte kunnat erhållas för mejerierna. År 1970 var 39 av 167 mejerier lokaliserade till skogslänen. Antalet andelsslakterier i skogslänen har minskat från 20 år 1960 till 12 år 1970.

2.2.4 Specialiserade livsmedelsgrossister

De specialiserade livsmedelsgrossisterna har vanligen ett mycket smalare sortiment än de tre stora dagligvarublocken. Flertalet specialgrossister distribuerar färskvaror av något slag. Antalet specialgrossister tillhörande Sveriges Grossistförbund minskade från 295 till 186 under perioden 1951–63. Särskilt stor minskning ägde rum bland frukt- och grönsaksgrossister. Även de specialiserade grossisternas andel av den totala partiförsäljningen sjönk under perioden. Orsaken torde främst ha varit den omfattande integrationen inom jordbrukssektorn, där den insamlade och distribuerade partihandeln hade börjat

bedrivs av samma företag samt de tre stora partihandelsblockens vidgning av sortimentet.

2.3 Partihandeln med urvalsvaror

Enligt 1963 års handelsräkning svarade partihandeln med urvalsvaror, dvs. bosättningsartiklar, beklädnadsvaror, tyger, sportartiklar, ur, böcker m. m., för drygt en tredjedel av den totala partihandeln inom konsumentvaruumrådet. Antalet partihandelsföretag uppgick år 1963 till ca 4 300 inom urvalsvarubranscherna med en total försäljning av 6,3 miljarder kr. Av samtliga verksamhetsställen var ca 10 % belägna inom skogslänen. De svarade emellertid endast för knappt 5 % av försäljningen.

2.4 Detaljhandeln

2.4.1 Allmänt om detaljhandeln

Vid behandlingen av utvecklingen inom detaljhandeln särredovisas butikshandel, icke butikshandel resp. bil- och bensindetaljhandel. Med butikshandel avses livsmedelshandel, fackhandel, varuhus, apotek samt försäljning av vin och spritdrycker. Icke butikshandel omfattar kiosker, postorderföretag och övriga verksamhetsformer.

Data över strukturutvecklingen inom detaljhandeln kan i första hand erhållas från 1951 års företagsräkning och 1963 års handelsräkning. Det totala antalet butiker inom butikshandeln minskade från nära 70 000 år 1951 till ca 57 000 år 1963. Enligt 1970 års långtidsutredning uppgick antalet verksamhetsställen inom egentlig detaljhandel år 1968 till nära 52 000.

2.4.2 Livsmedelshandeln

Det totala antalet livsmedelsbutiker minskade under perioden 1951–63 från ca 34 000 till ca 25 000. År 1963 var ungefär en

fjärdedel av livsmedelsbutikerna belägna inom skogslänen.

Av de totalt ca 25 000 livsmedelsbutiker-na år 1963 tillhörde drygt 21 000 den fullsorterade livsmedelshandeln — s. k. all-livsbutiker. Övriga butiker var specialiserade på vissa varugrupper, t. ex. mjölk, bröd, fisk, kött eller frukt. De specialiserade butikerna svarade dock för en obetydlig del av den totala livsmedelsförsäljningen.

Tabell 2.3 Antal butiker samt försäljningens storlek inom egentlig all-livsmedel 1963–69. Källa: Handelsns Utredningsinstitut, Omsättning och butiksantal 1969

År	Antal butiker	Försäljning i milj. kr.	Genomsnittlig försäljning per butik i milj. kr.
1963	21 268	9 925	0,47
1965	18 119	11 483	0,63
1967	16 310	13 359	0,82
1969	13 950	14 960	1,07

Som framgår av tabell 2.3 minskade antalet all-livsbutiker från drygt 21 000 år 1963 till ca 14 000 år 1969. Den genomsnittliga försäljningen per enhet i löpande priser mer än fördubblades under den aktuella perioden.

Tabell 2.4 Antalet all-livsbutiker och försäljningens fördelning på omsättningsklasser 1969. Källa: Handelsns Utredningsinstitut, Omsättning och butiksantal 1969

Försäljning i 1 000-tal kr	Antal butiker (%)	Försäljning (%)
— 499	47,7	11,1
500— 999	23,6	14,9
1 000—1 999	15,5	19,2
2 000—2 999	5,2	11,0
3 000—	8,0	43,8
Totalt	100,0	100,0

Enligt tabell 2.4 hade år 1969 nära hälften av all-livsbutikerna en försäljning understigande 0,5 milj. kr., vilket beror på det starka inslaget av små butiker med

manuell betjäning i den minsta omsättningsklassen. De minsta butikerna svarade emellertid endast för ca 11 % av den totala försäljningen inom all-livshandeln. Bland självbetjäningbutikerna hade mindre än en fjärdedel av enheterna en försäljning understigande 0,5 milj. kr. och nära hälften mer än 1 milj. kr.

2.4.3 Nedläggningar och nyetableringar inom all-livshandeln

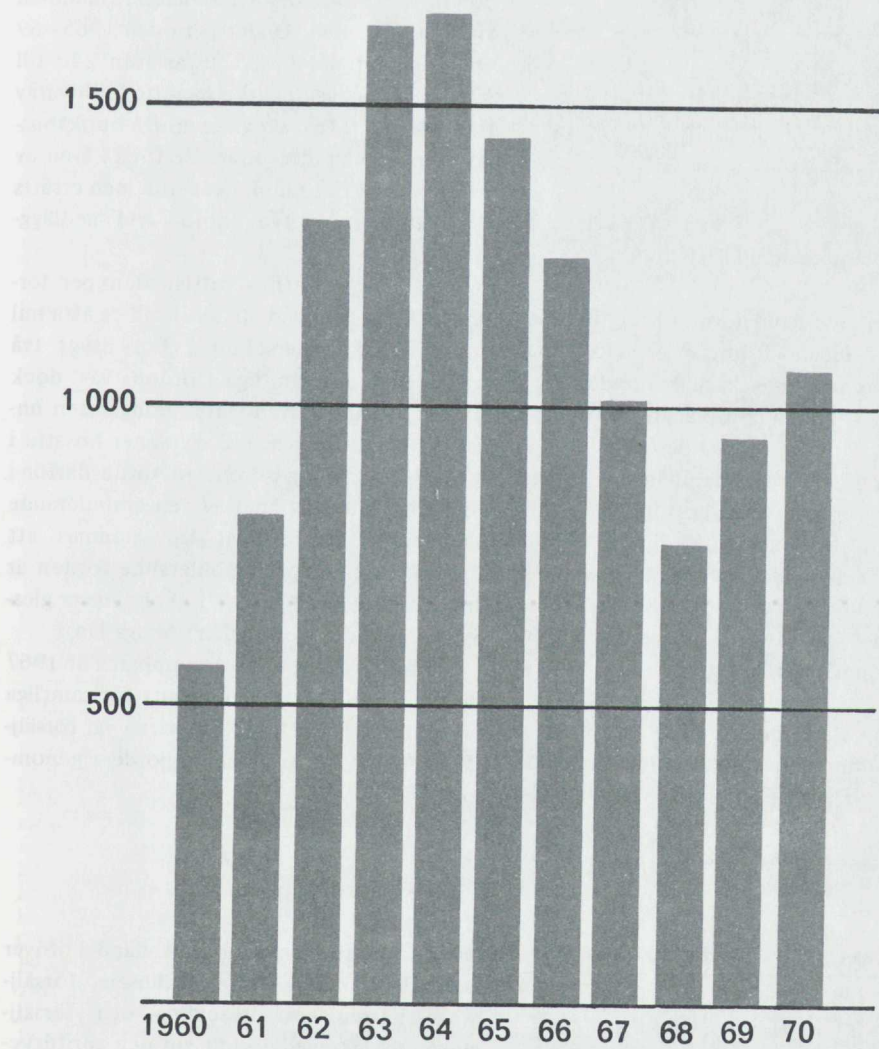
Strukturumvandlingen inom livsmedelshandeln inleddes redan under 1950-talets senare del. Butiksnedläggningarna nådde sitt maximum år 1963, då butiksbeståndets nettominskning uppgick till nära 1 700 enheter inom all-livshandeln. Under 1960-talet har butiksbeståndet minskat med drygt 11 000 enheter, varav med ca 3 400 inom konsumentkooperationen.

I fig. 2.1 redovisas butiksbeståndets årliga nettominskning under perioden 1960–70. Nyetableringarnas antal har under perioden varit relativt konstanta, nämligen omkring 200 enheter per år. Det totala antalet nedlagda livsmedelsbutiker har alltså varit omkring 200 fler per år än vad som framgår av fig. 2.1.

Uppgifter från Handelsns Utredningsinstitut och Kooperativa förbundet tyder på att nedläggningstakten inte har varit högre i glesbygdsområden än i större tätorter. Där- emot har nyetableringarna till stor del koncentrerats till de större tätorterna. Som exempel kan nämnas att år 1965 fanns i orter under 1 000 invånare och i ren glesbygd 30,8 % av konsumentkooperationens livsmedelsbutiker. Andelen var 29,5 % år 1970. En undersökning av livsmedelshandels utveckling i Jämtlands län 1950–63 (Glesbygdsforskningen, rapport nr 11) visade dock att nedläggningstakten varit högre i mer utpräglade glesbygder än i andra områden.

Enligt tabell 2.5 var de nedlagda livsmedelsbutikerna år 1970 till stor del enheter med liten omsättning. Medan omkring 40 %

Nettominskning

Figur 2.1 Nettominskning av antalet livsmedelsbutiker inom livsmedelshandeln 1960–70.
Källa: Uppgifter från Handelsns Utredningsinstitut

av samtliga butiker hade en försäljning understigande 0,5 milj. kr. år 1969 uppgick motsvarande andel till ca 75 % bland de året därpå nedlagda butikerna.

Tabell 2.5 Under 1970 nedlagda livsmedelsbutiker inom enskild handel fördelade efter försäljningens storlek år 1969. Källa: Uppgifter från Handels Utredningsinstitut

Försäljning i 1 000-tal kr.	Samtliga butiker år 1970 (%)	Härav nedlagda under år 1970 (%)
—499	41,5	74,5
500—999	25,7	17,1
1 000—	32,8	8,4
Totalt	100,0	100,0

2.4.4 Ambulerande handel

Med ambulerande handel avses kringförande av varor med bilar och bussar i regelbundna turer. Statens pris- och kartellnämnd (SPK) har vid flera tillfällen studerat den ambulerande handelns omfattning. I dessa undersökningar ingår inte gårdfarihandeln och kringförandet av varor med bryggeribilar. Nästan samtliga butiksfordon som kör i regelbundna ruttor saluför livsmedel. I övrigt förekommer främst försäljning av färghandelsvaror, blommor eller beklädnadsvaror. Huvudparten av fordonen är helårsverksamma.

Tabell 2.6 Antalet helårsverksamma fordon 1960—67 inom den ambulerande handeln. Källa: SPK, Den ambulerande handeln år 1967

År	Skogslänen exkl. Värmlands län		Övriga Sverige	Totalt
1960	239	2 040	2 279	
1963	311	2 016	2 327	
1967	345	1 611	1 956	

Som framgår av tabell 2.6 minskade antalet helårsverksamma fordon från 2 279 år 1960 till 1 956 år 1967. Inom skogslänen

exkl. Värmlands län ökade emellertid den ambulerande handeln i omfattning särskilt under de första åren av 1960-talet. SPK:s undersökning antyder att en omstrukturering ägt rum inom den ambulerande handeln så att fordon med ett specialiserat sortiment, främst vad gäller kött- och charkuterivaror har ersatts av s. k. butiksbussar med ett blandat livsmedelssortiment.

Uppgifter från Kooperativa förbundet tyder på att efter år 1967 nedläggningar har börjat ske inom den ambulerande handeln även i skogslänen. Under perioden 1965—69 minskade antalet butiksbussar från 240 till 176 inom konsumentkooperationen, varav från 144 till 116 i skogslänen. De butiksbussar som etablerades under de första åren av 1960-talet börjar nu bli nedslitna men ersätts inte alltid med nya fordon vid nedläggningen.

Den genomsnittliga ruttlängden per fordon och dag uppgick år 1967 till ca åtta mil enligt SPK:s undersökning. För drygt två tredjedelar av samtliga fordon var dock längsta avståndet från stationeringsorten under en tur högst tre mil. Personer bosatta i utpräglade glesbygdsmråden torde därför i allmänhet inte betjäna av den ambulerande handeln. Som exempel kan nämnas att antalet invånare per ambulerande fordon är ungefär dubbelt så stort i skogslänens glesbygd som inom glesbygden i övriga län.

Försäljningen per fordon uppgick år 1967 till ca 215 000 kr. i genomsnitt för samtliga fordonstyper. För butiksbussarna var försäljningen något högre och utgjorde i genomsnitt 373 000 kr.

2.4.5 Fackhandeln

Med fackhandel avses all butikshandel utöver livsmedelshandeln och varuhusens försäljning. Varuhusens utveckling och försäljningen av läkemedel samt vin och spritdrycker behandlas separat.

Trots en ökad konkurrens framför allt från varuhusen, men även från postorderföretagen, har antalet fackhandelsbutiker min-

skat relativt måttligt i jämförelse med antalet livsmedelsbutiker. En viktig orsak till denna utveckling torde vara att efterfrågan på de varor, som säljs inom fackhandeln, har ökat snabbare än på livsmedel. Antalet försäljningsställen minskade enligt 1963 års handelsräkning från ca 35 000 år 1951 till ca 32 000 år 1963. Försäljningen ökade under samma period från ca 4,5 miljarder kr. till ca 8,7 miljarder kr. i löpande priser, vilket innebär att genomsnittsförsäljningen per butik mer än fördubblats.

Totalundersökningar av fackhandeln saknas efter 1963. Ett av SPK upprättat butiksregister ger en uppfattning om förändringarna inom de olika branscherna. Butiksregistret omfattar ett urval av kommuner, vilka för närvarande svarar för drygt hälften av landets folkmängd och det beräknas täcka ca 57 % av det totala antalet butiker inom detaljhandel, hantverksservice och övriga tjänster.

I tabell 2.7 redovisas förändringarna av butiksbeståndet inom några fackhandelsbranscher. Eftersom uppgifterna grundas på ett urval med därav åtföljande felmarginaler anges endast den procentuella förändringen mellan årsskiftena 1963/64 och 1969/70.

Tabell 2.7 Butiksnätets förändring 1963–1969 inom några fackhandelsbranscher. Källa: SPK:s butiksregister

Bransch	Förändring 1963–69 (%)
Färghandelsvaror	- 7
Järnvaror	- 14
Möbler och bosättningsartiklar	- 5
Beklädnadsvaror	- 10
Skor	- 4
Manufakturvaror inkl. handskar och väskor	+ 3
Cykel- och sportartiklar	- 21
Böcker och pappersvaror	- 31
Tobak	+ 2
Ur och optik	- 1
Blommor	- 8
Övriga branscher	+ 5
Samtliga branscher	- 6

Uppgifterna i tabell 2.7 tyder på att antalet butiker har minskat relativt långsamt inom fackhandeln under 1960-talet. Den högsta nedläggningstakten förekom inom bok- och pappershandeln. Även inom fackhandeln med cykel- och sportartiklar, järnvaror samt beklädnadsvaror har nedläggningstakten varit relativt hög.

2.4.6 Varuhus

Antalet varuhus har ökat kraftigt under 1960-talet. De flesta varuhusen tillhör de tre stora kedjorna konsumentkooperationen, AB Turitz & Co samt Åhlén & Holm AB. Kedjevaruhusen ökade enligt uppgifter från Handels Utredningsinstitut från 176 år 1961 till 341 år 1969, dvs. i det närmaste en fördubbling. Försäljningen ökade under samma period från knappt 2 miljarder kr. till ca 6,5 miljarder kr. i löpande priser. Varuhusen svarade år 1969 för drygt 18 % av den totala försäljningen inom egentlig detaljhandel. Antalet varuhus utanför de tre stora kedjorna uppgick år 1969 till 39. Uppgift om antalet vid början av 1960-talet saknas.

Under 1960-talet har två särskilda former av varuhus etablerats. Den ena typen är s. k. köpmannavaruhus, där varje avdelning drivs som en särskild rörelse men utformningen i övrigt är av varuhuskaraktär. För närvarande finns i Sverige 12 egentliga köpmannavaruhus. Den andra typen utgörs av externa varuhus (stormarknader), dvs. varuhus lokaliserade till den egentliga stadsbebyggelsens periferi. Stormarknaderna arbetar med enkla lokaler, låg personalinsats och ett relativt grunt sortiment. Enligt uppgifter från Handels Utredningsinstitut finns för närvarande 16 stormarknader i Sverige.

Varuhusens försäljning utgörs till en relativt stor del av livsmedel. År 1969 uppgick livsmedelsförsäljningen till drygt 40 % av den totala försäljningen inom de tre stora varuhuskedjorna.

Tabell 2.9 Systembolagets butiksnät samt antalet fasta utlämningsställen 1960–69. Källa: Uppgifter från systembolaget

År	Skogslänen		Övriga län		Hela riket	
	Antal butiker	Antal utlämningsställen	Antal butiker	Antal utlämningsställen	Antal butiker	Antal utlämningsställen
1960	44	Uppg sakn	231	Uppg sakn	275	Uppg sakn
1965	44	330	229	209	273	539
1969	51	257	247	195	298	452

2.4.7 Apotek

Basen i distributionssystemet för apoteksvaror utgörs av det egentliga apoteket. Därutöver förekommer olika typer av läkemedelsförråd och medicinlådor. De största läkemedelsförråden, s. k. apoteksförråd, inrättas när underlaget inte är tillräckligt stort för ett fullständigt apotek. För många av de allra minsta orterna ombesörjs läkemedelsförsörjningen via medicinlådor genom en kommissionär på orten. Kommissionären tar emot beställningar och vidarebefordrar dem till apoteket. Varorna kan avhämtas hos kommissionären i regel någon eller några dagar efter beställningen. Totalt finns för närvarande ca 1 400 medicinlådor.

Tabell 2.8 Antalet apotek och apoteksförråd 1960–69. Källa: Uppgifter från Apoteksbolaget AB

Typ	1960	1969
Apotek	543	591
Apoteksförråd	33	41
Övriga läkemedelsförråd	677	693

Som framgår av tabell 2.8 har antalet apotek och övriga enheter för läkemedelsförsörjningen ökat under 1960-talet. I skogslänen fanns år 1969 ungefär en fjärdedel av det totala antalet apotek, nära en tredjedel av apoteksförråden och ca hälften av övriga läkemedelsförråd.

2.4.8 Försäljning av vin och spritdrycker

Vin- och spritförsäljningen sker dels genom systembolagets butiksnät och dels genom fasta utlämningsställen. Därutöver förekommer främst i glesbygdsmråden att buss- och lastbilslinjer tar emot rekvisitioner och lämnar ut vin- och spritpaket utefter linjens sträckning. I en glesbygdskommun planeras etablering av en filialbutik knuten till huvudbutik i annan större ort. Filialbutiken har stora begränsningar i sortimentet. Etableringen skall enligt systembolaget ses som en försöksverksamhet.

Enligt tabell 2.9 har antalet systembutiker ökat något under 1960-talets senare hälft. Ökningen har berört såväl skogslänen som övriga län. Fasta utlämningsställen förekommer främst inom skogslänen. Antalet har minskat relativt starkt efter år 1965. År 1969 fanns 288 buss- eller lastbilslinjer från vilka vin och sprit kunde rekvireras. Drygt två tredjedelar av dessa linjer trafikerade skogslänen. Inga fraktkostnader uttas av beställaren vid leverans med buss- eller lastbilslinjer.

2.4.9 Icke butikshandel

Med icke butikshandel avses kiosker, postorderföretag och övriga verksamhetsformer som hemköpsföretag, samköpsföreningar och kontraktshandeln hemförsäljning. Enligt 1951 års företagsräkning och 1963 års handelsräkning ökade antalet kiosker exkl. glass- och korvkiosker från drygt 4 000 till ca

7 000 under perioden 1951–63. Andelen av den totala detaljhandelsförsäljningen ökade under samma period från 3 % till 4,5 %. Sannolikt har denna andel även efter 1963 fortsatt att stiga.

Enligt koncentrationsutredningen, del IV, fördubblade postorderföretagen sin andel av den totala detaljhandelsförsäljningen mellan åren 1951 och 1963. Försäljningen uppgick sistnämnda år till nära 500 milj. kr., vilket motsvarade ca 2 % av den totala försäljningen inom den egentliga detaljhandeln. Flertalet postorderföretag är mycket små. Som exempel kan nämnas att år 1963 svarade 7 % av företagen för 88 % av försäljningen. Särskilt de större postorderföretagens sortiment domineras av textilvaror. I en undersökning, som SIFO år 1966 utförde på uppdrag av några postorderföretag, framkom att 69 % av hushållen i Sverige någon gång har köpt varor från postorderföretag. Andelen var högre i köpingar och på landsbygden än i städerna. För norrlandslänen var andelen särskilt hög, nämligen 89 %.

Hemköpsföretagen levererar varor till hushållen efter telefonbeställning. Renodlade hemköpsföretag förekommer numera i mycket begränsad omfattning i Sverige. Många livsmedelsbutiker bedriver emellertid hem-sändningsverksamhet i viss utsträckning. Samköpsföreningar mellan konsumenter är vanligen knutna till större arbetsplatser och tillgängliga endast för de anställda i dessa företag. Enligt Kooperativ verksamhet 1967, (SOS Stockholm 1969) uppgick försäljningen via samköpsföreningar detta år till ca 115 milj. kr. Antalet föreningar och medlemmar synes successivt minska. Kontraktsbunden hemförsäljning förekommer främst för varugrupperna hushållsmaskiner, böcker och persienner. Enligt en undersökning av SPK bedrev 224 företag med ca 4 300 försäljare direktförsäljning år 1968. Den totala försäljningen uppgick detta år till ca 300 milj. kr.

2.4.10 Bil- och bensindetaljhandel

Enligt 1951 års företagsräkning och 1963 års

handelsräkning har antalet försäljningsställen för bilar och biltillbehör ökat från ca 1 200 år 1951 till ca 1 700 år 1963. Materialet i SPK:s butiksregister antyder att ökningen har fortsatt även under perioden 1963–69. I skogslänen fanns år 1963 ca 24 % av försäljningsställena. Bland de företag, som enligt 1963 års handelsräkning bedrev bilde-taljhandel, förekom kombinationer med andra branscher i ungefär hälften av fallen. Vanligen bedrevs detaljhandelsverksamheten tillsammans med någon form av tillverkning eller reparationservice.

Bensindetaljhandeln har undersökts närmare av bensinhandelsutredningen (SOU 1970:24), där bl. a. utvecklingen av antalet försäljningsställen redovisas. Det totala antalet försäljningsställen har minskat från 10 250 år 1964 till 9 020 år 1968. En fortsatt nedläggning beräknades äga rum så att antalet, enligt oljeföretagens planer, reduceras till ca 7 500 år 1975. I skogslänen fanns år 1968 ca 29 % av försäljningsställena. Andelen beräknades minska till ca 27 % år 1975.

Den hittillsvarande och beräknade nettominskningen av stationsnätet beror främst på avvecklingen av s. k. singelanläggningar och bensinstationer utan servicemöjligheter. Antalet anläggningar, som kan utföra vissa servicearbeten, har däremot ökat något i antal. Sådana servicestationer svarade år 1964 för ca 42 % av antalet försäljningsställen. Andelen ökade till ca 50 % år 1968 och beräknades stiga till inmot 70 % år 1975.

Bensinhandelsutredningen har utfört en detaljerad undersökning av det planerade stationsnätet. Oljeföretagen planerar i stor utsträckning att bredda sitt sortiment av tjänster utanför den rena bensinstationsverksamheten. Den vanligaste kompletteringen till verksamheten är kiosk- och automathandel men även cafeteria/matservering torde bli en ofta förekommande kombination. En inte obetydlig del av bensinhandeln kan komma att kombineras med försäljning av livsmedelsvaror. Undersökningen visar emellertid att endast få sådana försäljningsställen planeras i glesbygdsområden. Det uppges att

bensindetaljhandeln därför endast i undantagsfall kan komma att lösa problemen med glesbygdernas dagligvaruförsörjning.

2.5 Övrig kommersiell service

2.5.1 Allmänt

Med övrig kommersiell service avses olika former av reparationservice och hantverkservice, bankservice samt övriga tjänster. Ett stort antal servicefunktioner kan inordnas under begreppet reparationservice och hantverksservice. Bilden kompliceras av att reparationservice ofta kombineras med annan verksamhet. Som exempel kan nämnas att enligt 1963 års handelsräkning endast en tredjedel av detaljhandelsföretagen inom branscherna ur, guldsmedsvaror, sportartiklar m. m. bedrev ren detaljhandel. Huvuddelen av övriga företag kombinerade detaljhandelsverksamheten med någon form av tillverkning eller reparationservice.

2.5.2 Reparationservice och hantverksservice

Inom reparations- och hantverksservice förekommer en rad servicefunktioner, som inte är helt inriktade på hushåll och enskilda personer. Dit hör exempelvis måleriverksamhet, snickerier, plåtslagerier, m. m. Begreppet reparationservice har här givits en relativt snäv innebörd och endast de servicefunktioner, som huvudsakligen vänder sig till hushåll och enskilda personer, kommer att behandlas.

Bilreparationer kan i viss utsträckning utföras av bensindetaljhandeln. Som nämnts i avsnitt 2.4.10 har för närvarande ungefär hälften av bensinstationerna möjlighet att utföra vissa servicearbeten. Aktuella uppgifter om antalet bilverkstäder saknas för närvarande. Statens institut för företagsutveckling har genom sitt adressregister beräknat antalet verkstäder till 4 255 år 1964. Av dessa var ca 29 % belägna i skogslänen.

Enligt SPK:s material har det totala antalet bilreparationsverkstäder ökat något under andra hälften av 1960-talet.

Inte heller för olika hantverksbranscher finns aktuella uppgifter om förändringarna under 1960-talet men för att ge en allmän bild av utvecklingen under 1960-talet har SPK:s butiksregister utnyttjats. I tabell 2.10 redovisas den procentuella förändringen av antalet verksamhetsställen inom olika branscher.

Tabell 2.10 Förändringen av antalet verksamhetsställen 1963–69 inom några olika hantverksbranscher. Källa: SPK:s butiksregister

Bransch	Förändring 1963–69 (%)
Tvätt- och strykinrättning	- 20
Kemiska tvättinrättningar	+ 13
Elinstallations- och reparationservice	+ 3
Radio- och TV-service	+ 39
Cykel- och mopedverkstäder	- 7
Rörledningsservice	- 2
Oljeeldningsservice	+ 29
Skomakerier	- 34
Glasmästerier	+ 9
Damfrisörer	+ 7
Herrfrisörer	+ 8

Som tidigare nämnts har SPK uppskattat totalantalet verksamhetsställen genom uppräknings av ett urval. Trots en viss osäkerhet som en följd härav kan emellertid några tydliga tendenser konstateras i tabell 2.10. Tvätt- och strykinrättningarna tenderar att ersättas av kemiska tvättinrättningar. Radio- och TV-service samt oljeeldningsservice har varit de mest expansiva branscherna. Skomakerierna har minskat betydligt i antal. Ingen regional fördelning av förändringen har kunnat erhållas.

2.5.3 Bankservice

Till begreppet bankservice har förts alla former av bankverksamhet, dvs. affärsbanker, sparbanker och jordbrukskassor. Eftersom postbanken bedriver bankverksamhet

via postanstalterna har även dessa inkluderats i begreppet bankservice. I övrigt behandlas postservice tillsammans med övriga kommunikationer i annat sammanhang i glesbygdsutredningen.

Jordbrukskassorna ger i princip samma bankservice som affärsbankerna och sparbankerna. Utlåning ges endast till medlemmar i jordbrukskassorna men några större begränsningar av medlemskap till särskilda kategorier förekommer inte. Postbankens service till allmänheten är likvärdig med andra bankers service vad gäller inlåning. Utlåning till privatpersoner förekommer däremot i mycket begränsad utsträckning från postbanken. Notariatstjänster och möjlighet att hyra bankfack är exempel på tjänster, som postbanken f. n. inte tillhandahåller. I områden med lantbrevbäring kan postbanksärenden uträttas direkt hos lantbrevbäraren.

Tabell 2.11 Antalet bankkontor 1959–69. Källa: Uppgifter från Svenska Handelsbanken

År	Affärsbanker	Sparbanker	Jordbrukskassor	Totalt
1959	1 176	1 530	575	3 281
1965	1 489	1 794	741	4 024
1969	1 667	1 850	765	4 282

Antalet bankkontor har som framgår av tabell 2.11 ökat betydligt under perioden 1959–69. I siffran för jordbrukskassor år 1959 ingår inte s. k. expeditionskontor. Inga uppgifter beträffande utvecklingen regionalt har kunnat erhållas. Antalet postanstalter har minskat från ca 4 000 år 1959 till ca 2 600 år 1970. Förändringen har procentuellt sett inte varit större i skogslänen än inom övriga landet.

2.5.4 Annan kommersiell service

Utöver ovan behandlade grupper av kommersiella servicefunktioner återstår ett antal verksamheter, vilka inte har kunnat inordnas under någon av de förut behandlade huvud-

grupperna. I denna restgrupp ingår kafé, konditori, restaurang, biograf, hotell, resebyrå och begravningsbyrå.

Säkra uppgifter om förändringarna inom kafé- och restaurangbranscherna har inte varit tillgängliga. Förändringarna i SPK:s butiksregister tyder dock på en betydande minskning av antalet kaféer och konditorier under perioden 1963–69, medan antalet restauranger torde ha ökat något. Bland övriga servicefunktioner kan nämnas att antalet biografier har minskat i storleksordningen 20 % under denna period.

2.6 Köpvanor och konsumtionsvanor

2.6.1 Köpvane- och konsumtionsvaneundersökningar

Hushållens inköpsmönster och konsumtionsvanor finns i endast begränsad utsträckning belysta genom riksomfattande undersökningar. SPK utförde i början av 1960-talet ett antal lokala livsmedelsundersökningar, där prisläge och konkurrenssituation behandlades. I samband med några av dessa undersökningar insamlades även uppgifter om hushållens köpvanor. Under våren 1965 utfördes en större köpvaneundersökning, som redovisades i tidskriften Pris- och kartellfrågor nr 6, 1967. Undersökningen omfattade totalt ca 2 400 hushåll fördelade över hela landet. Datainsamlingen ägde rum genom personliga intervjuer. Som intervjuinstrument användes ett intervjuformulär och en dagbok, där hushållen under en vecka antecknade bl. a. vilka inköp som gjordes. I avsnitt 2.6.2 redovisas en sammanfattning av köpvaneundersökningens viktigaste resultat. Det bör anmärkas att eftersom undersökningen utfördes år 1965 kan köpvanorna ha hunnit ändras i inte obetydlig grad.

Data över hushållens konsumtionsvanor har insamlats vid de riksomfattande s. k. hushållsbudgetundersökningarna. De båda senaste undersökningarna belyste förhållandena år 1958 respektive 1969 (Hushållens konsumtion år 1958, SOS Stockholm 1961

och Hushållsbudgetundersökningen 1969, Statistiska medd. från SCB P 1971:9). Undersökningarnas syfte var i första hand att beskriva fördelningen av hushållens konsumtion på olika varor och tjänster. Uppgifterna insamlades genom personliga intervjuer med intervjuformulär och dagbok. Varje hushållsmedlem förde kassabok över alla inköp och andra utlägg under en 30-dagarsperiod. Antalet hushåll i 1958 års undersökning uppgick till ca 3 700 och i 1969 års undersökning till ca 4 000. I avsnitt 2.6.3 redovisas data från de båda hushållsbudgetundersökningarna.

2.6.2 SPK:s köpvaneundersökning 1965

Som nämnts i avsnitt 2.6.1 omfattade SPK:s köpvaneundersökning endast livsmedelsinköp. Undersökningen avsåg att klarlägga vilken person i hushållet, som utförde inköpen, var inköpen gjordes, inköpsfrekvensen, inköpens storlek, hur varorna forslades hem och hur inköpen planerades.

I omkring 95 % av hushållen hade husmodern det huvudsakliga ansvaret för livsmedelsinköpen. I det faktiska inköpsarbetet deltog även andra hushållsmedlemmar, vilka svarade för ca en fjärdedel av inköpen. Endast 6 % av inköpen utfördes av husmor och husfar gemensamt.

Av de totala inköpen gjordes 12 % i s. k. storbutiker, dvs. med mer än 15 heltidsanställda. Hemköp och köp via butiksbussar utgjorde endast 3 % av antalet inköp. Omkring 50 % av inköpen ägde rum i närmaste butik. Endast 15 % av inköpen gjordes i samband med resor till och från arbetet.

Drygt en tredjedel av samtliga hushåll hade mer än 500 m till närmaste livsmedelsbutik. I storstäderna översteg avståndet till närmaste butik 500 m för endast en tiondel av hushållen mot nära hälften i kommuner med mindre än 30 000 invånare. Omkring en åttiondel av hushållen i de mindre kommunerna hade längre avstånd än 3 km till närmaste livsmedelsbutik.

I medeltal besöktes tre olika livsmedelsbutiker under den studerade veckan. För

flertalet hushåll fungerade dock en butik som huvudinköpskälla eller stambutik. Stambutiken svarade för omkring två tredjedelar av hushållens sammanlagda inköpssumma och var närmaste butik för ungefär två tredjedelar av hushållen. Inköpsfrekvensen var högre i storstäderna än i de mindre kommunerna. Medan omkring två tredjedelar av hushållen i storstäderna gjorde fler än sex livsmedelsköp per vecka, var motsvarande andel drygt en tredjedel i de mindre kommunerna.

Storköp, dvs. större inköp av lagringsbara varor, förekom minst en gång per månad bland drygt 25 % av hushållen. Inköpsbeloppet per inköpstillfälle var annars i allmänhet mycket lågt. Medelbeloppet per inköp uppgick till 17 kr. och vid hela 40 % av samtliga inköpställen understeg beloppet 10 kr.

Egen bil användes för hemforsling av varorna vid 15 % av köpen. En orsak till att egen bil inte användes oftare torde ha varit att bland endast en mindre del av hushållen hade husmodern körkort och disponerade över bil. Hemsändning förekom vid 3 % av samtliga köp. I övrigt skedde hemforslingen genom att varorna bars hem. Beloppsmässigt sett svarade emellertid hemsändning och "bilköp" för en betydligt högre andel än ovan redovisade siffror. Exempelvis uppgick det genomsnittliga värdet av hemsändningsköpen till 40 kr., dvs. mer än dubbelt så mycket som medelbeloppet för alla inköp.

För att belysa planeringsgraden tillfrågades hushållen bl.a. hur ofta middagsplanering ägde rum och om hushållsbudget förekom. Ungefär hälften av hushållen planerade regelbundet middagen för några dagar åt gången medan knappt en tredjedel avsatte visst belopp för kommande hushållsutgifter.

I tabell 2.12 redovisas tillgången till olika förvaringsanordningar, vilka kan påverka hushållens möjligheter att organisera inköpsverksamheten.

Tabell 2.12 Andel hushåll med tillgång till olika förvaringsanordningar 1965. Procent

Förvaringsanordning	Storstäder	Medelstora städer	Mindre kommuner	Hela riket
Ventilerat skafferi	89	84	88	88
Matkällare	56	85	87	81
Frysanordning	15	30	54	43
Kylskåp	93	94	85	88

Som framgår av tabell 2.12 hade flertalet hushåll tillgång till ventilerat skafferi, matkällare och kylskåp. Storstadshushållen saknade i stor utsträckning frysbox eller frys-skåp, medan i mindre kommuner mer än hälften av hushållen förfogade över sådana förvaringsanordningar.

2.6.3 Hushållsbudgetundersökningarna

Genom hushållsbudgetundersökningarna kan detaljerad information erhållas om hushållens fördelning av konsumtionen på olika varor och tjänster. Under perioden 1958–69 ägde markanta förskjutningar rum i konsumtionens fördelning. I första hand minskade livsmedelskonsumtionens andel medan hushållens kostnader för bostadsutnyttjande och resor ökade. Betydande förskjutningar ägde rum även inom olika varugrupper. Så t. ex. flerdubblades konsumtionsandelen för djupfrysta livsmedel. Stora variationer förelåg dessutom mellan olika hushåll vid ett och samma år. I tabell 2.13 kan jämförelser göras mellan hushåll i olika kommunstorlekar.

Som framgår av tabellen svarade livsmedelskonsumtionen för en betydligt högre andel bland hushåll i glesbygd än i storstäder. Bostadskostnadernas andel var däremot lägre för glesbygdshushållen än övriga hushåll. Skillnaderna torde delvis kunna förklaras av olikheter i disponibel inkomst mellan befolkningen i de olika kommuntyperna. Som exempel kan nämnas att, enligt 1969 års hushållsbudgetundersökning, omkring 40 % av hushållen i kommuner med upp till 10 % tätortsbefolkning, hade en disponibel inkomst understigande 20 000 kr. per år. I

Tabell 2.13 Hushållens fördelning av konsumtionen 1969 i vissa typer av kommuner. Procent

Varu- eller tjänstegrupp	Kommuner med 200 000 inv och mer	Kommuner med 20 000–50 000 inv	Glesbygdsmråden	Samtliga hushåll
Livsmedel	22,2	22,3	30,4	24,0
Alkohol, tobak	5,6	4,5	3,9	4,6
Bostad, bränsle, lyse	17,7	18,5	13,4	17,4
Kläder, skor	8,5	9,1	9,2	9,1
Inventarier och husgeråd	6,5	8,1	8,2	7,7
Resor och kommunikationer	16,1	16,6	17,7	16,9
Övriga varor och tjänster	23,4	20,9	17,2	20,3
Summa	100,0	100,0	100,0	100,0

kommuner med mellan 90 % och 100 % tätortsbefolkning hade ca 25 % av hushållen högst 20 000 kr. i disponibel inkomst.

2.7 Orsaker till strukturförändringarna

2.7.1 Olika faktorer

Som har framgått ovan har strukturförändringarna inom handel och övrig kommersiell service varit betydande under 1960-talet. Särskilt inom livsmedelshandeln har omstruktureringen gått mycket snabbt. Totalt uppgick nettominskningen av s. k. all-livsbutiker till drygt 11 000 under 1960-talet. Inom fackhandel och övrig kommersiell service har takten i strukturomvandlingen varierat i betydande grad mellan olika branscher. Huvudvikten i föreliggande avsnitt läggs på förändringarna inom livsmedelshandeln. De bakomliggande faktorerna kan dock i stort sett anses giltiga för samtliga servicefunktioner.

Strukturförändringarna har hittills huvudsakligen förklarats av förändringar i följande faktorer:

1. Befolkningsutvecklingen
2. Befolkningens konsumtionsökning
3. Köpvaneförändringarna
4. Företagens kostnadsutveckling

5. Sortimentutvecklingen i butikerna

Alla serviceverksamheter är för sin existens i första hand beroende av det ekonomiska underlaget. Servicestrukturen påverkas av befolkningsunderlagets storlek och av hur hushållen fördelar disponibel inkomst på olika konsumtionsområden. Vidare har köpvänorna betydelse, dvs. när, var och hur inköpen sker. Av stor betydelse är dessutom kostnadsutvecklingen för serviceföretagen samt möjligheterna till effektivisering av verksamheten.

I glesbygdsområdena torde otillräckligt kundunderlag vara det viktigaste skälet för nedläggning. Orsakerna till nedläggningar av livsmedelsbutiker inom enskild handel på landsbygden i Västerbottens län har undersökts i en seminarieuppsats från företagsekonomiska institutionen vid Umeå universitet. Under perioden 1961–66 nedlades 102 livsmedelsbutiker, varav i hälften av fallen bristande lönsamhet på grund av krympande underlag uppgavs som skäl. Ungefär en tredjedel av butikerna lades ned i samband med att innehavaren uppnådde pensionsåldern. Sannolikt var även i dessa fall lönsamhetsfaktorn av betydelse, eftersom verksamheten inte övertogs av någon annan.

2.7.2 Befolkningsutvecklingen

Under 1960-talet ökade folkmängden i Sverige med ca 542 000 personer, dvs. med 7,3 %. Befolkningsförändringen har emellertid varierat regionalt i betydande utsträckning. Skogslänens andel av totalbefolkningen minskade under perioden 1960–70 från 24,0 % till 21,8 %. Särskilt i skogslänens inland var befolkningsminskningen markant.

Mellan folkräkningarna 1960 och 1970 ökade totalbefolkningen 7,8 %. Tätortsbefolkningen, dvs. boende i orter med minst 200 invånare, ökade under samma period med hela 20,6 %. I skogslänens inland ökade tätortsbefolkningen endast obetydligt.

Antalet boende i glesbygd enligt folkräkningarnas definition minskade under perioden 1960–70 med ca 26,5 %. Även de

mindre tätorterna hade en i förhållande till riksgenomsnittet ogynnsam befolkningsutveckling. I de minsta tätorterna, dvs. i storleksklassen 200–499 invånare, förelåg t. o. m. en befolkningsminskning under den aktuella perioden.

Begreppen tätort och glesbygd i statistisk mening är inte ändamålsenliga för att fullständigt beskriva befolkningsutvecklingen i de glesbygdspräglade regioner, som utredningen i första hand kommer att behandla. Den allmänna samhällsutvecklingen inklusive befolkningsutvecklingen i glesbygderna redovisas utförligare i ett kommande betänkande.

2.7.3 Befolkningens konsumtionsökning

Data över konsumtionsutvecklingen kan erhållas via nationalräkenskaperna. Under 1960-talet ökade konsumtionsvolymen per capita med ca 20 % för livsmedelssortimentet och med ca 38 % för fackhandelssortimentet, vilket motsvarar en årlig tillväxt per person av ca 1,8 % för livsmedelssortimentet och ca 3,3 % för fackhandelssortimentet. Till livsmedelssortimentet räknas här förutom rena livsmedel även tobaksvaror samt delar av tidnings- och det kemisk-tekniska sortimentet. Fackhandels sortiment motsvarar i stort sett övriga varor inom egentlig detaljhandel.

Det bör anmärkas att nyss redovisade tillväxttal är riksgenomsnitt. Det finns inga andra regionala beräkningar av konsumtionens storlek än de båda hushållsbudgetundersökningarna 1958 och 1969. I 1958 års undersökning konstaterades betydande regionala konsumtionsolikheter. I storstäderna Stockholm, Göteborg och Malmö låg livsmedelskonsumtionen per invånare i kronor räknat år 1958 drygt 16 % över riksgenomsnittet och i landsbygdskommunerna ca 9 % under. Det är inte otänkbart att en viss utjämning av de regionala konsumtionsskillnaderna har ägt rum under 1960-talet, vilket i så fall skulle innebära en större konsumtionsökning i landsbygds- och glesbygdsområden än ovan redovisade riksgenomsnitt.

Tabell 2.14 Befolkningens och detaljhandelsförsäljningens fördelning på olika ortstyper 1962–66. Procent

Ortstyp	Befolkning		Livsmedelsförsäljning (kr.)		Specialvaruförsäljning (kr.)	
	1962	1966	1962	1966	1962	1966
Storstadsområden	24,6	25,0	27,1	27,3	33,0	33,6
Övriga större orter	16,9	17,7	19,6	20,6	26,3	26,6
Mindre och medelstora orter	28,0	29,8	32,8	35,5	32,0	32,6
Övriga områden	30,5	27,5	20,5	16,6	8,7	7,2
Totalt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Enligt 1969 års hushållsbudgetundersökning låg konsumtionen per invånare av mat och dryck ca 15 % över riksgenomsnittet i storstäderna och ca 7 % under riksgenomsnittet i ren glesbygd, vilket tyder på att en viss utjämnning har ägt rum sedan 1958.

2.7.4 Köpvaneförändringarna

Hushållens inköp har under 1960-talet alltmer koncentrerats till de större centralorterna. En starkt bidragande orsak torde ha varit den ökade rörligheten hos flertalet konsumenter. Den ökade rörligheten beror till stor del på bilismens framväxt och har tagit sig uttryck bl. a. i en ökad arbetskraftspendling. År 1960 förvärvsarbetade 14,7 % utanför hemkommunen enligt folkräkningen. Denna andel ökade till 18 % år 1965. Huvuddelen av arbetskraftspendlingen riktas mot städerna. Förutom den registrerade pendlingen över kommungräns förekommer sannolikt en mycket betydande arbetskraftspendling från glesbygd till centralorter inom kommunerna.

Det är naturligt att vissa inköp företas i samband med arbetsresor. Genom det ökade bilinnehavet har dessutom de rena inköpsresorna till centralorterna fått en allt större omfattning. En bidragande orsak har sannolikt varit den relativt snabba tillväxten av konsumtionen inom fackhandelssortimentet under 1960-talet. Sådana varor säljs huvudsakligen av butiker i de större tätorternas centrumområden på grund av de relativt höga underlagskraven. Där finns emellertid

även ett rikt utbud av livsmedelsvaror. Exempelvis har numera flertalet kedjehus stora livsmedelsavdelningar. I de stora tätorternas centrala delar finns dessutom vanligen ett rikhaltigt utbud av andra tjänster och det är därför naturligt att inköp av olika slag kombineras. De goda urvalsmöjligheterna och de i vissa fall förmånligare priserna har med säkerhet accentuerat köpvaneförändringarna. Inköpsens förskjutning från mindre till större orter illustreras i tabell 2.14. Uppgifterna har erhållits från Kooperativa förbundet men avser den totala detaljhandels fördelning.

Som framgår av tabellen bodde i "övriga områden", dvs. de minsta tätorterna och ren glesbygd år 1962 ca 30 % av befolkningen men där såldes endast ca 20 % av livsmedlen. Under perioden 1962–66 minskade befolkningsandelen i denna ortstyp ca 3 procentenheter medan livsmedelsförsäljningens andel minskade ca 4 procentenheter.

De ökade livsmedelsinköpen i de stora tätorternas centrumområden har tillsammans med utbyggandet av s. k. stormarknader medfört att den lokala livsmedelshandeln inte alltid är huvudbutik för hushållen. Köptroheten mot livsmedelsbutiker i förortsområden med väl utbyggd närhetshandel kan därigenom i vissa fall vara så låg som 50 % och i områden med mindre utvecklad närhetsservice ännu lägre. I mer utpräglade glesbygdsområden torde dock inte köpvaneförändringarna ha påverkat köptroheten mot den lokala handeln i fullt så stor utsträckning, om avståndet till närmaste större

centralort är relativt stort. Den i vissa områden förekommande ambulerande handeln kan emellertid avsevärt reducera underlaget för de fasta glesbygdsbutikerna.

2.7.5 Företagens kostnadsutveckling

Jämte köpkraftsunderlagets förändring torde serviceföretagens kostnadsutveckling vara den viktigaste förklaringen till strukturförändringarna bland kommersiella serviceverksamheter. Det är förenat med betydande svårigheter att beräkna kostnaderna inom tjänstesektorn på ett adekvat sätt, t. ex. per producerad enhet. HUI har räknat ut att personalkostnaderna, dvs. löner och sociala kostnader, ökade 54 % per arbetad timme inom enskild livsmedelshandel under perioden 1963–68. Även räntekostnaderna steg i storleksordningen 50 % medan ökningen för övriga kostnadslag var endast hälften så stor. Eftersom personalkostnaderna, inklusive ersättning till innehavaren, utgör närmare 70 % av livsmedelshandelns kostnader har totalökningen starkt påverkats av denna post. För samtliga kostnadslag uppgick ökningen under perioden till 47 %.

De ökade kostnaderna inom detaljhandeln torde behöva mötas med rationaliseringar för att inte slå igenom i konsumentpriserna. Möjligheterna till rationaliseringar är emellertid relativt begränsade inom servicenäringarna genom att arbetskraft endast i viss utsträckning kan ersättas av kapital. I mindre butiker svarar personalkostnaderna för en särskilt stor del av de totala kostnaderna. I tabell 2.15 redovisas personalkostnaderna i procent av omsättningen för självbetjäningbutiker inom konsumentkooperationen med fördelning på olika storleksklasser.

Som framgår av tabellen varierar personalkostnaderna i betydande grad mellan livsmedelsbutiker av olika storlekar. Under perioden 1966–69 ökade kostnaderna en procentenhet i genomsnitt för samtliga butiker. Ökningen var emellertid relativt sett större för de allra minsta butikerna.

Tabell 2.15 Personalkostnader i procent av omsättningen för konsumentkooperativa självbetjäningbutiker 1966–69

Omsättning i 1 000-tal kr.	Personalkostnader i % av omsättningen	
	1966	1969
– 499	10,1	11,9
500– 999	8,6	9,3
1 000–1 499	7,5	8,6
1 500–1 999	7,6	8,0
2 000–2 999	6,9	7,6
3 000–	6,8	7,5
Samtliga butiker	7,3	8,3

De totala omkostnadernas fördelning på olika kostnadslag enligt en undersökning av HUI redovisas i tabell 2.16. Uppgifterna grundar sig på bokslutssammandrag från ett stort antal livsmedelsbutiker inom enskild handel och avser förhållandena år 1967. I tabellen redovisas omkostnaderna för större och mindre självbetjäningbutiker.

Tabell 2.16 Omkostnaderna i procent av omsättningen i självbetjäningbutiker inom enskild handel 1967 vid olika butiksstorlekar

Kostnadslag	Omkostnader i % av omsättningen	
	250 000– 500 000 kr. i omsättning	Mer än 2 milj. kr. i omsättning
Personal		
(inkl. chefslön)	11,0	8,6
Lokal	1,9	2,3
Administration	0,6	0,4
Försäljning	0,3	0,8
Reklam	0,1	0,3
Transporter		
(utgående)	0,3	0,2
Underhåll	0,3	0,4
Avskrivningar	1,0	1,1
Räntor (utbet.)	0,3	0,3
Totalt	15,8	14,4

Omkostnadernas andel av omsättningen är högre i mindre butiker än i butiker med mer än 2 milj. kr. i årsomsättning. Skillnaden beror främst på de höga personalkostnaderna

inklusive ersättning för butiksinnehavarens eget arbete i de små butikerna. Däremot är lokalkostnaderna och försäljningskostnaderna relativt sett lägre i butiker av mindre storlek.

Skillnaderna i kostnader mellan butiker av olika storlekar leder givetvis till skillnader i lönsamhet. För att illustrera skillnadernas storlek redovisas i fig. 2.2 nettoresultatets variationer i förhållande till genomsnittet bland konsumentkooperativa självbetjäningsbutiker. Som framgår av figuren var nettoresultatet för den minsta butiksstorleken år 1965 nära 4 procentenheter lägre än genomsnittet för samtliga butiksstorlekar. För att ge samma nettoresultat som genomsnittet skulle alltså varupriset ha behövt vara ca 4 % högre i dessa butiker. År 1969 hade skillnaden i nettoresultat minskat till ca 2,5 procentenheter. Detta torde kunna till stor del förklaras av att många av de mest olönsamma butikerna hade lagts ned.

Som har framgått förut är lönsamheten betydligt sämre i de mindre livsmedelsbutikerna. Någon gräns för lägsta lönsamhet i redan etablerade butiker torde dock inte kunna beräknas generellt. I butiker utan anställda beror lönsamhetsgränsen på vilken ersättning innehavaren och dennes familj kräver för sitt arbete i butiken. Storleken på lägsta accepterade ersättning beror i sin tur på de alternativa sysselsättningsmöjligheterna för butiksinnehavaren. Som exempel redovisas i tabell 2.17 en schablonkalkyl över bruttovinst, kostnader och nettovinst för självbetjäningsbutiker med 250 000 – 500 000 kronor i omsättning. Omsättningen antas uppgå till i genomsnitt ca 400 000 kr. Beräkningarna grundar sig på de i tabell 2.16 angivna kostnaderna år 1967, vilka har omräknats till absoluta tal. Bruttovinsten uppgick enligt HUI:s undersökning till 16,1 % av omsättningen för den aktuella butiksstorleken.

Om nettovinsten i första hand används för att täcka räntan på det egna kapitalet och detta uppgår till 30 000 kr., utgör avkastningen i exemplet ovan endast 4 %. Genom låga avskrivningar och små krav på

Tabell 2.17 Beräknad bruttovinst, kostnader och nettovinst för självbetjäningsbutiker med ca 400 000 kr. i omsättning (kr.)

<i>Bruttovinst</i>		64 400
<i>Omkostnader</i>		63 200
Personal	20 800	
Eget arbete	23 200	
Lokal	7 600	
Adm., försälj., reklam	4 000	
Transporter	1 200	
Underhåll	1 200	
Avskrivningar	4 000	
Räntor (utbet.)	1 200	
<i>Nettovinst</i>		1 200

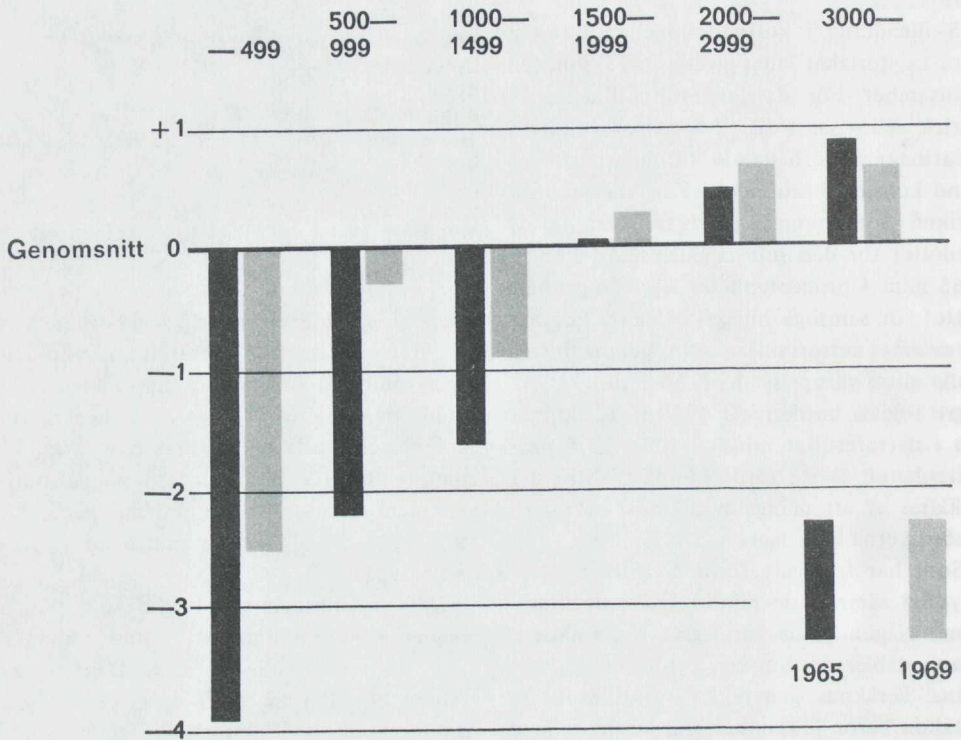
avkastning och ersättning för eget arbete kan en liten butik leva kvar trots minskad omsättning. Så småningom måste emellertid inventarier och utrustning i butikens nyanaffas och butiksfastigheten renoveras. På längre sikt torde därför inte livsmedelsbutiker med en omsättning understigande 0,5 milj. kr. kunna existera annat än i rena undantagsfall.

Det bör observeras att det nyss förda resonemanget är tillämpligt endast på sedan lång tid etablerade butiker. Den undre gränsen för lönsam drift vid nyetablering torde ligga kring en omsättning i storleksordningen 2–3 milj. kr. Enligt en undersökning redovisad i länsutredningen för Norrbottens län, BD 80, uppgick det erforderliga befolkningsunderlaget för en rationell livsmedelsbutik till 2 500 helkonsumerande personer med 1965 års planeringskrav. För år 1980 uppskattades det erforderliga befolkningsunderlaget till 3 100 helkonsumerande personer.

Varubussarna är ur lönsamhetssynpunkt närmast jämförbara med de minsta stationära livsmedelsbutikerna. År 1965 var nettoresultatet i procent av omsättningen för konsumentkooperativa varubussar 3,0 procentenheter lägre än genomsnittet för självbetjäningsbutikerna. År 1969 var skillnaden 1,7 procentenheter, vilket sannolikt kan förklaras av att de mest olönsamma varubusslinjerna har lagts ned. Nackdelen med den ambulerande handeln är främst att försäljningstiden blir relativt kort medan kostna-

Procentenheter
(skillnader i förhållande
till genomsnittet)

Butiksstorlek. Omsättning i 1000-tal kr

Figur 2.2 Skillnader i nettoresultat 1965 och 1969 mellan livsmedelsbutiker av olika storlekar. Procent av omsättningen jämfört med genomsnittet för resp. år. (Konsumentkooperativa självbetjäningbutiker)

derna kvarstår även under körtiden. Driftskostnaderna tenderar därför att bli höga trots korta körturer. Förutsättningarna för varubussverksamhet synes minska med tilltagande befolkningsgleshet. Sålunda torde förutsättningarna vara gynnsammare i södra Sveriges glesbygder och i Norrlands kustområden, där befolkningstätheten är högre och körsträckorna kortare än i skogslänens inland.

2.7.6 Sortimentutvecklingen i butikerna

Under 1960-talet har livsmedelsbutikernas sortiment i stort sett fördubblats. Enligt

uppgifter i tidskriften Supermarket nr 1 för år 1970 ökade antalet artiklar från ca 1 400 år 1958 till ca 2 800 år 1969, vilket motsvarar ett årligt genomsnittligt nettotillskott av ca 125 artiklar. Det kan dessutom nämnas att antalet intagna nya livsmedelsartiklar i Kooperativa förbundets riks Sortiment uppgick till 638 under 1969. Under året uttogs 476 artiklar ur sortimentet, dvs. nettoökningen uppgick till 162 artiklar. Sortimentökningen kan ha påverkat takten i omstruktureringen av livsmedelshandeln. En ökning av sortimentet kan t.ex. leda till kostnadsökningar i form av ökad lagerränta och ökade lokalkostnader och medföra krav på högre minimiomsättning för lönsam drift.

Sortimentsexpansionen kan även leda till ökade krav på butikernas standard, t. ex. i form av teknisk utrustning.

De små livsmedelsbutikernas sortimentsproblem gäller i första hand färskvaror. Eftersom lagringstiden är starkt begränsad för sådana varor har en liten butik behov av små kvantiteter per leverans. Riskerna för betydande fluktuationer i efterfrågan på färskvaror är betydligt mindre i en stor butik med ett stort kundunderlag än i en liten butik. Svårigheterna att exakt beräkna efterfrågan på färskvaror i den mindre butiken leder till att ett fullständigt sortiment inte alltid kan erbjudas. De hushåll, som har möjlighet att göra inköp i större och mer välsorterade butiker kan då tänkas överge den lilla butiken med påföljd att underlaget minskar och sortimentsproblemen accentueras. Om å andra sidan butikens färskvaruinköp är relativt stora uppkommer ofta ett betydande svinn med sämre lönsamhet som följd.

Sortimentets fördelning på varugrupper inom enskild livsmedelshandel har undersökts av HUI. I tabell 2.18 redovisas butikernas inköp från partihandeln år 1967 med fördelning på olika varugrupper inom lanthandel respektive livsmedelshandel.

Tabell 2.18 Den enskilda livsmedelshandelns inköp i kr. år 1967, fördelade på varugrupper. Procent

Varugrupp	Lant- handel (%)	Livs- medels- handel (%)
Bageriprodukter	5,3	7,9
Mejeriprodukter	16,8	20,4
Kött, chark, fisk	15,3	20,2
Specievaror	11,2	12,1
Konserver och djupfryst	5,5	8,8
Drycker	4,0	6,8
Frukt och grönsaker	3,9	7,0
Övriga livsmedel	1,0	1,6
Non-foodartiklar	37,0	15,2
Totalt	100,0	100,0

Som framgår av tabell 2.18 utgjordes lanthandelns sortiment till betydligt större

del än övrig livsmedelshandel av non-foodartiklar. Lanthandelns non-foodsortiment består förutom av disk- och rengöringsmedel, toalettartiklar, tidningar och tobaksvaror av textilvaror, foder, byggnadsmaterial, drivmedel, järnvaror, m. m.

2.7.7 Övriga faktorer

Utöver förut uppräknade faktorer av betydelse för strukturförändringarna kan i första hand nämnas ingripanden av olika slag från myndigheter, t. ex. genom konkurrenslagstiftning och hälsovårdsföreskrifter. Dessutom påverkas handelns strukturomvandling av den kommunala planeringen i samband med saneringar eller utbyggnader av nya bostadsområden. I detta sammanhang kan även finansieringsfrågan vara en betydelsefull faktor. Slutligen skall nämnas att svårigheter med personalrekrytering till mindre butiker i första hand för filialföretag, kan medföra nedläggning trots att den ekonomiska situationen inte har motiverat detta.

2.8 Utvecklingen inom handeln under perioden 1970–75 enligt 1970 års långtidsutredning

I 1970 års långtidsutredning behandlas varuhandeln i huvudrapporten (SOU 1970: 71) och i utredningens bilaga 3 (SOU 1971:14).

Strukturomvandlingen inom partihandeln under 1960-talet innebar en långtgående koncentration av lagerhållningen till ett mindre antal distributionscentraler. Inom vissa branscher bedöms denna koncentrationsprocess nu vara i det närmaste avslutad. Partihandelns försäljningsökning beräknas bli relativt måttlig under 1970-talets första hälft i jämförelse med den expansion, som ägde rum under närmast föregående femårsperiod. Orsaken till denna utveckling är främst att större detaljhandelsföretag alltmer väntas övergå till direktköp från producenterna och att frivilliga fackkedjor i vissa fall övertar partihandelns funktioner.

Inom detaljhandeln förväntas 1960-talets utveckling fortsätta även under perioden 1970–75. Försäljningsvolymen inom egentlig detaljhandel, dvs. livsmedelshandel, fackhandel, varuhus och expeditionshandel, beräknas stiga 3–4 procent per år. Antalet butiker bedöms minska med omkring 20 % under perioden 1968–75. Nedläggningarna beräknas i stor utsträckning komma att drabba företag utan anställda, dvs. i huvudsak små verksamhetsställen.

Antalet dagligvarubutiker, som under 1960-talet reducerades från ca 25 000 till knappt 14 000, bedöms minska i något lägre takt fram till 1975. Det totala antalet all-livsbutiker torde med denna utveckling komma att uppgå till 9 000 à 10 000 vid 1970-talets mitt. En betydande del av nedläggningarna väntas beröra omsättningsmässigt små butiker. År 1969 svarade butiker med en omsättning understigande 0,5 milj. kr. för ca 11 % av dagligvaruhandeln. Denna andel beräknas minska till ca 5 % år 1975.

Inom fackhandeln förutses att minskningen av antalet butiker blir något mindre än inom dagligvaruhandeln beroende på en väntad expansion inom vissa branscher. De utvecklingsdrag, som kan iakttas inom olika delar av fackhandeln, är utsuddade branschgränser, sortimentsinriktning utifrån behovsaspekter, långt driven specialisering samt profilskapande satsningar. Varuhus och stormarknader är de enda butikskategorier, som antalsmässigt bedöms öka under 1970-talet. Dessa båda distributionsformer beräknas svara för närmare 30 % av detaljhandelns omsättning vid mitten av 1970-talet.

3 Serviceutbud och köpvanor i vissa glesbygdsområden

3.1 Partihandeln med dagligvaror i Jämtlands och Västerbottens län

3.1.1 Undersökningens syfte och uppläggningsuppläggning

Undersökningens syfte har varit att beskriva hur ofta partihandelsföretagen inom dagligvarusektorn levererar varor till livsmedelsbutiker samt vilka taxestystem, som tillämpas för transportkostnaderna mellan partihandel och detaljhandel. Av tidsskäl har undersökningen begränsats till de största partihandelsföretagen i Jämtlands och Västerbottens län. Följande typer av dagligvarugrossister har ingått i undersökningen:

1. Fullsortimentgrossister
2. Färsivarugrossister
3. Andra specialiserade dagligvarugrossister

I samband med den kartläggning av serviceutbudet i ett antal utvalda glesbygdskommuner, som redovisas i avsnitt 3.2, insamlades även uppgifter från berörda livsmedelsbutiker om antalet leveranser per tidsenhet från partihandeln och om de tillämpade taxestystemen. En kommun i vardera Jämtlands och Västerbottens län ingår i denna kartläggning (Bergs kommun enligt indelningen

1.1.1971 och Sorsele kommun). De uppgifter som på detta sätt har insamlats direkt från livsmedelsbutikerna utgör ett komplement till partihandelsundersökningen.

Uppgifterna från partihandelsföretagen insamlades under mars 1971 genom en enkät via länsplanerarenheterna i de båda berörda länen. Totalt omfattade undersökningen fem företag i Jämtlands län och sju i Västerbottens län. Svar har erhållits från samtliga tillfrågade företag, nämligen

i Jämtlands län

AB Hakon Swenson (Hakonbolaget), Östersund
Kooperativa förbundet, Östersund
Nedre Norrlands producentförening ek. för. (NNP), Östersund
Östersundsbyggerier AB, Östersund
Margarinbolaget AB, Sundsvall

i Västerbottens län

AB Hakon Swenson (Hakonbolaget), Umeå
Kooperativa förbundet, Umeå
AB Hugo Lindfors (Nybergbolagen), Skellefteå
Norrmejerier ek. för., Skellefteå
Norrlands Slakteriförening ek. för., Umeå
Gevaliarosteriet Victor Th. Engwall & Co, Umeå
Margarinbolaget AB, Umeå

3.1.2 Jämtlands län

Hakonbolaget distribuerar varor från lager i Östersund till Jämtlands län, de södra delarna av Västerbottens län och Västernorrlands västra delar. Kooperativa förbundets lagercentral i Östersund har förutom Jämtlands län en mindre del av södra Västerbotten som verksamhetsområde. NNP:s verksamhet täcker förutom Jämtlands län även Medelpad och norra Hälsingland. Inom Jämtlands län finns mejerier i Sveg, Oviken, Östersund, Undersåker och Sikås samt slakterier i Östersund, Sveg och Strömsund. NNP levererar även bageriprodukter. Margarinbolaget distribuerar varor till butiker i Jämtlands län från lager i Sundsvall. Östersunds Bryggerier levererar drycker till de centrala delarna av länet från Östersund och har dessutom nederlag i Sveg, Rätan, Bispgården, Undersåker och Strömsund. I tabell 3.1 redovisas antalet leveranser till detaljhandeln per tidsenhet från de undersökta partihandelsföretagen.

Tabell 3.1 Antal leveranser per tidsenhet

Företag	Antal leveranser
Hakonbolaget	2 ggr/vecka
KF, kolonialvaror	1 gång/vecka
färsvaror	2 ggr/vecka
NNP	1 princip 6 ggr/vecka
Margarinbolaget	2 eller 4 ggr/månad
Östersunds-bryggerier	Enligt önskemål från resp. butik

KF distribuerar färsvaror två gånger i veckan till butiker utanför Östersund—Frösö

och Lugnvik. I några fall sker en leverans per vecka med reguljära busslinjer. NNP har byggt upp ett särskilt distributionssystem med dagliga leveranser till butikerna utefter en linje. De mer perifera delarna av länet täcks inte in av denna linje. Butikerna utanför distributionssystemet får sina varor levererade antingen av de bilar, som sköter transporterarna från och till producenterna eller med ordinarie busslinjer. Som exempel kan nämnas att större delen av transporterarna i Härjedalen ombesörjs av SJ-bussar. Margarinbolaget distribuerar varor en gång i veckan till Östersunds- och Strömsundsområdena och en gång varannan vecka till övriga delar av länet.

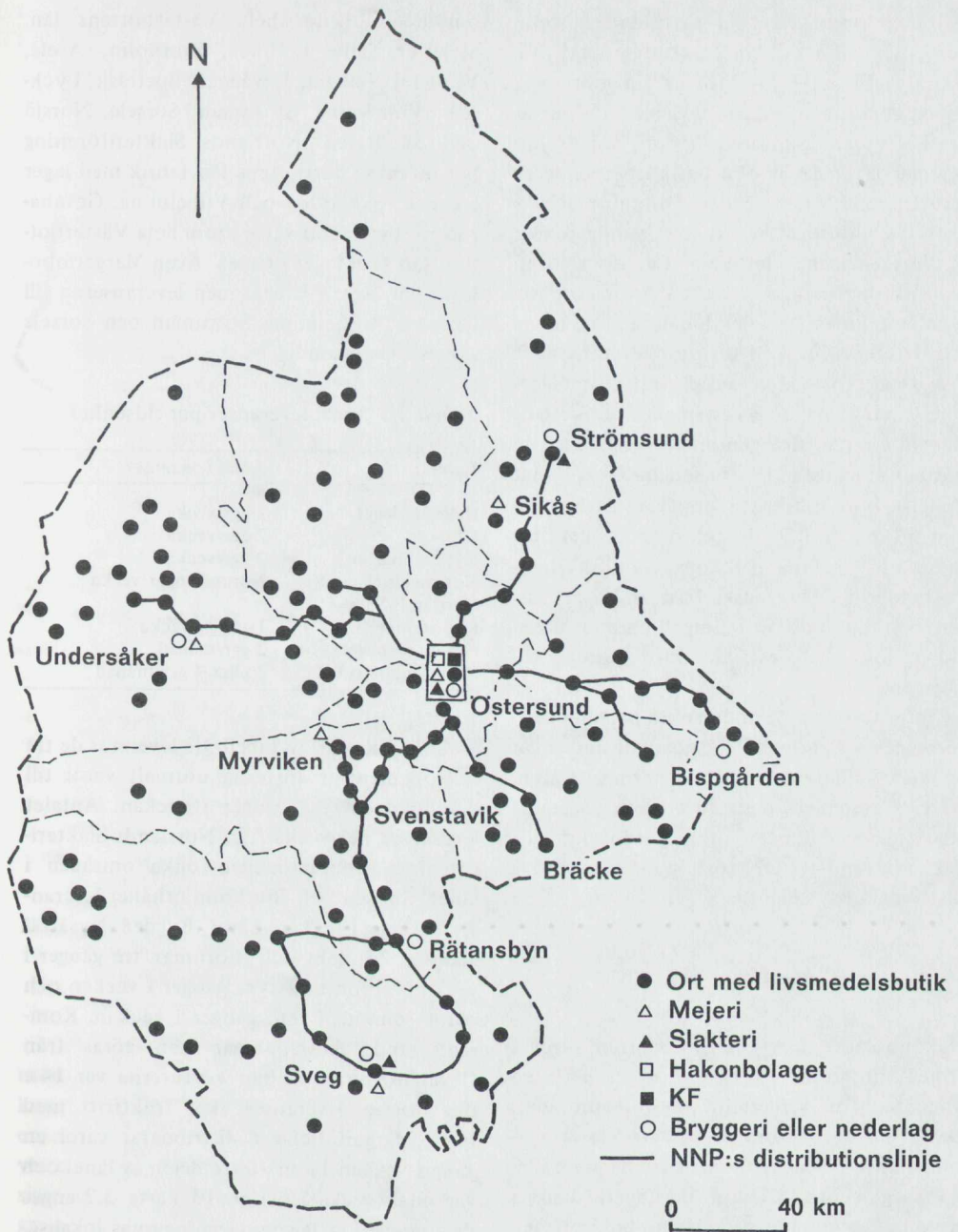
På karta 3.1 redovisas de olika lageranläggningarnas lokalisering och utsträckningen av NNP:s distributionslinje. Som framgår av kartan är åtskilliga orter med livsmedelsbutiker belägna utanför NNP:s distributionslinje.

I tabell 3.2 redovisas antalet leveranser per vecka till livsmedelsbutikerna i Bergs kommun enligt uppgifter från detaljhandelsföretagen. I många fall görs inköp från ett flertal grossister särskilt vad gäller vissa varugrupper, t. ex. brödprodukter samt frukt och grönsaker. Som exempel kan nämnas att en butik anlidade nio olika brödleverantörer. Totalt fanns vid inventeringstillfället 36 livsmedelsbutiker i Bergs kommun.

Normalt erhåller butikerna i Bergs kommun varor en gång i veckan med undantag för kött och charkuterivaror samt mejerivaror. Brödprodukter ingår inte i redovisningen på grund av de komplicerade förhållandena med ett stort antal leverantörer till varje butik.

Tabell 3.2 Antal leveranser per vecka till livsmedelsbutiker i Bergs kommun

Varugrupp	Antal butiker med fördelning efter antal leveranser per vecka						Okänt	Totalt
	-1	2	3	4-5	6-			
Kolonialvaror	33	2	-	-	1	-	36	
Frukt och grönsaker	27	8	1	-	-	-	36	
Kött och charkuterivaror	1	13	7	9	4	2	36	
Mejerivaror	1	3	15	12	5	-	36	
Bryggerivaror	32	1	-	-	-	3	36	

Karta 3.1 Partihandeln med dagligvaror i Jämtlands län

Enligt uppgifter från partihandelsföretagen tillämpas i princip fraktutjämning, dvs. några frakttillägg tas inte ut vid leveranser till mer perifert belägna butiker. NNP uttar emellertid en leveransavgift om två kr. tio öre per leveransdag och butik oberoende av leveransens storlek. Butiker utanför NNP:s eget distributionssystem, dvs. vanligen mer perifert belägna butiker, får som ovan nämnts de beställda varorna levererade via reguljära linjebilar eller busslinjer. I sådana fall debiteras butiken förutom leveransavgift även fraktkostnaden enligt trafikföretagets gängse taxa. Av de 36 livsmedelsbutikerna i Bergs kommun fick genom detta system åtta butiker merkostnader för mejerivaror. Enligt uppgift från butikerna uppgick merkostnaden till mellan 0,7 öre och 8,75 öre per liter mjölk. I vissa fall förekom även fraktmerkostnader vid leveranser från andra grossister. Samtliga butiker i Bergs kommun utom två erhöll alla beställda varor direkt till butiken.

Inte något av de undersökta partihandelsföretagen i Jämtlands län planerar ändringar av verksamheten under de närmaste åren. NNP framhåller dock att den pågående strukturomvandlingen inom jordbruket gör det nödvändigt att fortlöpande ompröva distributionssystemet.

3.1.3 Västerbottens län

Hakonbolaget levererar varor från lager i Umeå till butiker i Västerbottens län med undantag för Vilhelmina-Doroteaområdet. Dessutom ingår norra delarna av Västernorrlands län i Umeå-lagrets verksamhetsområde. KF:s lagercentral i Umeå har ungefär samma verksamhetsområde som Hakonbolaget men levererar varor även till Vilhelmina. Nybergbolagen har lager i Skellefteå och dessutom ett s. k. snabbgrosslager i Umeå. Varor distribueras inte till butiker i de södra delarna och de inre delarna av Västerbottens län. Verksamhetsområdet avgränsas i stort sett av en linje från Umeå till Lycksele, Malå och Skellefteå. Norrmejeriers verksamhets-

område omfattar hela Västerbottens län. Mejerier finns i Umeå, Bjurholm, Åsele, Vindeln, Nysätra, Lövånger, Burträsk, Lycksele, Vilhelmina, Storuman, Sorsele, Norsjö och Skellefteå. Norrlands Slakteriförening har inom Västerbottens län fabrik med lager i Umeå, Skellefteå och Vilhelmina. Gevaliarosteriet levererar varor inom hela Västerbottens län från lager i Umeå. Även Margarinbolaget har lager i Umeå, men leveranserna till Dorotea, Vilhelmina, Storuman och Sorsele sker via Östersund.

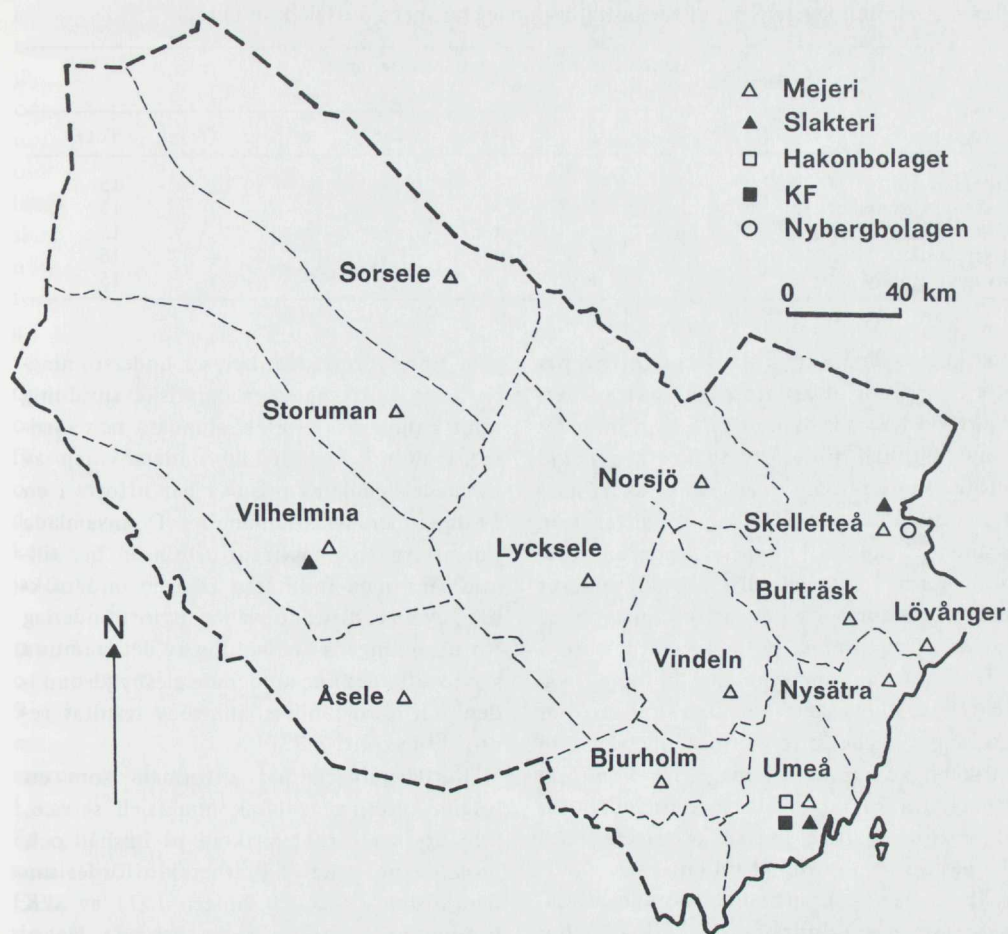
Tabell 3.3 Antal leveranser per tidsenhet

Företag	Antal leveranser
Hakonbolaget	2 ggr/vecka
KF	2 ggr/vecka
Nybergbolagen	2 ggr/vecka
Norrmejerier	Normalt 6ggr/vecka
Norrlands Slakteriförening	1-5 ggr/vecka
Gevaliarosteriet	2 ggr/månad
Margarinbolaget	2 eller 4 ggr/månad

Som framgår av tabell 3.3 levererar de tre fullsortimentsgrossisterna normalt varor till detaljhandeln två gånger i veckan. Antalet leveranser per vecka från Norrlands Slakteriförening varierar mellan olika områden i länet. Sorsele och Bjurholm erhåller leveranser en gång i veckan, Sävar, Bygdeå, Nysätra, Vännäs, Vindeln och Storuman tre gånger i veckan, Holmsund fyra gånger i veckan och övriga områden fem gånger i veckan. Kompletterande beställningar kan göras från Gevaliarosteriet mellan körturerna var 14:e dag. Dessa leveranser sker fraktfritt med buss. Margarinbolaget distribuerar varor en gång i veckan inom större delen av länet och varannan vecka i övrigt. På karta 3.2 anges de undersökta lageranläggningarnas lokalisering.

I tabell 3.4 redovisas antalet leveranser per vecka till livsmedelsbutikerna i Sorsele kommun enligt uppgifter från detaljhandelsföretagen. Det fanns 15 livsmedelsbutiker i Sorsele kommun vid undersökningstillfället.

Liksom i Bergs kommun enligt tabell 3.2 erhåller livsmedelsbutikerna i Sorsele kom-

Karta 3.2 Partihandeln med dagligvaror i Västerbottens län

mun vanligen varuleveranser en gång i veckan. Ett relativt stort antal butiker får emellertid frukt och grönsaker två gånger i veckan och till i stort sett samtliga butiker sker leveranser av mejerivaror varje dag. På grund av osäkra uppgifter redovisas inte antalet leveranser per vecka av brödprodukter.

Hakonbolaget tar ut en extra fraktagift för fodervaror varierande från 1–4 kr. per 100 kg och Nybergbolagen ett särskilt frakt-tillägg på kvarnprodukter i lös vikt. Norrmejerier tillämpar ett särskilt debiterings-system, vilket beskrivs närmare nedan. Övri-

ga partihandelsföretag uppger att några extra fraktagifter inte debiteras butikerna.

Norrmejeriers leveransavgift för mjölk uppgår till två kr. tio öre per leveransdag och butik. För butiker som säljer mindre än 100 l mjölk per dag och är ensamma på orten utgår halv avgift och för de minsta butikerna inte någon avgift alls. Den del av frakten som överstiger medelfraktkostnaden får erläggas av butiken, om varorna levereras med bussar eller andra reguljära transportmedel. Extra fraktkostnader förekommer i huvudsak endast för butiker belägna utanför tätorter i inlandet. Butiken svarar då för den del av

Tabell 3.4 Antal leveranser per vecka till livsmedelsbutiker i Sorsele kommun

Varugrupp	Antal butiker med fördelning efter antal leveranser per vecka						Totalt
	- 1	2	3	4-5	6-	Okänt	
Kolonialvaror	13	2	-	-	-	-	15
Frukt och grönsaker	8	7	-	-	-	-	15
Kött och charkuterivaror	4	5	4	-	2	-	15
Mejerivaror	1	1	-	1	12	-	15
Bryggerivaror	11	4	-	-	-	-	15

fraktkostnaden, som överstiger tre öre per liter. För smör uttas inte någon extra fraktagift vid leverans av minst 25 kg. I inlandet svarar butiken för 65 % av kostnaden vid smörleveranser om transporten sker med ordinarie linjebussar. Enligt uppgifter från livsmedelshandeln i Sorsele kommun förekom extra fraktagift för mjölkleveranser utöver leveransavgift i endast en butik av de 15 befintliga. Denna butik erlade dessutom extra fraktagift för smör om 20 öre per kg. En expeditionsavgift om två kronor per leverans av slakterivaror togs ut från fem butiker i kommunen. I övrigt förekom inte några extra fraktkostnader med undantag för fodervaror. Samtliga butiker utom tre erhöll alla beställda varor direkt till butiken.

De undersökta partihandelsföretagen planerar inte några ändringar av verksamheten under de närmaste åren. Norrmejerier påpekar emellertid att förhandlingar pågår beträffande debiteringssystemets utformning. Dessutom medför den ökade användningen av tankbilar vid avhämtning av leverantörsmjölken att svårigheterna blir större att ordna distributionen från mejerierna till handeln i glesbygderna.

3.2 Detaljhandel och övrig kommersiell service i vissa glesbygdsområden

3.2.1 Kartläggningens syfte

Undersökningens syfte har varit att klarlägga varudistributionens nuvarande uppbyggnad i några typiska glesbygdsområden. Förutom en registrering av vilka servicefunktioner,

som finns företrädda, belyser undersökningen även butiksnätets geografiska spridning samt enheternas storlek, standard och sortiment m.m. En särskild undersökning av livsmedelshandeln prisnivå har utförts i en av de studerade kommunerna. De insamlade uppgifterna om serviceutrustningen har tillsammans med resultaten från en undersökning av hushållens köpvanor utgjort underlag för utredningens bedömning av det framtida serviceutbudet i de studerade glesbygdsområdena. Köpvaneundersökningens resultat redovisas i avsnitt 3.3.

Kartläggningen har utformats som en totalinventering av all kommersiell service, som är mer direkt inriktad på hushåll och enskilda personer. Fältarbetet utfördes under hösten 1970 och vintern 1971 av SPK genom priskontoren i de berörda länen. Varje butik besöktes av personal från SPK, varvid uppgifter inhämtades om verksamheten enligt ett fastställt formulär. Materialinsamling och bearbetning har vad gäller såväl serviceinventering som prisundersökning utförts av SPK. Uppgifter om antalet butiker och omsättningens storlek i undersökningsområdena år 1962 har erhållits från Kooperativa förbundet. I det följande redovisas en sammanfattning av den utförda kartläggningen. En detaljerad beskrivning av servicestrukturen i de undersökta kommunerna lämnas i bilaga 3.

3.2.2 Undersökningsområden

För att kunna göra kartläggningen tillräckligt djupgående har utredningen begränsat anta-

let undersökningsområden till fyra kommuner i skogslänens inland. För att möjliggöra jämförelser med andra glesbygdspreglade områden har serviceförhållandena dessutom undersökts i en kommun inom Kalmar län och i en skärgårdsförsamling i Stockholms län. Valet av undersökningsområden har skett med hänsyn till bl. a. geografisk spridning, befolkningsutveckling och befolkningsfördelning samt näringsstruktur. Som lämpliga undersökningsområden i skogslänen har valts Finnskoga-Dalby, Bergs, Sorsele samt Övertorneå kommuner och som jämförelseområden Högsby kommun och Ljusterö församling i Österåkers kommun. Med Bergs och Högsby kommuner avses indelningen den 1. 1. 1971. Undersökningen i Högsby kommun omfattar endast livsmedelsförsäljande enheter.

Invånarantalet varierade i de olika kommunerna från ca 4 500 i Finnskoga-Dalby och Sorsele till 7 700 i Övertorneå och ca 9 800 i Berg vid årsskiftet 1969/70. Folkmängden i Högsby kommun uppgick vid samma tillfälle till ca 8 400 personer och i Ljusterö församling till ca 900 personer. Enligt länsplanering 67, prog. 2 beräknas antalet invånare minska med ca 55 % i Finnskoga-Dalby och Övertorneå under perioden 1965–80 under förutsättning att några särskilda åtgärder inte vidtas. Befolkningsminskningen väntas uppgå till ca 40 % i Sorsele och ca 35 % i Berg under den angivna perioden. Centralorternas folkmängd varierade i betydande grad. Minst var centralorten i Bergs kommun med endast ca 400 invånare.

I de fyra undersökningsområdena inom skogslänen var andelen förvärsarbetande inom jord- och skogsbruk mycket hög i förhållande till riksgenomsnittet. Enligt 1965 års folkräkning var drygt 45 % av de förvärsarbetande i Bergs kommun sysselsatta inom jord- och skogsbruk. Motsvarande andelar uppgick till ca 40 % i Sorsele och ca 35 % i de båda övriga kommunerna i skogslänen samt ca 20 % i Högsby kommun och ca 30 % i Ljusterö församling.

3.2.3 Underlag för beräkning av det framtida serviceutbudet

Det framtida serviceutbudet har inte bedömts för de båda jämförelseområdena. Avsikten med beräkningarna av serviceutbudets utveckling inom de undersökta kommunerna i skogslänen har varit att illustrera vilka förändringar som kan uppstå under vissa förutsättningar. Bedömningen grundas på konsumtionsunderlagets utveckling och de vid kartläggningen insamlade uppgifterna om dagens butiksbestånd. I första hand utnyttjas innehavarens egen bedömning av framtiden samt uppgifter om innehavarens ålder och, vad gäller detaljhandeln, butikens omsättning. Nyetableringar antas inte äga rum och det antas att någon efterträdare normalt inte kommer att fortsätta driften när innehavaren pensioneras. Samtliga varubusslinjer i de aktuella kommunerna antas vara nedlagda till år 1975.

Konsumtionsunderlaget bestäms av befolkningsutvecklingen och konsumtionen per invånare. Som prognosvärde för befolkningsutvecklingen används genomgående länsplanering 67, prog. 2. Folkmängdsförändringen antas ske linjärt under perioden 1969–80. Uppgifter om den privata konsumtion, som passerar genom detaljhandeln, kan erhållas via Statistiska centralbyråns beräkningar av nationalräkenskaperna. Kooperativa förbundets och Sveriges Köpmannaförbunds utredningsorgan har gemensamt utarbetat en prognos för den framtida konsumtionen per invånare utifrån nationalräkenskaperna.

Tabell 3.5 Beräknad konsumtion per invånare 1969–80 (1969 års penningvärde). Källa: Uppgifter från Kooperativa förbundet och Sveriges Köpmannaförbund

Kommun	1969	1975	1980
<i>Finnskoga-Dalby</i>			
Livsmedelssortiment	2 473	2 722	2 968
Fackhandelssortiment	1 647	2 076	2 516
<i>Berg, Sorsele och Övertorneå</i>			
Livsmedelssortiment	2 312	2 578	2 843
Fackhandelssortiment	1 447	1 878	2 329

Tabell 3.6 Konsumtionsunderlag 1969–80 i milj. kr. (1969 års penningvärde)

Kommun	1969		1975		1980	
	Livsm-sortim.	Fackh.-sortim.	Livsm-sortim.	Fackh.-sortim.	Livsm-sortim.	Fackh.-sortim.
Finnskoga-Dalby	11,3	7,6	9,1	6,9	6,8	5,8
Berg	22,6	14,2	21,2	15,5	19,8	16,2
Sorsele	10,2	6,4	9,5	6,9	8,6	7,0
Övertorneå	17,8	11,2	14,5	10,5	11,1	9,1

Tabell 3.7 Den faktiska detaljhandelsförsäljningen år 1969 samt beräkningar för åren 1975 och 1980 i milj. kr. (1969 års penningvärde)

Kommun	1969		1975		1980	
	Livsm.-handel	Fackhandel	Livsm.-handel	Fackhandel	Livsm.-handel	Fackhandel
Finnskoga-Dalby	10,9	1,8	8,0	1,4	6,0	1,2
Berg	23,0	4,3	21,0	4,0	20,0	4,0
Sorsele	10,0	5,4	9,0	5,0	8,0	5,0
Övertorneå	14,2	4,6	13,0	4,0	10,0	3,5

Konsumtionsprognosen beaktar regionala inkomstskillnader. Av de fyra aktuella kommunerna tillhör samtliga utom Finnskoga-Dalby den typ av kommuner som har åsatts det lägsta konsumtionsvärdet. I tabell 3.5 redovisas den beräknade konsumtionen per invånare 1969–80 i dessa fyra kommuner.

Genom att kombinera den antagna befolkningsutvecklingen med konsumtionstalen i tabell 3.5 erhålls det potentiella konsumtionsunderlagets utveckling i tabell 3.6.

Genom att ställa den vid inventeringen konstaterade detaljhandelsförsäljningen mot det potentiella konsumtionsunderlaget samma år kan nettoinflödet eller -utflödet av köpkraft beräknas för respektive kommun. Efter antaganden om de framtida köpkraftsflödena, varvid även hänsyn har tagits till eventuellt förekommande turism m. m. har försäljningen i de undersökta kommunerna åren 1975 och 1980 kunnat bedömas. I tabell 3.7 redovisas den faktiska försäljningen år 1969 och utredningens beräkningar för åren 1975 och 1980.

3.2.4 Livsmedelshandeln

Under perioden 1962–69 minskade *antalet livsmedelsbutiker* i betydande utsträckning inom de undersökta kommunerna. Förändringen i antalet livsmedelsförsäljande enheter under perioden framgår av tabell 3.8. Till livsmedelsförsäljande enheter räknas även kiosker och varubussar.

Tabell 3.8 Antalet livsmedelsförsäljande enheter 1962–69

Kommun/ församling	Antal enheter		Nettominskning 1962–69 (%)
	1962	1969	
Finnskoga-Dalby	45	30	33
Berg	65	43	34
Sorsele	35	20	43
Övertorneå	73	39	47
Högsby	77	39	49
Ljusterö	16	11	31

Den största nettominskningen av livsmedelsförsäljande enheter förekom i Högsby

och Övertorneå kommuner. Som jämförelse kan nämnas att antalet all-livsbutiker i hela riket minskade med nära 40 % under den aktuella perioden. Förändringen i butiksantal var således förhållandevis liten i Finnskoga-Dalby, Berg och Ljusterö.

Tabell 3.9 Genomsnittlig omsättning per enhet år 1969

Kommun/församling	Genomsnittlig omsättning (1 000-tal kr)
Finnskoga-Dalby	360
Berg	540
Sorsele	500
Övertorneå	360
Högsby	420
Ljusterö	670

Som framgår av tabell 3.9 var den genomsnittliga omsättningen per enhet låg särskilt i Finnskoga-Dalby och Övertorneå kommuner. Den relativt höga genomsnittsförsäljningen i Ljusterö församling beror till en del på att endast egentliga livsmedelsbutiker ingår i beräkningen. Av de 11 livsmedelsförsäljande enheterna i detta område utgjordes fyra av kiosker, verksamma endast under sommarmånaderna. Några uppgifter om dessa enheter kunde inte erhållas vid inventeringar.

Omkring två tredjedelar av butikerna i Övertorneå och ungefär en tredjedel i övriga områden var av typen "familjebutiker", dvs. innehavaren och dennes familj drev verksamheten utan anställda. Omsättningen var 0,5 milj. kr. för omkring två tredjedelar av de undersökta butikerna i skogslänen. Storleksfördelningen var ungefär densamma i Högsby kommun medan i Ljusterö församling endast två av sju butiker hade mindre än 0,5 milj. kr. i omsättning. Som jämförelse kan nämnas att knappt hälften av all-livsbutikerna i hela riket hade en omsättning understigande 0,5 milj. kr. år 1969.

Butikernas geografiska spridning år 1969 var betydande i samtliga undersökningsområden. Antalet utbudspunkter, dvs. orter med egentliga livsmedelsbutiker, uppgick till 17 i

Bergs kommun, 14 i Högsby kommun, 13 i Finnskoga-Dalby och Övertorneå kommuner samt 10 i Sorsele kommun. I Ljusterö församling fanns livsmedelsbutiker på sex orter vid inventeringstillfället. Utbudspunkternas geografiska läge och varubusslinjernas sträckning redovisas utförligt på kartor i bilaga 3.

För att illustrera servicens tillgänglighet för glesbygdsbefolkningen har mätningar av restidsavstånden företagits i de studerade kommunerna. Som underlag har använts befolkningsfördelningskartor upprättade utifrån 1965 års folkräkning, eftersom resultaten från 1970 års folkräkning ännu inte föreligger. Restidsavstånd har beräknats på följande sätt. Vägavståndet har uppmätts och omvandlats till tidsavstånd med antaganden om vissa medelstigheter på olika vägtyper. Det har antagits att medelshastigheten är 80 km/tim på viktigare länsvägar och 60 km/tim på övriga vägar vid resor med bil. Andelen boende inom olika restidsavstånd har därefter beräknats med hjälp av tillgängliga befolkningsfördelningskartor.

Tabell 3.10 Andelen boende på olika restidsavstånd till närmaste fasta livsmedelsbutik. Procent

Restidsavstånd (min)	Berg		Över-	Högs-
	Berg	Sorsele	torneå	by
-15	99	83	88	94
15-30	1	12	11	5
30-	-	5	1	1
Totalt	100	100	100	100

Som framgår av tabell 3.10 hade den helt övervägande delen av befolkningen i de undersökta kommunerna mindre än 15 minuters bilreseavstånd till närmaste livsmedelsbutik och endast en mycket liten del hade mer än 30 minuters restid. En bedömning av förhållandena i Finnskoga-Dalby och Ljusterö tyder på att restidsavstånden även i dessa områden understeg 30 min. för praktiskt taget alla. Om man tar hänsyn till förekomsten av varubussar, hade i Sorsele 90 %, i Övertorneå 92 % och i Högsby 95 %

mindre än 15 minuters restidsavstånd till närmaste livsmedelsenhet.

Butikernas standard har ansetts komma till uttryck genom butiksyntans storlek, öppethållandet, butiksfastighetens ålder och antal år sedan senaste renovering samt frysdiskvolymen i liter. I omkring hälften av livsmedelsbutikerna i de undersökta kommunerna inom skogslänen uppgick den totala butiksyntan till mindre än 100 m². Andelen små butiker var något lägre inom jämförelseområdena. Normala öppethållandtider, dvs. i allmänhet kl. 9–18, tillämpades i samtliga butiker utom en. På Ljusterö drevs dock en butik endast som sommarbutik och en annan hade begränsat öppethållande på vintern. Butiksfastighetens ålder var normalt 25–35 år utom i Högsby kommun och Ljusterö församling, där fastigheterna var äldre. Senaste renovering hade i regel ägt rum för 10–15 år sedan. Frysdiskarnas storlek varierade kraftigt mellan olika butiker, från några hundra liter upp till ca 4 000 liter.

En grov klassificering av *sortimentsbredden* i butikerna erhöles genom att förekomsten av olika varor noterades vid undersökningstillfället. Sortimentet inom olika varugrupper bedömdes av personal från SPK efter en tregradig skala.

Tabell 3.11 Bedömning av livsmedelsbutikernas sortimentsbredd (1 = starkt begränsat sortiment, 3 = fullt sortiment). Genomsnitt för centralort och omland

Kommun/församling	Centralort	Omland
Finnskoga-Dalby	2,7	2,5
Berg	2,8	2,4
Sorsele	2,9	2,3
Övertorneå	2,5	2,0
Högsby	2,4	2,4
Ljusterö	–	2,4

Som framgår av tabell 3.11 var sortimentsbredden normalt större i centralortsbutikerna än i omlandet. Stora variationer förekom dock mellan olika butiker och mellan olika varugrupper. Utmärkande för butikerna i alla kommuner var de betydande

begränsningarna i sortimentet för varugrupperna kött och fläsk samt frukt och grönsaker. Omkring en sjättedel av samtliga butiker hade genomgående en klart otillfredsställande sortimentsbredd. I Ljusterö församling förelåg dock inte några betydande begränsningar i sortimentet totalt sett.

Butikernas möjligheter att erbjuda ett tillfredsställande sortiment beror bl. a. på hur ofta varorna levereras från grossisterna. Kolonialvaror samt frukt och grönsaker levererades vanligen en eller två gånger per vecka, kött och charkuterivaror något oftare och mejerivaror i det närmaste varje dag. Butiker i omlandet fick vanligen leveranser mera sällan än centralortsbutikerna.

En stor del av livsmedelsbutikerna i de studerade områdena gav *hemköpsservice*, dvs. levererade varor efter beställning per telefon. Vanligen begränsades utsändningen av varor till vissa områden eller till orten. I några fall gavs hemköpsservice endast vid relativt höga inköpsbelopp.

Tabell 3.12 Antal livsmedelsbutiker med och utan hemköpsservice

Kommun/församling	Antal butiker	
	Med hemköpsservice	Utan hemköpsservice
Finnskoga-Dalby	10	14
Berg	26	10
Sorsele	10	5
Övertorneå	13	15
Högsby	18	7
Ljusterö	3	4

Som framgår av tabell 3.12 förekom hemköpsservice främst i livsmedelsbutiker inom Bergs, Sorsele och Högsby kommuner. Utnyttjandet av de hemsändningsmöjligheter som fanns var lågt. Endast ungefär en tredjedel av butiks innehavarna bedömde att hemköpens andel av omsättningen översteg 10 %. Övriga butiks innehavare bedömde att hemköpens andel var lägre än 10 %. I Ljusterö församling översteg hemköpens andel av omsättningen i allmänhet inte 5 %.

Vid hemsändning utsändes varorna nor-

malt med butikens egen bil och personal. I vissa fall utnyttjades ordinarie busslinjer som ett komplement till det egna fordonet. Endast 10 butiker av 80 hade ordnat hemsändningen via kollektiva kommunikationer, varav två via lantbrevbärare. Flertalet butiker uttog inte någon hemsändningsavgift. Endast ett fåtal hade gett ut särskild information till hushållen om hemsändningsmöjligheterna eller utarbetat varulistor för att underlätta beställning och ordermottagning.

I flertalet livsmedelsbutiker bedrev innehavaren *biverksamhet* av olika slag. I vanliga fall omfattade biverksamheten annan varuförsäljning eller -förmedling. Även kombination med andra näringsgrenar förekom i vissa fall. Som exempel kan nämnas att fem livsmedelsbutiker i Berg och lika många i Övertorneå kombinerades med jord- och skogsbruk. I tabell 3.13 redovisas antalet butiker med biverksamhet av olika slag.

Biverksamheten omfattade vanligen förmedling av kapitalvaror eller apoteksvaror. I jämförelseområdena var sådan biverksamhet

Tabell 3.13 Antal livsmedelsbutiker med viss typ av biverksamhet.

Kommun/ församling	Förmedling av kapital- varor	Förmedling av apoteks- varor	Bensin- försäljn.
Finnskoga-			
Dalby	11	4	1
Berg	13	11	4
Sorsele	9	3	3
Övertorneå	2	4	2
Högsby	1	6	0
Ljusterö	0	0	3

inte så vanlig som i skogslänen. Utöver de i tabell 3.13 redovisade typerna förekom i vissa fall att innehavaren kombinerade livsmedelsförsäljningen med olika slag av specialiserade tjänster, t. ex. utlämning av vin och spritdrycker, stuguthyrning eller kemtvättinlämning.

Vid kartläggningen ombads butiksinnehavaren eller föreståndaren att bedöma *framtidutsikterna* för verksamheten. Dessutom lämnades uppgift om denna persons ålder. I tabell 3.14 redovisas antalet egentliga livsme-

delsbutiker, där innehavaren bedömt det som helt troligt att driften uppehålls år 1975. Vidare anges antalet butiksinnehavare som är yngre än 55 år.

Tabell 3.14 Antalet egentliga livsmedelsbutiker som av resp. innehavare bedömts finnas kvar år 1975 och antalet butiksinnehavare yngre än 55 år 1970

Kommun/ församling	Antal butiker 1969	Antal inne- havare yngre än 55 år	Antal kvar- varande bu- tiker 1975
Finnskoga-			
Dalby	24	13	12
Berg	36	26	28
Sorsele	15	10	5
Övertorneå	28	15	11
Högsby	25	14	16
Ljusterö	7	4	7

Som framgår av tabellen var pessimismen störst bland butiksinnehavarna i Sorsele och Övertorneå och endast 16 av 43 bedömde att den egna verksamheten säkert fortsatte till år 1975. Uppfattningen om framtidsutsikterna i Övertorneå kan delvis förklaras av de speciella förhållandena i Tornedalen. Åren närmast före 1967 var gränshandeln med Finland gynnsammast för svenska företag. Genom den finska devalveringen 1967 och olikheter i tullbestämmelserna mellan de båda länderna har förhållandena ändrats radikalt. Omsättningsutvecklingen under de senaste åren har därför varit mycket ogynnsam för livsmedelsbutiker på den svenska sidan av gränsen.

För att beräkna *butikensbeståndets förändring* i de studerade kommunerna inom skogslänen har i första hand butiksinnehavarnas/föreståndarnas egna uppgifter använts. Hänsyn har även tagits till försäljningsberäkningarna enligt tabell 3.7 ovan. Som tidigare nämnts har inte någon bedömning av det framtida serviceutbudet gjorts för Högsby kommun och Ljusterö församling.

Antalet livsmedelsförsäljande enheter beräknas enligt tabell 3.15 minska till mindre än en tredjedel under perioden 1969-80. Särskilt stor minskning beräknas äga rum i Finnskoga-Dalby och Övertorneå kommu-

Tabell 3.15 Beräkning av antalet livsmedelsförsäljande enheter i de studerade kommunerna inom skogslänen 1969–80

Kommun	1969	1975	1980
Finnskoga-Dalby	30	11	7
Berg	43	22	14
Sorsele	20	8	7
Övertorneå	39	13	9
Samtliga kommuner	132	54	37

ner. Bedömningen för Övertorneå är mycket osäker beroende på svårigheterna att förutse gränshandelns framtida riktning.

Den beräknade nedläggningen av livsmedelsförsäljande enheter torde medföra en betydande minskning av antalet utbudspunkter inom livsmedelshandeln. I tabell 3.16 redovisas utredningens bedömning av på hur många orter i de undersökta kommunerna, som det kommer att finnas livsmedelsbutiker i framtiden.

Tabell 3.16 Bedömning av antalet utbudspunkter inom egentlig livsmedelshandel 1969–80

Kommun	Antal utbudspunkter		
	1969	1975	1980
Finnskoga-Dalby	13	6	4
Berg	17	11	5
Sorsele	10	4	3
Övertorneå	13	6	4
Samtliga kommuner	53	27	16

Enligt bedömningen i tabellen kan antalet utbudspunkter år 1980 komma att minska till omkring en tredjedel av det faktiska antalet år 1969 och livsmedelshandeln i de studerade kommunerna koncentreras till mellan 3 och 5 orter. I vilken utsträckning en sådan koncentration påverkar befolkningens restidsavstånd till serviceutbudet beror bl. a. på den framtida befolkningsfördelningen i de berörda områdena. Om befolkningens fördelning i relativa tal förblir oförändrad kan år 1980 omkring en fjärde-

del av de boende i Sorsele kommun bedömas ha minst 30 minuters restidsavstånd med bil till närmaste livsmedelsbutik. Med samma antagande vad gäller befolkningens fördelning i övriga tre undersökta kommuner får minst en tiondel av de boende mer än 30 minuters restidsavstånd. De här redovisade bedömningarna av de framtida restidsavstånden torde inte vara helt realistiska, eftersom utflyttningen kan förväntas vara störst från de perifera delarna av kommunerna, där livsmedelsbutiker i första hand torde komma att läggas ned. Under alla förhållanden kan dock i framtiden ett betydligt större antal hushåll än för närvarande komma att få minst 30 minuters restidsavstånd till närmaste livsmedelsbutik.

3.2.5 Livsmedelspriserna i Sorsele kommun

Under vintern 1970 utförde SPK prisnivåundersökningar i sex orter, nämligen Uppsala, Tierp, Umeå, Nordmaling, Borås och Mariestad. Till grund för prismätningarna låg ett urval om drygt 50 varuslag motsvarande ett tänkt veckoköp i ett typhushåll om fyra personer. Förutom mätningen av den genomsnittliga prisnivån undersöktes även prisskillnaderna mellan dyraste och billigaste varianter inom veckoköpets ram.

I samband med kartläggningen av serviceförsörjningen i Sorsele kommun hösten 1970 utförde SPK en prisundersökning enligt de metoder, som beskrivits ovan. Därigenom gavs möjligheter att jämföra livsmedelspriserna i Sorsele med andra orter. I tabell 3.17 redovisas en jämförelse mellan den genomsnittliga prisnivån i Sorsele kommun och de sex orterna tillsammans.

Som framgår av tabellen förelåg totalt sett inte några skillnader i prisnivå mellan butiker i Sorsele och genomsnittet för de sex orterna. Inte heller kunde några nämnvärda skillnader konstateras mellan butiker av olika storlekar. De båda största storleksklasserna fanns dock inte representerade i Sorsele kommun. Eftersom priserna, som ovan nämnts, undersöktes för olika variant-

Tabell 3.17 Genomsnittlig prisnivå för livsmedelsbutiker av olika storlekar (genomsnitt för de sex orterna = 100). Källa: SPK

Omsättningsstorlek (1 000-tal kr.)	Sorsele	Sex orter
– 499	100,3	99,8
500 – 999	99,3	100,4
1 000 – 2 999	100,5	99,4
3 000 – 5 999	–	99,4
6 000 –	–	99,1
Samtliga butiker	100,1	100,0

kombinationer inom de 50 varuslagen gavs möjlighet att studera prisskillnaden mellan dyraste och billigaste kombination.

Tabell 3.18 Prisskillnad i antal indexenheter mellan dyraste och billigaste variantkombination. Källa: SPK

Omsättningsstorlek (1 000-tal kr.)	Sorsele	Sex orter
– 499	12,9	13,1
500 – 999	14,6	17,4
1 000 – 2 999	19,5	20,2
3 000 – 5 999	–	20,7
6 000 –	–	21,5

Av tabell 3.18 framgår att prisskillnaden mellan dyraste och billigaste variantkombination tenderade att öka i butiker med högre omsättning. Tendensen var densamma både i Sorsele och i de sex jämförelseorterna. Det genomsnittliga antalet varianter per varuslag visade sig öka med stigande omsättning både i Sorsele och i jämförelseorterna. Den stora prisskillnaden i större butiker mellan billigaste och dyraste variantkombination torde bero på att dessa butiker har ett större sortiment av både dyrare och billigare artiklar. Hushållens möjligheter att göra prismäsig fördelaktigare köp är alltså störst i de stora butikerna men där tillhandahålls även de dyraste variantkombinationerna.

Mer isolerat belägna butiker skulle kunna väntas föra en annan prispolitik än butiker med konkurrensutsatta lägen. Vid en fördelning av butikerna i Sorsele kommun på enbutiksorster och flerbutiksorster kunde inte

några egentliga prisskillnader konstateras vad gäller genomsnittlig prisnivå. Priserna vid köp av dyraste och billigaste variantkombination varierade emellertid något beroende på konkurrensläge. De mycket begränsade prisskillnader, som härvid kunde konstateras, torde bero på att butikerna vanligen är större i flerbutiksorster och därmed har ett djupare sortiment med både dyrare och billigare artiklar.

3.2.6 Fackhandeln

Den utförda kartläggningen av serviceutbudet i Högsby kommun omfattade endast dagligvaruhandeln och Ljusterö församling saknade helt fackhandelsbutiker. Redovisningen av fackhandeln begränsas därför till de fyra studerade kommunerna inom skogs-länen.

Tabell 3.19 Antalet fackhandelsbutiker och genomsnittlig omsättning per butik år 1969

Kommun	Antal butiker		Genomsnittlig omsättning 1969 (1 000-tal kr.)
	1962	1969	
Finnskoga-Dalby	6	5	360
Berg	16	21	200
Sorsele	19	18	300
Övertorneå	26	17	270

Butiksantalets förändring under perioden 1962–69 visade sig enligt tabell 3.19 vara betydligt mindre inom fackhandeln än livsmedelshandeln. Den största minskningen ägde rum i Övertorneå kommun medan en viss ökning av butiksantalet inträffade i Bergs kommun. Som jämförelse kan nämnas att antalet enheter inom fackhandeln torde ha minskat med knappt 10 % i hela riket under den aktuella perioden.

Den genomsnittliga *omsättningen per butik* var som framgår av tabell 3.19 relativt liten. Butiksfastigheternas ålder och antalet år sedan senaste renovering stämmer väl överens med motsvarande förhållanden för livsmedelsbutikerna i avsnitt 3.2.4. I fråga om öppethållandet förekom begränsningar endast i ett fåtal fall.

En utförlig redovisning av fackhandelns *fördelning på olika branscher* och orter lämnas i *bilaga 3*. Det mest väldifferentierade fackhandelsutbudet förekom i Sorsele och Övertorneå, där flertalet branscher fanns företrädda. I vissa fall representerades samma bransch av flera butiker. Totalt fanns vid inventeringstillfället fem fackhandelsbranscher i Finnskoga-Dalby kommun, 10 i Bergs kommun, 12 i Sorsele kommun och 11 i Övertorneå kommun.

Med undantag för Bergs kommun hade fackhandelsutbudet i stort sett koncentrerats till respektive kommuns huvudort. För att illustrera *tillgängligheten* till fackhandeln redovisas i tabell 3.20 andelen boende på olika restidsavstånd till kommuncentrum i respektive kommun. Liksom i tabell 3.10 avser mätningarna resor med bil men som jämförelse har beräkningar gjorts även av restidsavstånden med kollektiva kommunikationer i en kommun.

Tabell 3.20 Andelen boende på olika restidsavstånd till kommuncentrum. Procent

Restidsavstånd (min.)	Berg	Övertorneå	Sorsele	
			Med bil	Med kollektiva transportmedel
-30	80	77	65	42
30-45	13	17	22	11
45-	7	6	13	47
Summa	100	100	100	100

En betydande del av befolkningen i de undersökta kommunerna hade kortare bilreseavstånd än 30 minuter till resp. kommuncentrum. Om resorna måste företas med kollektiva transportmedel, blev restiderna vanligen betydligt längre. Andelen boende på mer än 45 minuters bilreseavstånd till centralorten i Sorsele kommun uppgick till 13 %, medan motsvarande andel vid bussresor blev hela 47 %. I denna siffra ingick även de ca 3 % av befolkningen, som helt saknade tillgång till buss.

Avstånden i Finnskoga-Dalby kommun

var sådana att omkring 90 % av befolkningen torde bo inom 30 minuters bilreseavstånd till centralorten och i det närmaste samtliga kommuninvånare inom 45 minuters restidsavstånd. Som jämförelse kan nämnas att i Högsby kommun hade 27 % av invånarna mer än 30 minuters avstånd till kommuncentrum och 6 % mer än 45 minuters avstånd till centralorten.

Kombinationer med annan verksamhet visade sig vara betydligt mindre vanliga inom fackhandeln än inom livsmedelshandeln. Som exempel på olika former av *biverksamhet* kan nämnas kemtvättinlämning i textilaffär, begravningsbyrå i färghandel resp. textilbutik, försäljning av böcker i radio- och TV-affär samt försäljning av presentartiklar i blomsteraffär.

Tabell 3.21 Antalet butiker som av resp. innehavare bedömts finnas kvar år 1975 och antalet butiksinnehavare yngre än 55 år 1970

Kommun	Antal butiker 1969	Antal kvarvarande butiker 1975	Antal innehavare yngre än 55 år
Finnskoga-Dalby	5	3	2
Berg	21	18	15
Sorsele	18	14	16
Övertorneå	17	8	13

Som framgår av tabell 3.21 beräknade flertalet butiksinnehavare i Berg och Sorsele kommuner att fortsätta rörelsen fram till 1975. En stor del av innehavarna var år 1970 yngre än 55 år, dvs. de kan inte antas bli pensionerade under 1970-talet.

Det framtida butikantalet har beräknats för fackhandeln på samma sätt som för livsmedelshandeln ovan. Utöver butiksinnehavarnas/föreståndarnas egna uppgifter har hänsyn tagits även till den i tabell 3.7 redovisade försäljningsberäkningen.

Som framgår av tabell 3.22 beräknas antalet fackhandelsbutiker minska i något mindre utsträckning än antalet livsmedelsbutiker. Den största minskningen väntas äga rum i Övertorneå kommun. De speciella gränshandelsförhållandena i kommunen gör dock bedömningen särskilt osäker.

Tabell 3.22 Beräkning av antalet fackhandelsbutiker i de studerade kommunerna inom skogslänen 1969–80

Kommun	1969	1975	1980
Finnskoga-Dalby	5	4	3
Berg	21	15	14
Sorsele	18	13	12
Övertorneå	17	7	6
Samtliga kommuner	61	39	35

Minskningen av antalet fackhandelsbutiker torde sannolikt medföra en reducering av antalet företrädde fackhandelsbranscher. Man kan räkna med att det år 1980 finns nio fackhandelsbranscher kvar i Sorsele och Berg och sex i Övertorneå. De tre kvarvarande fackhandelsbutikerna i Finnskoga-Dalby kommun kan väntas representera en bransch vardera.

3.2.7 Övrig kommersiell service

Med övrig kommersiell service avses samtliga serviceverksamheter utöver livsmedelsförsäljande enheter och fackhandel, exempelvis radio- och TV-service, bensinstationer, bilreparationsservice, elinstallationer, bankservice, serveringar och apotek. Vid kartläggningen har i huvudsak endast en registrering av förekomsten av eventuell biverksamhet och innehavarens framtidsbedömning företagits. En detaljerad redovisning av serviceutbudets fördelning på olika branscher och orter lämnas i *bilaga 3*.

I tabell 3.23 redovisas *antalet butiker* eller motsvarande inom övrig kommersiell service. Postanstalter ingår inte i denna redovisning. Undersökningen av serviceutbudet i Högsby kommun omfattade enbart dagligvaruhandeln, varför uppgifter saknas från detta område.

Enligt tabellen fanns ett stort antal serviceverksamheter företrädde inom övrig kommersiell service. Bland viktigare servicefunktioner fanns tillgång till minst ett apotek i varje undersökt kommun inom

Tabell 3.23 Antalet butiker eller motsvarande inom övrig kommersiell service

Kommun/församling	Bensinstationer	Bilverkstäder	Andra servicefunkt.	Totalt
Finnskoga-Dalby	4	4	23	31
Berg	11	10	72	93
Sorsele	9	7	21	37
Övertorneå	9	10	28	47
Ljusterö	2	2	4	8

skogslänen. I Ljusterö församling saknades däremot apotek. Bensinstationer fanns på åtskilliga orter. De bensinförsäljande enheternas lokalisering framgår av kartor i *bilaga 3*.

Biverksamhet bedrevs i betydande utsträckning i kombination med övrig kommersiell service. Exempelvis utfördes bilreparationer i vissa fall i samband med bensinförsäljning. I övrigt förekom en rad olika typer av kombinationer, vilka närmare framgår av *bilaga 3*.

De olika servicefunktionerna inom övrig kommersiell service hade inte koncentrerats till centralorterna i samma utsträckning som fackhandelsbutikerna. I Berg var endast omkring en femtedel av serviceenheterna lokaliserade till kommuncentrum, i Finnskoga-Dalby ungefär hälften och i de båda övriga kommunerna inom skogslänen omkring två tredjedelar. I tabell 3.24 exemplifieras *tillgängligheten* till övrig kommersiell service genom resultaten från mätningar av andelen boende på olika restidsavstånd till närmaste bensinstation. Beräkningarna har utförts på samma sätt som redovisats för livsmedelsbutiker i tabell 3.10.

Tabell 3.24 Andelen boende på olika restidsavstånd till närmaste bensinstation. Procent

Restidsavstånd (min.)	Berg	Sorsele	Övertorneå
– 15	92	74	77
15 – 30	3	10	21
30 –	5	16	2
Totalt	100	100	100

Enligt tabellen bodde mer än 90 % av befolkningen i Berg inom 15 minuters bilresa till närmaste bensinstation. I Sorsele och Övertorneå uppgick andelen till ca 75 %. Om hänsyn tas till den bensinförsäljning som förekom från singelpumpar bodde i Berg ca 98 %, i Sorsele ca 79 % och i Övertorneå ca 83 % inom 15 minuters restid till närmaste bensinförsäljande enhet.

Med utgångspunkt ifrån innehavarnas *framtidsbedömning* minskar antalet verksamhetsställen inom övrig kommersiell service med närmare en fjärdedel i de undersökta kommunerna under perioden 1969–75. Den största minskningen väntas ske i Övertorneå kommun medan i Ljusterö församling inte någon nedläggning planeras fram till år 1975. Den i tabell 3.25 redovisade beräkningen av antalet enheter inom övrig kommersiell service grundar sig helt på innehavarens uppgifter om framtidsplaner samt åldersförhållandena. Postanstalter ingår inte i denna redovisning.

Tabell 3.25 Beräkning av antalet enheter inom övrig kommersiell service i de studerade kommunerna inom skogslänen 1969–80

Kommun	1969	1975	1980
Finnskoga-Dalby	31	25	23
Berg	93	79	72
Sorsele	37	24	21
Övertorneå	47	26	22
Samtliga kommuner	208	154	138

Enligt tabellen minskar antalet serviceenheter inom övrig kommersiell service i mindre mån än inom livsmedelshandeln. Den största nedläggningen väntas äga rum i Övertorneå kommun. Med den befolkningsutveckling som har antagits för de olika kommunerna kan den i tabell 3.25 redovisade beräkningen snarare komma att överskatta än underskatta det framtida antalet serviceenheter. Normalt torde flertalet branscher vara representerade med minst en enhet i framtiden inom resp. kommun men i vissa fall kan t. ex. frisörer och sådana

tjänster som rörledningservice och elinstallationer helt komma att saknas.

3.3 Glesbygdsbefolkningens köpvanor

3.3.1 Olika undersökningar

I den inom handelsdepartementet utarbetade promemorian om varuförsörjning i glesbygd (se avsnittet 1.2.1) redovisades en begränsad undersökning av glesbygdsbefolkningens köpvanor. Undersökningen, som utfördes i några glesbygdsområden i Strömsunds och Vilhelmina kommunblock, visade i sammandrag följande.

Drygt en tredjedel av hushållen gjorde livsmedelsinköp en gång per vecka eller mera sällan. Något mer än två tredjedelar hade möjlighet att få livsmedelsvaror hemsända efter beställning per telefon. Knappt en tredjedel av dessa hushåll hade emellertid utnyttjat hemsändningsmöjligheterna under den senaste månaden. Vanligen beställde de varor 3–5 gånger per månad. Nära hälften av hemsändningarna utfördes med butikens eget fordon och en tredjedel med allmänna kommunikationsmedel eller skolbussar.

I stort sett samtliga hushåll gjorde åtminstone en del av sina inköp i närmaste livsmedelsbutik. De befintliga varubussarna utnyttjades i första hand för kompletteringsköp. Vid besök i närmaste butiksart anlitades normalt inte allmänna kommunikationer. Då livsmedelsinköpen företogs i centralorten anlidade dock drygt en tredjedel av hushållen vanligen kollektiva kommunikationer. Nära hälften av hushållen hade inte tillgång till bil. Nära två tredjedelar uppgav att om den butik, där hushållen normalt gjorde sina inköp lades ned, så skulle de köpa livsmedel i centralorten. Därigenom skulle ungefär hälften av hushållen få mer än 55 km avstånd till den använda butiken. Som jämförelse kan nämnas att endast en tiondel av hushållen vid undersökningstillfället hade mer än 18 km avstånd till närmaste livsmedelsbutik. Slutligen kan nämnas att omkring hälften av hushållen till största

delen var självförsörjande med mjölk, kött och fisk samt omkring fyra femtedelar med potatis.

Inom ramen för glesbygdsforskningen vid Umeå universitet utfördes år 1967 en större intervjuundersökning i fem glesbygdsområden och en tätort (Glesbygdsforskningen, rapport nr 10). Undersökningen avsåg bl. a. att belysa befolkningens serviceförhållanden och attityder till den rådande situationen.

Omkring hälften av hushållen besökte lanthandel minst varannan dag. Mellan tre fjärdedelar och fyra femtedelar bodde högst 5 km från lanthandel. För de flesta var avståndet till järnhandel, färghandel, el-, radio- och TV-service samt bilverkstad mer än 15 km. Vid besök i lanthandel gick flertalet hushåll till fots, cyklade eller använde egen bil. Endast en obetydlig del utnyttjade allmänna kommunikationer, vilket delvis kan förklaras av den dåliga tillgången till sådana resemöjligheter i vissa av de undersökta områdena. I tabell 3.26 redovisas hushållens värdering av tillgången till butiker och andra serviceinrättningar. De fem glesbygdsområdena jämförs där med uppfattningen hos boende i tätorten Skellefteå.

Tabell 3.26 Hushållens värdering av service-situationen. Procent. Källa: Glesbygdsforskningen

Tillgång på service	Glesbygd	Skellefteå
Mycket god	5,8	47,5
God	25,3	36,1
Varken god eller dålig	28,3	8,2
Dålig	25,1	5,8
Mycket dålig	15,5	2,4
Summa	100,0	100,0

Mindre än en tredjedel av hushållen i de fem glesbygdsområdena ansåg tillgången på service vara god eller mycket god. Bland yngre hushåll var denna andel särskilt låg. I Skellefteå tätort ansåg mer än fyra femtedelar att tillgången på service var tillfredsställande. Motsvarande skillnad i inställning mellan yngre och äldre hushåll kunde även

konstateras i tätorten. Hushållen fick också ange vilka butiker och serviceinrättningar de i första hand skulle vilja ha bättre tillgång till. Nära hälften av glesbygdshushållen önskade bättre tillgång till livsmedelsbutik. Därefter följde ekipering, specialbutik, reparationsverkstad och manufakturaffär. Även i Skellefteå rangordnades livsmedelsbutiken först, varpå följde specialbutik, manufakturaffär samt bank- och postkontor.

3.3.2 Köpvaneundersökning i Sorsele kommun

Glesbygdsutredningen har låtit utföra en särskild intervjuundersökning i Sorsele kommun. Undersökningens syfte har främst varit att beskriva glesbygdshushållens köpvanor och deras uppfattning om de rådande serviceförhållandena. Genom att anknyta till undersökningen av servicestrukturen har detaljerade uppgifter kunnat erhållas om serviceutbudets sammansättning i undersökningsområdet.

För att begränsa omfattningen har följande tre områden i Sorsele studerats:

1. Gargnäsområdet
2. Ammarnäsområdet
3. Vindelälvens dalgång från Sorsele till Ammarnäs (= Vindelälvsdalen)

En detaljerad redovisning av undersökningens uppläggning och resultat lämnas i *bilaga 4*.

Undersökningen avsåg i första hand att beskriva hushållens serviceförhållanden. Hushållet var därför undersökningsenhet men i några fall har även individuppgifter insamlats. Med hushåll avses kosthushåll, dvs. personer med gemensam bostad och mathållning. Undersökningen omfattade samtliga hushåll i de tre utvalda områdena. Den person, som huvudsakligen planerade och ansvarade för livsmedelsinköpen, har varit intervjuperson. Fältarbetet genomfördes under hösten 1970. Totalt ingick ca 300 hushåll i undersökningen.

De tre undersökningsområdenas läge i kommunen framgår av karta i *bilaga 4*. Gargnäsområdet består huvudsakligen av tätorten Gargnäs med knappt 300 invånare. Avståndet till kommunens centralort är omkring fem mil och området är ur kommunikationssynpunkt mindre isolerat än de övriga undersökningsområdena. Förutom två livsmedelsbutiker fanns i Gargnäs vid undersökningstillfället kiosk, bensinstation, elinstallationservice, bilverkstad, damfrisering, jordbrukskasskontor, postanstalt samt viss reparationservice för fastigheter.

Nära hälften av hushållen i Ammarnäsområdet består av samer. Avståndet till Sorsele är ca nio mil. Läget är mycket isolerat med dåliga kollektiva kommunikationer. Serviceutbudet begränsades till en livsmedelsbutik med bensinförsäljning, två hotell med restaurang samt postanstalt.

I byarna utmed Vindelälvens dalgång från Sorsele till Ammarnäs saknas i stort sett helt kommersiell service. Delar av området betjänades av en varubuss en dag per vecka. Stationär service fanns endast i form av en liten livsmedelsbutik med mycket begränsade öppethållandetider och ofullständigt sortiment.

3.3.3 Köpvanor vid livsmedelsinköp

Hushållen i Gargnäs och Ammarnäs gjorde huvuddelen av sina livsmedelsinköp i ortens butiker. I Vindelälvsdalen, där fasta butiker med fullständigt öppethållande saknades, använde en stor del av hushållen den befintliga varubussen som huvudinköpskälla. Omkring en fjärdedel gjorde dock regelbundna inköp i Sorsele.

Glesbygdshushållens inköp i butik kan för vissa varugrupper förväntas vara lägre än andra hushålls beroende på en viss egenproduktion, jakt och fiske eller genom köp hos grannar. Hushållen har därför tillfrågats i vilken utsträckning de i denna mening är självförsörjande för vissa varugrupper.

Enligt tabell 3.27 täckte en stor del av hushållen mer än hälften av sina potatis-

Tabell 3.27 Andel hushåll som till mer än hälften täcker sitt behov av vissa varor på annat sätt än genom butik. Procent

Varugrupp	Gargnäs	Ammarnäs	Vindelälvsdalen
Potatis	90	62	100
Mjök	21	40	66
Kött	41	94	77
Fisk	60	94	71
Färskt bröd (bakning)	33	51	33

kött- och fiskbehov på annat sätt än genom köp i butik. Självförsörjningsgraden var något lägre i Gargnäs än i övriga delområden.

Hushållen i Gargnäs och Ammarnäs, med relativt små avstånd till närmaste fasta butik, köpte vanligen livsmedel minst några gånger per vecka. I Vindelälvsdalen gjordes de flesta inköp ungefär en gång per vecka, vilket kunde förväntas med hänsyn till att hushållen endast hade tillgång till varubuss vid ett tillfälle per vecka. Hushåll med pendlare hade högre inköpsfrekvens än övriga hushåll. Flertalet hushåll hade goda förvaringsmöjligheter i bostaden. I det närmaste samtliga redovisade innehav av frysbbox och något färre hade tillgång till kylskåp.

De flesta hushållen utnyttjade egen bil vid livsmedelsköpen. Buss användes minst en gång per månad av endast 6 % och resor med grannars eller bekantas bil av 7 %. Orsaken till den låga utnyttjandegraden av busskommunikationerna uppgavs vara små avstånd till butik eller att inköpen gjordes i varubuss. Några hushåll (14 %) uppgav dåliga kommunikationer eller stora avstånd till busshållplatsen som skäl.

Hemköpsservice, dvs. möjlighet att per telefon beställa varor för hemsändning, gavs i princip av alla livsmedelsbutiker i de tre undersökningsområdena. Knappt fyra femtedelar av hushållen kände till att hemsändningsmöjligheter förelåg. I tabell 3.28 redovisas hemköpsfrekvensen för dessa hushåll.

Som framgår av tabellen utnyttjade flertalet hushåll aldrig eller mycket sällan möjligheterna till hemköp. I Vindelälvsdalen gjorde

Tabell 3.28 Hushållens hemköpsfrekvens. Procent

Hemköpsfrekvens	Gargnäs	Ammarnäs	Vindelälvsdalen
Flera ggr per månad	4	2	14
1-2 ggr per månad	16	9	12
Mera sällan	22	18	25
Aldrig	58	71	49
Summa	100	100	100

ungefär en fjärdedel av samtliga hushåll hemköp minst varannan månad. Bland de hushåll i Vindelälvsdalen, vilka hade butiker i Sorsele som stambutik, gjorde drygt hälften relativt regelbundna hemköp. Genomgående för de tre delområdena kunde konstateras, att äldre hushåll hade lägre hemköpsfrekvens än yngre. Någon större skillnad förelåg däremot inte mellan hushåll utan bil och hushåll med bil.

3.3.4 Köpvanor vid köp av övriga varor eller tjänster

I de tre undersökningsområdena var möjligheterna att köpa andra varor eller tjänster än livsmedel relativt små. En viss förmedling ägde dock rum genom livsmedelsbutikernas försorg. Sorsele tätort har ett för ortens storlek väl differentierat serviceutbud med flertalet fackhandelsbranscher och andra serviceinrättningar representerade. Undersökningen har i första hand avsett att belysa Sorseles betydelse som inköpsort i förhållande till andra större inköpsorter samt till postorderköpens omfattning. Med regionala inköpsorter avses här Storuman, Lycksele och Umeå och med lokala inköpsorter butiker inom respektive undersökningsområde. Som typvaror har valts skjorta/blus, kappa/kostym, gardiner, möbler, TV och bil.

Sorsele tätort och postorder dominerade som inköpskällor vid hushållens senaste köp av skjorta/blus. Endast hushållen i Gargnäs utnyttjade regionala inköpsorter i någon större utsträckning. För hushållen i Vindelälvsdalen var Sorsele den helt dominerande inköpsorten.

Tabell 3.29 Inköpsort för skjorta/blus vid senaste inköpstillfället. Procent

Inköpsorter	Gargnäs	Ammarnäs	Vindelälvsdalen
Regionalt	20	7	0
Lokalt	5	7	—
Postorder	25	49	27
Sorsele	37	31	69
Annat	13	6	4
Summa	100	100	100

Vid inköp av kappa/kostym kunde samma tendens konstateras som i tabell 3.29 men de regionala inköpsorternas betydelse var större och postorderköpens mindre.

Postorder var den dominerande inköpskällan för gardiner. Omkring hälften av hushållen hade vid senaste inköpstillfället gjort inköpen på detta sätt.

I tabell 3.30 redovisas hushållens fördelning efter inköpsort vid senaste möbelköp.

Tabell 3.30 Inköpsort för möbler vid senaste inköpstillfället. Procent

Inköpsorter	Gargnäs	Ammarnäs	Vindelälvsdalen
Regionalt	9	8	1
Lokalt	8	0	—
Postorder	12	8	10
Sorsele	55	69	84
Annat	16	15	5
Summa	100	100	100

Sorsele var den klart viktigaste inköpsorten för möbler, medan postorderköp förekom relativt sällan. Liksom för övriga ovan redovisade varugrupper var hushållen i Gargnäs mest benägna att göra inköp i andra orter än Sorsele och hushållen i Vindelälvsdalen mest köptrogna mot Sorsele.

Vid inköp av TV dominerade Sorsele helt som inköpsort och endast hushållen i Gargnäs utnyttjade i viss utsträckning andra inköpsmöjligheter.

Hushållen i Gargnäs och Ammarnäs hade enligt tabell 3.31 till största delen gjort sina senaste bilköp i regionala inköpsorter, vilket inte gällde för Vindelälvsdalen.

Som framgått av redovisningen ovan var

Tabell 3.31 Inköpsort vid senaste bilköp. Procent

Inköpsorter	Gargnäs	Ammarnäs	Vindelälvsdalen
Regionalt	70	64	33
Sorsele	12	29	59
Annat	18	7	8
Summa	100	100	100

postorderinköpens betydelse i vissa fall mycket stor. Omkring tre fjärdedelar av hushållen i de tre undersökningsområdena köpte regelbundet per postorder. I tabell 3.32 redovisas postorderköpens storlek under det senaste året.

Tabell 3.32 Postorderköpens storlek under det senaste året. Procent

Postorderköp	Gargnäs	Ammarnäs	Vindelälvsdalen
0 kr	25	27	20
1–100 kr	9	15	14
100–500 kr	54	36	51
Mer än 500 kr	11	22	14
Uppgift saknas	1	–	1
Summa	100	100	100

Flertalet hushåll gjorde som framgår av tabellen postorderköp överstigande 100 kr. under det senaste året. Särskilt bland yngre hushåll var postorderköpen relativt stora.

Hushållens behov av reparationservice torde normalt inte vara särdeles frekventa. När behoven uppstår kan de emellertid ofta vara av mycket akut karaktär. För att få en uppfattning om den rådande serviceberedskapen tillfrågades hushållen om de under senare tid behövt anlita fackmän av olika slag för reparationservice, och väntetiden tills felet avhjälpits. Följande reparationsbehov har undersökts:

- Ett elektriskt fel på kylskåp eller frysbox
- En vattenledning upptinad
- Ett oljeaggregat lagat
- En trasig telefon lagad

Ungefär tre fjärdedelar av hushållen hade som framgår av tabell 3.33 fått oljeaggregat och telefon reparerade inom tre dagar från

Tabell 3.33 Väntetid vid olika typer av reparationservice. Procent

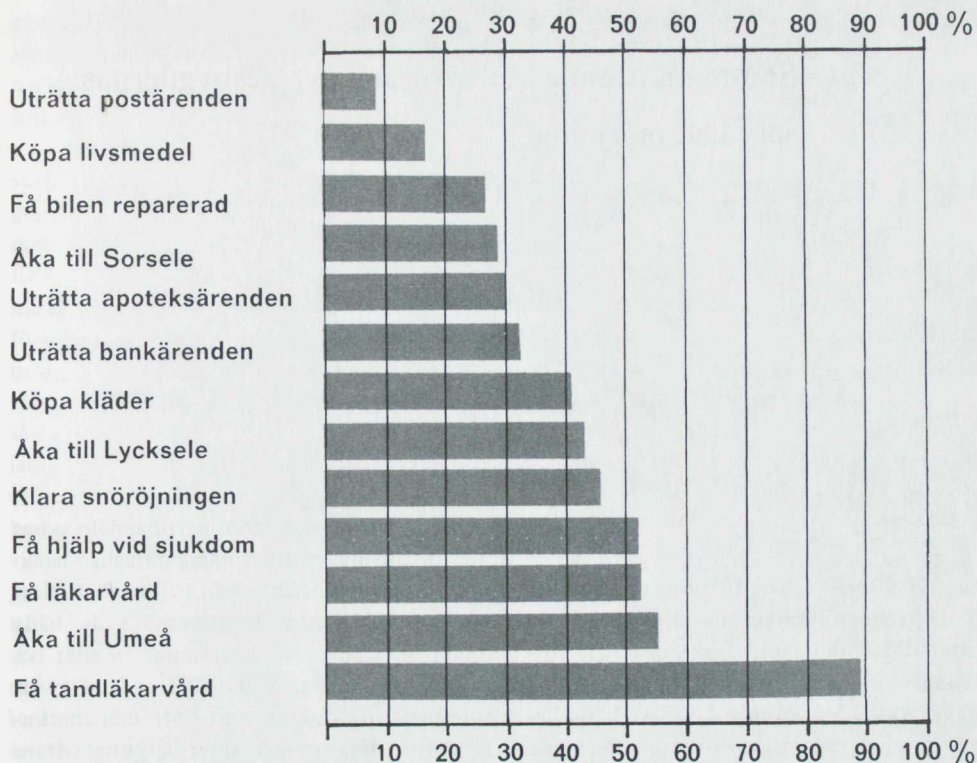
Väntetid (dagar)	Kylskåp el. frysbox	Vattenledning	Oljeaggregat	Telefon
1–3	41	56	72	76
4–9	18	31	16	15
10–19	18	6	4	7
20–	16	0	4	2
Uppgift saknas	7	7	4	0
Totalt	100	100	100	100

felanmälan. Hjälp att tina upp vattenledning innebar vanligen längre väntetid. Reparationer av frysbox eller kylskåp medförde väntetider om minst 10 dagar för ungefär en tredjedel av hushållen. I övrigt förekom så långa väntetider endast i undantagsfall. Väntetiderna var vanligen något längre för hushållen i det mer perifert belägna Ammarnäs än för övriga hushåll. Som jämförelse kan nämnas väntetidens längd i Skellefteå tätort enligt Glesbygdskommunen, rapport nr 10. Av hushållen i Skellefteå fick 90 % en vattenledning upptinad, ca 93 % ett oljeaggregat lagat och ca 89 % en trasig telefon reparerad inom tre dagar.

3.3.5 Hushållens uppfattning om serviceförhållandena

En relativt liten del av hushållen uppfattade de olika momenten vid livsmedelsköp som ganska eller mycket besvärliga. Trots att 74 % av hushållen i Vindelälvsdalen hade mer än 10 km till närmaste fasta livsmedelsbutik ansåg endast 30 % att avståndet till butiken var besvärande.

Inköpsplaneringen uppfattades inte heller som särskilt besvärlig trots att inköpsfrekvensen var relativt låg. ”Att få tag på just de varor man vill ha” betraktades som ”ganska eller mycket besvärligt” av 30 % i Ammarnäs och Gargnäs men endast av 16 % i Vindelälvsdalen. Resultaten tyder närmast på att hushåll med relativt goda serviceförhållanden tenderar att ställa högre krav på servicestandarden än andra hushåll.

Figur 3.1 Andelen hushåll som anser det ganska eller mycket besvärligt att få olika servicebehov tillfredsställda

För att ge en mer allmän bild av hur hushållen upplever sin servicesituation har även andra typer av service än livsmedelsköp inkluderats i undersökningen. I fig 3.1 har resultaten från de tre undersökningsområdena vägts samman. För att underlätta en jämförelse mellan olika servicebehov har de uppställts i stigande ordning från "uträtta postärenden", där ca 10 % angivit graden "ganska eller mycket besvärligt" till "få tandläkarvård" med ca 90 %.

Som framgår av fig 3.1 ansåg omkring hälften av hushållen att det var besvärligt att "få läkarvård" och att "klara snöröjningen". På grund av de stora avstånden är det naturligt att en hög andel ansåg det besvärligt att resa till Umeå respektive Lycksele. Omkring en tredjedel av hushållen fann det besvärligt att uträtta bankärenden och apoteksärenden, medan livsmedelsinköp av flertalet hushåll inte uppfattades som besvärliga.

Dessa resultat bör tolkas försiktigt, eftersom jämförbara data saknas för tätorter.

4.1 Inledning

I *kapitel 2 och 3* har distributionsstruktur och köpvanor närmare beskrivits. Genom relativt detaljerade undersökningar har försörjningen med kommersiell service i olika glesbygdsområden kunnat belysas. I föreliggande kapitel redovisas en sammanfattande bedömning från mer allmänna utgångspunkter av glesbygdernas serviceförhållanden som underlag för en närmare diskussion av behovet av åtgärder. Vid denna bedömning särbehandlas partihandeln, livsmedelshandeln, fackhandeln och övrig kommersiell service. De faktorer, som i första hand närmare diskuteras, är serviceutbudets tillgänglighet och kvalitet.

4.2 Partihandeln

Under 1960-talet har strukturomvandlingen inom *partihandeln med dagligvaror* resulterat i en betydande koncentration av lagerhållningen. Flertalet partihandelsanläggningar utanför jordbrukskooperationen och de stora blocken inom dagligvaruhandeln, dvs. ASK, ICA och KF, är emellertid fortfarande mycket små. Den undersökning, som utredningen företagit av partihandeln med dagligvaror i Jämtlands och Västerbottens län har begränsats till de större leverantörerna, eftersom dessa i första hand har betydelse för livsmedelsbutikernas funktionsmöjligheter.

Koncentrationen inom partihandeln synes inte hittills ha medfört några påtagliga nackdelar för livsmedelshandeln i allmänhet. Normalt erhöll glesbygdsbutikerna i de båda undersökta länen varuleveranser en eller två gånger per vecka. Vad gäller sådana varor som mejeriprodukter samt kött- och charkuterivaror förekom leveranser betydligt oftare och i många fall dagligen. Andra färskvaror, som frukt och grönsaker levererades i allmänhet en gång per vecka och i vissa fall oftare.

En ytterligare koncentration av partihandeln kan väntas äga rum. Med stora lageranläggningar kan kostnaderna för varuhanteringen sänkas. Genom en koncentration av partihandelsverksamheten ökar emellertid transportsträckans längd med stigande transportkostnader som följd. För att motverka detta är det tänkbart att grossisterna strävar efter att minska antalet leveranser per tidsenhet. Färre leveranser ställer större krav på butikernas lagerkapacitet men torde inte i övrigt leda till allvarigare konsekvenser för livsmedelsbutikernas funktionsmöjligheter. En låg leveranstäthet av färskvaror kan dock allvarligt försvåra livsmedelsbutikernas möjligheter att erbjuda ett fullgott sortiment av dylika varor.

Betydande faktiska skillnader i *fraktkostnader* torde föreligga vid varuleveranser till butiker på olika avstånd från lageranläggningarna. Partihandelsföretagen tillämpar

emellertid vanligen ett system med fraktutjämning, vilket innebär att extra fraktkostnader inte debiteras mer perifert belägna butiker.

Normalt sker varutransporten från de stora dagligvarugrossisterna till detaljist med grossistens fordon men i vissa fall förekommer omlastning till andra transportmedel. Enligt utredningens undersökning av partihandeln i Jämtlands och Västerbottens län förekom även att större partihandelsföretag inte hade inlemmat samtliga butiker till vilka varor levererades i sina distributionssystem. I sådana fall distribuerades varorna efter omlastning via ordinarie bil- eller busslinjer. De extra fraktkostnader, som härvid uppstod, belastade vanligen de berörda butikerna. I vissa fall kunde fraktmerkostnaderna för perifert belägna butiker exempelvis uppgå till inemot nio öre per liter vid mjölkleveranser. Sådana merkostnader för detaljisten måste ofta tas ut av konsumenterna eftersom återförsäljarmarginalen för konsumtionsmjölk är särskilt liten.

Utredningen har inte närmare studerat *partihandeln med urvalsvaror*, dvs. varor inom fackhandelssortimentet. Inom flertalet fackhandelsbranscher levereras varorna i allmänhet fraktfritt till detaljist vid order över en viss minimistorlek. Den minsta orderstorleken för fraktfria leveranser varierar enligt vad utredningen har erfårit mellan olika branscher. Vid små order debiteras detaljhandeln normalt en särskild expeditionsavgift utöver fraktkostnaden. Även sådana avgifter torde dock variera i betydande grad mellan olika fackhandelsbranscher. Slutligen skall nämnas att grossistfunktionen i många fall har övertagits av fabrikanter, som levererar direkt till fackhandeln.

4.3 Livsmedelshandeln

Antalet livsmedelsbutiker minskade avsevärt under 1960-talet både i glesbygdsområden och i större tätorter. Utredningen har i sina undersökningar av serviceutbudet i några glesbygdspräglade områden inte funnit att

nedläggningstakten varit markant högre i de studerade glesbygdskommunerna än för hela riket i genomsnitt. Bland de undersökta kommunerna hade Högsby i södra Sveriges glesbygder den största nedläggningen av livsmedelsförsäljande enheter.

Fortfarande hade vid undersökningstillfället livsmedelsbutikerna i de studerade glesbygdsområdena en betydande *geografisk spridning*. Antalet utbudspunkter, dvs. orter med egentliga livsmedelsbutiker, uppgick år 1969 till 17 i Bergs kommun och var något lägre i övriga områden. I Sorsele kommun fanns exempelvis 10 butiksorter medan i Ljusterö församling antalet utbudspunkter självfallet var ännu lägre beroende på undersökningsområdets ringa yttorlek. I allmänhet kompletterades det stationära serviceutbudet i viss utsträckning av ambulerande handel.

Hushållens möjligheter att nå serviceutbudet beror givetvis bl. a. på tillgången till *egna fortskaffningsmedel* eller kollektiva kommunikationer. Enligt en av utredningen företagen intervjuundersökning i en glesbygdskommun och enligt tillgängliga undersökningar i andra kommuner med liknande befolkningsstruktur hade föga mer än hälften av hushållen tillgång till bil. Orsaken till den förhållandevis låga biltätheten i utpräglade glesbygder torde främst vara den höga andelen pensionärshushåll i sådana områden.

Det *kollektiva trafiknätet* i glesbygder torde i och för sig vanligen ha en relativt god geografisk täckning men uppehållstiderna i serviceorterna och tidtabellläggningen har ofta inte anpassats för inköpsresor. Det kan därför vara svårt att i praktiken använda de allmänna kommunikationerna för lokala serviceresor t. ex. till livsmedelsbutiker. Därtill kommer att restiderna med kollektiva kommunikationer ofta blir mycket långa. Visserligen kan transportbehovet i glesbygder till en del tillgodoses genom samtransporter med t. ex. grannar. Sammanfattningsvis kan dock konstateras att vissa befolkningsgrupper har betydande svårigheter att nå lokala serviceinrättningar som t. ex. livsmedelsbutiker.

Serviceens tillgänglighet kan illustreras ge-

nom mätningar av *restidsavstånden* till olika typer av serviceinrättningar. I de undersökta glesbygdsområdena bodde den övervägande delen av hushållen inom 15 minuters bilresa till närmaste livsmedelsbutik. Inom exempelvis Sorsele kommun hade dock närmare en femtedel av befolkningen längre restidsavstånd till stationär livsmedelsservice.

Kartläggningen av serviceutbudet i de utvalda glesbygdsområdena visade att begränsningar i *livsmedelsbutikernas öppethållande* förekom endast i några undantagsfall. Svårigheter kan emellertid uppstå för hushållen att nå serviceutbudet även under normala öppethållandetider, beroende på att den egna bilen inte alltid finns tillgänglig för inköpsresor under dagen. De allmänna kommunikationerna har som förut nämnts vad gäller exempelvis tidtabellläggningen inte heller alltid anpassats för serviceresor. Från och med årsskiftet 1971/72 upphörde den tidigare gällande affärstidslagstiftningen, vilket möjliggör ett helt fritt öppethållande. Det stora flertalet livsmedelsbutiker torde behålla normala affärstider, eftersom ett förlängt öppethållande medför betydligt ökade personalkostnader. Många glesbygdsbutiker är emellertid av typen "familjebutiker", dvs. drivs helt utan anställd personal, vilket medger större flexibilitet vad gäller öppethållandetiderna.

I många glesbygdsområden finns *varubussar*, som förbättrar hushållens möjligheter att köpa livsmedel. Under 1960-talets första hälft ökade den ambulerande handeln i omfattning särskilt inom skogslänen. Små fasta livsmedelsbutiker ersattes då ofta av varubussar. Dessa fungerar i princip som rullande butiker men tvingas av utrymmes-skäl att hålla ett mindre sortiment än stationära enheter. Trots begränsat sortiment och låg turtäthet torde den ambulerande handeln av befolkningsn i många glesbygdsområden upplevas som en värdefull distributionsform. I den intervjuundersökning, som utredningen företagit i en utpräglad glesbygdkommun, konstaterades bl. a. att hushåll med tillgång till varubuss i stor utsträckning utnyttjade denna som huvudsaklig inköpskälla för livs-

medel. Under 1960-talets senare del har antalet varubussar minskat och utvecklingen synes gå mot en ökad nedläggning av varubusslinjer på grund av förhållandevis höga driftskostnader. I mer utpräglade glesbygder torde man kunna räkna med att denna typ av ambulerande handel i stort sett kommer att upphöra under 1970-talets första hälft.

En stor del av livsmedelsbutikerna i de undersökta glesbygdsområdena gav *hemköpsservice*, dvs. hemsändning av varor efter telefonorder. Härigenom förbättrades tillgängligheten något för hushåll boende långt från livsmedelsbutiker och hushåll utan egna transportmedel. I några fall hade emellertid butikerna geografiskt begränsat hemsändningen till områden närmast verksamhetsorten. Hemköpens andel av livsmedelsbutikernas försäljning var vanligen relativt låg och endast en tredjedel av butiksinnehavarna/föreståndarna i de berörda områdena bedömde att andelen översteg 10 %. Den undersökning av hushållens inköpsvanor, som utredningen har företagit i en kommun, visade även att hemköpsfrekvensen var relativt låg.

Som underlag för en beräkning av det *framtida serviceutbudet* i de studerade kommunerna ombads berörda butiksinnehavare/föreståndare att bedöma förutsättningarna för fortsatt drift. I många fall bedömdes nedläggning äga rum före år 1975 och särskilt i några av kommunerna inom skogslänen ansågs framtidsutsikterna som mycket ogynnsamma. En av orsakerna till den pessimistiska bedömningen torde vara att butiksinnehavarna/föreståndarna hade uppnått en relativt hög ålder och bedömde det som uteslutet att finna någon som fortsatte driften när de uppnådde pensionsåldern. Det framtida serviceutbudet kan därför komma att avsevärt reduceras. I vissa fall torde inom mycket ytstora kommuner endast några enstaka orter utöver kommuncentrum komma att ha livsmedelsbutiker vid slutet av 1970-talet. Genom att de flesta varubusslinjer kan bedömas bli nedlagda kommer glesbygdshushållen att få sämre tillgång till varuutbudet.

De redan nu – i förhållande till större tätorter – relativt sett dåliga möjligheterna att nå livsmedelsbutiker har påverkat *hushållens inköpsfrekvens*. I den av utredningen företagna köpvaneundersökningen konstaterades att hushåll boende i mer extrema glesbygder vanligen köpte livsmedel en gång per vecka och ibland ännu mera sällan. Vidare förekom en betydande egenproduktion eller inköp på annat sätt än genom butik i fråga om många livsmedel. Hushållens möjligheter att förvara livsmedel syntes goda. Sålunda saknade endast en mindre del av hushållen tillgång till kylskåp och några få procent saknade frysutrymmen. Genom en fortsatt koncentration av butiks nätet torde allt fler hushåll komma att göra inköpen någon gång per vecka eller några gånger per månad. Härigenom ökar hushållens behov av inköpsplanering, information om varusortiment och möjligheter att förvara i första hand färskvaror.

Flertalet livsmedelsbutiker i de undersökta glesbygdssområdena visade sig vara *små enheter*. Sålunda drevs som förut har påpekats en betydande del av butikerna som "familjebutiker", dvs. utan anställda. Omkring två tredjedelar av butikerna hade år 1969 en omsättning understigande 0,5 milj. kr. I hela riket var knappt hälften av all-livsbutikerna av en sådan storlek vid denna tidpunkt. Den tekniska utrustningen, t. ex. i form av frysdiskar, varierade i betydande utsträckning mellan olika enheter. Möjligheterna för sådana mindre butiker att hålla ett mer fullständigt sortiment av djupfrysta produkter och olika färskvaror begränsas inte endast av små lagerutrymmen och otillräckliga tekniska resurser utan även av förhållandevis höga lagerkostnader. Därtill kommer riskerna för ett högt svinn på i första hand färskvaror.

Sortimentsbredden visade sig i allmänhet vara relativt god i de undersökta glesbygdssbutikerna. Brister i sortimentet förekom främst i fråga om kött och charkuterivaror samt frukt och grönsaker. Svårigheterna att hålla ett fullgott sortiment av sådana varor torde genomgående vara störst för de allra minsta

butikerna. Riskerna för fluktuationer i efterfrågan på färskvaror kan bedömas vara betydligt större för små butiker med ett litet kundunderlag än för större butiker. Som har konstaterats i den av utredningen företagna köpvaneundersökningen var efterfrågan på färskvaror i vissa fall mycket låg som en följd av att många glesbygdshushåll täckte sina behov genom egenproduktion, jakt, fiske eller köp av grannar. Som exempel kan nämnas att en mycket stor del av hushållen kunde tillgodose sitt behov av potatis, kött och fisk på annat sätt än genom köp i butik. De mindre butikerna måste därför ofta begränsa sitt färskvarusortiment för att minska riskerna för svinn.

Vanligen förekom någon form av *beställningsberedskap* i de undersökta livsmedelsbutikerna. Även om dessa butiker har ett relativt grunt bassortiment kan härigenom ofta mer speciella önskemål tillgodoses, eftersom samtliga varor i grossisternas totala sortiment normalt kan rekvireras.

Konkurrensen framför allt med centralortsbutikerna och hushållens prisedvetenhet synes göra det omöjligt för perifert belägna butiker att hålla högre *priser* än andra butiker. Genom bilinnehav har ett stort antal hushåll möjlighet att välja det prismässigt mest förmånliga inköpsstället. Hushållen torde inte i dagens läge acceptera en högre prisnivå om alternativa inköpsmöjligheter föreligger trots att betydande kostnader kan uppstå för hushållen genom långa inköpsresor till närmaste alternativa serviceutbud. Den prisundersökning, som utredningen låtit utföra i en glesbygdskommun, har visat att några egentliga prisskillnader inte förekom mellan enbutiksorster och flerbutiksorster. Som tidigare har nämnts kan dock i vissa fall fraktmerkostnader inom partihandeln medföra högre konsumentpriser.

De befintliga livsmedelsbutikernas existensmöjligheter påverkas i viss mån av möjligheterna att bedriva *biverksamhet* vid sidan av livsmedelsförsäljningen. Sådan biverksamhet i form av förmedling av olika varor och tjänster förekom i betydande utsträckning

främst i de undersökta kommunerna inom skogslänen. Däremot var biverksamheten mindre omfattande i jämförelseområdena i södra Sveriges glesbygder. Förmedling av kapitalvaror och apoteksvaror samt funktioner som tipsombud och godsombud förekom i många fall som biverksamhet till livsmedelsförsäljningen. Även drivmedel, fodervaror och mer specialiserade tjänster kunde i vissa fall erhållas genom de befintliga livsmedelsbutikerna.

4.4 Fackhandeln

Strukturumvandlingen inom fackhandeln har under 1960-talet gått betydligt långsammare än inom livsmedelshandeln. *Antalet butiker* minskade totalt i hela riket med knappt 10 % under perioden 1962–69. Av de undersökta kommunerna inom skogslänen hade endast Övertorneå en betydande minskning av antalet fackhandelsbutiker under den aktuella perioden. I Finnskoga-Dalby fanns endast fem butiker vid inventeringstillfället och i Ljusterö församling saknades helt fackhandelsservice. Sorsele hade däremot ett mycket väl differentierat fackhandelsutbud med flertalet branscher representerade. Fördelningen på olika branscher varierade i övrigt i viss utsträckning mellan de olika undersökningsområdena. I Berg, Sorsele och Övertorneå fanns minst tio branscher representerade. Vanligen förekom flertalet av de branscher, som tillgodoser mer frekventa behov, i de studerade kommunerna. I vissa fall saknades emellertid t. ex. järnhandel och färghandel.

Fackhandeln i de undersökta kommunerna var normalt koncentrerad till kommuncentra. Den största spridningen förekom i Berg, där fackhandelsbutiker fanns etablerade i flera orter utöver kommuncentrum. I Berg och Övertorneå bodde drygt tre fjärdedelar av befolkningen inom 30 minuters bilresa till kommuncentrum. *Tillgängligheten* till fackhandelsutbudet var mindre god i Sorsele, där omkring två tredjedelar av befolkningen kunde nå kommuncentrum

inom motsvarande bilreseavstånd. Om resorna måste företas med kollektiva kommunikationer var tillgängligheten i allmänhet betydligt sämre. Trots att den lokala trafikapparatens normalt har centrerats till kommuncentrum, bodde exempelvis i Sorsele kommun nära hälften av befolkningen på mer än 45 minuters restidsavstånd (enkel resa) från kommuncentrum vid färd med kollektiva kommunikationer.

De mest frekventa varorna inom fackhandels Sortimentet, dvs. textil-, järn- och färgvaror, ingår i viss utsträckning i livsmedelsbutikernas sortiment och utvecklingen inom dagligvaruhandeln synes gå mot en ytterligare sortimentsbreddning. Många livsmedelsbutiker i de studerade kommunerna förmedlade dessutom kapitalvaror eller andra varor, som normalt inte ingick i det ordinarie Sortimentet. Utöver det lokala utbudet kan hushållen få tillgång till fackhandelsvaror genom inköp i överordnade centra eller genom att utnyttja möjligheterna till postorderköp. Av den köpvaneundersökning, som utredningen har företagit i Sorsele kommun, framgick bl. a. att större centralorter utanför kommunen spelade en förhållandevis liten roll vid köp av varor inom fackhandels Sortimentet. Härvid bör dock beaktas att kommunens centralort hade en för glesbygdsförhållanden mycket väl utbyggd fackhandelsservice och att orten sedan lång tid sannolikt har fungerat som en naturlig serviceort för bygden. Vidare är avstånden i detta fall stora till närmaste överordnade centralort.

Däremot kunde i intervjuundersökningen konstateras att *postorderköpen* hade stor betydelse särskilt vad gällde vissa varugrupper. Sålunda uppgav omkring tre fjärdedelar av de undersökta hushållen att de regelbundet köpte per postorder och nära två tredjedelar hade under det senaste året gjort postorderköp totalt överstigande 100 kronor. Någon ambulerande fackhandel förekom inte i de studerade kommunerna.

Endast ett fåtal fackhandelsbutiker i de undersökta kommunerna hade begränsat *öppethållande*. Eftersom behoven av fackhandelsvaror normalt inte kan anses lika

frekventa som exempelvis behoven av livsmedel torde tillgängligheten inte allvarligt påverkas av öppethållandetiderna i de lokala serviceorterna. I detta sammanhang bör dock möjligheterna till inköp i överordnade centra uppmärksammas. Genom långa restider, särskilt vid färd med kollektiva kommunikationer, kan uppehållstiderna i regioncentra under butikernas normala öppethållandetider vid veckosluten bli alltför korta för att möjliggöra erforderliga butiksbesök.

Liksom beträffande undersökningen av livsmedelshandeln i de studerade kommunerna inhämtades uppgifter om butiksinnehavarens/föreståndarens *framtidsbedömning* även inom fackhandeln. En relativt stor del av de berörda butiksinnehavarna bedömde det som sannolikt med fortsatt drift fram till 1975 med undantag för Övertorneå, där pessimismen var mycket stor. Endast ett relativt litet antal innehavare var vid inventeringstillfället äldre än 55 år. Beräkningarna av det framtida serviceutbudet tyder bl. a. mot denna bakgrund på att nedläggningen av fackhandelsbutiker under 1970-talet blir mindre omfattande än förändringarna inom livsmedelshandeln. Flera fackhandelsbranscher, som tidigare har funnits representerade i de studerade kommunerna, kan dock helt komma att saknas mot slutet av 1970-talet. I Sorsele och Berg beräknas nio fackhandelsbranscher finnas kvar år 1980, i Övertorneå sex och i Finnskoga-Dalby endast tre. Dessutom kan en ytterligare koncentration av serviceutbudet till kommuncentra förväntas äga rum. Hushållens tillgång till fackhandels-service kommer således med stor säkerhet att försämrats i framtiden.

Kartläggningen av fackhandelsutbudet har visat att – liksom vad gällde livsmedelshandeln – de olika enheterna normalt hade en *ringa storlek* såväl i fråga om försäljning som ytor. Ingen sortimentsundersökning har kunnat utföras inom fackhandeln men med hänsyn till butikernas storlek torde sortimentet i allmänhet vara relativt grunt i förhållande till fackhandeln i regionala servicecentra. Det har heller inte funnits möjligheter att undersöka prisnivån inom de olika

fackhandelsbranscherna. Genom konkurrens från överordnade serviceorter är det inte troligt att prisskillnader förekommer mellan den lokala fackhandeln i glesbygdskommunerna och utbudet i regionala centra.

Mer speciella varubehov inom fackhandelsområdet torde i viss utsträckning kunna tillgodoses genom *förmedling och beställningsberedskap* i de befintliga butikerna. I vissa fall förekom dessutom i de studerade kommunerna att olika fackhandelsbutiker delvis drevs i branschblandad form. De fraktmerkostnader, som kan uppstå för fackhandeln t. ex. genom att en beställningsberedskap upprätthålls torde som en följd av konkurrensläget med regionala centra inte alltid kunna tas ut av beställaren. Liksom beträffande livsmedelshandeln kan förekommande biverksamhet inom fackhandeln bidra till att förbättra existensmöjligheterna för de befintliga enheterna. Förekomsten av biverksamhet var emellertid relativt måttlig inom de undersökta fackhandelsbutikerna.

4.5 Övrig kommersiell service

Den företagna kartläggningen av serviceutbudet i olika glesbygdsområden visade att en rad servicefunktioner utöver livsmedelshandel och fackhandel, exempelvis bensinstationer, bilverkstäder, frisörer och bankservice vanligen fanns företrädda i centralorterna. *Serviceenheternas spridning* var dock i allmänhet större inom övrig kommersiell service än inom fackhandeln. I Bergs kommun var exempelvis endast en femtedel av serviceenheterna koncentrerade till kommuncentrum. Åtkomlighetsproblemen varierar sannolikt mellan olika branscher men torde exempelvis beträffande vissa typer av hantverks-service vara av ungefär samma art som inom fackhandeln. Vad gäller bensinstationer och bilverkstäder förelåg dock en förhållandevis god spridning. Mer än tre fjärdedelar av befolkningen i de undersökta glesbygdskommunerna inom skogsälänen hade t ex kortare bilreseavstånd än 15 minuter till närmaste bensinstation. Dessutom förekom bensinför-

säljning i viss utsträckning kombinerat med livsmedelshandel eller andra serviceenheter via s. k. singelpumpar.

I samtliga studerade glesbygdsområden utom Ljusterö församling fanns vid undersökningstillfället minst en enhet inom branscherna bensinförsäljning, bilverkstad, apotek, herr- och damfrisör samt bankservice. Apoteksvaror förmedlades dessutom i relativt stor utsträckning av exempelvis livsmedelsbutiker. Även olika typer av reparations-service fanns i regel företrädda inom de undersökta kommunerna. Beräkningarna av *det framtida utbudet* inom övrig kommersiell service bygger helt på insamlade uppgifter om respektive innehavares/föreståndares bedömning av framtidsutsikterna och dessa personers ålder. Nedläggningen av antalet enheter torde bli förhållandevis måttlig under 1970-talet. Inom vissa hantverksbranscher och olika typer av reparations-service kan dock serviceenheter helt komma att saknas i de berörda kommunerna vid slutet av 1970-talet. Även inom bensinhandeln kan en betydande koncentration väntas äga rum i framtiden och s. k. singelpumpar komma att läggas ned.

Ambulerande service förekommer i viss utsträckning inom övrig kommersiell service, t. ex. i form av olika typer av *reparationsservice*. Ett problem som kan vara särskilt besvärligt för glesbygdshushållen är väntetiderna för att få reparationer utförda. I den av utredningen företagna intervjuundersökningen konstaterades att väntetiden vid reparation av exempelvis frysbox eller kylskåp uppgick till minst 10 dagar för ungefär en tredjedel av hushållen. Svårigheterna att snabbt och till rimliga kostnader få olika reparationer av hushållskapitalvaror utförda kan dessutom öka genom den beräknade nedläggningen av fackhandelsbutiker i framtiden.

Hemsändning av *apoteksvaror* torde förekomma i betydande omfattning i glesbygder. Utsändningarna sker ofta per post eller med ordinarie busslinjer. Fraktkostnaderna belastas i sådana fall kunden och kan om varorna t. ex. sänds mot postförskott medföra bety-

dande merkostnader för glesbygdshushållen. Som tidigare har nämnts förmedlas dock apoteksvaror i viss utsträckning genom livsmedelsbutiker. Från och med den 1 januari 1972 har Apoteksbolaget vidtagit särskilda åtgärder i glesbygder för att reducera hushållens fraktkostnader. Då receptförskrivna apoteksvaror förmedlas till hushållen via medicinlåda, kommissionär eller läkemedelsförråd sänds varorna utan extra kostnad för kunden. För paket, som inte innehåller receptförskrivna varor, utgår en avgift om en krona per försändelse. I de fall receptförskrivna apoteksvaror sänds direkt till kunden tas i vissa fall inte några fraktkostnader ut.

Även inom övrig kommersiell service bedrevs olika former av *biverksamhet* i anslutning till den ordinarie verksamheten. I många fall hade biverksamheten en betydande omfattning och torde kunna bidra till att förbättra de ekonomiska förutsättningarna för åtminstone vissa enheter.

4.6 Slutsatser

Utredningen har vid en översiktlig redovisning av glesbygdsbefolkningens serviceförhållanden bedömt servicestandarden som acceptabel för stora delar av befolkningen. Genom olika former av biverksamhet och branschblandning har många servicefunktioner kunnat bevaras med en viss täthet även i mer glesbefolkade områden. Biverksamhet av olika slag och branschblandning har även medfört ett ökat underlag för huvudverksamheten, vilket åtminstone delvis torde ha förbättrat de ekonomiska förutsättningarna för driften.

Framför allt de avlägset belägna hushåll, som inte har tillgång till egen bil för serviceresor kan ha svårigheter att få vissa servicebehov tillgodosedda. I absoluta tal torde antalet hushåll med stora serviceproblem vara förhållandevis begränsat. I vissa glesbygdsområden kan de emellertid utgöra en betydande andel och svårigheterna ofta vara stora. Genom den fortgående koncentrationen av serviceutbudet kan problemen i

framtiden komma att förvärras för de kvarboende i glesbygderna. Det framstår därför som nödvändigt att samhälleliga åtgärder vidtas för att vidmakthålla och förbättra serviceförsörjningen i glesbygderna.

5.1 Servicebegreppet

I en principdiskussion om målsättning och olika åtgärder för att förbättra serviceförsörjningen i glesbygderna måste servicebegreppet närmare definieras och de viktigaste aspekterna på servicestandard urskiljas.

Utredningen anser servicestandard i första hand vara en fråga om tillgång till serviceinrättningar. Med denna utgångspunkt kan man säga att den enskildes servicestandard bestäms av kvaliteten på serviceutbudet och av hans möjligheter att få tillgång till detta. Serviceapparatens kvalitet måste givetvis vara av väsentlig betydelse i sammanhanget. Emellertid är det naturligt att tillgängligheten betraktas som en central faktor i glesbygdspromatiken.

Servicens tillgänglighet bestäms i första hand av närheten till försäljningsställena, transportmöjligheter, hemsändningsmöjligheter och öppethållande. Serviceutbudets kvalitet bestäms av sortiment, varupris, lagerhållning, beställningsberedskap för varor utanför det ordinarie sortimentet m. m.

Utgångspunkten i utredningens målsättningsdiskussion är som ovan framhållits att tillgängligheten till serviceutbudet utgör den för glesbygdsbefolkningen mest centrala frågan. Utredningen anser därför att en målsättningsdiskussion måste innefatta ett resonemang om vilka krav, som bör ställas på serviceutbudets geografiska spridning, och

glesbygdsbefolkningens möjligheter att nå serviceinrättningarna. Detta förutsätter att man närmare anger vilka typer av service, som är mest fundamentala för glesbygdsbefolkningen, dvs. till vilket serviceutbud en acceptabel tillgänglighet skall upprätthållas. Härvid måste dock även serviceutbudets kvalitet beaktas.

5.2 Målsättning för försörjningen med kommersiell service i glesbygder

I *kapitel 4* gjordes en sammanfattande redovisning av glesbygdernas serviceförhållanden utan någon närmare värdering av dessa. För diskussionen om behovet av åtgärder för att förbättra glesbygdsbefolkningens servicesituation skall nu anges vilka minimikrav som bör ställas.

För att kunna värdera glesbygdsbefolkningens servicesituation krävs en precisering av vad som kan anses vara en *godtagbar servicestandard*. En sådan bedömning bör givetvis utgå från konsumentens behov. Det är emellertid svårt att klarlägga dessa behov, eftersom de varierar i betydande grad mellan olika individer och hushåll. Det är dessutom mycket svårt att mäta konsumenternas behov. Så t. ex. kan det inte förutsättas att det föreligger en fullständig överensstämmelse mellan köpvanor och faktiska inköpsbehov. Det är knappast meningsfullt att som norm

utgå ifrån riksgenomsnittliga förhållanden i olika avseenden. Man torde sålunda för närvarande vara hänvisad till rena skälighetsbedömningar från allmänna utgångspunkter av vad som skall anses som en godtagbar servicestandard.

Distributionsutredningen, som tillsattes våren 1970, har i uppdrag att studera pågående utveckling inom handeln i förhållande till konsumentens situation. Denna utredning, som bl. a. skall bedöma behovet av samhällseliga åtgärder för att minska nackdelarna av en försämrad närhetsservice, har emellertid ännu inte kommit till några slutsatser. Några bedömningar från distributionsutredningens sida i frågor rörande servicestandard har inte heller redovisats. Uppfattningen om vad som kan anses vara en godtagbar servicestandard i glesbygder måste därför enbart grundas på vad glesbygdsutredningen bedömer vara rimligt.

Den spridda bosättningen i glesbygderna medför att folkmängdsberoende serviceverksamheter som detaljhandel och annan kommersiell service alltid måste ha ytmässigt relativt stora underlags- eller försörjningsområden. Man måste godta att den stationära serviceapparaten koncentreras till ett rätt begränsat antal orter om man vill ha tillgång till en kvalitativt tillfredsställande service till måttliga kostnader. Serviceverksamheternas krav på underlag ökar. I glesbygder måste man ofta räkna med minskade befolkningsunderlag. Dessa omständigheter leder till särskilt accentuerade koncentrationstenden- ser i glesbygder. Det får alltså anses ofrånkomligt att befolkningen i glesbygderna måste räkna med relativt långa serviceresor med åtföljande resekostnader och tidsför- luster för den enskilde.

Den åtgärd som ligger närmast till hands när det gäller att förbättra glesbygdsbefolkningens servicestandard är att försöka mildra svårigheterna med de stora avstånden genom att underlätta persontransporter respektive utsändning av varor och servicepersonal från serviceorterna till befolkningen. Om tillräckligt täta och billiga transporter mellan serviceorter och omkringliggande glesbygder

kan ordnas bör de problem som avstånden medför reduceras väsentligt. Därmed bör även en koncentration av serviceapparaten kunna fortgå utan att glesbygdsbefolkningens servicestandard behöver bli otillfredstäl- lande.

Med de kommunikationssätt som det för närvarande är ekonomiskt rimligt att utnytt- ja, kan koncentrationen av den stationära serviceapparaten emellertid inte tillåtas gå alltför långt utan att befolkningens service- standard allvarligt påverkas. Även om man i viss mån kan minska olägenheterna för glesbygdsbefolkningen genom ambulerande serviceformer av olika slag kan det konstateras att det för hushållen måste vara mycket angeläget att ha fasta serviceinrättningar inom räckhåll. Därmed ges nämligen möjlig- heter att se en vara före köpet, valet av varor inom sortimentet underlättas och informa- tion kan lättare erhållas. Mycket stora avstånd till de fasta serviceinrättningarna medför dessutom att befolkningens service- behov inte kan tillgodoses inom en rimlig tidsrymd. Även för utsändning av varor och för sådan ambulerande service som kan utgå från serviceorterna torde man i praktiken behöva ha begränsade geografiska arbetsfält.

Frågan om vilka transportavstånd som kan godtas när det gäller för befolkningen att komma i kontakt med olika typer av service måste vara grundläggande i planering- en för glesbygdernas serviceförsörjning. En förutsättning för en acceptabel servicestan- dard måste vara att all viktigare service i stationär form förekommer med en viss täthet även i glesbygder. Vilken rörlighet som bör förutsättas från glesbygdsbefolk- ningens sida i fråga om resor till olika serviceinrättningar har givetvis samband med vilka servicebehov det gäller. Ju oftare ett behov återkommer, desto bättre bör i prin- cip åtkomligheten vara.

I sina diskussioner rörande dessa frågor har utredningen utgått från att de servicebe- hov som är av primärt intresse för glesbyg- derna schematiskt kan grupperas efter hur ofta eller lätt de normalt bör kunna tillgodo- ses för att servicestandarden skall vara

tillfredsställande. Utredningens allmänna diskussioner har därför rört sig omkring tre olika "behovsnivåer", nämligen dels närhets-service, dels annan lokal service och dels regional service. Med närhetsservice har utredningen avsett sådan service, som i allmänhet bör finnas inom rimligt gångavstånd mellan bostäder och serviceinrättningar. Utredningen har bedömt det som orealistiskt att diskutera sådan service i stationär form som generellt planeringsmål i glesbygder. Närhetsservice i glesbygder kan ofta endast få formen av ambulerande service. Utredningens resonemang rörande behovet av serviceinrättningar i glesbygder har därför begränsats till två behovsnivåer, nämligen dels en *lokal* avseende de mest elementära och frekventa behoven, som bör kunna tillgodoses inom ett avstånd som kan anses rimligt även för dagliga resor, "pendlingsavstånd", dels en *regional* nivå, avseende i allmänhet mindre frekventa behov och motsvarande ett mera kvalificerat serviceutbud, som det bör vara acceptabelt att ha mindre lätt tillgängligt.

Utredningen har diskuterat vilka servicefunktioner, som bör anses särskilt viktiga och vilka som anses hänförliga till respektive servicenivå. En konkret uppräkningslista av vilka servicefunktioner, som kan anses mest fundamentala för glesbygdsbefolkningen, kan självfallet inte göras helt invändningsfri, eftersom servicebehoven varierar och upplevs på olika sätt av olika individer. Utredningen har dock närmare velat precisera vilka servicefunktioner, som utifrån allmänna utgångspunkter kan uppfattas som viktigast. Bland aktuella servicefunktioner anser utredningen, bl. a. med hänsyn till tillgängliga data om utnyttjandefrekvens m. m., nedan uppräknade vara de mest grundläggande och av sådan betydelse att de i stationär form bör finnas företrädda på den lokala nivån för att servicesituationen skall vara tillfredsställande. De företagna serviceinventeringarna i olika glesbygdskommuner har visat att dessa servicefunktioner vanligen finns representerade i kommunernas huvudorter. Av de uppräknade servicefunktionerna är försörj-

ningen med livsmedel av särskilt stor betydelse.

Livsmedelsbutik
Järnhandelssortiment
Färghandelssortiment
Textilvarusortiment
Apotek
Möjligheter att beställa vin och spritdrycker
Bensinförsäljning
Bilreparationer
Annan reparatörsservice, huvudsakligen i form av serviceberedskap för i första hand rörlednings-service, elinstallationer och reparationer av hushållskapitalvaror, t. ex. radio- och TV-service
Herr- och damfrisör
Servering
Banktjänster

Övriga servicefunktioner, som kan anses vara av särskilt intresse för serviceförsörjningen i glesbygderna, har utredningen hänfört till den regionala "behovsnivån". Exempel på sådana kommersiella servicefunktioner är varuhus och specialbutiker av olika slag, specialiserad reparatörsservice etc.

Servicens åtkomlighet varierar naturligtvis med bostadens belägenhet men i betydande grad även med hushållens tillgång till transportmedel och för de förvärvsarbetande t. ex. på arbetsplatsens belägenhet i förhållande till serviceutbudet. Vidare upplever olika människor avstånden på olika sätt. Vilken tillgänglighet, som skall anses godtagbar är alltså i hög grad en subjektiv fråga.

Utredningen har räknat med att glesbygdsbefolkningens tillgång till service i viss mån kan förbättras genom ambulerande service i olika former. Som tidigare har framhållits anser utredningen emellertid att man inte kan få en tillräckligt god servicestandard enbart med sådana åtgärder. Man måste även ha tillgång till viktigare fasta serviceinrättningar inom rimliga avstånd. Serviceinrättningarna måste vara koncentrerade till ett begränsat antal orter och serviceutbudet fortgående anpassas till befolkningsunderlagets förändring om det skall vara möjligt att upprätthålla en kvalitativt sett godtagbar serviceapparat. Som tidigare har angetts kan inte koncentrationen av den stationära serviceapparaten tillåtas gå alltför långt utan att glesbygdsbefolkningens servi-

cestandard allvarligt påverkas. För att underlätta en konkret diskussion om vilka krav som bör ställas vad gäller åtkomligheten, har utredningen trots de svårigheter, som är förenade därmed, valt att redovisa sin uppfattning om vad som utifrån mera allmänna synpunkter, kan anses vara en acceptabel tillgänglighet uttryckt i restid.

Som förut nämnts har utredningen ansett det nödvändigt att man måste förutsätta en betydande rörlighet från glesbygdsbefolkningens sida när det gäller besök i olika serviceinrättningar. I fråga om de grundläggande servicefunktionerna kan man dock inte anse servicesituationen som godtagbar om restidsavståndet överstiger 30–45 minuter för enkel resa, dvs. vad som brukar uppfattas som ett rimligt maximiavstånd för dagliga arbetsresor. För de mindre ofta återkommande servicebehoven, motsvarande den regionala "behovsnivån", bör servicestandarderna i avseende på tillgänglighet enligt utredningens mening kunna anses godtagbar om respektive serviceinrättningar kan nå inom ett par timmar.

De schematiska planeringsmål för glesbygdernas serviceförsörjning i form av krav på tillgänglighet till vissa servicefunktioner som utredningen här försökt ge ett operationellt uttryck för, innebär alltså att samhällets insatser bör inriktas på att grupper av serviceverksamheter – servicebatterier – av i princip två olika kvalifikationsnivåer bör vidmakthållas i lokala och regionala servicecentra med en viss spridning i alla rimligt befolkade glesbygder. De angivna planeringsmålen kan givetvis endast uppfattas som principiella riktmärken.

En förutsättning för att en sådan koncentration av den stationära serviceapparaten, som förut har antytts, skall kunna godtas är att befolkningen någorlunda lätt och till rimliga kostnader kan nå de lokala och regionala serviceorterna. Hushållen i glesbygderna har inte sällan egna transportmedel och är följaktligen mindre beroende av kollektiva kommunikationer för sina serviceresor. Även för sådana hushåll kan transportkostnader och restider dock vara besvärande,

och de egna transportmedlen är i praktiken inte alltid tillgängliga för serviceresor. Eftersom många hushåll inte har och inte heller i framtiden kan förväntas ha tillgång till egen bil bör planeringen i avseende på restider utgå från resor med kollektiva transportmedel. Utredningen anser att det i princip inte är tillfredsställande om hushåll utan egna transportmedel enbart är hänvisade till samtransporter med grannar eller dylikt. *En lokal och regional kollektiv transportapparat måste alltså anses vara en nödvändig förutsättning för en tillfredsställande kommersiell servicestandard.*

Det är inte rimligt att kräva att ett transportsystem för de kommersiella servicebehoven skall medge transportmöjligheter varje dag. Med hänsyn till behovet av t.ex. färskvaror och för att medge en viss valfrihet vad gäller inköpsdag bör enligt utredningens mening målet dock vara att möjligheter skall finnas till minst två resor per vecka till kommuncentrum eller motsvarande lokala serviceorter. Resmöjligheter bör finnas både i början och slutet av veckan. Uppehållstiden i serviceorten bör vara åtminstone 2–3 timmar och infalla under butikernas normala öppethållandetider. Med hänsyn till erfarenheterna av försöksverksamheten (*bilaga 5*) torde en alltför lång uppehållstid närmast vara till nackdel för de resande. I den praktiska tillämpningen måste transportinsatserna givetvis anpassas efter de lokala förhållandena.

Möjlighet att nå regionala servicecentra med kollektiva transportmedel bör finnas minst en gång per vecka. Tidtabelläggningsen bör i alla de fall då så rimligen kan ske avpassas så att fram- och återresa kan företas samma dag och med en lämpligt avvägd uppehållstid i serviceorten under butikernas öppethållandetider.

Vid sidan av åtgärder för att underlätta persontransporter kan befolkningens servicesituation förbättras genom *hemsändning* i olika former av varor eller ambulerande service av annat slag. Olägenheterna med långa serviceresor gör det under alla omständigheter nödvändigt med hemsändning som

ett komplement. Med hemsändningsservice kan man minska svårigheterna för de hushåll, som av olika skäl har det besvärligt att ta sig till butikerna. Utredningen anser att hemsändning bör ordnas så att hushållen får tillgång till sådan service minst två gånger per vecka. Hemsändningsservice är enligt utredningens mening särskilt angelägen i fråga om livsmedelsvaror och apoteksvaror. Varutransporterna bör koordineras med persontransporterna. Utredningen anser inte att persontransporter och hemsändning kan ersätta varandra utan att båda möjligheterna bör finnas. Med hänsyn till att serviceutbudet bör kunna nås med rimliga ekonomiska uppoffringar för den enskilde kan såväl person- som varutransporter i glesbygder behöva främjas genom ekonomiskt stöd från samhällets sida.

Utredningen har ansett sig kunna utgå ifrån att de primära stödjepunkterna för försörjningen med lokal service utgörs av de nya kommunernas (kommunblockens) huvudorter. Genom transportinsatser av det slag som förordats ovan bör man alltså enligt utredningens mening kunna vidga varje kommuncentrums verkningsområde när det gäller serviceförsörjningen intill ett avstånd av 3 – 4 mil. Karta 5.1 illustrerar på ett schematiskt sätt inom vilka områden glesbygdernas serviceproblem i princip kan betraktas som rena kommunikationsproblem samt vilka problemområden, som med hänsyn till avstånds-förhållandena skulle återstå om en godtagbar lokal serviceapparat enbart kan upprätthållas i de nya kommunernas centralorter. Utredningen anser att det jämte transportinsatser av ovan nämnt slag är en primär angelägenhet för samhället att ge stöd i lämplig form för att vidmakthålla erforderliga servicefunktioner i de kommuncentra, där sådana serviceanordningar inte förekommer av egen kraft.

För de glesbygdsområden som på grund av avstånden inte kan få sin lokala serviceförsörjning ordnad på ett godtagbart sätt från de kommunala huvudorterna måste särskilda åtgärder för att förbättra serviceförsörjningen vidtas. Vilka åtgärder som i varje fall kan

Karta 5.1

vara lämpligast måste bestämmas med ledning av hur många människor som finns inom respektive "problemområde", avstånds-förhållanden, befolkningens fördelning m. m. I vissa fall kan man räkna med att den bästa lösningen är att bland existerande mindre serviceorter utvälja ytterligare någon

särskild stödjepunkt för serviceförsörjningen med i princip samma lokala servicefunktioner som kommunens huvudort. För att kunna bevara en stationär serviceapparat med en godtagbar spridning kan det då vara nödvändigt med ett samhällsstöd till serviceföretag på strategiska punkter. I andra fall torde förstärkta transportinsatser vara en lämpligare lösning.

5.3 Principiella synpunkter på behovet av åtgärder

För att trygga en acceptabel serviceförsörjning i glesbygder kan åtgärder behöva vidtas för att förstärka hushållens resurser, tillgodose transportbehoven och vidmakthålla ett erforderligt serviceutbud.

Utredningen har funnit att frågan om en förstärkning av *hushållens ekonomiska och andra resurser* i endast begränsad utsträckning är ett glesbygdproblem. I allmänhet torde glesbygdshushållen ha goda förvaringsmöjligheter för livsmedel. Detta framgår bl.a. av den intervjuundersökning som utredningen företagit i en glesbygdskommun. I vissa hushåll kan avsaknad av telefon vara en väsentlig brist och ett hinder för att serviceförsörjningen skall kunna ordnas. I övrigt kan åtgärder behöva vidtas för att underlätta hushållens inköpsplanering t. ex. genom beställningslistor för telefonorder eller information om butikernas sortiment. De speciella problem som kan uppstå för vissa kategorier hushåll när det gäller att ordna beställning av varor, bör lösas inom ramen för kommunernas sociala service. Det fortsatta resonemanget vad gäller behovet av åtgärder förs med utgångspunkt ifrån att några extraordinära resurser i hushållen inte skall krävas för en tillfredsställande serviceförsörjning.

Vad gäller *transportbehoven* mera allmänt sett förutsätts här att samhället medverkar till att kollektiva kommunikationer med acceptabel transportstandard upprätthålls för inköpsresor och varutransporter i glesbygder. De allmänna kommunikationsfrågor-

na behandlas som ett särskilt projekt i utredningen. Endast sådana transportfrågor, som har ett mera direkt samband med varudistributionen, samt åtgärder för att vidmakthålla ett erforderligt serviceutbud kommer därför att beröras i detta sammanhang.

Befolkningens efterfrågan på ökad servicestandard har medfört en kvalitetshöjning av *serviceutbudet* i större serviceorter men samtidigt inneburit att små butiker med ett otillfredsställande sortiment inte längre uppfattas som attraktiva inköpsställen. Ett finförgrenat butiks nät i glesbygder kan på grund av otillräckligt kundunderlag leda till en låg standard i serviceutbudet i form av otillfredsställande sortiment, kvalitativt sett sämre färskvaror, högre priser etc. Om t. ex. livsmedelsförsäljningen i ett område delas upp på ett stort antal butiker blir dessutom den genomsnittliga butiksstorleken liten och förutsättningarna att bygga upp en på sikt fungerande kommersiell service i glesbygdskommunernas huvudorter kan försämrans. Inom ett rimligt reseavstånd behöver servicestandarderna som förut nämnts inte allvarligt försämrans till följd av strukturomvandlingen inom handeln, om åtgärder vidtas för att underlätta person- och varutransporter. Om befolkningen får särskilt stora restidsavstånd till serviceinrättningar kan det emellertid vara motiverat att vissa viktigare serviceenheter vidmakthålls med samhälleligt stöd.

Stationär service behöver inte alltid finnas företrädd i konventionell form, exempelvis såsom en särskild branschbutik e. d. Det väsentliga är att respektive vara eller tjänst ingår i det utbudna sortimentet. Så kan exempelvis livsmedelsvaror, järnhandelsvaror, färgvaror och enklare textilvaror ingå i en livsmedelsbutiks sortiment. Sådana kombinationer förekommer för närvarande i de större livsmedelsbutikerna, s. k. hallbutiker. I fråga om den regionala servicenivån har utredningen bedömt att serviceverksamheterna i allt väsentligt bör kunna drivas på helt kommersiella grunder på ett tillräckligt stort antal orter för att de krav på tillgänglighet som kan uppställas skall bli tillgodosedda.

Några särskilda stödåtgärder till kommersiell serviceverksamhet i regionala centra torde sålunda inte erfordras. Utredningen behandlar därför den regionala nivån endast i fråga om person- och varutransporter.

Utgångspunkten för samhällets åtgärder bör vara att vidmakthålla serviceinrättningar så att alla *grundläggande servicefunktioner* bevaras så långt möjligt på för glesbygdsbefolkningens serviceförsörjning särskilt betydelsefulla orter. Ett samhällsstöd, som är inriktat på att bevara servicefunktioner i stationär form, kan dock inte göras oberoende av befolkningsunderlagets storlek. Vid minskande underlag kan stödåtgärder med annan inriktning vidtas. Bedömningen av stödbehovet och åtgärdernas inriktning bör grundas på de lokala förhållandena vad gäller möjligheterna att nå olika serviceinrättningar, men hänsyn bör givetvis även tas till samhällets kostnader per capita. Samhällets åtgärder bör sålunda anpassas till befolkningsunderlagets förändring. Syftet med här allmänt antydda samhällsåtgärder är ytterst att de kommuninvånare, som får fördel av dem, så långt möjligt skall undgå höga eller orimliga kostnader för att få tillgång till grundläggande service.

Serviceenheter kan ibland läggas ned som följd av att lönsamheten inte är tillräcklig för att medge normala krediter vid investeringar av olika slag. I och för sig behöver i ett sådant fall enheten inte vara olönsam på kort sikt. Samhällets engagemang kan ske i form av kreditgaranti eller lån för finansiering av investeringar och bör kunna innefatta ett inte oväsentligt risktagande. Helt allmänt sett bör samhällsengagemanget kunna gå så långt, att det innebär, att samhället tar på sig risker för förluster som dock inte bör bedömas vara större än de alternativa samhällskostnader som en nedläggning kan medföra. Samhällskostnaderna inbegriper då även de ökade kostnaderna för hushållen.

Vid otillräckligt konsumentunderlag bör samhällets åtgärder i första hand inriktas på att åstadkomma *kombinationer av olika servicefunktioner* i en och samma serviceenhet, t. ex. genom att stimulera till en ökad

branschblandning. Sådana kombinationer ökar möjligheterna att bevara flera olika servicefunktioner i stationär form genom att underlaget för verksamheten breddas. Utredningen anser att en sådan metod i vissa fall är en smidig väg för att upprätthålla en acceptabel servicestandard.

Om ovan beskrivna metod inte är tillräcklig för att bevara en godtagbar servicestandard kan samhällets åtgärder inriktas på att främja uppbyggandet av *beställningssystem* för varor utanför en serviceenhets ordinarie sortiment. En annan möjlighet att "förmedla" service från befintliga enheter i t.ex. kommunernas huvudorter till sådana områden, där det bedömts angeläget att bevara stationär service, är att stimulera till filialbildning.

Slutligen kan det i vissa fall vara angeläget att en *särskild serviceenhet* bevaras. I sådana fall bör strävan vara att bredda underlaget för verksamheten genom kombinationer och branschblandning av det slag, som beskrivits ovan.

I de fall då underlaget är så otillräckligt att samhället inte till rimliga kostnader kan medverka till att upprätthålla någon form av stationärt utbud kan *transportinsatserna* i form av hemsändningsservice och rese-möjligheter behöva förstärkas så att res- och transporttiderna nedbringas.

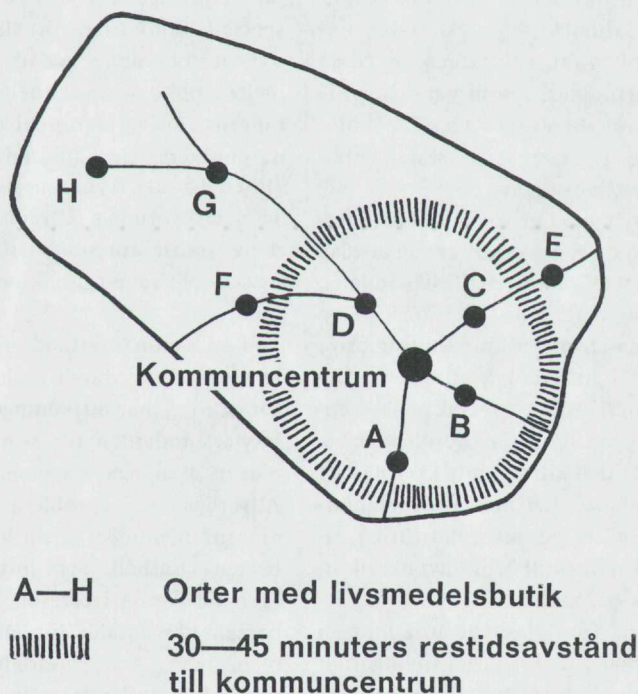
Det skall framhållas att ett samhällsengagemang för att upprätthålla serviceenheter utanför glesbygdskommunernas huvudorter bör begränsas till sådana områden, där normala transportinsatser är otillräckliga enligt de åtkomlighetskrav för acceptabel servicestandard, som diskuterats ovan. Detta innebär att åtgärder för att vidmakthålla serviceenheter i huvudsak torde bli aktuella inom vissa delar av skogslänens glesbygder (jämför karta 5.1 ovan). Det får ses som ett naturligt led i den kommunala och regionala planeringen att klargöra i vilka fall samhällsstöd i sådana sammanhang bör förekomma och att utifrån de lokala förhållandena bedöma lämpligheten av olika typer av åtgärder.

För att illustrera utredningens principiella syn på behovet av åtgärder redovisas i fig.

5.1 en tänkt servicesituation i en modellkommun. Resonemanget avser områdets försörjning med dagligvaruservice. Här antas att i kommuncentrum all viktigare lokal service finns tillgänglig, dvs. de servicefunktioner som förtecknats i avsnitt 5.2 ovan. Livsmedelsbutiker finns i utgångsläget dessutom i orterna A – H. Orterna A – D är belägna inom rimligt restidsavstånd till kommuncentrum. Om framtida nedläggningar skulle inträffa inom området bör några samhälleliga åtgärder inte vidtas utöver att transportmöjligheter upprätthålls för person- och varutransporter, i första hand centererade till kommuncentrum. Orterna E och F är visserligen belägna på relativt stora restidsavstånd från kommuncentrum men befolkningen i dessa områden bör ändå kunna betjänas på ett godtagbart sätt från centralorten. Om butikerna i orterna H och G skulle läggas ned blir servicesituationen emellertid så besvärande för befolkningen i de avlägset belägna

delarna av kommunen att enbart transportsatser inte kan ge en acceptabel servicestandard. Under förutsättning att ett rimligt antal hushåll bor i området, är det beskrivna fallet ett exempel på en servicesituation, då utredningen anser att stationär service med samhällets stöd bör vidmakthållas i någon av de båda orterna. Orten G bör vid i övrigt lika förutsättningar komma i fråga genom sitt ur servicesynpunkt mer strategiska läge. Som framhållits ovan kan åtgärderna i orten G inriktas på att om möjligt kombinera olika fundamentala servicefunktioner med den befintliga livsmedelsbutiken.

Ovan förda resonemang har utgått ifrån att kommuncentrum som den primära serviceorten har ett fullständigt serviceutbud vad gäller alla former av viktigare lokal kommersiell service. Om så inte är fallet bör i första hand stödåtgärder vidtas i kommuncentrum av samma slag, som ovan diskuteras för servicefunktioner i perifera delar.

Figur 5.1 Modell för prioritering av samhällsstöd till butiker i en glesbygdskommun

6.1 Inledning

Näringslivet i vårt land arbetar i ett marknadsekonomiskt system, som kännetecknas av vidsträckt näringsfrihet, konkurrensfrihet och avtalsfrihet. Vad gäller den kommersiella servicen har samhällets engagemang hittills varit mindre omfattande än inom andra näringsgrenar. Sålunda gäller att staten endast har ingripit i distributionen av vissa speciella förnödenheter, såsom vin och spritdrycker samt apoteksvaror. Vad gäller kommersiell service i övrigt står staten utan ägarintresse i distributionen.

Så långt det är möjligt söker statsmakterna också undvika regleringar av olika slag som kan snedvrída konkurrensförhållandena. Privata och kooperativa distributionsföretag får sålunda utan större inskränkningar driva sin verksamhet i inbördes konkurrens. Genom särskild lagstiftning övervakas att konkurrensen verkligen fungerar (konkurrensbegränsningslagen) och att den inte sker på sätt som kan vara otillbörligt mot konsumenterna (lagen om otillbörlig marknadsföring, lagen om förbud mot otillbörliga avtalsvillkor, lagen om hemförsäljning).

I direktiven för glesbygdsutredningen (*bilaga 1*) framhålls att förslagen till åtgärder för att förbättra glesbygdsbefolkningens levnadsförhållanden i huvudsak bör utgå ifrån gällande riktlinjer för samhällets politik inom olika samhällssektorer. Utredningen

har tolkat direktiven så att åtgärder i fråga om glesbygdernas försörjning med varor och tjänster så långt det är möjligt skall ansluta sig till ovan nämnda riktlinjer. De problem utredningen har att behandla är emellertid av sådan art att ingrepp i den fria marknadsmekanismen i viss mån kan bli nödvändiga. I sammanhanget förtjänar dock framhållas att speciella konkurrensförhållanden råder i glesbygder beroende på de stora avstånden mellan olika serviceenheter. Vissa av utredningens förslag kan innebära att kommunerna engagerar sig ekonomiskt med bidrag av staten för att trygga glesbygdsbefolkningens serviceförsörjning. Utredningen anser att sådana stadsbidragsunderstödda åtgärder bör ligga inom ramen för kommunernas kompetens.

I en sammanfattande redovisning av glesbygdernas nuvarande och framtida serviceförsörjning har utredningen konstaterat att servicestandarden för stora delar av befolkningen i många avseenden är relativt god. Allvarliga serviceproblem råder enligt utredningens mening i första hand för de avsides belägna hushåll, som inte har tillgång till egen bil för serviceresor. För det totalt sett begränsade antalet hushåll med serviceproblem kan dock svårigheterna ofta vara mycket betydande, och i framtiden kan strukturomvandlingen inom handel och övrig kommersiell service medföra att serviceproblemen avsevärt förvärras för de kvarboende

i glesbygderna. Utredningen har därför funnit det nödvändigt att olika åtgärder vidtas från samhällets sida för att trygga glesbygdsbefolkningens service.

Utredningen har i sina överväganden och förslag utgått från den i *kapitel 5* förda principdiskussionen rörande målsättningen för kommersiell service i glesbygder. Efter- som serviceproblemen i vissa avseenden varierar mellan olika glesbygdsområden, t. ex. beroende på befolkningstätheten, vill utredningen betona nödvändigheten av att lösningarna anpassas efter de lokala förhållandena i olika glesbygder. Utredningens förslag till åtgärder skall därför närmast ses som anvisningar till olika typlösningar.

Utredningen har i frågan om möjligheterna att förbättra glesbygdsbefolkningens serviceförhållanden diskuterat två principiellt skilda huvudtyper av åtgärder. Genom *transportinsatser* av olika slag kan befolkningens möjligheter att nå serviceutbudet förbättras och utsändning av varor underlättas. Åtgärder av detta slag erfordras enligt utredningens mening generellt i glesbygder. Vid sidan av transportinsatser har utredningen diskuterat olika åtgärder för att *vidmakthålla fundamentala servicefunktioner eller serviceenheter*. Sådana åtgärder bör vidtas först efter överväganden enligt de resonemang, som förts i *kapitel 5*.

Möjligheterna att få tillgång till serviceutbudet påverkas även av de tillämpade affärstiderna. Utredningen anser dock att frågan om avståndet till serviceenheter är av större betydelse för glesbygdsbefolkningens service-tillgänglighet än butikernas öppethållande. De förhållandevis stora avstånden till service i glesbygder gör det under alla förhållanden nödvändigt för hushållen att planera inköpen och koncentrera dem till vissa dagar. Inte heller inskränkningar i öppethållandet till vissa veckodagar behöver mot denna bakgrund leda till alltför stora olägenheter. I fråga om mer kvalificerad service, som endast kan tillhandahållas i regionala serviceorter, kan på grund av långa restider erforderliga butiksbesök under normala öppethållandetider försvåras för glesbygdshushållen. I

sådana fall rör det sig dock vanligen om mindre ofta förekommande behov. Utredningen har därför inte funnit anledning att närmare behandla frågan om affärstiderna.

Sammanfattningsvis vill utredningen fastslå att åtgärderna för att trygga glesbygdsbefolkningens servicestandard i första hand bör inriktas på att upprätthålla en acceptabel tillgänglighet till serviceutbudet. Utredningen anser att godtagbara lösningar på åtkomlighetsproblemen kan nås med transportinsatser eller genom att åtgärder vidtas för att vidmakthålla servicefunktioner eller serviceenheter enligt de principer, som redovisats i *kapitel 5*.

6.2 Transportinsatser

6.2.1 Persontransporter

Otillfredsställande tillgänglighet till serviceutbudet råder i första hand för hushåll belägna långt från serviceorter och utan tillgång till egna transportmedel. En fungerande kollektiv transportapparat, som i princip kan nå samtliga hushåll, torde vara en nödvändig förutsättning för en tillfredsställande åtkomlighet till samhällelig och annan service i glesbygder. Med kollektiva transporter avser utredningen inte endast tåg- och busstrafik utan även kompletteringstrafik med taxi, skolskjutsar m. m. Givetvis bör trafikapparaten anpassas till efterfrågans storlek och i en del fall organiseras som beställningstrafik.

Med hänsyn till glesbygdsbefolkningens behov av viktigare kommersiell service kan olika krav ställas på transportstandarden. Utredningen har i *kapitel 5* fört ett principiellt resonemang om vilka minimikrav som bör ställas på en kollektiv trafikapparat för att tillgodose behoven av serviceresor.

De allmänna kommunikationsfrågorna behandlas som en särskild del i glesbygdsutredningens arbete. Här skall därför endast betonas behovet av åtgärder inom transportområdet och att en fungerande kollektiv transportapparat i glesbygder är en nödvändig

förutsättning för en tillfredsställande kommersiell service.

6.2.2 Hemsändning av dagligvaror och apoteksvaror

Utredningen har funnit anledning att närmare överväga olika möjligheter att i glesbygder organisera hemsändning av dagligvaror och apoteksvaror efter telefonorder som ett alternativ eller komplement till persontransporter. Som framgått av *kapitel 5* anser utredningen att persontransporter och hemsändning inte kan ersätta varandra. Båda möjligheterna bör finnas. Hemsändning ställer vissa krav både på de hushåll som utnyttjar hemsändningsmöjligheterna och på handeln. För att kunna göra beställningar måste hushållen ha tillgång till telefon, kunna planera inköpen samt ha tillgång till förvaringsanordningar för att lagra relativt stora livsmedelskvantiteter. Vidare måste mottagningen av varuleveranserna kunna ordnas tillfredsställande. I butikerna uppstår särskilt arbete och kostnader för hopplockning och emballering av varorna, och speciellt emballagematerial kan t. ex. krävas för hemsändning av djupfrysta produkter. Slutligen kan hemsändning medföra betydande fraktkostnader för hushållet.

Utredningen har funnit att flertalet glesbygdshushåll har *tillgång till telefon* eller möjligheter att relativt bekvämt låna telefon av t. ex. grannar. Frågan om en ytterligare spridning av hushållens telefoninnehav kan anses vara en åtgärd med mer generella motiv och behandlas därför i annat sammanhang av glesbygdsutredningen. För hushåll utan tillgång till telefon står möjligheterna till buds att skriftligen beställa varor per post eller genom bud.

Genom koncentrerade inköp vid hemsändning och därav åtföljande låg inköpsfrekvens i butikerna ökar hushållens behov av *hjälpmedel för att planera inköpen*. Utredningen har diskuterat dessa frågor men inte funnit anledning att föreslå några åtgärder från samhällets sida för att underlät-

ta hushållens inköpsplanering. Utredningen vill emellertid betona att det bör vara en angelägen uppgift för handeln att utarbeta informationsmaterial rörande butikernas sortiment samt eventuella beställningslistor för att förenkla såväl skriftliga beställningar som telefonbeställningar och samtidigt underlätta inköpsplaneringen i hushållen. Utredningen är medveten om att det kan vara förenat med svårigheter att finna lämpliga former för information om butikernas sortiment. Utförliga sortimentslistor kan vara alltför svårhanterliga för att användas vid beställning medan enklare listor inte kan täcka hela sortimentet. Sådana problem bör dock kunna lösas genom medverkan från handelsorganisationer.

Utredningen har genom en intervjuundersökning i en glesbygdskommun (*bilaga 4*) kunnat konstatera att glesbygdshushållen i allmänhet har relativt goda *förvaringsmöjligheter* för livsmedel i hemmen. Utredningen har vidare i *kapitel 5* angivit målsättningen att hemsändningsmöjligheter bör föreligga två gånger per vecka. Mot denna bakgrund har utredningen inte funnit anledning att närmare behandla frågan om särskilda åtgärder för att förstärka hushållens resurser vad gäller förvaringsmöjligheter i hemmen. Frågan om bostädernas standard och utrustning berörs generellt i annat sammanhang i glesbygdsutredningen.

Oberoende av transportsätt vid hemsändning uppstår *kostnader för ordermottagning och hopplockning av varor* i butikerna. Vissa studier av varuhanteringen i livsmedelsbutiker har visat att enbart expeditionskostnaderna i samband med hemsändning kan överstiga 3 kronor per order. Glesbygdsbutikerna torde normalt ha ledig kapacitet för ordermottagning och hopplockning av varor vid telefonorder. Hemsändning kan dessutom medföra fördelar för sändande butik genom större försäljning. Butikernas merkostnader för arbetet med hemsändning kan därför bedömas bli relativt obetydliga om ordermottagningen t. ex. kan begränsas till vissa veckodagar och tider. Mot denna bakgrund är det enligt utredningens mening rimligt att

handeln undviker att ta ut särskilda expeditionavgifter av glesbygdshushållen utöver fraktkostnaden.

Emballeringen av varor utgör ett särskilt problem vid hemsändning av i första hand mer ömtåliga produkter. Konsumtionen av t. ex. djupfrysta varor torde successivt öka även i glesbygder. Vid den försöksverksamhet med hemsändning i glesbygder, som utredningen har initierat (*bilaga 5*) prövas bl. a. olika typer av emballage för djupfrysta produkter. Försöksverksamheten tyder på att goda möjligheter för närvarande finns att lösa problemen med utsändning av djupfrysta varor. Utredningen räknar med att handeln tillsammans med förpackningsindustrin kommer att fortsätta arbetet med att utveckla lämpligt emballagematerial för hemsändning av färskvaror och djupfrysta produkter. I övrigt krävs att butikerna sörjer för ett lämpligt ytteremballage vid transporter. Genom utvecklad förpackningsteknik och förbättrad hållbarhet på färskvaror kan problemen med varornas emballering reduceras i framtiden.

Om samma hushåll beställer varor för hemsändning från flera olika butiker samtidigt kan hushållets totala hemsändningskostnad bli mycket hög. Genom *samordning av olika beställningar och sampackning av varor* i särskilda beställningscentraler eller sampackningscentraler på en ort gemensamt för alla butiker, skulle en för kunden fördelaktig varuhantering kunna åstadkommas bl. a. med lägre transportkostnader som följd. Utredningen har diskuterat sådana åtgärder. Den totala hemsändningsvolymen i glesbygder kan emellertid enligt utredningens mening inte förväntas bli tillräckligt stor för att motivera en särskild hemsändningsorganisation. Utredningen har därför inte funnit skäl att förorda några samhällsåtgärder i denna riktning. I de fall då behov av sampackning uppstår bör de praktiska problemen kunna lösas genom överenskommelser från fall till fall mellan kunder och butikerna.

Då hemtransporterna organiseras på annat sätt än att köpare och säljare får direktkon-

takt kan särskilda problem uppstå i fråga om *betalningen av beställda varor*. I den mån några speciella överenskommelser inte träffas mellan kund och berörd butik kan ett postgiroinbetalningskort bifogas de levererade varorna. Denna metod används bl. a. vid ovan nämnda försöksverksamhet med hemsändning. I praktiken torde betalningen ofta ske vid de tillfällen då kunden personligen besöker butiken.

6.2.3 Olika hemsändningssätt

Utredningen har i sina diskussioner övervägt olika hemsändningssätt. En kartläggning av serviceutbudet i några utvalda glesbygdskommuner har bl. a. visat att relativt många livsmedelsbutiker för närvarande erbjuder hemsändningsservice efter telefonorder. Denna begränsas emellertid ofta till områden närmast serviceorten och hemsändningsmöjligheterna utnyttjas vanligen i rätt liten utsträckning. När olika butiker var för sig ger hemsändningsservice inom samma geografiska område blir den utsända volymen per butik relativt liten och kostnaderna höga. Om hemsändning utförs med kollektiva kommunikationer kan varutransporterna samordnas med andra transporter varigenom kostnaderna bör kunna sänkas.

Försöksverksamhet med organiserad hemsändning av dagligvaror via kollektiva kommunikationer (inklusive kompletteringstrafik) pågår för närvarande i enstaka glesbygdskommuner. *Hemsändning med kollektiva kommunikationer* ökar hushållens möjligheter att välja inköpsställen och är mer neutralt ur konkurrenssynpunkt. Nackdelen med ett sådant hemsändningssätt är främst att varorna inte levereras direkt till hushållet utan kan behöva tas om hand, t. ex. vid busshållplats. Slutligen ställs stora krav på nedpackning och emballering av varorna då hemsändning sker med allmänna kommunikationer.

I princip bör så långt möjligt tillgodoseendet av olika transportbehov samordnas. I tillämpliga fall kan *hemsändningen anknytas*

till lantbrevbäringen. Sådan försöksverksamhet pågår för närvarande i flera glesbygdskommuner (*bilaga 5*). Hemsändning med lantbrevbärare synes särskilt fördelaktig för hushållen, eftersom leverans kan ske direkt till bostaden, varvid t. ex. betalningsfrågan kan lösas på ett smidigt sätt och förutsättningarna att ordna återtransport av returemballage förbättras.

Hemsändning av varor direkt från butik till beställarens bostad är den hemsändningsform, som ur hushållens synpunkt kan anses mest tillfredsställande. Fördelen med en sådan organisation är främst att god kontakt skapas mellan kund och butik, betalningsfrågan kan lösas på ett enkelt sätt, mindre krav ställs på varornas emballering och återtransporten av returemballage kan förenklas. Nackdelen är, som ovan nämnts, att hemsändningskostnaderna blir förhållandevis höga när varje butik arbetar var för sig med egna fordon. För att ombesörja hemsändning av varorna, kan ett särskilt transportsystem med gemensam budbil diskuteras. Därvid skulle uttransporterna från olika butiker kunna samordnas och hemsändning ske enligt ett fastställt tursystem. Utredningen har dock bedömt en sådan lösning som föga realistisk.

Slutligen skall nämnas att *hemsändning kan organiseras med andra befintliga transportmedel* än allmänna kommunikationer eller lantbrevbäring. Sålunda kan exempelvis hemsändning bedrivas med skolskjutsar, mjölkbilar och andra linjebilar eller anknytas till de kommunala s. k. servicebussar, vilka i vissa kommuner används inom den sociala hemhjälpen.

Vid samtliga hemsändningssätt som utredningen har diskuterat råder vissa nackdelar för hushållen i fråga om *mottagning av de beställda varorna* t. ex. i form av passning av bussar eller budbilar. Om hemsändningen utförs med kollektiva kommunikationer avlämnas varorna normalt vid busshållplats och kan där skadas av regn, köld eller värme om de inte omedelbart avhämtas. En möjlighet vore att anordna särskilda regnskydd där varorna kan lämnas, men dessa torde inte

kunna göras köld- eller värmereglerade. Vid hemsändning av apoteksvaror råder dessutom speciella säkerhetsproblem. En annan möjlighet kan vara att bygga upp ett system med särskilda *ombud, som mottar beställda varor*, enligt samma metoder som postverket tillämpar i glesbygdsområden utan lantbrevbäring. Ett sådant system lämpar sig framför allt för områden med mer samlad bebyggelse. Systemet reducerar problemen med omhändertagandet av varorna och underlättar arbetet för transportören. Dessutom kan transporttiden förkortas något, vilket har stor betydelse inte minst om varusändningarna kombineras med personbefordran.

Kostnaderna för ordremottagning och hopplockning av varorna i butik har behandlats i det föregående. Härvid räknar utredningen med att handeln normalt inte tar ut särskilda expeditionsavgifter av glesbygdshushållen, eftersom butikerna bedömdes ha ledig kapacitet för sådant arbete. Enbart *transportkostnaden vid hemsändning* kan emellertid i många fall bli betydande på grund av stora avstånd till närmaste butik. I *kapitel 5* har utredningen ansett det godtagbart med en koncentration av serviceutbudet, eftersom bl. a. förutsättningarna att bygga upp en på sikt fungerande kommersiell service i glesbygdskommunernas huvudorter härigenom kan öka. I vissa fall kan hemsändning komma att ske på avstånd av 3 å 4 mil och i undantagsfall ännu längre. Kostnaderna för varutransporter kan i sådana fall bli avsevärda. I tabell 6.1 redovisas ett utdrag ur nu gällande frakttaxa för godsbefordran i linjetrafik med buss (postverkets diligenstrafik).

Som framgår av tabellen uppgår fraktkostnaden för en försändelse om högst 20 kg till minst 6:50. Hushållens fraktkostnader vid hemsändning kan därmed motsvara i storleksordningen 10 % av de inköpta varornas värde.

Om en sändning består av flera kollin förhöjs fraktavgiften i förekommande fall till vad som motsvarar 1 kr per kolli. För budskickning och efterkravssändning uttas dessutom i tillämpliga fall särskilda avgifter.

Tabell 6.1 Fraktavgifter för godsbefordran i linjetrafik med buss

Viktberäkning							Volymberäkning		
Sändningens vikt i kg	Avgift för transportsträcka omfattande						Sändningens vikt i kg	Mot vikten svarande högsta volym i dm ³ (liter)	
	1- 20 km	21- 50 km	51- 100 km	101- 150 km	151- 200 km	201- 250 km		1- 5	5- 25
högst 1	2:50	3:-	3:50	4:-	4:50	5:-	högst 1	5	
1,1- 5	3:-	4:-	4:50	5:-	5:50	6:50	1,1- 5	25	
5,1- 10	4:50	5:50	6:-	7:-	8:-	9:-	5,1- 10	50	
10,1- 20	6:50	7:-	8:-	9:-	10:-	11:50	10,1- 20	100	
20,1- 40	7:50	8:50	9:50	11:-	12:50	14:-	20,1- 40	200	
40,1- 60	8:50	9:50	11:50	13:-	14:50	16:-	40,1- 60	300	
60,1- 80	10:-	11:-	13:-	15:-	17:-	18:50	60,1- 80	400	
80,1-100	11:-	12:50	15:-	17:-	19:-	21:-	80,1-100	500	

Fraktkostnaden vid hemsändning av dagligvaror kan alltså även med ordinära frakttaxor komma att motsvara en betydande del av de inköpta varornas värde. Utredningen anser det troligt att alltför höga fraktkostnader kan leda till en så låg utnyttjandegrad att ett fungerande hemsändningssystem inte kan organiseras och anser därför att ett *samhällsstöd i form av fraktsubventioner* måste övervägas trots att konkurrensförhållandena härigenom i viss mån kan påverkas. Antingen kan frakttaxan genom bidrag systematiskt sänkas eller också kan enhetstaxa införas. Konstruktionen bör dock vara sådan att den främjar en viss inköpskoncentration i hushållen.

6.2.4 Utredningens förslag i fråga om transportinsatser

Utredningen föreslår att hemsändning av dagligvaror och apoteksvaror organiseras i glesbygder med utnyttjande av befintliga kommunikationssystem. Hemsändningen förutsätter en kommunal planläggning som bör ske inom ramen för den lokala planeringen av trafikförsörjningen. Vilka transportmedel som skall användas bör avgöras från fall till fall med hänsyn till de lokala förhållandena. Uppläggnings av tidigare nämnd försöksverksamhet med hemsändning i gles-

bygdskommuner bör kunna vara vägledande för hemsändningens organisatoriska utformning (*bilaga 5*). Vid den kommunala planeringen härav bör klarläggas vilken omfattning mottagningen av beställda varor i hushållen behöver underlättas genom särskilda varuombud. Det är naturligt att planeringen sker i samråd mellan kommunen, trafikföretagen och företrädare för handeln.

Det är enligt utredningens mening angeläget att hemsändningsverksamheten får en tillräckligt stor omfattning. Ett hinder härför är i dagens läge de inte sällan höga fraktkostnader, som debiteras avlägset belägna hushåll vid hemsändning. Utredningen anser att fraktkostnaderna för leveranser av dagligvaror i vissa fall bör reduceras. Utredningen föreslår därför att hushåll i kommunernas glesbygdsdelar skall få *fraktreduktion vid hemsändning av dagligvaror*. Kommunerna bör vid ovan nämnda planläggning avgöra i vilken utsträckning fraktreduktion skall utgå och reduktionens storlek. Reduktionen bör givetvis inte vara så stor att fraktkostnaderna blir lägre för de särskilt avlägset boende än för hushållen i närheten av kommuncentrum eller regionala centra. Utredningen har inte föreslagit någon fraktreduktion för hemsändning av apoteksvaror i glesbygder, eftersom särskilda åtgärder i denna fråga har vidtagits av Apoteksbolaget (se avsnitt 4.5).

Utredningen föreslår att statligt bidrag

utgår till de kommuner som i sina glesbygdskommuner reducerar hushållens fraktkostnader vid hemsändning av dagligvaror och till de kommuner som inrättar funktioner som varuombud där. Statsbidrag bör i princip utgå endast till kommuner inom det allmänna stödområde som anges i kungörelsen (1970:180) om statligt regionalpolitiskt stöd (ändrad senast 1971:451). Emellertid finns det även utanför stödområdet kommuner med vidsträckta, glest befolkade områden, t. ex. skärgårdsområden, där serviceproblemen är av liknande art och omfattning som i glesbygdskommuner i norra delen av landet. Det framstår därför enligt utredningens mening som motiverat att i särskilda fall statsbidrag kan utgå även till kommuner utanför stödområdet. Stödområdesgränsen bör därför, i likhet med vad som gäller beträffande det regionalpolitiska stödet, inte utgöra en fix gräns utanför vilken inget statsbidrag kommer ifråga.

Utredningen anser att hemsändningsverksamheten kan effektiviseras i inte obetydlig utsträckning om kommuner i sina glesbygdskommuner inrättar funktioner som varuombud. Utredningen föreslår att aktuella kommuner fattar beslut härom. Varuombudets arbetsuppgifter och ersättningen till honom torde få bestämmas efter förhandlingar mellan kommun och ombud. Varuombudets huvudsakliga uppgift bör vara att ta emot beställda varuförsändelser och svara för förvaringen under viss tid. Beställarna torde i varje särskilt fall få ge anvisning till säljaren om att varorna skall avlämnas hos varuombudet. Någon särskild utrustning för förvaringen torde i allmänhet inte krävas. I särskilda fall, såsom då beställaren har svårigheter att själv hämta varorna, t. ex. därför att han är handikappad, sjuklig, ålderstigen eller förhållandevis avlägset boende, bör det ankomma på varuombudet att ombesörja transporten av varorna till beställarens bostad. Om det anses lämpligt bör i arbetsuppgifterna även kunna ingå mottagning och vidarebefordran av beställningar m. m. I förekommande fall kan postombud eller motsvarande tänkas tjänstgöra som varuombud. Då distributio-

nen kombineras med lantbrevbäring torde varuombud inte behövas, eftersom varorna kan lämnas direkt av lantbrevbäraren till beställaren.

Av vad som här har nämnts om syftet med åtgärder för att effektivisera hemsändningsverksamheten framgår att vissa beröringspunkter föreligger i sak med den sociala hemhjälpverksamheten. Det är bl. a. på grund härav naturligt att staten träder in och lämnar bidrag till vederbörande kommun med ett belopp som svarar mot bidraget till glesbygdskommun för kostnader för social hemhjälp, dvs. för närvarande 35 procent av kommunens nettokostnader för fraktreduktionen och för varuombuden. Beslut om bidrag bör fattas av länsstyrelsen.

Statens kostnader för varuombud och fraktreduktion vid hemsändning av dagligvaror kommer att bero på i vilken grad hemsändningsmöjligheterna utnyttjas och hur stor del av kostnaderna som subventioneras. Behoven av särskilda varuombud varierar sannolikt i betydande grad mellan olika glesbygdskommuner och torde inte kunna uppskattas med någon säkerhet. Om verksamheten ges samma karaktär som kommunernas sociala hemhjälp och så långt möjligt kombineras med annan social service eller t. ex. funktionen som postombud, torde kommunernas merkostnader bli relativt obetydliga. Utredningen bedömer att dess förslag till statsbidrag för verksamhet med varuombud kan motsvara en kostnad av omkring 2 milj. kr. per år.

Antalet hushåll, som i folkräkningsmannanhang förs till begreppet glesbygd, uppgår för närvarande till något mindre än 150 000 inom stödområdet. Med hänsyn till bilnehav och köpvanor torde huvuddelen av de boende i glesbygder trots hemsändningsmöjligheter välja att själva besöka butiker för inköp. Försöksverksamheten med varudistribution med kollektiva kommunikationer och lantbrevbäring tyder även på att hemsändningsmöjligheterna utnyttjas relativt sällan. Under förutsättning att i medeltal en fjärdedel av hushållen regelbundet beställer varor för hemsändning, att den genomsnittliga

fraktkostnaden för hushållen uppgår till 7 kr. per sändning och att den kommunala fraktreduktionen utgör 50 % kan kommunernas totala kostnader beräknas till omkring 7 milj. kr. per år. Om staten bidrar till kommunernas kostnader enligt de grunder som för närvarande gäller för de sociala hemhjälpen kan de statliga kostnaderna beräknas till högst 3 milj. kr. per år.

6.3 Åtgärder i syfte att vidmakthålla olika servicefunktioner

6.3.1 Utgångspunkter

Bedömningarna av det framtida serviceutbudet i de glesbygdsområden, som utredningen närmare studerat, har visat att antalet serviceenheter torde komma att reduceras avsevärt. Strukturförändringarna inom handel och övrig kommersiell service får emellertid anses vara en förutsättning för att ett kvalitativt sett acceptabelt serviceutbud skall kunna byggas upp i glesbygder. Med hänsyn till det väsentliga i att glesbygdsbefolkningen har tillgång till fasta serviceinrättningar har utredningen funnit anledning närmare överväga olika möjligheter att med samhälleligt stöd vidmakthålla servicefunktioner i stationär form. Eftersom åtgärder av detta slag har en direkt konkurrenspåverkande innebörd kan en viss återhållsamhet vara befogad. Utredningen har därför funnit det rimligt att sådana åtgärder begränsas till de särskilt viktiga servicefunktionerna och sätts in enbart på orter som är särskilt betydelsefulla för servicen i glesbygder. I första hand bör grundläggande servicefunktioner i kommuncentra vidmakthållas. Därtill kommer att i mycket ytstora glesbygdskommuner måste även vissa andra serviceorter kunna komma ifråga för samhällsstöd av sådant slag. Det sammanhänger med det lokala befolkningsunderlagets storlek och spridning m. m. Utredningens syn på behovet av åtgärder för att vidmakthålla servicefunktioner i stationär form utanför kommunernas huvudorter har diskuterats närmare i *kapitel 5*. Åtgärder bör

vidtas endast i sådana glesbygdsområden, där det inte är möjligt att med normala transportinsatser åstadkomma en acceptabel servicestandard.

Som förut nämnts (se avsnitt 6.2.4) behövs en lokal planering av trafik- och varuförsörjningen då hemsändning av dagligvaror organiseras i glesbygder. Även i sådana fall då samhällsåtgärder för att vidmakthålla serviceenheter övervägs är det nödvändigt med en kommunal planering. En lokal serviceplanering av det senare slaget förutsätter enligt utredningens mening att samråd och informationsutbyte äger rum mellan olika myndigheter och företrädare för handelns organisationer m. fl. berörda. Vid sådana samråd bör frågor rörande sanering, nedläggning och bibehållande av vissa serviceenheter på strategiskt belägna punkter kunna diskuteras. Fördelen med ett förfarande av detta slag är främst att samhället får möjlighet att bevaka sociala synpunkter vid strukturomvandlingen inom handel och övrig kommersiell service.

Åtgärder för att bevara servicefunktioner kan i vissa fall vara av interkommunal karaktär. Vidare kan statligt stöd aktualiseras. Utredningen återkommer till detta spörsmål. Frågor rörande stödåtgärder sammanhänger intimt med strukturomvandlingen inom den kommersiella servicesektorn. För bedömningar av stödfrågor behövs en faktainsamling och översiktlig planering, vilket förutsätter ett nära samråd mellan länsstyrelse, kommuner samt företrädare för handel och övrig kommersiell service.

En allmän utgångspunkt för att samhällsåtgärder skall kunna aktualiseras är att de inriktas på sådana enheter som bedöms kunna fungera på ett ur hushållens synpunkt tillfredsställande sätt. Åtgärder bör därför endast vidtas för att vidmakthålla serviceenheter som i fråga om sortiment, priser m. m. även på någon sikt kan anses ge en tillfredsställande service.

I detta sammanhang bör nämnas att glesbygdsbutikernas möjligheter att hålla ett djupt sortiment i allmänhet begränsas av den låga efterfrågan på vissa varugrupper. För

livsmedelsbutikerna torde *sortimentsproblemen* vara störst i fråga om färskvaror, t. ex. grönsaker, kött- och charkuterivaror samt djupfryssta produkter.

För de allra minsta butikerna kan grossistförpackningarnas storlek medföra att lämpliga kvantiteter inte kan erhållas. Genom inköpsplanering från hushållens sida och beställningsberedskap för mindre frekventa artiklar inom handeln kan dylika sortimentsproblem i viss mån avhjälpas. Särskilda beställningar av varor utanför livsmedelsbutikernas ordinarie sortiment torde normalt inte åsamka hushållen extrakostnader i form av frakter om de beställda varorna ingår i sortimentet hos butikens huvudleverantör. Undantag förekommer dock ofta i fråga om mer speciella artiklar, exempelvis inom fackhandelssortimentet och olika typer av reparationservice. Eftersom dessa varor och tjänster inte efterfrågas så ofta anser utredningen att det bör vara rimligt att konsumenten i sådana fall svarar för eventuella extra fraktkostnader från grossist till detaljist respektive resekostnader för ambulerande reparatör.

6.3.2 Varutillförseln till butikerna

Utredningen har låtit utföra en särskild prisundersökning inom livsmedelshandeln i en glesbygdskommun. Några egentliga pris-skillnader kunde inte konstateras mellan glesbygdsbutiker och butiker i större orter inom kommunen. Utredningen har emellertid funnit att betydande *fraktmerkostnader* i vissa fall belastar perifert belägna livsmedelsbutiker vid leveranser från partihandeln. Ofta måste sådana merkostnader tas ut av konsumenterna. Sålunda kan i vissa fall fraktmerkostnaden uppgå till inemot nio öre per liter levererad mjölk. Flertalet dagligvarugrossister tillämpar emellertid kostnadsutjämning, dvs. en enhetlig frakttaxa oberoende av transportsträckans längd och transportsättet. Frakttillägg vid grossisttransporter måste anses försvåra möjligheterna för glesbygdsbutikerna att fortleva och bör enligt

utredningens mening inte tillämpas.

Utredningen har övervägt ett samhällsstöd till grossisttransporter för att vidmakthålla en ur butikernas synpunkt acceptabel leveranstäthet och stimulera till *transportsamordning*. Samordningen skulle kunna innebära att transporter sker med gemensamt fordon för samtliga partihandelsleverantörer, som levererar till vissa butiker eller orter. Exempelvis skulle leveranser av kolonialvaror, drycker, charkuterivaror, mejerivaror etc. kunna samordnas i lagerorten och transporten till perifera områden ombesörjas av endast en grossist. En sådan organisation har emellertid vissa nackdelar.

1. Partihandeln har normalt byggt upp ett system med olika rutter, där även perifert belägna butiker ingår. En transportsamordning av ovan skisserat slag kan medföra att distributionen till andra geografiska områden påverkas så att hela transportkapaciteten inte kan utnyttjas.
2. Olika typer av varor kräver olika leveranstäthet, vilket försvårar en fullständig transportsamordning. Mejerivaror och andra färskvaror måste normalt levereras oftare än t. ex. specerivaror och djupfryssta produkter. Utvecklingen synes emellertid gå mot allt hållbarare mjölkprodukter, varför en lägre leveranstäthet så småningom borde kunna tolereras. Härigenom kan en samordning av sådana varutransporter med andra partileveranser bli möjlig.
3. För mer specialiserade grossister är direktkontakten med butiken vid leveranser med eget fordon ofta ett viktigt led i marknadsföringen av den eller de märkesvaror som levereras.
4. En fullständig transportsamordning av olika produkter ställer stora krav på det använda fordonets utrustning. För djupfryssta produkter krävs särskilda frysanordningar för att frys-kedjan inte skall brytas. För charkuterivaror och andra färskvaror krävs kylanordningar som garanterar en för dessa produkter lagom temperatur, medan det för torra varor krävs ytterligare en annan temperatur etc.

Den nya livsmedelslagen som trädde i kraft vid årsskiftet 1971/72 ställer ökade krav på förvaringen av olika produkter även under transporter.

Olägenheter av ovan nämnt slag skulle i viss mån begränsas om transportsamordningen endast omfattade de mest perifera områdena. Varje grossist kan leverera varor till en "godsterminal" t. ex. i glesbygdskommunernas huvudorter, varifrån transporterna samordnas, eventuellt genom samhällets försorg till de perifert belägna butikerna. En sådan organisation kan vara till fördel för partihandeln eftersom de mest avlägsna butikerna inte behöver inordnas i ruttsystemet. Även en sådan form av transportsamordning torde dock medföra nackdelar av det slag som nämnts ovan, t. ex. vad gäller de varierande kraven på leveranstäthet och kraven på utrustning i de fordon som används för den samordnade transporten. Andra nackdelar är:

1. Extra hanteringskostnader uppstår vid omlastning av varor i "godsterminalen".
2. Partihandelsföretagen kan medvetet reducera sina distributionsområden och låta samhället överta kostnaderna för leveranser till de mest perifera områdena.
3. Ett system med "godsterminaler" kan medföra avsevärda investeringskostnader.
4. Transporterna från olika grossister till terminalen kan sannolikt inte avpassas så att en viss lagringstid kan undvikas i terminalen, vilket ställer krav på utrustning för att förvara bl. a. färskvaror och djupfrysta produkter.

En tredje möjlighet att lösa problemen med grossisttransporterna kan vara att leveranserna till de mest avlägset belägna butikerna utförs med kollektiva kommunikationer, exempelvis från glesbygdskommunernas huvudorter. I begränsad utsträckning förekommer givetvis redan idag att kollektiva kommunikationer ombesörjer transporter av detta slag. Eftersom en sådan transportmetod ställer krav på särskild utrustning i de fordon som upprätthåller de allmänna kommunikationerna kan en sådan verksamhet knappast ha någon större omfattning.

Frågan om varutillförseln till butikerna berör inte enbart dagligvaruhandeln. Genom låg efterfrågan tvingas fackhandeln i glesbygd ofta att begränsa sitt sortiment i betydande utsträckning. Behoven av mer speciella produkter måste då tillgodoses genom särskilda rekvisitioner av enstaka artiklar från grossisterna. Betydande fraktkostnader kan härvid uppstå för fackhandeln. Dessa kostnader måste antingen bäras av detaljhandelsföretaget eller debiteras kunden.

Utredningen har övervägt frågan om ett samhällsstöd till grossisttransporter för att reducera fraktkostnaderna och därmed i någon mån förbättra glesbygdsbutikernas existensmöjligheter. Med hänsyn till ovan redovisade svårigheter har utredningen dock inte föreslagit några konkreta åtgärder i fråga om varutillförseln till butikerna. Med hänsyn till de betydande faktiska merkostnader som torde uppstå vid leveranser till mer perifert belägna butiker vill utredningen framhålla vikten av att transporter från olika partihandelsföretag så långt möjligt kombineras, även om en fullständig samordning svårigen kan uppnås. Vid samråd och informationsutbyte av det slag som tidigare har berörts bör även frågor rörande varutillförseln till butikerna kunna diskuteras. Initiativ till sådana överläggningar bör kunna tas av kommuner eller länsstyrelser. Utredningens principiella uppfattning är att en kostnadsutjämning av det slag, som normalt tillämpas inom partihandeln bör eftersträvas.

6.3.3 Olika typer av stöd för att bevara servicefunktioner

Utredningen har i sina överväganden av möjligheterna att bevara servicefunktioner diskuterat *tre huvudtyper av samhällsstöd*, nämligen driftsstöd, investeringsstöd och stöd till rörelsemedel. En möjlighet att bibehålla en viss tillgång till grundläggande service i glesbygder är att samhället försöker upprätthålla dagens butiksstruktur genom *driftsstöd till olönsamma enheter*. Ur hushållens synpunkt kan en sådan handlingslinje ha vissa

fördelar, främst genom att avståndet till närmaste butik inte kommer att öka. De flesta enheter är idag mycket små. Man måste bl. a. av den anledningen räkna med att allt flera kommer att få lönsamhetsproblem. Ett upprätthållande av dagens servicestruktur skulle därmed leda till mycket höga kostnader för samhället. Om driftsstöd skall begränsas till vissa serviceenheter uppstår stora svårigheter att avgöra vilka, som bör ges driftsstöd. Det krävs bl. a. en utförlig redovisning av de ekonomiska förhållandena för olika serviceföretag som underlag för en bedömning av stödbehovet. Driftssubventioner inverkar dessutom i betydande grad på konkurrensförhållandena. Om folkmängden i ett område minskar kommer vid oförändrat antal butiker underlaget per enhet givetvis att reduceras. Möjligheterna att bygga upp en på sikt livskraftig service i glesbygdskommunernas huvudorter eller på andra strategiskt belägna orter kan därmed försämrats.

En väg att finansiera ett samhällsstöd till butiker och andra serviceinrättningar kunde vara *avgiftsbeläggning av näringsgrenen* i stort, varvid alla verksamma enheter skulle få bidra till att upprätthålla de olönsamma enheter, som av sociala skäl bör finnas kvar. Ett sådant system medför emellertid samma nackdelar ur konkurrenssynpunkt som direkta, samhälleliga subventioner och har redan av den anledningen av utredningen inte bedömts som realistiska.

Sammanfattningsvis har utredningen funnit att ett samhällsstöd för att täcka driftskostnaderna för serviceenheter av flera skäl kan anses olämpligt. Utredningen har inte heller funnit någon lämplig metod för en fördelning av ett driftsstöd mellan olika enheter. Mot bakgrund av de synpunkter som anförts har utredningen därför inte närmare behandlat frågan om ett samhälleligt driftsstöd till serviceenheter.

Man kan diskutera möjligheten att försöka förmå filialföretagen att låta de olönsamma enheterna bäras av de lönsamma. Det är uppenbart att en sådan lösning måste påverka konkurrensförhållandena mellan olika företag och företagsformer. Utredningen vill

erinra om att redan nu sker en viss subventionering av glesbygdsbutiker genom förekommande fraktutjämning vid transporter från partihandeln. Utredningen har emellertid inte ansett det rimligt att förorda en lösning av detta slag.

De olägenheter, som enligt det föregående är förenade med ett samhälleligt driftsstöd till bevarandet av servicefunktioner i glesbygder är inte lika framträdande i fråga om investeringsstöd. Investeringsstödet erbjuder vissa fördelar inte minst genom att på längre sikt öka de allmänna förutsättningarna för en förbättrad driftsekonomi. Utredningen skall i ett följande avsnitt utveckla sina synpunkter på när investeringsstöd skall utgå och vilka former det bör kunna ha. I detta sammanhang skall helt allmänt slås fast att ett grundläggande syfte med investeringsstödet bör vara att därigenom på längre sikt vidmakthålla befintliga servicefunktioner i glesbygder. Genom investeringsstöd kan de framtida funktionsmöjligheterna förbättras för existerande serviceenheter. Det kan även utnyttjas för att stimulera butiksinnehavare till att vidga sitt sortiment eller för att åstadkomma branschblandning. Ett sätt att förbättra driftsekonomin för en del enheter genom investeringsstöd kan vara om stödet görs beroende av att en nära ekonomisk anknytning till annan butik skapas, exempelvis en butik i kommunens centralort. Den butik som erhåller stöd kan på så sätt komma att fungera i viss mån som en filialbutik och hålla begränsat sortiment, ha lager tillsammans med huvudbutiken och erbjuda mera speciell service genom dess förmedling. För att stimulera till branschblandning eller till att bilda filialer av här nämnt slag kan det vara befogat att samhället medverkar vid finansieringen av nödvändiga investeringar.

Även andra faktorer än ett utglesat och vikande kundunderlag kan skapa problem med glesbygdernas serviceförsörjning. I detta sammanhang bör särskilt nämnas att den nya livsmedelslagen, som trädde i kraft vid årsskiftet 1971/72, bl. a. har medfört en skärpning av kraven på butikernas kyl- och

frysutrustning. Det är emellertid ännu oklart hur de nya föreskrifterna kommer att tillämpas. Man torde dock kunna räkna med att många glesbygdsbutiker inte kommer att kunna uppfylla livsmedelsstadgans krav vad gäller lägsta temperatur vid förvaring av olika färskvaror utan nyinvesteringar i kyl- och frysanordningar. Kostnaderna för sådana anläggningar varierar givetvis med butikernas storlek men torde i fråga om mindre butiker uppgå till mellan 15 000 och 20 000 kr. för frysutrustning och något lägre belopp för kylutrustning. Även sådana relativt begränsade investeringar kan i vissa fall framtvinga en nedläggning av verksamheten på grund av bristande finansieringsmöjligheter. Den tekniska utvecklingen rent allmänt kan skapa liknande problem för butikerna. Svårigheterna att ordna finansieringsfrågan kan för serviceenheter belägna i områden med vikan- de befolkningsunderlag ofta sammanhånga med bristen på acceptabel säkerhet för lån eller osäkerhet om hur länge utrustningen kan utnyttjas.

Som har framgått ovan kan ett investeringsstöd av många skäl öka möjligheterna att vidmakthålla viktiga servicefunktioner. Som framhållits i utredningens principiella diskussion av åtgärdsbehoven i *kapitel 5* bör syftet med ett investeringsstöd vara att så långt möjligt bevara stationär service. Utredningen vill betona att stödet bör begränsas till de för hushållens serviceförsörjning viktigaste servicefunktionerna och endast utgå till strategiskt belägna serviceenheter i sådana fall då normala transportinsatser inte bedömts tillräckliga för en acceptabel servicestandard.

Beträffande den i det föregående nämnda branschblandningen vill utredningen framhålla att den medför inte endast förbättrade ekonomiska möjligheter att driva en serviceenhet, utan den kan även göra det möjligt att vidmakthålla flera servicefunktioner i stationär form och därmed förbättra glesbygdsbefolkningens servicestandard. Det direkta ekonomiska utbytet av en biverksamhet torde i många fall vara marginellt. Genom att flera servicefunktioner kombineras kan emellertid

serviceenhetens totala attraktivitet öka och kundunderlaget även breddas för huvudverksamheten.

Trots ovan redovisade möjligheter till investeringsstöd är det tänkbart att viktiga servicefunktioner på strategiskt belägna orter inte kan bevaras. Utredningen har för sådana fall övervägt åtgärder i form av *samhälleligt ägda butikslokaler* eller motsvarande. Kommunen kan t. ex. överta butiksfastigheten inklusive den tekniska utrustning, som krävs för driften, och hyra ut lokal och utrustning till lämplig näringsidkare. Sådana åtgärder kan i vissa fall vara lämpliga lösningar. I andra fall kan samhället behöva *garantera krediter för finansiering av rörelsekapital* för att en serviceenhet, trots investeringsstöd, skall kunna vidmakthållas.

5.3.4 Ambulerande handel

Utredningens undersökningar har visat att ambulerande handel fortfarande förekommer i viss utsträckning även inom mer utpräglade glesbygder, dels i form av varubussar med ett relativt brett men normalt mycket grunt dagligvarusortiment och dels i form av specialiserade verksamheter av typen bröd-, kött- och fiskbilar. Fördelen med ambulerande handel är främst att serviceutbudet blir geografiskt lätt åtkomligt åtminstone någon gång per vecka och att möjligheter finns för hushållen att själva välja varor ur sortimentet. Möjligheterna att hålla ett fullständigt sortiment är emellertid av uppenbara skäl begränsade i varubussar.

Varubussarna torde för lönsam drift kräva lägst samma omsättning som de minsta stationära livsmedelsbutikerna. Till följd av konkurrensen från stationära butiker och eftersom varubussarna har betydande begränsningar i sortimentet är hushållens genomsnittliga köptrohet mot varubussarna normalt relativt låg. För att uppnå lika stor försäljning krävs alltså ett större konsumentunderlag räknat i antal invånare för varubussdrift än för små stationära livsmedelsbutiker. Vid mycket gles bosättning medger inte

körtiderna att ett tillräckligt antal hushåll kan uppsökas, samtidigt som transportkostnaderna blir höga.

För att illustrera problematiken kan följande exempel anföras. Om man utgår ifrån att det erfordras en försäljning av 0,5 milj. kr. per år för lönsam varubussdrift i en redan befintlig enhet så krävs ett underlag om ca 200 personer under förutsättning av 100 % köptrohet. Vid nyanskaffning av varubuss torde betydligt högre minimiförsäljning krävas för lönsam drift. Med en så pass hög genomsnittlig köptrohet som 25 %, måste underlaget i varubussens marknadsområde uppgå till ca 800 personer. Om man utgår ifrån att varubussen kör fem turer per vecka och varje hushåll besöks en gång krävs att befolkningstätheten är sådan att antalet boende i genomsnitt uppgår till 150–200 utefter varje rutt. Då den maximala ruttlängden inte torde kunna överstiga 100 km krävs en befolkningstäthet av minst 1,5–2,0 invånare per km². Som jämförelse kan nämnas att den genomsnittliga ruttlängden år 1967 uppgick till ca 80 km enligt en undersökning av statens pris- och kartellnämnd.

Vid varubussverksamhet krävs även tillgång till lagerlokaler. Förutsättningarna att rationellt ordna varutillförseln till butiksbus-sar torde vara störst om verksamheten kan kombineras med stationär livsmedelsbutik så att gemensamma lager o. d. kan användas. Vidare bör i sådana fall varuinköp och administration kunna förenklas.

Som framgått ovan torde möjligheterna successivt försämrats att på kommersiella grunder driva ambulerande handel i utpräglade glesbygdsområden med vikande befolkningsunderlag. Utredningen har övervägt frågan om en systematisk uppbyggnad av varubusslinjer i glesbygder genom samhällliga driftssubventioner. En åtgärd av detta slag kan emellertid genom att urholka underlaget för stationär kommersiell service allvarligt försämra de ekonomiska förutsättningarna för sådana serviceenheter som utredningen funnit det angeläget att vidmakthålla. Utredningen vill mot denna bak-

grund inte förorda ett samhälleligt driftsstöd till ambulerande handel under förutsättning att transportinsatser i form av rese-möjligheter och hemsändning organiseras enligt utredningens förslag. I de fall de lokala förutsättningarna är sådana att man med varubuss har lika goda eller bättre möjligheter som med en stationär enhet att på strategiskt belägna punkter vidmakthålla viktigare servicefunktioner bör investeringsstöd av det slag som ovan diskuterats även kunna utgå för teknisk utrustning i varubussar. I första hand bör därvid sådan varubusslinje stödjas som är anknuten till en stationär butik.

6.3.5 Utredningens förslag till investeringsstöd m. m.

Utredningen har övervägt olika möjligheter att i glesbygder vidmakthålla servicefunktioner och serviceenheter som inte kan drivas på helt kommersiella grunder. Utredningen har härvid funnit sådana olägenheter förenade med direkta driftsstöd att den inte vill förorda ett samhälleligt stöd i sådan form. Emellertid kan, såsom i det föregående har framhållits, de framtida funktionsmöjligheterna förbättras genom investeringsstöd till existerande serviceenheter. Utredningen föreslår därför, att ett *statligt investeringsstöd till serviceenheter* skall utgå, om det behövs för att bevara viktigare servicefunktioner i stationär form i glesbygder med rimligt befolkningsunderlag. Investeringsstöd bör efter särskild prövning kunna utgå till näringsidkare, som bedriver verksamhet inom kommersiell service av grundläggande betydelse i glesbygdskommuner inom det allmänna stödområdet. I likhet med vad som tidigare har sagts om den geografiska avgränsningen för statligt bidrag till kommuner (se avsnitt 6.2.4) bör statligt investeringsstöd i särskilda fall kunna utgå till verksamheter i kommuner utanför stödområdet.

Statligt investeringsstöd bör utgå för finansiering av ny-, till- eller ombyggnad av affärslokal eller annan byggnad som behövs

för verksamheten eller för anskaffning av inventarier och utrustning. Med utrustning avses i detta sammanhang sådan teknisk utrustning som krävs för enhetens funktion, t. ex. kyl- och frysutrustning i livsmedelsbutiker. Stödets allmänna syfte bör vara att vidmakthålla servicefunktioner i stationär form. Detta syfte kan i vissa fall tillgodoses genom att möjligheter skapas för en breddning av sortimentet vilket kan förbättra enhetens förutsättningar för fortsatt drift. Genom stödet kan kombinationer av olika servicefunktioner underlättas, uppbyggandet av beställningssystem främjas för varor eller tjänster utanför en serviceenhets ordinarie sortiment eller befintliga enheter stimuleras till att bilda filialbutiker. I detta sammanhang vill utredningen betona vikten av att i förekommande fall normerna i den nya livsmedelslagstiftningens tillämpningsföreskrifter anpassas så att livsmedelsbutiker får kombineras med andra servicefunktioner.

Investeringsstöd bör lämnas endast till serviceenheter, som med hänsyn till serviceförsörjningen i ett större glesbygdsområde är av särskilt stor vikt. Det är mot bakgrund av vad utredningen förut har angett lämpligt att större restriktivitet iakttas vad gäller stöd till stora investeringar i fasta anläggningar än i fråga om stöd för anskaffning av teknisk utrustning.

Utredningen har förut angett (se avsnitt 6.3.4) att investeringsstöd bör kunna utgå till näringsidkare, som bedriver ambulerande service. Sådant stöd bör lämnas endast för anskaffning av teknisk utrustning av typ kyl- och frysdiskar i fordonet i sådana fall då ambulerande service har bedömts överlägsen stationär service.

Det statliga investeringsstödet bör enligt utredningens mening ges formen av *lån*, *alternativt avskrivningslån*. Härigenom kan alltför stora ingrepp i rådande konkurrensförhållanden undvikas. Vidare markeras sambandet mellan stödet och den fortsatta driften av verksamheten. En kombination av lån och avskrivningslån bör också vara möjlig. En allmän utgångspunkt för bestämmandet av stödets storlek bör vara att det

inte skall vara större än som, med hänsyn till de övriga finansieringsmöjligheter som står näringsidkaren till buds, behövs för att den aktuella serviceenheten skall kunna fortsätta verksamheten på något längre sikt. Stöd bör lämnas med ett belopp motsvarande högst två tredjedelar av de totala kostnaderna för de aktuella investeringarna. I likhet med vad som gäller i fråga om lokaliseringstöd i allmänhet bör avskrivningslån kunna lämnas med ett belopp som motsvarar högst 35 procent av den sammanlagda stödberättigade investeringskostnaden. I särskilda fall bör dock avskrivningslånedelen kunna motsvara högst hälften av dessa kostnader.

För lånen bör låntagaren i likhet med vad som gäller beträffande lokaliseringstöd lämna de säkerheter som kan fordras med hänsyn till hans ekonomiska ställning, behov av ekonomisk handlingsfrihet och övriga omständigheter. I fråga om ränta och amortering samt uppsägning av lånen bör bestämmelserna därom i kungörelsen om statligt regionalpolitiskt stöd få motsvarande tillämpning. Avskrivningslånen bör vara ränte- och amorteringsfria samt avskrivs med en femtedel efter varje år som har förflutit sedan den med lånet finansierade verksamheten började bedrivas.

Enligt 19–21 §§ kungörelsen om statligt regionalpolitiskt stöd kan avskrivningslån i vissa fall återkrävas. Utredningen anser att i huvudsak motsvarande återkravsmöjligheter bör föreligga ifråga om investeringsstöd, som lämnas i här aktuella sammanhang. Stödtagarna bör också vara skyldiga att lämna den myndighet som administrerar stödet viss insyn i den verksamhet som bedrivs med hjälp av stödet.

Det kan i enstaka fall visa sig nödvändigt för att bevara stationär service av grundläggande art att *den butiksfastighet där serviceenheten är inrymd övertas av det allmänna*. Kommun inom det allmänna stödområdet eller, i särskilda fall glesbygdskommuner utanför detta område, bör därför kunna besluta om förvärv av sådan fastighet i glesbygd inom kommunen om det är nödvändigt för att befolkningen i området

alltjämt skall kunna ha tillgång till nödvändig kommersiell service.

För sådana förvärv bör statsbidrag lämnas kommun med 50 procent av dess kostnader för förvärvet. En förutsättning för bidrag bör vara att butikslokaler hyrs ut till näringsidkare, som avser att där driva för serviceförsörjningen i området angelägen serviceverksamhet. Enligt utredningens mening måste man räkna med att sålunda förvärvade fastigheter i en del fall kan behöva rustas upp om de skall kunna utgöra lämpliga butikslokaler. Även för erforderliga upprustningskostnader bör kommun vara berättigad till statsbidrag, som enligt utredningens mening bör kunna bestämmas till ett belopp motsvarande högst 50 procent av de för upprustningen erforderliga kostnaderna.

Beräkningar av det framtida serviceutbudet i de glesbygdskommuner, som utredningen närmare studerat, tyder på en fortsatt nedläggning av antalet serviceenheter. De för befolkningen mesta fundamentala servicefunktionerna torde dock i allmänhet finnas kvar under hela 1970-talet, åtminstone i kommunernas huvudorter. Det totala antalet framtida kommuner (nuvarande kommunblock) är omkring 60 inom stödområdet. Många av dessa kommuner har inte en sådan glesbygdskaraktär att statligt investeringsstöd till serviceenheter eller bidrag till kommuner bör utgå med de principer utredningen ansett bör gälla för stödgivningen. I vissa andra kommuner torde inte några behov av investeringsstöd föreligga. Eftersom stödet är avsett för mindre omfattande investeringar av inte alltför långsiktig karaktär bör investeringskostnaden i varje särskilt fall bli relativt liten. Utredningen uppskattar kostnaderna för statligt investeringsstöd i form av lån eller avskrivningslån till högst 3 milj. kr. per år och för statliga bidrag till kommuner till högst 2 milj. kr. per år.

Enligt det föregående bör en förutsättning för investeringsstöd vara, att det kan antas att den näringsidkare som får stödet kan med hjälp av detta driva den aktuella verksamheten på i viss mån längre sikt. Däri ligger att verksamheten förutsättes bli lön-

sam. Det bör därför i allmänhet vara möjligt för näringsidkaren att genom vanliga kommersiella krediter anskaffa erforderligt rörelsekapital för varulager. Man kan emellertid inte bortse ifrån att i en del fall det kan stöta på svårigheter för näringsidkaren att utverka sådana krediter. För att det statliga investeringsstödet skall ge full effekt bör det därför kunna kombineras med garantier för att behovet av rörelsekapital blir säkerställt.

Utredningen föreslår att, om särskilda skäl föreligger, *näringsidkare som får investeringsstöd skall kunna erhålla statlig garanti för lån*, som näringsidkaren behöver ta upp i kreditinrättning, för att skaffa erforderligt varulager till den aktuella serviceenheten. Den statliga garantin bör normalt avse ett belopp som motsvarar högst 50 procent av det för anskaffning av erforderligt varulager behövliga kapitalet. I speciella fall bör garanti kunna beviljas för ett något högre belopp, högst dock två tredjedelar av kapitalbehovet. I fråga om garanti och lån mot sådan garanti bör i övrigt gälla bestämmelser i huvudsak motsvarande dem i kungörelsen om statligt regionalpolitiskt stöd om lånegaranti och garantilån för anskaffning av omsättningstillgångar. Utredningen anser att man inte behöver räkna med ett större anslagsbehov än 100 000—200 000 kr. per år för täckande av förluster på garantigivningen.

Utredningen föreslår att beslut i frågor om investeringsstöd, bidrag till kommuner och kreditgaranti av här avsett slag skall fattas av länsstyrelsen. Beslut om statligt stöd eller bidrag till verksamheter i glesbygdsområden utanför det allmänna stödområdet bör fattas av Kungl. Maj:t. De med administrerandet av stöd och bidrag förenade uppgifterna bör ankomma på resp. länsstyrelse.

Det är enligt utredningens mening angeläget att det till grund för beslut rörande statliga stödåtgärder finns bedömningar av den framtida strukturomvandlingen inom kommersiell service gjorda av kommunerna i samråd med länsstyrelser, handelns organisationer eller av andra i frågorna berörda.

Sådana bedömningar bör komma till uttryck i översiktliga planer för serviceförsörjningen i kommunerna och dessa planer bör på lämpligt sätt samordnas med övrig kommunal planering. Den översiktliga planeringen bör ange inom vilka områden serviceförsörjningen kan organiseras genom transportinsatser och var en bestående stationär service är särskilt angelägen. Bedömningen av behovet av samhällsstöd för att vidmakthålla serviceinrättningar bör bygga bl. a. på prognoser beträffande befolkningsutvecklingen i det aktuella glesbygdsområdet, så att beräkningar kan ske av den tid under vilken verksamheten kan upprätthållas med ifrågavarande stöd. Vidare bör samhällsåtgärdernas effekter på konkurrensförhållandena uppmärksammas och en inriktning ske på sådana insatser att dylika verkningar i möjlig mån begränsas.

Ett led i den översiktliga planeringen av serviceförsörjningen i glesbygder bör enligt utredningens mening utgöras av ett kontinuerligt samråd i strukturfrågor och informationsutbyte mellan kommuner, länsstyrelser och handelns organisationer. Härmed får samhällsorganen möjlighet att i god tid överväga och vidta lämpliga åtgärder för att trygga glesbygdsbefolkningens serviceförsörjning och att bevaka sociala synpunkter vid strukturuomvandlingen inom handel och övrig kommersiell service. Initiativ till samråd bör tas av samhällsorganen. Utredningen understryker vikten av att ett sådant informationsutbyte sker i båda riktningarna. För att underlätta samhällsorganens planering förordar utredningen att överenskommelser om varsel vid planerad nedläggning av serviceenheter träffas med serviceföretagen i glesbygder. I så god tid som möjligt – minst ett halvår före planerad nedläggning – bör samhällsorganen få kännedom om planerna. I detta sammanhang kan nämnas att utredningen har diskuterat möjligheten att samhället genom ett medel av typ avgångvederlag till äldre butiksägare skulle kunna medverka till att en lämplig struktur uppnås på butiksnätet men har inte funnit det motiverat att komma med förslag i den riktningen.

6.4 Avslutande synpunkter

Åtgärder för att förbättra serviceförsörjningen i glesbygder har delvis prövats i liten skala genom pågående försöksverksamhet. Erfarenheterna av denna verksamhet synes hittills vara positiva. Genom utredningens förslag rörande fraktreduktion vid hemsändning, inrättandet av funktioner som varuombud, statligt investeringsstöd och kreditgaranti till serviceenheter samt statsbidrag till kommuner för förvärv av butiksfastigheter kan ett bredare genomförande av dessa åtgärder ske. Utredningen anser att länsstyrelserna bör följa upp effekterna av åtgärderna och studera om syftet med dem har kunnat nås. Erfarenheterna av verksamheten bör kunna föranleda modifieringar i fråga om uppläggning och stödformer. Ny teknik inom varudistribution och kommunikationer kan medföra att de förutsättningar som legat till grund för utredningens förslag påverkas. Vidare kan distributionsutredningen komma att föreslå åtgärder som förändrar dessa förutsättningar. Mot bakgrund av vad som här har sagts är det naturligt att utredningens förslag får karaktären av försöksverksamhet och bör därför kunna omprövas efter en femårsperiod.

Den 27 juni 1969 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för inrikesdepartementet att tillkalla sakkunniga med uppdrag att utreda glesbygdsproblemen. I direktiven för utredningens arbete framhölls att utredningen bör ses som ett led i strävandena att skapa ökad jämlikhet i ekonomiskt och socialt avseende mellan boende i olika regioner. Geografiskt skulle arbetet främst inriktas på skogslänens glesbygdsproblem.

Utredningen har ansett det naturligt att prioritera sådana centrala frågor som är av mer allmänt intresse och rör befolkningens mest fundamentala behov. Frågan om kommersiell service i glesbygder behandlas i föreliggande delbetänkandé. Utredningsarbetet i övrigt är inriktat på olika typer av samhälls- service, kommunikationsfrågor i vidsträckt mening och vissa sysselsättningsfrågor.

Takten i strukturomvandlingen inom detaljhandel och övrig kommersiell service har varit snabb under 1960-talet. Särskilt inom livsmedelshandeln har en betydande nettominskning av antalet enheter ägt rum. Sålunda har antalet dagligvarubutiker reducerats från ca 25 000 till knappt 14 000 under 1960-talet. Nedläggningstakten har emellertid inte varit högre inom skogslänen än i övriga delar av landet. Även den ambulera- handeln, som ökade i omfattning under de första åren av 1960-talet, har i allt större utsträckning börjat beröras av nedläggningar.

Strukturförändringarna kan förklaras av ett flertal faktorer. Serviceverksamheter av typ detaljhandel och övrig kommersiell service är för sin existens beroende i första hand av det lokala befolkningsunderlaget. Servicestrukturen påverkas av befolkningsförändringarnas storlek, hushållens fördelning av disponibel inkomst på olika konsumtionsområden samt köpvanor. Av stor betydelse är även kostnadsutvecklingen för serviceföretagen och deras möjligheter till effektivisering av verksamheten.

Utredningen har översiktligt undersökt partihandeln med dagligvaror i två län och mer i detalj studerat servicestrukturen i ett antal utvalda glesbygdsområden. Vidare har livsmedelsbutikernas prisnivå samt hushållens inköpsvanor undersökts i en kommun. Normalt erhöll glesbygdsbutikerna i de studerade länen varuleveranser en eller två dagar per vecka. Mejeriprodukter och andra färskvaror levererades betydligt oftare. Partihandelsföretagen tillämpade normalt system med fraktutjämning så att inga extra fraktkostnader debiterades mer perifert belägna butiker. I vissa fall förekom dock fraktmerkostnader för livsmedelsbutiker vid mjöklleveranser.

Flertalet livsmedelsbutiker i de undersökta glesbygdsområdena visade sig vara mycket små enheter och många drevs som "familjebutiker", dvs. utan anställd personal. Brister i livsmedelssortimentet förekom främst i fråga om kött och charkuterivaror

samt frukt och grönsaker. En stor del av butikerna gav hemköpsservice, dvs. hem-sändning av varor efter telefonorder. Hem-sändningsmöjligheterna utnyttjades dock i relativt liten utsträckning av hushållen. Den prisundersökning, som utredningen låtit ut-föra, visade att några egentliga prisskillnader inte förelåg mellan livsmedelsbutiker i gles-bygdsområden och andra livsmedelsbutiker.

Fackhandeln i de undersökta glesbygds-områdena var normalt koncentrerad till kommunernas huvudorter. I en kommun fanns endast ett fåtal fackhandelsbutiker vid undersökningstillfället medan i andra områ-den flertalet branscher var representerade. Många livsmedelsbutiker förmedlade dess-utom varor inom fackhandelssortimentet. Enligt den intervjuundersökning som utred-ningen företagit utnyttjade glesbygdshushål-len i relativt stor utsträckning möjligheterna till postorderköp.

Utöver livsmedelshandel och fackhandel fanns andra servicefunktioner företrädta i de studerade glesbygdsområdena. Vanligen hade serviceutbudet koncentrerats till kommuner-nas centralorter, men vad gäller t. ex. bensin-stationer och bilverkstäder hade serviceenhe-terna en förhållandevis god spridning. I samtliga undersökta kommuner i skogslänen fanns minst ett apotek. Dessutom förmedla-des apoteksvaror i relativt stor utsträckning exempelvis av livsmedelsbutiker. Vad gäller reparationservice tydde intervjuundersök-ningen på att betydande väntetider i vissa fall förekom för hushållen.

Utredningen har funnit att servicestandar-den för stora delar av glesbygdsbefolkningen i flera avseenden är relativt god. De avlägset belägna hushåll, utan egna transportmedel har emellertid av allt att döma betydande svårigheter när det gäller försörjningen med vissa typer av service. Genom den fortgående koncentrationen av serviceutbudet kan proble-men komma att avsevärt förvärras för de kvarboende i glesbygderna. Utredningen har därför funnit det nödvändigt att åtgärder vidtas för att vidmakthålla och förbättra serviceförsörjningen i glesbygdsområdena.

Utredningen har närmare försökt precise-

ra vilka servicefunktioner som utifrån all-männa synpunkter kan uppfattas som sär-skilt viktiga för glesbygdernas serviceförsör-jning. Med hänsyn till befintliga data om utnyttjandefrekvenser m. m. kan nedan upp-räknade anses vara mest grundläggande och av sådan betydelse för glesbygdsbefolkning-en att de i stationär form bör finnas företrädta i glesbygdskommuner.

Livsmedelsbutik
Järnhandelssortiment
Färghandelssortiment
Textilvarusortiment
Apotek
Möjligheter att beställa vin och spritdrycker
Bensinförsäljning
Bilreparationer
Annan reparationservice, huvudsakligen i form av god serviceberedskap för i första hand rörlednings-service, elinstallationer och reparationer av hus-hållskapitalvaror, t. ex. radio- och TV-service
Herr- och damfrisör
Servering
Banktjänster

Den spridda bosättningen i glesbygder medför att olika serviceverksamheter som detaljhandel och övrig kommersiell service alltid måste ha ytmässigt stora underlags-eller försörjningsområden. Utredningen anser dock att grundläggande service i stationär form måste förekomma med en viss täthet även i glesbygder. Enligt utredningens mening bör man kunna utgå ifrån att de primära stödjepunkterna för försörjningen med lokal service i första hand utgörs av de nya kommunernas huvudorter. Genom transport-insatser bör varje kommuncentrums verk-ningsområde kunna vidgas. Alltför stora av-stånd till viktigare kommersiell service medför emellertid att befolkningens servicebehov inte kan tillgodoses med rimliga uppoffringar i tid och kostnader. Utredningen har som principiellt riktmärke angett att restiderna till grundläggande servicefunktioner inte bör överstiga 30–45 minuter vid enkel resa. En förutsättning för att befolkningens service-standard inte allvarligt skall försämrats som en följd av en sådan koncentration av serviceutbudet är att en fungerande kollektiv transportapparat upprätthålls även i gles-bygder. I områden, där på grund av stora

avstånd serviceförsörjningen inte kan ordnas på ett godtagbart sätt från de lokala huvudorterna, måste enligt utredningens mening samhället vidta särskilda åtgärder.

Utredningen har i sina överväganden om olika möjligheter att förbättra glesbygdsbefolkningens tillgång till kommersiell service i linje med vad som anges i direktiven sökt att finna lösningar, som i liten utsträckning rubbar de förutsättningar under vilka handeln för närvarande arbetar. Två principiellt skilda huvudtyper av åtgärder har därvid diskuterats. Genom *transportinsatser* kan servicens tillgänglighet förbättras för de avsidet belägna hushåll som saknar tillgång till egna kommunikationsmedel. Fördelen med transportinsatser är främst att en stor flexibilitet medges och att inverkan på konkurrensförhållandena är relativt liten. Utredningen har vidare övervägt olika typer av åtgärder för att *vidmakthålla servicefunktioner* på strategiskt belägna orter.

Utredningen har i fråga om glesbygdsbefolkningens försörjning med dagligvaror och apoteksvaror diskuterat olika möjligheter att organisera *hemsändning* som ett komplement till persontransporter. I princip bör så långt möjligt tillses att olika transportbehov samordnas. Utredningen föreslår att följande åtgärder vidtas:

1. Hemsändning av dagligvaror och apoteksvaror efter telefonorder bör organiseras i glesbygder med utnyttjande av befintliga kommunikationsmedel, t. ex. ordinarie busslinjer, lantbrevbäring, skolskjutsar eller särskild kompletteringstrafik. Vilka transportmedel som skall användas bör avgöras från fall till fall med hänsyn till de lokala förhållandena. Vid hemsändning av dagligvaror bör glesbygdshushållens fraktkostnader reduceras. Fraktreduktionens storlek och omfattning bör avgöras av resp. kommun i samband med en kommunal planläggning av verksamheten.
2. För att underlätta för hushållen i glesbygder att ta emot beställda varor vid hemsändning bör i vissa fall funktioner som varuombud inrättas. Behoven av varuombud bör avgöras i samband med

den förut nämnda kommunala planläggningen av hemsändningsverksamheten.

3. Kommuner som i sina glesbygdsdelar reducerar hushållens fraktkostnader vid hemsändning av dagligvaror eller inrättar funktioner som varuombud för att underlätta för glesbygdshushållen att ta emot beställda varor bör få statligt bidrag till kostnaderna för denna verksamhet. Statsbidrag bör utgå till glesbygdskommuner inom det allmänna stödområdet. Om särskilda skäl föreligger bör bidrag kunna utgå även till glesbygdskommuner utanför stödområdet, t. ex. skärgårdsområden med serviceproblem. Statsbidrag bör lämnas med ett belopp som svarar mot bidraget till glesbygdskommun för kostnader för social hemhjälp, dvs. för närvarande 35 procent av kommunens nettokostnader för fraktreduktionen och för varuombuden. Beslut om statsbidrag bör fattas av länsstyrelsen.

Utredningen har bedömt att statens kostnader med nuvarande bidragsbestämmelser för social hemhjälp kommer att uppgå till omkring 3 milj. kr. per år för fraktreduktionen vid hemsändning och till omkring 2 milj. kr. per år för verksamheten med varuombud.

Utredningen har även övervägt olika möjligheter att genom samhällsstöd *vidmakthålla sådana servicefunktioner*, som inte kan drivas på helt kommersiella grunder. Eftersom åtgärder av detta slag har en direkt konkurrenspåverkande innebörd, har utredningen ansett det lämpligt att ett samhällsstöd begränsas till sådana enheter, som med hänsyn till serviceförsörjningen i ett glesbygdsområde är av särskilt stor vikt. Vid stödgivning skall hänsyn bl. a. tas till befolkningsunderlagets storlek i aktuella områden.

Beträffande samhällsstödets inriktning har utredningen avvisat direkta driftsstöd. I stället har utredningen diskuterat möjligheterna att genom investeringsstöd, i vissa fall tillsammans med statlig kreditgaranti för rörelsemedel, förbättra funktionsmöjligheterna för serviceenheter i glesbygder. Utred-

ningens förslag rörande investeringsstöd m. m. innebär i huvudsak följande:

1. Statligt investeringsstöd bör efter särskild prövning utgå till näringsidkare som bedriver verksamhet inom kommersiell service av mer grundläggande betydelse i glesbygdskommuner inom det allmänna stödområdet. I särskilda fall bör investeringsstöd kunna utgå även till verksamheter i glesbygdsområden utanför det allmänna stödområdet. Det statliga investeringsstödet bör utgå för finansiering av ny-, till- eller ombyggnad av affärslokal eller annan byggnad som behövs för verksamheten eller för anskaffning av inventarier och utrustning. Större restriktivet bör iakttas vad gäller stöd till stora fasta anläggningar än för anskaffning av teknisk utrustning. Statligt investeringsstöd bör i vissa fall även kunna utgå till näringsidkare som bedriver ambulerande service. Stödet bör då begränsas till anskaffning av teknisk utrustning, t. ex. kyl- eller frysutrustning i fordonet.
2. Det statliga investeringsstödet bör ges formen av lån, alternativt avskrivningslån. En kombination av lån och avskrivningslån bör även vara möjlig. Stödet bör kunna motsvara högst två tredjedelar av de totala kostnaderna för investeringarna. Avskrivningslån bör kunna lämnas med ett belopp som motsvarar högst 35 procent, i särskilda fall högst hälften, av den sammanlagda stödberättigade investeringskostnaden. I fråga om säkerheter, ränta, amortering och uppsägning av lånen samt möjligheter att återkräva avskrivningslån bör bestämmelserna i kungörelsen om statligt regionalpolitiskt stöd få i huvudsak motsvarande tillämpning.
3. Statligt bidrag för förvärv och upprustning av butiksfastigheter bör i vissa fall kunna utgå till glesbygdskommuner inom det allmänna stödområdet och i särskilda fall till andra glesbygdskommuner. Statsbidrag bör lämnas med 50 procent av kostnaderna för förvärvet eller av de för upprustningen erforderliga kostnaderna.

Utredningen har beräknat kostnaderna för statligt investeringsstöd i form av lån eller avskrivningslån till högst 3 milj. kr. per år och för statsbidrag till kommuner för förvärv och upprustning av butikslokaler till högst 2 milj. kr. per år.

4. I särskilda fall bör statlig kreditgaranti kunna lämnas till näringsidkare som erhåller investeringsstöd för att finansiera anskaffning av varulager. Kreditgaranti bör normalt avse högst 50 procent av kapitalbehovet för varulagret, i särskilda fall dock högst två tredjedelar.
5. Beslut i här avsedda stödärenden bör fattas av länsstyrelsen. I frågor rörande statligt stöd eller kreditgaranti utanför det allmänna stödområdet bör beslut fattas av Kungl. Maj:t.
6. Som underlag för beslut i stödärenden behövs bedömningar av den framtida strukturomvandlingen m. m. inom kommersiell service. Utredningen rekommenderar kommunerna att utarbeta översiktliga planer för serviceförsörjningen. Av planeringen bör framgå bl. a. på vilka serviceorter en bestående stationär service är särskilt angelägen.
7. Samhällsorganens möjligheter att i god tid överväga och vidta lämpliga åtgärder för att trygga glesbygdsbefolkningens serviceförsörjning bör underlättas om ett kontinuerligt samråd i strukturfrågor och informationsutbyte äger rum mellan länsstyrelse, kommuner och handelns organisationer. Utredningen förordar att samhällsorganen tar initiativ till sådana samråd och informationsutbyten. I detta sammanhang vill utredningen förorda att samhällsorganen träffar överenskommelser med serviceföretagen i glesbygder om varsel vid planerad nedläggning.
Erfarenheterna av de föreslagna åtgärderna bör systematiskt samlas in och bearbetas av länsstyrelserna. Det är naturligt att utredningens förslag får karaktären av försöksverksamhet och de bör därför kunna omprövas efter en femårsperiod.

Bilaga 1 Glesbygdsutredningens direktiv

Utdrag av protokollet över inrikesärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet på Stockholms slott den 27 juni 1969.

Chefen för inrikesdepartementet, statsrådet *Holmqvist*, anmäler efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter fråga om utredning rörande glesbygdsproblemen och anför.

Sedan år 1966 finns inom Kungl. Maj:ts kansli en särskild arbetsgrupp för glesbygdsfrågor. Gruppens uppgift är att pröva och successivt lägga fram förslag till åtgärder för att förbättra levnadsförhållandena för befolkningen i glesbygderna, främst vad gäller den samhälleliga servicen. Arbetet är inriktat på att direkt få fram förslag till åtgärder inom olika departement, myndigheter och kommuner. Representerade i gruppen är social-, kommunikations-, finans-, utbildnings-, jordbruks-, handels- och inrikesdepartementen samt kommun- och landstingsförbunden. Experter har tillkallats från arbetsmarknads-, bostads- och socialstyrelserna.

Glesbygdsgruppens arbete har till väsentlig del varit inriktat på att bevaka konkreta frågor som handläggs hos myndigheter och departement. Den har själv tagit initiativ till en rad olika åtgärder såsom en omfattande försöksverksamhet i fråga om service åt äldre och handikappade, stödåtgärder för att skapa sysselsättning i form av hemarbete m. m. I nära anknytning till glesbygdsgruppens arbete har vidare utförts en modellplanering för lokal trafikservice (SOU 1968:33) och åtgärder för att underlätta en tillfredsställande varudistribution har planerats. En betydelsefull arbetsuppgift för gruppen är vidare att söka samordna olika åtgärder som rör förhållandena i glesbygderna. En värdefull tillgång i detta arbete är de glesbygdskonsulenter – med placering i Mora och Umeå – som på gruppens förslag tillförts socialstyrelsen.

I tre motionspar vid årets riksdag har framställts yrkanden om en parlamentarisk utredning rörande glesbygdernas problem. I motionerna I:387 och

II:443 baseras detta yrkande på den principiella uppfattningen att lokaliseringpolitiken bör klart avgränsas från de åtgärder som under alla förhållanden erfordras för att lösa glesbygdernas och avfolkningsorternas trivsel-, service- och försörjningsproblem. Önskvärdheten av att de investeringar som gjorts i glesbygderna så långt möjligt blir utnyttjade betonas liksom också behovet av livskraftiga serviceorter i glesbygdernas närhet. Vidare berörs bl. a. fritidsbebyggelsens betydelse och glesbygdjordbrukens problem.

Motionerna I:522 och II:626 inleds med en översikt av glesbygdproblemen. Motionärerna vill bl. a. förbättra transportmöjligheterna, kartlägga förutsättningarna för att utveckla turistnäringen och andra sysselsättningsstödande åtgärder. Ytterligare förordar de förbättrad postservice, enhetligare telefontaxor, utbyggt vägväsende, möjligheter till samtransporter, upprätthållande av den kollektiva transportapparaten, anpassning av utbildningspolitiken till glesbygdernas förhållanden, geografisk utjämning av oljepriserna samt en solidarisk utjämning mellan kommunerna av kostnaderna för försörjning och vård av gamla.

Hemställan om en parlamentarisk utredning angående glesbygdproblemen grundas i motionerna I:739 och II:829 väsentligen på en diskussion om jordbrukets ställning i glesbygderna. Motionärerna rekommenderar att möjligheterna till friluftsliv i glesbygderna tas bättre tillvara och berör miljövårdsaspekterna i detta hänseende. En ändring av 1967 års jordbruksbeslut, så att även deltidjordbruken får det allmännas stöd, framhålls som angelägen bl. a. från landskapsvårdssynpunkt. En mindre areal än 50 hektar odlad jord bör enligt motionärernas mening kunna godtas som förutsättning för en framtida jordbruksenhet. En kombination av jordbruk och skogsbruk betecknas som en lämplig företagsform som är värd att få stöd.

Bankoutskottet fäster i sitt av riksdagen godtagna utlåtande (BaU nr 30) uppmärksamheten på det i årets statsverksproposition (bil. 13, s. 146) gjorda uttalandet, att regionalpolitiken måste innefatta

bl. a. strävanden att undvika eller mildra sådana glesbygdspåproblem som otillfredsställande kommersiell och institutionell service, förluster på det insatta samhällskapitalet och ogynnsam åldersfördelning. Att tänka sig en lösning av problemen enbart eller huvudsakligen genom lokaliseringspolitiska åtgärder är inte realistiskt – serviceproblemen i de mest glesbefolkade delarna av landet måste lösas genom vidareutveckling av glesbygdstödet. Riksdagen har anslutit sig till detta uttalande och enligt vad bankoutskottet framhållit avspeglar det samma syn på distinktionen mellan lokaliseringspolitik och åtgärder för att lösa glesbygdspåproblemen som kännetecknar motionerna I:387 och II:443. Åtgärder av sistnämnda slag framstår för utskottet som en särskild och betydelsefull verksamhet inom regionalpolitikens ram. En viss aktivitet på detta område har också satts i gång. Framför allt bör enligt utskottet nämnas de insatser som kommit till stånd på förslag av arbetsgruppen för glesbygdspåfrågor.

Utskottet finner det angeläget att de smidiga former som f. n. tillämpas för arbetet med glesbygdspåproblemen kan bestå och att det alltså även framgent kommer att finnas möjligheter att snabbt initiera och genomföra olika slags serviceåtgärder m. m. Den fortsatta regionalpolitiska planeringen länsvis kan väntas leda till att glesbygdspåproblemen på skilda håll i landet blir grundligare analyserade och att nya metoder för att komma till rätta med dem övervägs. Även om sålunda betydande krafter kommer att ägnas detta problemkomplex inom ramen för den organisation som redan fungerar, har utskottet emellertid förståelse för motionärernas önskemål om en särskild parlamentarisk utredning rörande glesbygdspåfrågorna. Dessa har, som motionärerna betonar, stor politisk betydelse. För de berörda regionerna och deras invånare kan de framstå som livsfrågor. En mycket långtgående utglesning av befolkningen kan också tänkas leda till problem i fråga om försvarspolitiska förutsättningar, möjligheter till fritidsbebyggelse osv. En viktig synpunkt i sammanhanget är att glesbygdspåproblem gör sig alltmer kännbara i sydligare delar av landet, där den allmänna urbaniseringen och i synnerhet de stora och medelstora städernas expansion åtföljs av påtagliga negativa utvecklingstenden- ser i områden utanför de urbaniserade regionerna.

Utskottet ställer sig sålunda bakom motionärernas hemställan om en parlamentarisk utredning rörande glesbygdspåproblemen. De närmare riktlinjerna för en sådan utrednings arbete bör dock enligt utskottets mening få anges av Kungl. Maj:t. Uppenbart är att de föreliggande motionerna innehåller uppslag och synpunkter som förtjänar att beaktas i detta sammanhang. Med detta konstaterande ansluter sig utskottet dock inte i alla delar till vad som anförts i motionerna. Framför allt betonar utskottet att de jordbrukspolitiska problem som aktualiserats, särskilt i motionerna I:739 och II:829, måste behandlas under beaktande av jordbrukspolitiken i stort. På detta område anser utskottet därför att utredningen knappast kan få möjlighet att självständigt utforma mera långtgående reformförslag.

Den av riksdagen begärda utredningen bör nu komma till stånd genom särskilda sakkunniga. Utredningen bör ses som ett led i strävandena att skapa ökad jämlikhet i ekonomiskt och socialt avseende mellan de människor som bor i olika regioner.

Som framgår av det anförda har glesbygdspåproblemen på senare tid tilldragit sig ökad uppmärksamhet och åtgärder har initierats i skilda sammanhang för att finna lösningar på dem. Forskning om glesbygderna pågår på initiativ av expertgruppen för regional utredningsverksamhet. Dessa undersökningar har kommit så långt att ett grundmaterial nu successivt läggs fram. Även på andra vägar framkommer sådant material. En väsentlig uppgift för de sakkunniga blir att på grundval av det utförda forskningsarbetet kartlägga glesbygdspåproblemen och lägga fram förslag till mera långsiktiga lösningar av dessa.

Av stor betydelse för utredningsarbetet blir också den nya etappen av den i länen utförda regionalpolitiska utvecklingsplaneringen, i vilken de praktiska konsekvenserna av Länsplanering 1967 skall belysas. I den regionalpolitiska planeringen ingår som en viktig uppgift att klarlägga var och i vilken omfattning särskilda åtgärder behövs för att befolkningen i orter och områden med vikande utveckling skall kunna beredas tillfredsställande levnadsförhållanden och samhällsservice. De sakkunniga bör fortlöpande följa detta arbete och tillgodogöra sig dess resultat i sin verksamhet.

Den försöksverksamhet i fråga om samhällelig service m. m. som arbetsgruppen för glesbygdspåfrågor fått till stånd bör ge värdefulla erfarenheter för hur den framtida glesbygdspåpolitiken skall utformas. Det bör vara en angelägen uppgift för de sakkunniga att systematiskt studera erfarenheterna av försöken och att med ledning av dessa erfarenheter föreslå vilka åtgärder som framdeles bör vidtas.

Bristen på arbetstillfällen är det dominerande problemet i glesbygderna. Det är – som min företrädare framhöll i årets statsverksproposition – inte realistiskt att tänka sig en lösning av dessa problem enbart eller i huvudsak genom lokaliseringspolitiska åtgärder. Lokaliseringspolitiken har dock stor betydelse även för glesbygderna genom att medverka till att livskraftiga tätortsbildningar i olika delar av landet kan upprätthållas, vilka är nödvändiga som stöddepunkter för de utpräglade glesbygdsområdena. De lokaliseringspolitiska frågorna är emellertid f. n. föremål för särskild utredning genom 1968 års lokaliseringutredning och de bör därför inte omfattas av den nu avsedda utredningen.

Även om de sakkunniga sålunda inte skall behandla lokaliseringspolitiska frågor bör de vara oförhindrade att överväga och lägga fram förslag till sådana sysselsättningskapande åtgärder som inte har direkt lokaliseringspolitisk innebörd. Exempel på sådana åtgärder är det på initiativ av glesbygdgruppen införda stödet till hemarbete i glesbygderna. Det är angeläget att de sakkunniga i dylika frågor håller nära kontakt med lokalisering- utredningen.

I den mån de sakkunniga tar upp frågor som

berör jordbrukarnas förhållanden måste dessa behandlas under beaktande av jordbrukspolitiken i stort. De sakkunniga bör därför inte på detta område självständigt utforma mera långtgående reformförslag. I den mån frågor som har jordbrukspolitiska aspekter berörs, bör samråd ske med utredningen rörande stödet till jordbruket i norra Sverige.

Vad gäller insatser för turism och friluftsliv m. m. i glesbygder vill jag erinra om att sakkunniga nyligen tillkallats för planering av turistanläggningar och friluftsanläggningar m. m. Dessa sakkunniga skall bl. a. undersöka möjligheterna att stimulera fritidsbebyggelse och friluftsanläggningar inom sådana glesbygder där mark och byggnader blivit disponibla för andra ändamål genom jordbrukets rationalisering. Kontakt bör hållas med denna utredning.

Som bankoutskottet har framhållit är det angeläget att de smidiga former som f. n. tillämpas för arbetet med glesbygdsproblemen kan bestå och att det alltså även framgent kommer att finnas möjligheter att snabbt initiera och genomföra olika slags serviceåtgärder m. m. Ett lämpligt sätt att föra glesbygdsgruppens arbete vidare synes vara att ledamöter ur den hittillsvarande glesbygdsgruppen ingår bland de sakkunniga. Härigenom kommer hittills vunna erfarenheter att finnas omedelbart tillgängliga vid utredningsarbetet och det blir möjligt att inom utredningens ram fortsätta glesbygdsgruppens arbete.

För många av de åtgärder som vidtas för att förbättra glesbygdsbefolkningens levnadsförhållanden krävs aktiv medverkan från kommuner och landsting. Utredningsarbetet bör därför bedrivas i nära kontakt med dessa. Likaså är det angeläget att samarbete sker med olika enskilda organ t. ex. handelns företrädare samt de handikappades och pensionärernas organisationer.

Glesbygdsgruppens verksamhet har varit avgränsad till att gälla skogslänens inland. Som bankoutskottet framhållit gör sig glesbygdsproblemen alltmer kännbara även i sydligare delar av landet. De sakkunniga bör vara oförhindrade att i sin verksamhet inbegripa även sådana områden av södra och mellersta Sverige där glesbygdsproblemen är jämförbara med de i skogsläna förekommande, men bör dock främst inrikta arbetet på skogslänens glesbygdsproblem.

De sakkunniga bör från här angivna allmänna utgångspunkter ha stor frihet att själva planera sitt arbete och att ta upp olika frågor som de finner vara av intresse i sammanhanget. I första hand bör de dock söka finna långsiktiga lösningar på frågor som gäller samhällelig och kommersiell service. Beskattningsfrågor bör inte behandlas av de sakkunniga. I fråga om trafikpolitik, arbetsmarknadspolitik m. m. bör de sakkunniga i huvudsak utgå från nu gällande riktlinjer.

Åtskilliga av de frågor som de sakkunniga kommer att ta upp torde böra föranleda omedelbara åtgärder. I dessa fall bör förslag läggas fram successivt.

På grund av det anförda hemställer jag, att Kungl. Maj:t bemyndigar chefen för inrikesdepartementet

att tillkalla högst nio sakkunniga med uppdrag att utreda glesbygdsproblemen,

att utse en av de sakkunniga att vara ordförande,

att besluta om experter, sekreterare och annat arbetsbiträde åt de sakkunniga.

Vidare hemställer jag att Kungl. Maj:t föreskriver

att de sakkunniga får samråda med myndigheter samt begära uppgifter och yttranden från dem,

att ersättning till sakkunnig, expert och sekreterare skall utgå i form av dagarvode enligt kommittékungörelsen den 28 juni 1946 (nr 394), om annat ej föreskrivs,

att kostnaderna för utredningen skall betalas från elfte huvudtitelns kommittéanslag.

Slutligen hemställer jag att Kungl. Maj:t medger att statsrådsprotokollet i detta ärende offentliggörs omedelbart.

Vad föredragande sålunda med instämmande av statsrådets övriga ledamöter hemställt bifaller Hans Kungl. Höghet Regenten.

Ur protokollet:

Margit Edström

Bilaga 2 Förteckning över kommersiella service- verksamheter

Detaljhandel exklusive bil- och drivmedelshandel

Livsmedelsaffär
Färghandel
Parfym- och sjukvårdsaffär
Möbelaffär
Bosättningsaffär
Järnhandel
El- och belysningsaffär
Radio- och TV-affär
Leksaksbutik och hobbyaffär
Herrkonfektion
Damkonfektion
Barn-, goss- och flickkonfektion
Butik för strumpor och underkläder
Hatt- och mössaffär
Päls- och skinnvarubutik
Manufakturaffär
Heminredningstextilier
Handsk- och väskaffär
Skoaffär
Textilbutik
Cykel- och sportaffär
Bokhandel
Pappershandel
Tobaksaffär
Musikaffär
Ur- och optikaffär
Fotoaffär
Juvelerare
Blomsterhandel
Varuhus
Apotek

Systembutik
Kioskhandel
Torg- och ståndhandel
Ambulerande service
Postorderhandel

Bil- och drivmedelshandel samt bilservice

Försäljning av motorcyklar
Bilförsäljning
Butik för biltillbehör
Bensinstation
Bilskola
Motorcykelverkstad
Bilverkstad
Billackeringsverkstad
Gummiverkstad
Laddningsstation

Hantverks- och reparationservice

Herrfrisering
Damfrisering
Tvätt- och strykinrättning
Kemtvätt
Elinstallationer
Radio- och TV-service
Glasmästeri
Cykel- och mopedreparationer
Rörledningsservice
Låssmed
Oljeeldningsservice
Herrskrädderi
Damskrädderi

Syateljé
Tapisseriateljé
Körsnär
Skomakeri
Fotoateljé
Urreparationer
Reparationer av hushållsmaskiner

Bankservice

Affärsbankskontor
Sparbankskontor
Jordbrukskasskontor
Postanstalt

Annan kommersiell service

Kafé och konditori
Barsservering eller restaurang
Gatukök
Biograf
Resebyrå
Begravningsbyrå

Bilaga 3   Undersökning av serviceutbudet i några utvalda glesbygdsområden

3.1 Inledning

3.1.1 Bakgrund och syfte

Inom detaljhandel och övrig kommersiell service arbetar de olika enheterna för närvarande vanligen inom relativt begränsade geografiska områden. Särskilt dagligvaruhandeln och andra för hushållen mer fundamentala servicefunktioner har en starkt lokal inriktning. Detaljerade uppgifter om serviceutrustningen i olika glesbygdsområden kan därför endast erhållas genom intensivstudier inom mindre regioner. Som lämplig regional nivå för en kartläggning av detaljhandel och övrig kommersiell service har valts kommuner.

Kartläggningens syfte har varit att klarlägga varudistributionens nuvarande uppbyggnad i några typiska glesbygdsområden. Undersökningen har inte enbart begränsats till en registrering av vilka servicefunktioner, som finns företrädda och butiksnätets spridning, utan innefattar även data om butikernas storlek, standard, innehavarens ålder och för livsmedelsbutiker uppgifter om sortiment, varuleveranser till butikerna, prisnivå etc. En särskild undersökning av livsmedelshandelns priser har utförts i ett av de studerade glesbygdsområdena, för att jämföra priserna med andra delar av landet. Jämförelsematerial har kunnat erhållas genom tidigare utförda undersökningar av

statens pris- och kartellnämnd (SPK).

Förutom en ren beskrivning av serviceutrustningen har avsikten varit att inventeringen tillsammans med en köpvaneundersökning skulle kunna ge underlag för en bedömning av den kommersiella servicens framtida utveckling i de undersökta glesbygdsområdena. Köpvaneundersökningen redovisas i bilaga 4.

3.1.2 Val av undersökningsområden

För att kartläggningen skulle kunna göras tillräckligt djupgående måste antalet undersökningsområden begränsas. Glesbygdsproblem förekommer i varierande grad i stora delar av landet men torde vara mest markanta i skogslänens inre delar, där befolkningsghesheten är störst. Som undersökningsområden valdes fyra kommuner i skogslänens inland. Dessutom har som jämförelseområden ett skärgårdsområde och en kommun i södra Sveriges glesbygder undersökts.

Vallet av undersökningsområden i skogslänens inland har gjorts med hänsyn till följande faktorer:

1. Geografisk spridning av undersökningsområdena
2. Antal invånare och förväntad befolkningsutveckling
3. Centralorternas¹ folkmängd

¹ Med centralort avses här och i det följande respektive kommuns huvudort

4. Områdenas näringsstruktur
5. Möjligheter att företa en köpvaneundersökning i ett av områdena.

Med utgångspunkt härifrån har följande kommuner valts som lämpliga undersökningsområden i skogslänens inre delar. Före 1.1.1971 avses med Berg och Högsby respektive kommunblock.

1. Finnskoga—Dalby i Värmlands län
2. Berg i Jämtlands län
3. Sorsele i Västerbottens län
4. Övertorneå i Norrbottens län

Som jämförelseområden i andra delar av landet har valts Ljusterö församling (Österåkers kommun) i Stockholms län och Högsby kommun i Kalmar län.

De utvalda undersökningsområdena kan självfallet inte ge en helt representativ bild av serviceförhållandena i landets glesbygder utan bör kunna ses som typiska exempel på glesbygdsområden av skiftande karaktär.

3.1.3 Allmän beskrivning av undersökningsområdena

Genom urvalet av undersökningsområden har en god geografisk spridning kunnat erhållas.

Invånarantalet varierade i de olika undersökta kommunerna inom skogslänen från ca 4.500 i Finnskoga—Dalby och Sorsele till 7.700 i Övertorneå och ca 9.800 i Berg vid årsskiftet 1969/70. Enligt länsplanering 1967, prog. 2 beräknas antalet invånare minska med ca 55 % i Finnskoga—Dalby och Övertorneå under perioden 1965—80 medan befolkningsminskningen under samma tid väntas uppgå till ca 40 % i Sorsele och ca 35 % i Berg. Antalet invånare i Högsby kommun och Ljusterö församling uppgick vid årsskiftet 1969/70 till ca 8 400 respektive 900.

Centralorternas folkmängd i de undersökta kommunerna varierade i betydande utsträckning. Enligt folkräkningen år 1965 uppgick antalet invånare i huvudorten i Bergs kommun endast till något mer än 400 och i Finnskoga—Dalby kommun till ungefär

det dubbla. Kommuncentra i Sorsele och Övertorneå kommuner hade drygt 1.500 invånare år 1965 och i Högsby nära 1.700.

I samtliga fyra undersökningsområden inom skogslänen var andelen förvärsarbetande inom jord- och skogsbruk mycket hög i förhållande till riksgenomsnittet. Enligt 1965 års folkräkning var drygt 45 % av de förvärsarbetande sysselsatta inom jord- och skogsbruk i Berg, ca 40 % i Sorsele och ca 35 % i de båda övriga kommunerna. Motsvarande andelar uppgick i Högsby kommun och Ljusterö församling till ca 20 % respektive 30 %.

3.1.4 Undersökningens uppläggning

Undersökningen av serviceutrustningen i de utvalda kommunerna har utformats som en totalinventering av all kommersiell service, som är direkt inriktad på hushåll och enskilda personer. Av tidsskäl har undersökningen i Högsby kommun måst begränsas till dagligvaruhandeln, dvs. förutom stationära livsmedelsbutiker ingår även varubussar och kiosker. Fältarbetet har utförts under hösten 1970 och vintern 1971 av SPK genom priskontoren i de berörda länen. Varje butik eller övrig serviceinrättning har besökts av personal från SPK, varvid butiksinnehavaren eller föreståndaren lämnat uppgifter om verksamheten enligt ett fastställt formulär. Livsmedelshandeln har undersökts särskilt noggrant, medan däremot för vissa tjänster i stort sett endast en registrering av servicefunktionens förekomst har ägt rum. Uppgifter har erhållits från samtliga berörda företag med undantag för fyra kiosker i Ljusterö församling med ett begränsat öppethållande (endast sommarmånaderna).

Som tidigare har nämnts har även en prisundersökning utförts. Undersökningen har omfattat samtliga fasta livsmedelsbutiker i Sorsele kommun. Materialinsamling och bearbetning har utförts av SPK. En närmare

1) Med centralort avses här och i det följande respektive kommuns huvudort

beskrivning av prisundersökningen lämnas tillsammans med undersökningresultaten nedan.

Kartläggningens resultat har sammanställts kommunvis och omfattar följande avsnitt:

1. Beskrivning av undersökningsområdet
2. Livsmedelshandeln
3. Fackhandeln
4. Övrig kommersiell service

Prisundersökningen i Sorsele kommun redovisas i anslutning till avsnittet om livsmedelshandeln i kommunen. Eftersom kiosker- nas sortiment närmast är av dagligvarukaraktär redovisas de tillsammans med livsmedelsbutikerna. I avsnittet om övrig kommersiell service behandlas samtliga servicefunktioner utöver egentlig detaljhandel.

Uppgifter om livsmedelshandeln och fackhandeln i undersökningsområdena år 1962 har erhållits från Kooperativa förbundet. Dessa uppgifter avser endast det totala antalet butiker och omsättningens storlek.

3.1.5 Beräkning av restidsavstånden till vissa typer av service i de undersökta kommunerna

Som ett komplement till kartläggningen av serviceutbudet i de studerade kommunerna har en översiktlig beräkning gjorts av restidsavstånden till vissa typer av service. Beräkningarna har utgått från befolkningsfördelningskartor för respektive kommun, varvid andelen boende på olika avstånd från utbudspunkterna har uppmätts. Mätningar har inte kunnat göras för Finnskoga-Dalby kommun och Ljusterö församling, eftersom en tillräckligt detaljerad befolkningsfördelningskarta inte funnits tillgänglig. Som underlag i övriga undersökningsområden har genomgående använts befolkningsfördelningskartor upprättade utifrån 1965 års folkräkning, eftersom 1970 års folkräkning ännu inte har hunnit bearbetas.

För att erhålla restidsavstånd har vägavstånd uppmätts på länskartor och omvand-

lats till tidsavstånd med antaganden om olika medelhastigheter på olika vägtyper. På "viktigare länsvägar" har som medelhastighet antagits 80 km/tim. och på "annan allmän väg" 60 km/tim. för resor med bil. Ingen terminaltid har lagts till bilresetiderna. Andelen boende inom olika restidsavstånd har därefter kunnat beräknas med hjälp av befolkningsfördelningskartorna.

Mätningarna har utförts för bilresor till centralorten, till närmaste fasta livsmedelsbutik och till närmaste bensinstation i respektive kommun. Dessutom har kompletterande mätningar gjorts med hänsyn till förekomsten av varubussar och singelpumpar. Eftersom en relativt stor del av hushållen saknar tillgång till bil har även restiderna med kollektiva transportmedel till centralorten undersökts i en kommun. Restiden med buss har härvid erhållits via de olika linjernas tidtabeller.

3.2 Finnskoga-Dalby kommun

3.2.1 Beskrivning av undersökningsområdet

Antalet invånare i Finnskoga-Dalby kommun har minskat från 6.598 år 1960 till 4.580 år 1969. Centralorten Sysslebäck ökade sin folkmängd från 730 till 776 mellan folkräkningarna 1960 och 1965. Övriga tätorter inom kommunen är Höljes med 275 invånare, Likenäs med 287 invånare och Långav (Dalby) med 215 invånare år 1965. Omkring 74 % av kommunens folkmängd var år 1960 bosatt i glesbygd enligt folkräkningarnas begrepp mot ca 70 % år 1965.

Antalet sysselsatta minskade under perioden 1960-65 med hela 30 % från 2.703 år 1960 till 1.904 år 1965. Huvuddelen av denna minskning berodde på förändringarna inom jord- och skogsbruk, där minskningen uppgick till ca 35 %. Även inom industri och byggnadsverksamhet var sysselsättningsminskningen mycket markant.

Antalet invånare i kommunen beräknas minska till 2.300 år 1980 enligt länsplanering 67, prog. 2. Enligt prog. 0 väntas

Tabell 1 Antal butiker i Finnskoga-Dalby kommun med fördelning på huvudbranscher och orter

Bransch	Sysslebäck	Dalby	Ransby	Likenäs	Brattmon	Kärrbäckstrand	Bogragen	Skräckarberget	Bjurberget	Järpliden	Höljes	Båtstad	Långflon	Bastuknappen	Backa	Summa
	Livsmedel	3	3	2	2	1	2	2	1	2	1	3			1	
Varubuss	1															1
Kiosk	2	1		2												5
Färg																
Järn	1															1
El o. belysning	1															1
Radio o. TV	1															1
Möbler																
Herrkonfektion																
Damkonfektion																
Textil	1															1
Skor																
Ur o. optik																
Foto																
Juvelerare																
Blommor																
Papper																
Cykel o. sport	1															1
Apotek		1														1
Bilar																
Bilverkstad	1	2														3
Bilskola																
Gummiverkstad	1															1
Bensinstation	2								1				1			4
Herrfrisör	1															1
Damfrisör	1															1
Kemtvätt																
Elinstallation		1		1												2
Radio o. TV-service																
Rörledn. service	1															1
Oljeeldn. service																
Smidesverkstad																
Skomakeri																
Urreparation																
Affärsbank	1			1			1				1					4
Sparbank	1															1
Jordbrukskassa																
Postanstalt	1	1		1		1	1		1		1					7
Konditori/kafé	1						1					1				3
Bar/Restaurang							1				1					2
Hotell	3						1						1			5
Biograf	1			1												2
Begravningsbyrå																
Totalt	26	9	2	8	1	3	7	1	4	1	6	1	2	1	1	73

Tabell 2 Antal livsmedelsförsäljande enheter och omsättning i milj. kr. 1962–69 (löpande priser)

År	Centralort		Omland		Hela kommunen	
	Antal butiker	Omsättning	Antal butiker	Omsättning	Antal butiker	Omsättning
1962	—	—	—	—	45	11,0
1969	5	2,5	25	8,4	30	10,9

befolkningsminskningen bli något måttligare så att invånarantalet i kommunen uppgår till ca 2.500 år 1980.

En sammanfattning av serviceutbudet i kommunen redovisas i tabell 1 där antalet butiker har fördelats på olika branscher och orter.

3.2.2 Livsmedelshandeln

Antal butiker och omsättning

Totalt fanns vid inventeringstillfället 30 livsmedelsförsäljande enheter i Finnskoga–Dalby kommun, varav en varubuss och fem kiosker. Dessutom förekom ambulerande handel med konditorivaror i kombination med konditori samt fiskbil. Av de 30 enheterna var 13 av typen "familjebutiker", dvs. drevs utan anställd personal. Antalet sysselsatta uppgick till 63, varav 12 på deltid. I tabell 2 redovisas butiksantalets och omsättningens förändring 1962–69 inom livsmedelshandeln i kommunen.

Antalet livsmedelsbutiker och kiosker har minskat från 45 till 30 under perioden 1962–69. Omsättningen har under perioden varit i stort sett konstant i löpande priser. Med hänsyn till att priserna inom livsmedelsortimentet ökade ca 28 % under denna tid kan man räkna med att en volymminskning ägt rum ungefär motsvarande prishöjningen dvs. ca 28 %. Denna minskning var något större än befolkningsminskningen, som uppgick till ca 23 % under den aktuella perioden.

På karta 1 redovisas bl. a. livsmedelsbutikernas lokalisering år 1969 och varubusslin-

jernas sträckning. Endast rena livsmedelsbutiker ingår, dvs. kioskerna har exkluderats.

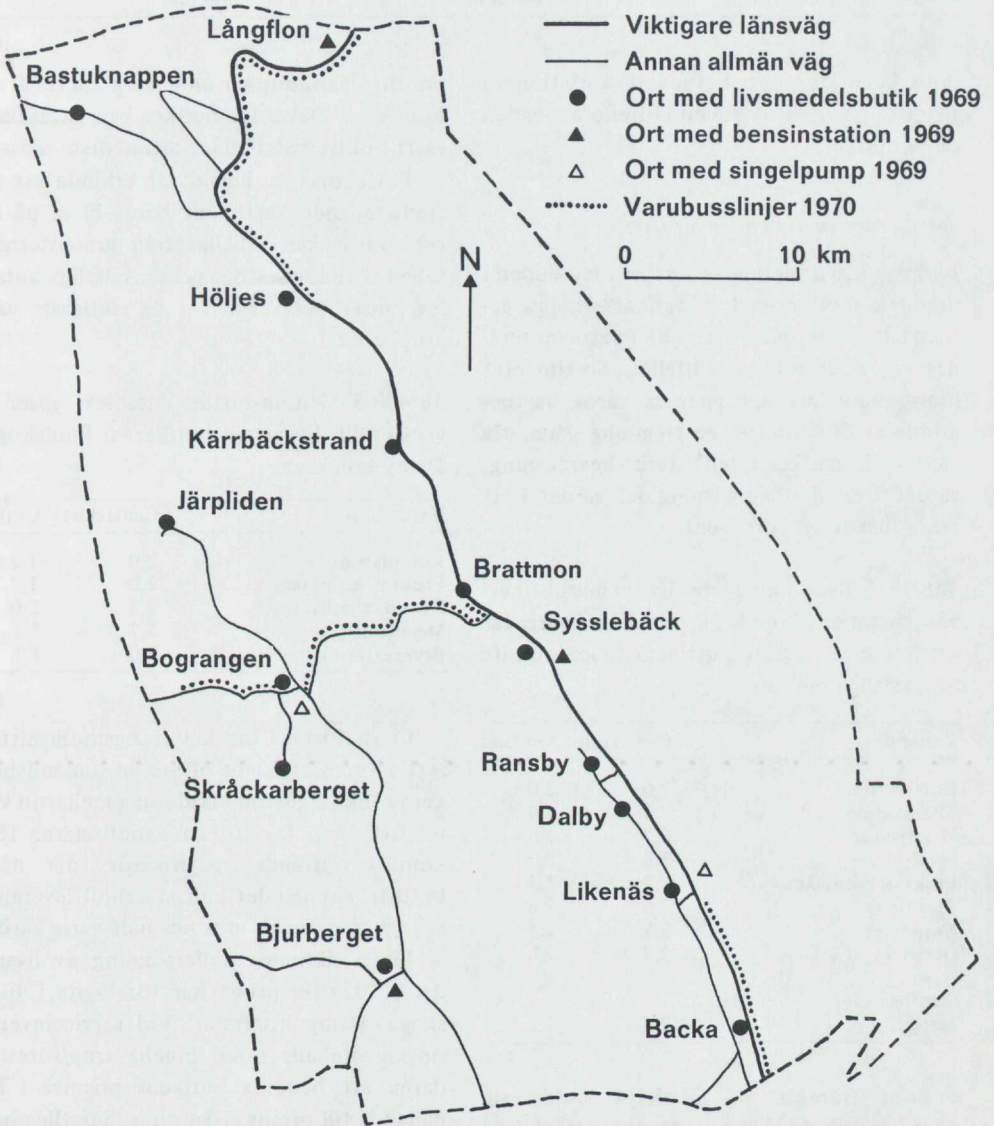
Butikernas standard

Flertalet livsmedelsbutiker i undersökningsområdet var omsättningsmässigt sett mycket små enheter. Av de 24 egentliga livsmedelsbutikerna hade 15 en omsättning år 1969 understigande 0,5 milj. kr. och i endast ett fall översteg omsättningen 1 milj. kr. Den totala ytan, dvs. försäljningsytan och övriga ytor visade sig vara relativt stor i förhållande till omsättningens storlek. För 11 av de 24 livsmedelsbutikerna understeg dock totalytan 100 m².

Självbetjäning tillämpades i 10 butiker med undantag för kött- och charkuterivaror. Övriga 14 butiker hade helt manuell betjäning. Samtliga butiker drevs med normalt öppethållande, dvs. 38–48 timmar per vecka. I tabell 3 redovisas några olika mått på butikernas standard i form av genomsnittstal.

Skillnaderna med avseende på standard visade sig i genomsnitt vara relativt små mellan centralortsbutikerna och omlandsbutikerna. Variationerna mellan olika butiker inom centralort resp. omland var emellertid betydande. Omsättningen varierade från några 10 000-tal kr. upp till drygt 1 milj. kr., ytorna mellan 50 och 445 m² och frysdiskvolymen mellan 300 och 2 400 liter. Vid undersökningen inhämtades även uppgifter om kyldiskvolymen. Det visade sig emellertid svårt att jämföra kyldiskvolymen i olika butiker beroende på stora skillnader i typ av utrustning och förekomst av särskilda kylrum i några fall. Sammanfattningsvis kan

FINNSKOGA—DALBY KOMMUN

Karta 1

Tabell 3 Livsmedelsbutikernas standard. Genomsnitt för centralort resp. omland

Standardmått	Centralort	Omland
Omsättning	0,65 milj. kr.	0,34 milj. kr.
Totalyta	152 m ²	140 m ²
Butiksfastighetens ålder	28 år	35 år
Antal år sedan senaste renovering	13 år	15 år
Frysdiskvolym totalt	1 400 liter	1 000 liter

dock konstateras att betydande variationer i storlek på kylutrymmen förekom mellan olika butiker.

Butikernas sortiment och priser

En grov klassificering av sortimentsbredden i livsmedelsbutikerna har kunnat erhållas genom att förekomsten av olika varor noterades vid undersökningstillfället. Sortimentet inom olika huvudgrupper av varor har bedömts av SPK utefter en tregradig skala, där värdet 1 markerar en stark begränsning, värdet 2 en viss begränsning och värdet 3 ett mer fullständigt sortiment.

Tabell 4 Bedömning av livsmedelsbutikernas sortimentsbredd (1 = starkt begränsat sortiment, 3 = fullt sortiment). Genomsnitt för samtliga butiker

Varugrupp	Centralort	Omland
Kött o. fläsk	2,0	2,0
Charkvaror	2,7	2,4
Mejerivaror	2,7	2,6
Bröd	3,0	2,7
Frukt o. grönsaker	2,7	2,1
Djupfrost	3,0	2,6
Konserver	2,7	2,5
Övrigt	2,7	2,8
Samtliga varugrupper	2,7	2,5

Som framgår av tabell 4 visade sig sortimentsbredden vara större i centralortens tre butiker än i övriga butiker. Begränsningar i sortimentet förekom främst för varugrupperna kött och fläsk samt frukt och grönsaker. Stora variationer kunde emellertid konstateras mellan olika butiker främst i omlandet. Det genomsnittliga poängvärdet för

samtliga varugrupper understeg 2,0 för tre av butikerna. Dessa tre butiker kan anses ha en klart otillfredsställande sortimentsbredd.

Butikernas möjlighet att erbjuda ett tillfredsställande sortiment beror bl. a. på hur ofta varor kan erhållas från grossisterna. I tabell 5 redovisas det genomsnittliga antalet leveranser per vecka för de viktigaste varugrupperna.

Tabell 5 Genomsnittligt antal leveranser per vecka till livsmedelsbutiker i Finnskoga-Dalby kommun.

Varugrupp	Centralort	Omland
Kolonialvaror	2,0	1,7
Frukt o. grönsaker	2,0	1,7
Kött o. charkvaror	2,3	2,0
Mejerivaror	5,7	5,1
Bryggerivaror	1,0	1,1

Centralortens butiker fick genomsnittligt sett leveranser något oftare än omlandsbutikerna. Skillnaderna visade sig emellertid vara relativt små. De största variationerna förekom beträffande mejerivaror, där några butiker i omlandet endast erhöll leveranser två ggr per vecka mot normalt varje vardag.

Ingen närmare undersökning av livsmedelsbutikernas priser har företagits i Finnskoga-Dalby kommun. Vid serviceinventeringen ombads dock innehavarna/föreståndarna att bedöma butikens prisnivå i förhållande till ortens cirkapriser. Samtliga butiker ansåg sig hålla en prisnivå i närheten av cirkapriserna utom en som bedömde prisnivån vara något lägre.

Hemköpservice

Med hemköpservice avses beställning av

varor per telefon för hemsändning. Totalt förekom hemköpsservice i 10 av de 24 livsmedelsbutikerna, varav en i centralorten. Hemköpens andel av den totala omsättningen översteg 10 % i fyra butiker. Flertalet butiker hade infört begränsningar i utsändningen av varor till vissa områden eller endast "inom orten".

Vid utsändningen använde flertalet butiker egen bil och personal. Två av butikerna utnyttjade befintliga busslinjer för varusändningarna och två butiker sände varorna med lantbrevbärare. Leveranserna ägde normalt rum under affärstid. Inga butiker hade utarbetat varulistor för att underlätta beställning och ordermottagning. Inte heller förekom särskild information till hushållen om hemsändningsmöjligheterna.

Hemsändningsavgifter uttogs inte i något fall. Endast en butik hade infört en minimigräns för hemköpens storlek. Denna gräns hade emellertid satts så lågt som till 20 kronor.

Biverksamhet

Vid kartläggningen undersöktes i vad mån annan verksamhet drevs vid sidan av butiken eller i anslutning till försäljningen av dagligvaror t. ex. i form av annan varuförsäljning eller -förmedling. Två av livsmedelsbutikerna i Finnskoga-Dalby kommun drevs i kombination med skogsbruk. I övrigt bedrevs biverksamhet endast som kommersiell service av olika slag. I tabell 6 redovisas förekomsten av biverksamhet i de 24 rena livsmedelsbutikerna.

Tabell 6 Förekomst av biverksamhet i livsmedelbutiker

Biverksamhet	Antal butiker
Bensinförsäljning	1
Förmedling av kapitalvaror	11
Förmedling av apoteksvaror	4
Utlämning av vin och sprit	3
Varubuss	1
Godsombud	3

Av de 24 livsmedelsbutikerna förmedlade 11 kapitalvaror. Bensinförsäljning förekom endast i ett fall kombinerad med livsmedelsbutik. En av centralortsbutikerna drev varubussverksamhet i kombination med den fasta butiken.

Även de fem kioskerna i kommunen bedrev biverksamhet av olika slag. De båda kioskerna i Likenäs kombinerades med bensinförsäljning, kiosken i Dalby fungerade som godsombud medan den ena kiosken i Sysslebäck förmedlade apoteksvaror, vin och sprit samt tjänstgjorde som godsombud. Den andra kiosken i Sysslebäck drevs i kombination med campingplats.

Framtidsbedömning

Vid kartläggningen insamlades uppgifter om resp. butiksinnehavares/föreståndares ålder samt dennes bedömning av framtidsutsikterna till år 1975.

Tabell 7 Butiksinnehavarnas/föreståndarnas bedömning av läget år 1975

Bedömning	Antal butiker	
	Centralort	Omland
Troligen kvar	2	10
Nedläggning lika trolig som otrolig	1	6
Troligen nedlagd	—	5
Totalt	3	21

Hälften av butiksinnehavarna/föreståndarna bedömde det som helt troligt att deras egen butik fanns kvar år 1975. Osäkerheten om framtidsutsikterna synes dock vara relativt stor eftersom i sju fall nedläggning bedömdes lika trolig som otrolig.

Innehavarnas/föreståndarnas ålder varierade mellan 24 och 78 år. Av de berörda personerna var 11 mer än 55 år, dvs. kan beräknas gå i pension under 1970-talet. Fem av dessa var äldre än 65 år.

Samtliga fem kiosker bedömdes vara i drift även år 1975. Innehavarnas ålder översteg i två fall 55 år.

3.2.3 Fackhandeln

Antal butiker och omsättning

Vid inventeringstillfället fanns fem fackhandelsbutiker i Finnskoga-Dalby kommun. Samtliga var belägna i centralorten Syslebäck. En av de fem butikerna drevs som "familjebutik", dvs. saknade anställd personal. Antalet sysselsatta inom fackhandeln uppgick till 15, varav en på deltid.

Tabell 8 Antal fackhandelsbutiker och omsättning 1962-69 (löpande priser)

År	Antal butiker	Omsättning (milj. kr.)
1962	6	1,5
1969	5	1,8

Fackhandeln har inte haft någon större omfattning i Finnskoga-Dalby kommun under hela 1960-talet. Omsättningen ökade ca 20 % under perioden 1962-69 i löpande priser. Eftersom prishöjningen på fackhandels Sortimentet i genomsnitt uppgick till ca 15 % under denna period har i stort sett ingen volymökning ägt rum. Med hänsyn till befolkningsminskningen har alltså fackhandeln i kommunen stärkt sin ställning i någon mån.

Livsmedelsbutikernas förmedling av varor inom fackhandels Sortimentet har redovisats i tabell 6 ovan. Bland de 24 livsmedelsbutikerna förmedlades kapitalvaror av 11 butiker.

Butikernas standard

De befintliga fackhandelsbutikerna visade sig vara relativt små. Den genomsnittliga omsättningen uppgick till ca 360.000 kronor år 1969 och den genomsnittliga totalytan till ca 115 m². Stora variationer förekom emellertid mellan de olika butikerna.

Butiksfastighetens ålder uppgick för samtliga fackhandelsbutiker i genomsnitt till 30 år. Senaste renovering hade i genomsnitt ägt rum för åtta år sedan. Inga begränsningar i öppethållandet förekom utan samtliga buti-

ker hade öppet minst 38-48 timmar per vecka.

Biverksamhet

Inga fackhandelsbutiker i Finnskoga-Dalby kommun drevs i kombination med annan näringsgren. I två av de fem berörda butikerna förekom försäljning av kapitalvaror utöver huvudverksamheten. Därutöver ägde ingen biverksamhet rum.

I tabell 12 redovisas en förteckning över alla former av biverksamhet inom kommersiell service med fördelning efter verksamhets art och olika orter.

Framtidsbedömning

Av de fem fackhandelsbutikerna saknas uppgifter om framtidsbedömning och innehavarens ålder i ett fall. I övrigt bedömde tre av de fyra butiksinnehavarna/föreståndarna det som troligt att butiken fanns kvar år 1975. Två av de berörda personerna var år 1970 mer än 60 år medan de båda övriga var yngre än 55 år och inte kan väntas bli pensionerade under 1970-talet.

3.2.4 Övrig kommersiell service

Inledning

Med övrig kommersiell service avses samtliga servicefunktioner utöver livsmedelhandel inkl. kiosker och fackhandel. Inga data om butikernas standard har insamlats. Däremot redovisas uppgifter om biverksamhet samt innehavarens/föreståndarens framtidsbedömning. En sammanfattning av förekommande kombinationer av servicefunktioner inom övrig kommersiell service redovisas i tabell 12.

Förändringarna under 1960-talet inom övrig kommersiell service har inte kunnat belysas. De redovisade uppgifterna avser därför endast inventeringstillfället.

Som tidigare har framgått av tabell 1 fanns ett stort antal butiker inom övrig kommersiell service representerade i kommu-

nen. Bland totalt 38 enheter utgjordes åtta av bensinstationer och bilverkstäder av olika slag.

Bil- och bensinhandel samt bilreparations-service

Totalt fanns vid inventeringstillfället fyra bensinstationer med bensinförsäljning som huvudverksamhet. Dessutom ägde bensinförsäljning rum som biverksamhet i kombination med livsmedelsbutik i ett fall, i kombination med kiosk i två fall samt i kombination med hotellrörelse i ett fall. På karta 1 har bl. a. orter med bensinförsäljande enheter markerats.

Antalet bilverkstäder uppgick totalt till fyra, varav en gummiverkstad. Viss bilreparations-service kunde dessutom erhållas vid två bensinstationer. Inga butiker med bilförsäljning vare sig som huvudverksamhet eller biverksamhet fanns representerade i kommunen.

Tabell 9 Innehavarnas/föreståndarnas bedömning av läget år 1975

Bedömning	Antal butiker	
	Bensinstationer	Bilverkstäder
Troligen kvar	3	3
Nedläggning lika trolig som otrolig	1	1
Troligen nedlagd	—	—
Totalt	4	4

Enligt innehavarnas/föreståndarnas egen bedömning kommer troligen minst tre bensinstationer och lika många bilverkstäder att finnas kvar år 1975. Av de åtta personerna var år 1970 endast en över 60 år och en i åldern 55–60 år.

Övriga servicefunktioner

I tabell 10 nedan redovisas övriga servicefunktioner branschvis, dels antalet befintliga enheter och dels antalet enheter, som troligen finns kvar år 1975 enligt innehavarnas/

föreståndarnas egen bedömning. Postanstalter ingår inte i denna redovisning.

Tabell 10 Antalet befintliga enheter bland övriga servicefunktioner 1969 samt innehavarnas/föreståndarnas bedömning av läget år 1975

Bransch	Antalet befintliga enheter	Antalet enheter som troligen finns kvar år 1975
Apotek	1	1
Herrfrisör	1	1
Damfrisör	1	1
Elinstallationer	2	2
Rörledningsservice	1	1
Banker	5	5
Konditori/kafé	3	2
Bar/restaurang	2	2
Hotell	5	5
Biograf	2	1
Totalt	23	21

Enligt bedömningen i tabell 10 skulle i stort sett samtliga övriga servicefunktioner finnas kvar år 1975.

Biverksamhet

Inom övrig kommersiell service förekom biverksamhet av olika slag i relativt stor utsträckning. I tabell 11 redovisas biverksamhet med fördelning på huvudbransch. Antalet enheter med biverksamhet anges inom parentes.

Tabell 11 Biverksamhet vid övrig kommersiell service

Huvudbransch	Biverksamhet
Bensinstation (4)	Bilreparationer (2) Åkerirörelse (1)
Bilverkstad (4)	Chaufför (1)
Elinstallationer (2)	Skogsbruk (1)
Hotell (5)	Bar/restaurang (5) Bensinförsäljning (1)
Restaurang (2)	Rumsuthyrning (1) Taxirörelse (1)
Konditori (3)	Ambulerande handel med konditorivaror (1) Försäljning av hemslöjdsvaror (1)
Postanstalt (7)	Förmedling av apoteksvaror (3)

Tabell 12 Antal enheter med biverksamhet inom kommersiell service fördelade efter verksamhetens art

Bransch	Syslebäck	Dalby	Ransby	Likenäs	Brattmon	Kärrbäckstrand	Bogragen	Skräckarberget	Bjurberget	Järpliden	Höljes	Båtstad	Långflon	Bastuknappen	Backa	Summa
Ambulerande handel	1															1
Kapitalvaror	3		1	2			2	1	1		1			1	1	13
Hemslöjd							1									1
Förmedling av apoteksvaror	1			2		1	1		1		1				1	8
Utlämning av vin o. sprit	1			1			1				1					4
Bensinförsäljn.				2			2									4
Bilreparationer	1												1			2
Bar/restaurang	3						1						1			5
Rumsuthyrning											1					1
Totalt	10	-	1	7	-	1	8	1	2	-	4	-	2	1	2	39

I tabell 12 redovisas en sammanfattning av all biverksamhet inom kommersiell service. Tabellerna 1 och 12 ger tillsammans en totalbild av serviceutbudets omfattning i Finnskoga-Dalby kommun.

3.2.5 Andelen boende på olika restidsavstånd till vissa typer av service

Eftersom ingen detaljerad befolkningsfördelningskarta funnits tillgänglig för Finnskoga-Dalby kommun har inga exakta mätningar av restidsavstånden till olika utbudspunkter kunnat göras. En grov bedömning av förhållandena inom kommunen tyder på att praktiskt taget hela befolkningen vid bilresor har mindre än 45 min. tidsavstånd till kommuncentrum och mindre än 30 min. tidsavstånd till närmaste livsmedelsbutik.

3.3 Bergs kommun

3.3.1 Beskrivning av undersökningsområdet

Antalet invånare i Bergs kommun har minskat från 11.613 år 1960 till 9.785 år 1969.

I centralorten Svenstavik minskade folkmängden från 433 år 1960 till 403 år 1965 enligt folkräkningarna. Övriga tätorter inom kommunen är Myrviken med 219, Åsarna med 369, Hackås med 323, Norra Rätansbyn med 251 och Södra Rätansbyn med 298 invånare år 1965. Omkring 84 % av kommunens folkmängd var år 1960 bosatt i glesbygd enligt folkräkningarnas begrepp mot ca 82,5 % år 1965.

Antalet sysselsatta minskade under perioden 1960-65 med ca 5 % från 4.491 till 4.260. Den mest markanta förändringen ägde rum inom jord- och skogsbruk, där sysselsättningsminskningen uppgick till ca 11 %.

Antalet invånare i kommunen väntas minska till 6.960 år 1980 enligt länsplanering 67, prog. 2. Enligt prog. 0 beräknas invånarantalet minska till ca 4.600 år 1980.

I tabell 13 redovisas en sammanfattning av antalet butiker inom kommunen med fördelning på branscher och orter.

3.3.2 Livsmedelshandeln

Antal butiker och omsättning

Vid inventeringstillfället fanns inom kommu-

Tabell 13 Antal butiker i Bergs kommun med fördelning på huvudbranscher och orter

Bransch	Svenstavik	Myrviken—Oviken	Åsarne—Nästeln	Rätansbyn	Börtnan	Ljungdalen	Storsjö kapell	Skålan	Vigge	Hackås	Klövsjö	Handsjöbyn	Nederhögen	Röjan	Gillhov	Kövra	Skucku	Summa
Livsmedel	3	3	5	3	2	2	2	1	4	3	2	1	1					36
Varubuss														1				1
Kiosk		1	2			1				1	1							6
Färg	1			1														2
Järn																		
El. o. belysning																		
Radio o. TV	1	1		1														3
Möbler																		
Hushållskapitalvaror		1																1
Herrkonfektion	1																	1
Damkonfektion																		
Textil	2									1								3
Sybehör				1														1
Skor																		
Ur o. optik		1																1
Foto																		
Juvelerare																		
Blommor	1		1															2
Papper				1														1
Cykel o. sport	2	1							1	1	1							6
Apotek	1			1														2
Bilar																		
Biltillbehör										1								1
Bilverkstad	2	1		2						2		1				1		9
Bilskola																		
Gummiverkstad																		
Bensinstation	2	1	2	3				1	1	1								11
Herrfrisör	1	1																2
Damfrisör	3	2	1	1						2		1			1	1		12
Tvätt o. strykning	1																	1
Kemtvätt																		
Elinstallation	1	1	1	1		1			1	1								7
Radio o. TV-service																		
Rörledningsservice	2	1		1					1	1						1		7
Oljeeldningsservice																		
Smidesverkstad		1								1				1				3
Skomakeri																		
Urreparation																		
Affärsbank	1	1		1														3
Sparbank	1	1	1	1														4
Jordbrukskassa	1	1									1	1				1		5
Postanstalt	1	2	1	1	1	1	1		1	1	1				1	1		13
Konditori/kafé	1	2	1			1			1	1	3							10
Bar/restaurang		1		1							1							3
Hotell	3		2			1			1									7
Biograf		1	1	1					1									4
Begravningsbyrå			1							1								2
Totalt	32	25	19	21	3	7	3	2	12	19	10	3	1	2	3	7	1	170

Tabell 14 Antal livsmedelsförsäljande enheter och omsättningen i milj. kr. 1962–69 (löpande priser)

År	Centralort		Omland		Hela kommunen	
	Antal butiker	Omsättning	Antal butiker	Omsättning	Antal butiker	Omsättning
1962	—	—	—	—	65	14,7
1969	3	3,9	40	19,1	43	23,0

nen totalt 43 livsmedelsförsäljande enheter, varav sex kiosker och en varubuss. Dessutom trafikerades en liten del av kommunen av ytterligare två varubussar. Av de 43 livsmedelsförsäljande enheterna drevs 13 som "familjebutiker", dvs. utan anställd personal. Antalet sysselsatta uppgick till 150, varav 55 på deltid. I tabell 14 redovisas butiksantalets utveckling och omsättning 1962–69 inom livsmedelshandeln.

Antalet livsmedelsbutiker och kiosker minskade från 65 till 43 under perioden 1962–69. Omsättningen ökade under motsvarande tid från 14,7 milj. kr. till 23,0 milj. kr. i löpande priser, dvs. med ca 56 %. Priserna inom livsmedelssortimentet ökade under perioden med ca 28 %, varför en betydande volymmässig omsättningsökning har ägt rum. Befolkningsminskningen under den aktuella perioden uppgick till drygt 7 % inom kommunen, vilket tyder på en ökad köptrohet från den kvarvarande befolkningen.

På karta 2 redovisas bl. a. livsmedelsbutikernas läge år 1969 och varubusslinjernas sträckning. Endast egentliga livsmedelsbutiker ingår, dvs. kiosker har exkluderats.

Butikernas standard

Livsmedelsbutikernas omsättning varierade från knappt 100 000 kr. till drygt 3,5 milj. kr. Flertalet butiker visade sig dock vara relativt små. Av de 36 egentliga livsmedelsbutikerna hade 25 en omsättning år 1969 understigande 0,5 milj. kr. och fem butiker en omsättning överstigande en milj. kr. Den totala ytan, dvs. försäljningsyta och övriga ytor, varierade mellan 40 m² och

1 460 m² och understeg 100 m² för 10 av de berörda butikerna. Självbetjäning, vanligen med undantag för kött och charkuterivaror, tillämpades i 26 butiker.

Inga livsmedelsbutiker hade infört begränsningar i öppethållandet utan tillämpade normala tider (38–48 tim./vecka). Samtliga kiosker hade längre öppethållande än livsmedelsbutikerna.

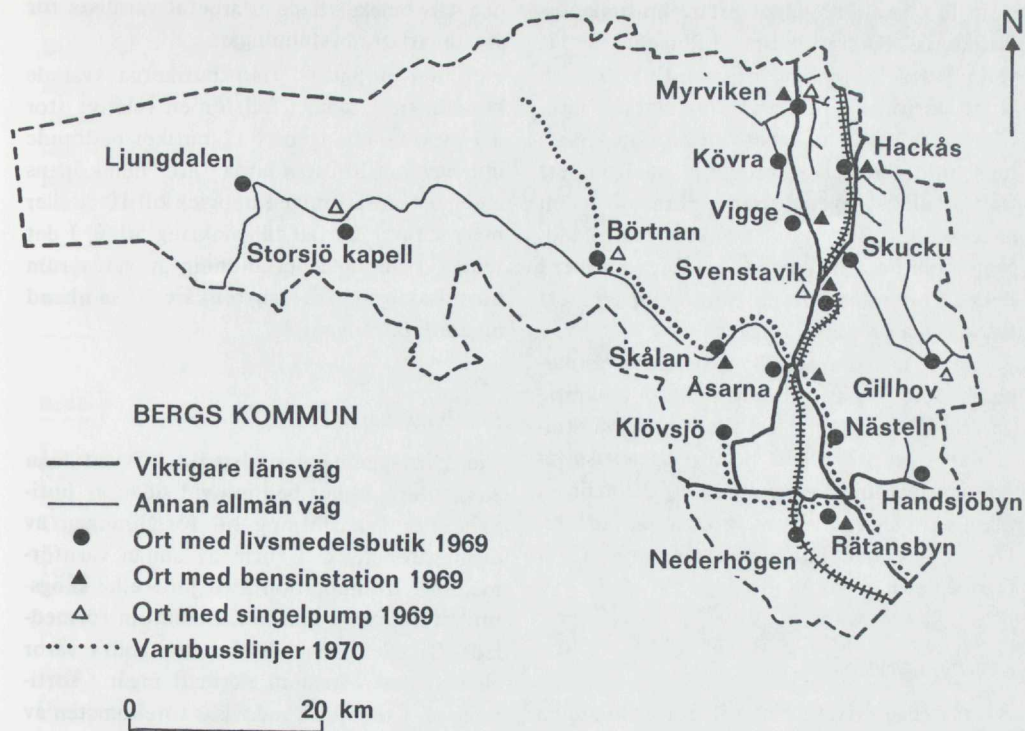
Tabell 15 Livsmedelsbutikernas standard. Genomsnitt för centralort och omland

Standardmätt	Centralort	Omland
Omsättning	1,3 milj. kr.	0,54 milj. kr.
Totalyta	265 m ²	210 m ²
Butiksfastighetens ålder	31 år	33 år
Antal år sedan senaste renovering	7 år	14 år
Frysdiskvolym totalt	1.700 liter	1.200 liter

Genomsnittsförsäljningen var mer än dubbelt så stor i centralortsbutikerna som i omlandet. Som tidigare nämnts var emellertid variationerna mellan olika butiker betydande både vad gäller omsättning och ytor. Även i fråga om frysdiskvolym förekom mycket stora skillnader mellan olika butiker från ca 200 liter till ca 3 600 liter.

Butikernas sortiment och priser

Vid undersökningstillfället noterades förekomsten av olika varugrupper i butikerna. Därigenom har en grov klassificering av sortimentsbredden kunnat företas. SPK har bedömt sortimentet inom olika varugrupper utefter en tregradig skala, där värdet 1 markerar ett starkt begränsat sortiment, värdet 2 en viss begränsning och värdet 3 ett mera fullständigt sortiment.

Karta 2

Tabell 16 Bedömning av livsmedelsbutiker-
nas sortimentsbredd (1 = starkt begränsat
sortiment, 3 = fullt sortiment). Genomsnitt
för samtliga butiker

Varugrupp	Centralort	Omland
Kött och fläsk	2,0	2,0
Charkvaror	2,7	2,5
Mejerivaror	3,0	2,6
Bröd	3,0	2,2
Frukt o. grönsaker	2,7	1,9
Djupfryst	2,7	2,4
Konserver	3,0	2,9
Övrigt	3,0	2,7
Samtliga varu- grupper	2,8	2,4

Sortimentsbredden visade sig genomgåen-
de vara något större i centralortens tre
butiker än i omlandet. De största skillnader-
na kunde konstateras för varugrupperna
bröd samt frukt och grönsaker. Begränsning-
ar i sortimentet förekom huvudsakligen
inom varugrupperna kött och fläsk samt

frukt och grönsaker. Av samtliga butiker
hade fem ett genomsnittligt poängvärde för
alla varugrupper understigande 2,0. Dessa
butiker kan ur sortimentssynpunkt anses ge
en otillfredsställande service.

Butikernas möjligheter att erbjuda ett
tillfredsställande sortiment beror bl. a. på
hur ofta varor kan erhållas från grossisterna.
I tabell 17 redovisas det genomsnittliga
antalet leveranser per vecka för några varu-
grupper.

Tabell 17 Genomsnittligt antal leveranser
per vecka till livsmedelsbutiker i Bergs kom-
mun

Varugrupp	Centralort	Omland
Kolonialvaror	3,3	1,0
Frukt o. grönsaker	1,7	1,3
Kött o. charkvaror	5,3	3,0
Mejerivaror	4,3	3,8
Bryggerivaror	1,3	1,0

Centralortens butiker visade sig i genom-

snitt få leveranser något oftare än omlandsbutikerna. Särskilt stora skillnader förelåg vad gäller kolonialvaror samt kött och charkuterivaror. Uppgifter om antalet leveranser per vecka av bagerivaror har insamlats men inte redovisats, eftersom vanligen ett flertal olika leverantörer anlitas och en genomsnittssiffra blir mycket svårtolkad. Som exempel kan nämnas att flera butiker i Bergs kommun anlidade ända upp till ett tiotal olika brödleverantörer.

Uppgifter om innehavarnas/föreståndarnas bedömning av butikens prisnivå inhämtades vid inventeringen. Butikens prisnivå skulle därvid relateras till ortens cirkaprisnivå. Av samtliga innehavare ansåg sig 30 hålla en prisnivå i närheten av ortens cirkapriser. Övriga sex bedömde prisnivån som något lägre än cirkapriserna.

Hemköpsservice

Av samtliga livsmedelsbutiker i kommunen gav 26 hemköpsservice, varav alla butiker i centralorten Svenstavik. En hemsändningsavgift om 2 kr. tillämpades av sex butiker. I de fall då inköpen översteg ett visst belopp uttogs ingen avgift i tre av de sex butikerna.

Begränsningar i hemköpsservicen förekom i relativt stor utsträckning. Två butiker gav överhuvudtaget inte hemköpsservice om inköpsbeloppet understeg 25 kr. respektive 100 kr. I övrigt förekom geografiska begränsningar i hälften av fallen. Av de 26 berörda butikerna hade 10 begränsat hemsändningen till kunder "inom orten" dvs. butikens närmaste omgivning och tre butiker till en radie av ca 10 km från butiken.

Varorna utsändes vanligen med butikens egen bil och personal. Endast tre butiker anlidade enbart ordinarie busslinjer för utsändningarna. Dessutom förekom i två fall att busslinjer anlidades som komplement till det egna transportmedlet. Normalt ägde hemsändningen rum under affärstid, med undantag för fem butiker, vilka enbart levererade varor efter affärstid. Endast två butiker hade utgivit särskild information till hushållen om hemsändningsmöjligheterna

och tre butiker hade utarbetat varulista för att underlätta beställningar.

Enligt uppgifter från butikerna svarade hemköpen i många fall för en relativt stor del av omsättningen. I 12 butiker bedömde innehavarna/föreståndarna att hemköpens andel av omsättningen uppgick till 10 % eller mer, varav i ett fall till omkring 50 %. I det senare fallet ägde utsändning av varor rum huvudsakligen till lantbrukare i samband med mjölktransporter.

Biverksamhet

Vid kartläggningen undersöktes i vad mån annan verksamhet bedrevs vid sidan av butiken eller i anslutning till försäljningen av dagligvaror t. ex. i form av annan varuförmedling. Kombination med jord- eller skogsbruk förekom i fem fall. Dessutom förmedlade flertalet livsmedelsbutiker andra varor eller tjänster än som normalt ingår i sortimentet. I tabell 18 redovisas förekomsten av biverksamhet i de 36 egentliga livsmedelsbutikerna.

Tabell 18 Förekomst av biverksamhet i livsmedelsbutiker

Biverksamhet	Antal butiker
Jord- el. skogsbruk	5
Partihandel	2
Charkfabrik	1
Bensinförsäljning	4
Förmedling av apoteksvaror	11
Förmedling av kapitalvaror	13
Utlämning av vin och sprit	2
Tipsombud	12
Godsombud	1
Stug- och rumsuthyrning	1
Byggmästare	1
Snöscoterförsäljning	1

Förmedling av kapitalvaror och apoteksvaror visade sig jämte tipsombud vara den vanligast förekommande biverksamheten. Även bland kioskerna förekom viss biverksamhet i form av förmedling av apoteksvaror samt godsombud och gatukök i vardera ett fall.

Framtidsbedömning

Butiksinnehavarnas/föreståndarnas bedömning av hur deras egen butik kunde förväntas utvecklas till år 1975 inhämtades vid kartläggningen. Samtidigt noterades innehavarens/föreståndarens ålder.

Tabell 19 Butiksinnehavarnas/föreståndarnas bedömning av läget år 1975

Bedömning	Antal butiker	
	Centralort	Omland
Troligen kvar	3	25
Nedläggning lika trolig som otrolig	—	3
Troligen nedlagd	—	5
Totalt	3	33

Det stora flertalet butiksinnehavare/föreståndare bedömde det sannolikt att butiken fanns kvar år 1975. Samma optimism kunde konstateras bland kioskinnehavarna, av vilka inte någon räknade med nedläggning före år 1975.

Innehavarnas/föreståndarnas ålder varierade mellan 25 och 73 år. Av de 36 personerna var 10 mer än 55 år, dvs. kan komma att pensioneras under 1970-talet. Bland dessa 10 hade tre fyllt 65 år. Endast en av kioskinnehavarna var äldre än 55 år vid inventeringstillfället.

3.3.3 Fackhandeln

Antal butiker och omsättning

Vid inventeringstillfället fanns totalt 21

fackhandelsbutiker i Bergs kommun, varav åtta i centralorten Svenstavik. Dessutom hade en livsmedelsbutik i Myrviken en relativt omfattande försäljning av fackhandelsvaror. I omsättningssiffrorna nedan ingår den beräknade fackhandelsomsättningen från denna butik. Av de totalt 21 fackhandelsbutikerna drevs hela 14 som "familjebutiker", dvs. utan anställd personal. Antalet sysselsatta uppgick till 50, varav 20 på deltid.

Antalet fackhandelsbutiker ökade något under 1960-talet. Omsättningen, som 1962 var mycket låg, har mer än tredubblats under perioden fram till 1969. Eftersom prishöjningen på fackhandelssortimentet i genomsnitt inte har uppgått till mer än ca 15 % under den aktuella perioden, antyder omsättningsökningen en betydande volymökning. Befolkningens köptrohet mot fackhandelsbutikerna i kommunen synes således ha ökat avsevärt under 1960-talet även med hänsyn till att en viss volymökning ägt rum som följd av högre konsumtion per invånare.

Fördelningen på olika fackhandelsbranscher har tidigare redovisats i tabell 13. Dessutom förekom förmedling av kapitalvaror i viss mån genom livsmedelsbutiker, vilket närmare har framgått av tabell 18, och som kombination med annan kommersiell service, vilket redovisas i tabell 24.

Butikernas standard

De befintliga fackhandelsbutikerna visade sig vara mycket små. Den genomsnittliga omsättningen uppgick till ca 170 000 kr. i såväl centralort som omland. Totalytans storlek var ca 125 m² i genomsnitt men med stora variationer mellan olika butiker.

Butiksfastighetens ålder uppgick i genom-

Tabell 20 Antal fackhandelsbutiker och omsättning i milj. kr. 1962–69 (löpande priser)

År	Centralort		Omland		Hela kommunen	
	Antal butiker	Omsättning	Antal butiker	Omsättning	Antal butiker	Omsättning
1962	—	—	—	—	16	1,3
1969	8	1,4	13	2,9	21	4,3

snitt till 20 år för fackhandelsbutikerna i centralorten Svenstavik och senaste renovering hade i genomsnitt ägt rum för åtta år sedan. Omlandsbutikerna var genomsnittligt sett inrymda i något äldre lokaler (27 år) med senaste renovering för 13 år sedan. Flertalet butiker hade normalt öppethållande, dvs. 38—48 timmar per vecka. I fyra fall förekom dock kortare öppethållandetider.

Biverksamhet

Inom fackhandeln i Bergs kommun förekom biverksamhet i mindre utsträckning än inom livsmedelshandeln. I åtta av de 21 butikerna bedrevs någon form av biverksamhet. Förekomsten av biverksamhet redovisas i tabell 21 nedan. Antalet enheter med biverksamhet anges inom parentes.

Tabell 21 Förekomsten av biverksamhet inom fackhandeln i Bergs kommun

Fackhandelsbransch	Biverksamhet
Färghandel	Golvläggning (1) Godsombud (1)
Pappershandel	Gatukök (1)
Sportaffär	Poststationsföreståndare (1) Försäljning av järnvaror (1) Snöscoterförsäljning (1)
Textilaffär	Tipsombud (1) Kemtvättninlämning (1)

I tabell 25 redovisas en förteckning över alla former av biverksamhet inom kommersiell service med fördelning efter verksamhetens art och berörda orter.

Framtidsbedömning

I det närmaste samtliga butiks innehavare/föreståndare inom fackhandeln bedömde framtidsutsikterna till 1975 som goda och endast tre av de 21 personerna räknade med nedläggning. Innehavarnas/föreståndarnas ålder översteg i sex fall 55 år, varav två fall över 65 år.

3.3.4 Övrig kommersiell service

Inledning

Med övrig kommersiell service avses samtliga servicefunktioner utöver livsmedelshandel inkl. kiosker och fackhandel. Vid inventeringen har inga uppgifter om butikernas standard inhämtats. Däremot redovisas förekomsten av biverksamhet samt för bensinstationer och bilreparationservice innehavarnas/föreståndarnas framtidsbedömning.

Förändringarna under 1960-talet har inte kunnat belysas för övrig kommersiell service. Som framgått av tabell 13 fanns vid inventeringstillfället ett stort antal servicefunktioner företrädda. Av totalt 106 enheter inom övrig kommersiell service utgjordes 21 av bensinstationer, bilverkstäder o. d.

Bil- och bensinhandel samt bilreparationservice

Antalet bensinstationer med bensinförsäljning som huvudverksamhet uppgick vid inventeringstillfället till 11. Dessutom ägde bensinförsäljning rum som biverksamhet i kombination med livsmedelsbutik i fyra fall och i kombination med bilverkstad i ett fall. Ytterligare två mindre enheter av typ singelpumpar fanns etablerade i kommunen. På karta 2 har bl. a. orter med bensinförsäljande enheter redovisats.

Antalet bilverkstäder av olika slag uppgick totalt till nio. Dessutom kunde viss bilreparationservice erhållas som biverksamhet vid en bensinstation. Inga bilförsäljande enheter fanns representerade i kommunen. Däremot förekom en butik med biltillbehör och en bensinstation med försäljning av biltillbehör som biverksamhet.

Samtliga innehavare av bilverkstäder och bensinstationer utom en bedömde det som helt troligt att verksamheten fortsatte fram till 1975. Av de 21 personerna var fem mer än 55 år, varav två mer än 65 år.

Övriga servicefunktioner

I tabell 23 redovisas antalet övriga service-

Tabell 22 Innehavarnas/föreståndarnas bedömning av läget år 1975

Bedömning	Antal butiker	
	Bensinstation	Bilverkstäder o. d.
Troligen kvar	10	10
Nedläggning lika trolig som otrolig	1	—
Troligen nedlagd	—	—
Totalt	11	10

funktioner branschvis, dels befintliga enheter vid inventeringstillfället och dels antalet enheter, som troligen finns kvar år 1975 enligt innehavarnas/föreståndarnas bedömning. Postanstalter ingår inte i denna redovisning.

Tabell 23 Antalet befintliga enheter bland övriga servicefunktioner 1969 samt innehavarnas/föreståndarnas bedömning av läget år 1975

Bransch	Antalet befintliga enheter	Antalet enheter som troligen finns kvar 1975
Apotek	2	2
Herrfrisör	2	2
Damfrisör	12	11
Tvätt- o. strykinrättning	1	1
Elinstallationer	7	7
Rörledningsservice	7	5
Smidesverkstad	3	3
Affärsbank	3	3
Sparbank	4	4
Jordbrukskassa	5	5
Konditori/kafé	10	7
Bar/restaurang	3	3
Hotell	7	6
Biograf	4	3
Begravningsbyrå	2	1
Totalt	72	63

Enligt bedömningen i tabell 23 skulle flertalet servicefunktioner finnas kvar år 1975. Endast nio enheter beräknades bli nedlagda fram till detta år.

Biverksamhet

Biverksamhet av olika slag förekom i relativt

stor utsträckning även inom övrig kommersiell service. De olika typerna av biverksamhet redovisas i tabell 24 nedan. Inom parentes anges antalet enheter med biverksamhet.

Tabell 24 Biverksamhet inom övrig kommersiell service

Huvudbransch	Biverksamhet
Bilverkstad (9)	Bensinförsäljning (1) Oljeeldningsservice (1) Förmedling av snö-scooter (1) Åkerirörelse (1) Omskolningskurs (1) Bilverkstad (1) Skogsbruk (2) Försäljning av snö-scooter (2) Försäljning av biltillbehör (1) Taxirörelse (1) Rörledningsservice (1) Skolvaktmästare (1) Hemsamarit (1)
Bensinstation (11)	Kemtvätt (1) Försäljning av kapitalvaror (1) Radio- och TV-försäljning (1) Försäljning av kapitalvaror (2) Jordbruk (1) Tillverkning (1) Kioskvaror (3) Rumsuthyrning (2) Matservering (1) Försäkringsombud (1) Stuguthyrning (1) Matservering (3) Dans (1)
Herrfrisör (2) Damfrisör (12) Tvätt- och strykinrättning (1) Elinstallation (7)	
Rörledningsservice (7)	
Smidesverkstad (3) Konditori/kafé (10)	
Bar/restaurang (3)	
Hotell (7) Biograf (4)	

En sammanfattning av alla former av biverksamhet inom kommersiell service redovisas i tabell 25. En totalbild av serviceutbudets omfattning i Bergs kommun kan erhållas genom tabellerna 13 och 25 tillsammans.

3.3.5 Andelen boende på olika restidsavstånd till vissa typer av service

Ungefär 80 % av befolkningen i Bergs kommun bodde inom 30 min. bilresa från kommunens huvudort. Denna andel inkluderar även folkmängden i kommuncentrum. I övrigt bodde 13 % i intervallet 30–45 min. restidsavstånd och återstående 7 % hade mer

Tabell 25 Antal enheter med biverksamhet inom kommersiell service fördelade efter verksamhetens art

Bransch	Svenstavik	Myrviken-Oviken	Åsarne-Nästeln	Rätansbyn	Börtnan	Ljungdalen	Storsjö kapell	Skålan	Vigge	Hackås	Klövsjö	Handsjöbyn	Nederhögen	Röjan	Gillhov	Kövra	Skucku	Summa
Kioskvaror	1	1									1							3
Kapitalvaror	1	1	1	2		2	1	1	1	2	2	1				1		16
Järnvaror											1							1
Radio o. TV				1														1
Förmedling av apoteksvaror		2	2		1	1	1		1	1	1	1				1		12
Utlämning av vin o sprit									1		1							2
Bensinförsäljning	1	1			2		1								2			7
Biltillbehör				1														1
Bilreparationer			1															1
Matsservering	2		1							1								4
Rumsuthyrning									1		2				1			4
Gatukök			1	1														2
Kemtvätt	1									1								2
Oljeeldnings-service					1													1
Rörlednings-service		1																1
Totalt	6	6	6	6	3	3	3	1	5	4	8	2	-	-	3	2	-	58

än 45 min. bilresa till kommuncentrum.

Något mer än 50 % av befolkningen i Bergs kommun bodde inom 3 km fågelvägsavstånd till närmaste livsmedelsbutik, dvs. ett avstånd inom vilket det kan vara möjligt att förflytta sig exempelvis till fots eller med cykel. I tabell 26 redovisas mätningar av restidsavstånden till närmaste livsmedelsbutik respektive närmaste bensinstation.

Tabell 26 Andelen boende på olika restidsavstånd (bil) till närmaste livsmedelsbutik resp. bensinstation. Procent

Restidsavstånd (min.)	Närmaste livsmedelsbutik	Närmaste bensinstation
-15	99	92
15-30	1	3
30-45	-	5
Totalt	100	100

Den helt övervägande delen av befolkningen i Bergs kommun hade mindre än 15 min. bilreseavstånd till närmaste livsmedelsbutik resp. bensinstation. Om hänsyn tas till förekomsten av singelpumpar stiger andelen boende inom 15 min. restid till närmaste bensinförsäljande enhet från 92 % till 98 %.

3.4 Sorsele kommun

3.4.1 Beskrivning av undersökningsområdet

Antalet invånare i Sorsele kommun minskade från 5 711 år 1960 till 4 447 år 1969. Centralortens folkmängd förändrades inte nämnvärt mellan folkräkningarna 1960 och 1965. Den uppgick år 1965 till 1 456 personer. Övriga tätorter inom kommunen är Gargnäs med 298 invånare och Blattnicksele med 220 invånare år 1965. Omkring 68 % av

Tabell 27 Antal butiker i Sorsele kommun med fördelning på huvudbranscher och orter

Bransch	Sorsele	Amarnäs	Blatnicksele	Bockträsk	Buresjön	Gargnäs	Kradsele	Lomselenäs	Råstrand	Sandsele	Saxnäs	Tvärträsk	Summa
Livsmedel	4	1	1			2	1	1	2	1	1	1	15
Varubuss	1												1
Kiosk	3					1							4
Färg	2												2
Järn	1												1
El o. belysning	1												1
Radio o. TV													
Möbler	2												2
Herrkonfektion	1												1
Damkonfektion	2												2
Textil	2		1										3
Skor	1												1
Ur o. optik	2												2
Foto	1												1
Juvelerare													
Blommor	1												1
Papper													
Cykel o. sport	1												1
Apotek	1												1
Bilar													
Bilverkstad	4			1		1							6
Bilskola	1												1
Gummiverkstad	1												1
Bensinstation	4		2			1				1		1	9
Herrfrisör	1												1
Damfrisör	1					1							2
Kemtvätt													
Elinstallation	1						2						3
Radio o. TV-service													
Rörledn. service	1												1
Oljeledn. service													
Smidesverkstad	1					1							2
Skomakeri	1												1
Urreparationer													
Affärsbank	1												1
Sparbank	1												1
Jordbrukskassa	1					1							2
Postanstalt	1	1	1		1	1							5
Konditori/kafé	1												1
Bar/restaurang													
Hotell	1	2	1										4
Begravningsbyrå													
Totalt	48	4	6	1	1	11	1	1	2	2	1	2	80

Tabell 28 Antal livsmedelsförsäljande enheter och omsättning i milj. kr. 1962–69 (löpande priser)

År	Centralort		Omland		Hela kommunen	
	Antal butiker	Omsättning	Antal butiker	Omsättning	Antal butiker	Omsättning
1962	—	4,2	—	4,4	35	8,6
1969	7	5,5	13	4,5	20	10,0

kommunens folkmängd var år 1960 bosatt utanför tätorterna mot ca 61 % år 1965.

Antalet sysselsatta minskade under perioden 1960–65 med ca 27 % från 2 242 till 1 641. Den största förändringen ägde rum inom jord- och skogsbruk, där sysselsättningsminskningen uppgick till ca 37 %.

Antalet invånare väntas minska till 3 020 år 1980 enligt länsplanering 67, prog. 2. Enligt prog. 0 beräknas invånarantalet minska till 1 780 år 1980.

En sammanfattande tabell över antalet butiker i kommunen med fördelning på branscher och orter redovisas i tabell 27.

3.4.2 Livsmedelshandeln

Antalet butiker och omsättning

Totalt fanns inom kommunen vid inventeringstillfället 20 livsmedelsförsäljande enheter, varav en varubuss och fyra kiosker. Av dessa enheter drevs sju som "familjebutiker", dvs. utan anställd personal. Antalet sysselsatta uppgick till 54, varav 16 på deltid. I tabell 28 redovisas butiksantalets utveckling och omsättning 1962–69 inom livsmedelshandeln.

Antalet livsmedelsbutiker och kiosker har minskat från 35 till 20 under perioden 1962–69. Omsättningen ökade under motsvarande tid från 8,6 milj. kr. till 10,0 milj. kr. i löpande priser, dvs. med ca 16 %. Priserna inom livsmedelssortimentet ökade under perioden med ca 28 %, varför en volymminskning i realiteten har ägt rum. Denna torde till stor del kunna förklaras av

befolkningsminskningen som under den aktuella perioden uppgick till ca 18 %.

På kartan 3 har bl. a. livsmedelsbutikernas läge år 1969 och varubusslinjernas sträckning markerats. Endast rena livsmedelsbutiker ingår, dvs. kioskerna har exkluderats.

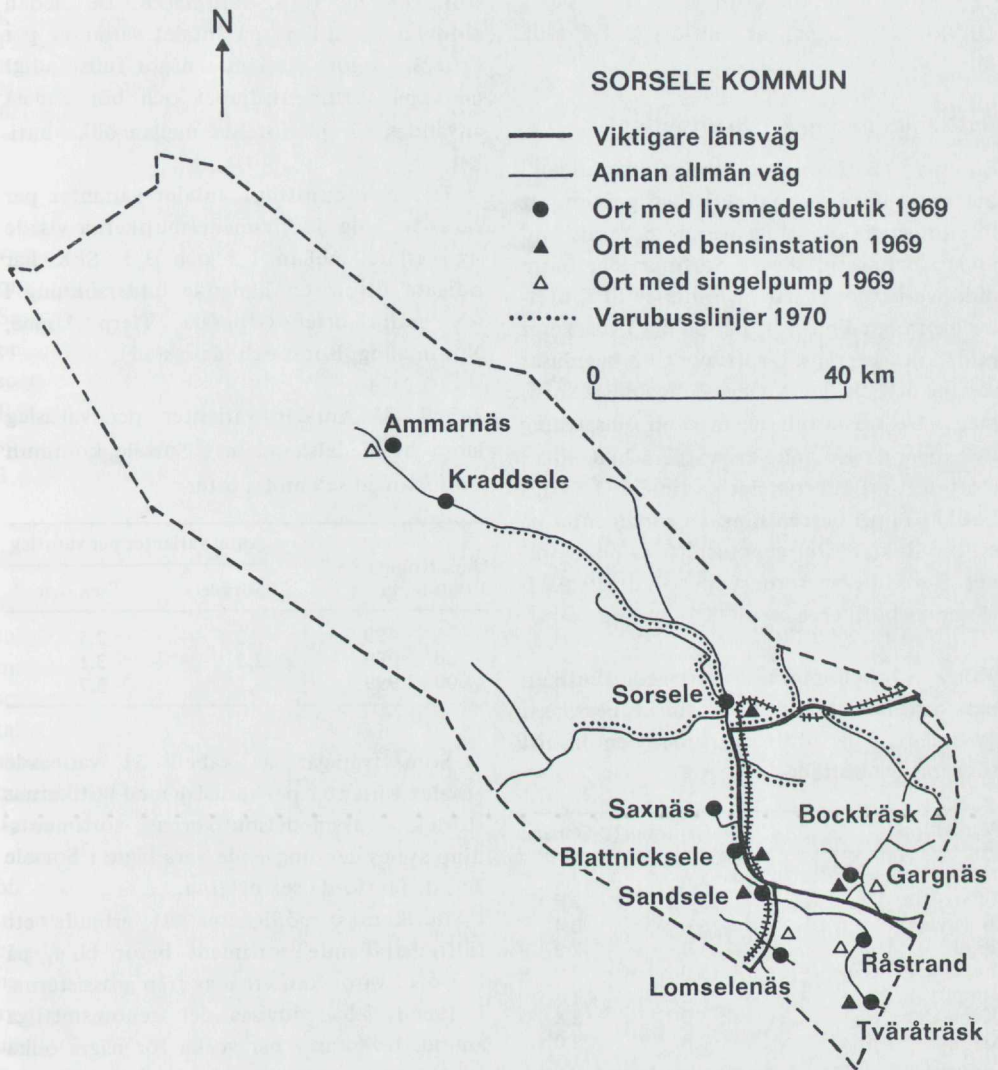
Butikernas standard

Flertalet livsmedelsbutiker i undersökningsområdet var omsättningsmässigt och ytmässigt mycket små. Av de 15 egentliga livsmedelsbutikerna hade åtta en omsättning år 1969 understigande 0,5 milj. kr. och för endast tre översteg omsättningen 1 milj. kr. Den totala ytan, dvs. försäljningsyta och övriga ytor, understeg 100 m² för 11 av de 15 butikerna. Lika många butiker, dvs. 11 av 15, tillämpade självbetjäning med undantag för kött- och charkuterivaror.

Samtliga livsmedelsbutiker tillämpade för orten normala öppethållandetider (38–48 tim./vecka) utom butiken i Kraddsele, som hade avsevärda inskränkningar i öppethållandet. Kioskernas öppethållande översteg däremot i väsentlig grad livsmedelsbutikernas. I tabell 29 redovisas några olika mått på butikernas standard i form av genomsnittstal.

Tabell 29 Livsmedelsbutikernas standard. Genomsnitt för centralort resp. omland

Standardmått	Centralort	Omland
Omsättning	1,2 milj. kr.	0,34 milj. kr.
Totalyta	204 m ²	78 m ²
Butiksfastighetsns ålder	27 år	27 år
Antal år sedan senaste renovering	10 år	11 år
Frysdiskvolym totalt	2 100 liter	1 000 liter

Karta 3

Variationerna visade sig vara mycket stora mellan olika butiker vad gäller frystrymmen (700–3 200 liter). Även i fråga om ytor och omsättning förekom mycket stora variationer. Butiksytorna varierade mellan 20 och 325 m² och omsättningen från några 10 000-tal kr. per år till drygt 1,5 milj. kr.

Butikernas sortiment och priser

En grov klassificering av sortimentsbredden i butikerna har kunnat erhållas genom att förekomsten av olika varor noterats vid undersökningstillfället. Sortimentet inom olika varugrupper har bedömts av SPK utefter en tre-gradig skala, där poäng 1 markerar ett starkt begränsat sortiment, 2 begränsat sortiment och 3 ett mera fullständigt sortiment. De tre butikerna med en omsättning överstigande en milj. kr. vardera hade alla i stort sett ett fullständigt sortiment. I övriga butiker fanns begränsningar i sortimentet på olika punkter. Det genomsnittliga poängvärdet för samtliga varugrupper understeg 2,0 för en av butikerna.

Tabell 30 Bedömning av livsmedelsbutikernas sortimentsbredd (1 = starkt begränsat sortiment, 3 = fullt sortiment). Genomsnitt för samtliga butiker

Varugrupp	Centralort	Omland
Kött och fläsk	2,8	2,1
Charkvaror	3,0	2,5
Mejerivaror	3,0	2,4
Bröd	3,0	2,2
Frukt o. grönsaker	3,0	1,9
Djupfrost	2,8	2,5
Konserver	3,0	2,8
Övrigt	2,8	2,0
Samtliga varugrupper	2,9	2,3

Sortimentsbredden var genomgående större i centralortens butiker än i övriga butiker. Begränsningar i omlandsbutikernas sortiment förekom främst inom varugrupperna kött och fläsk, bröd, frukt och grönsaker samt restgruppen övriga varor.

Sortimentsdjupet kan mätas som antalet

varianter per varuslag. I samband med den prisundersökning som har utförts i Sorsele kommun (se nedan), undersöktes delvis även antalet artikelvarianter. Mätningarna begränsades emellertid till den största förpackningsstorleken av resp. varumärke. De nedan redovisade värdena på antalet varianter per varuslag utgör alltså inte något fullständigt mått på sortimentsdjupet och bör endast användas för jämförelser mellan olika butiker.

Det genomsnittliga antalet varianter per varuslag i de 15 livsmedelsbutikerna visade sig variera mellan 1,5 och 3,3. SPK har tidigare utfört en liknande undersökning i sex andra orter (Uppsala, Tierp, Umeå, Nordmaling, Borås och Mariestad).

Tabell 31 Antalet varianter per varuslag inom livsmedelshandeln i Sorsele kommun jämfört med sex andra orter

Omsättning i 1 000-tal kr.	Antal varianter per varuslag	
	Sorsele	"sex orter"
– 499	2,2	2,5
500– 999	2,3	3,1
1 000–2.999	3,1	3,7

Som framgår av tabell 31 varierade antalet varianter per varuslag med butikernas storlek. Livsmedelsbutikernas sortimentsdjup synes genomgående vara lägre i Sorsele än i de jämförda sex orterna.

Butikernas möjligheter att erbjuda ett tillfredsställande sortiment beror bl. a. på hur ofta varor kan erhållas från grossisterna. I tabell 32 redovisas det genomsnittliga antalet leveranser per vecka för några olika varugrupper.

De fyra butikerna i centralorten erhöll leveranser något oftare än omlandsbutikerna. Kolonialvaror levererades vanligen en gång per vecka och mejerivaror alla vardagar med några undantag. De största variationerna förekom beträffande kött och charkuterivaror, där några butiker i omlandet fick leveranser sex dagar per vecka och andra butiker endast en dag.

Tabell 32 Genomsnittligt antal leveranser per vecka till livsmedelsbutiker i Sorsele kommun

Varugrupp	Centralort	Omland
Kolonialvaror	1,5	1,0
Frukt o. grönsaker	2,0	1,3
Kött o. charkvaror	2,5	2,5
Mejerivaror	6,0	5,0
Bryggerivaror	2,0	0,9

Vid serviceinventeringen ombads innehavaren/föreståndaren att bedöma butikens prisnivå i förhållande till ortens cirkapriser. Samtliga butiksinnehavare ansåg sig hålla en prisnivå i närheten av cirkapriserna utom en, som bedömde prisnivån som något lägre. Resultaten av SPK:s detaljerade prisundersökning i Sorsele kommun redovisas i avsnitt 3.4.3 nedan.

Hemköpsservice

Med hemköp avses beställning av varor per telefon för hemsändning. Av samtliga livsmedelsbutiker i kommunen gav 10 hemköpsservice, därav alla centralortsbutiker. Flerparten butiker hade emellertid begränsat hemsändningen till vissa områden och endast två butiker utförde hemsändning på avstånd uppemot 20 km från butiken.

Samtliga butiker utom en använde egen bil och personal vid hemsändningen. Dessutom utnyttjade tre av butikerna befintliga busslinjer för varusändningar. Utsändningarna ägde normalt rum under affärstid. Ingen av butikerna hade utarbetat varulistor för att underlätta beställning och ordermottagning. Endast två av butikerna hade givit särskild information till hushållen om hemsändningsmöjligheterna.

I centralorten tillämpade två av butikerna en hemsändningsavgift om två kr. vid köp understigande 40 kr. De båda övriga centralortsbutikerna tog ut samma avgift, men gav endast hemköpsservice om inköpsbeloppet översteg 75 kr. Alla omlandsbutikerna utom en gav avgiftsfri hemsändning.

Biverksamhet

Vid kartläggningen undersöktes om annan verksamhet drevs vid sidan av butiken eller i anslutning till försäljningen av dagligvaror, t. ex. i form av försäljning eller förmedling av andra varor. Inte några livsmedelsbutiker visade sig drivas i kombination med annan näringsgren. Däremot förmedlade flertalet livsmedelsbutiker andra varor eller tjänster. I tabell 33 redovisas förekomsten av viktigare biverksamhet i de 15 fasta livsmedelsbutikerna.

Tabell 33 Förekomst av biverksamhet i livsmedelsbutiker

Biverksamhet	Antal butiker
Bensinförsäljning	3
Tipsombud	7
Förmedling av apoteksvaror	3
Utlämnning av vin och sprit	3
Godsombud	3
Kemtvättnlämning	1
Förmedlar järnvaror	6
Förmedlar kapitalvaror	9
Försäljning av textilvaror	1

Av de 15 befintliga butikerna förmedlade nio kapitalvaror och sex järnvaror. Bensinförsäljning ägde rum i anslutning till tre av butikerna och förmedling av apoteksvaror likaledes i tre butiker. Genom den relativt omfattande förmedlingen av varor och tjänster utöver livsmedelssortimentet förbättras befolkningens servicesituation något. Bland de fyra befintliga kioskerna förekom biverksamhet i tre fall. Två av kioskerna fungerade som tipsombud. I övrigt förekom försäljning av böcker och papper, godsombud och gatukök som biverksamhet.

Framtidsbedömning

Butiksinnehavarnas/föreståndarnas framtidsbedömning av förhållandena år 1975 inhämtades vid kartläggningen. Som en komplettering insamlades dessutom uppgifter om denna persons ålder.

Tabell 34 Butiksinnehavarnas/föreståndarnas bedömning av läget 1975

Bedömning	Antal butiker	
	Centralort	Omland
Troligen kvar	1	4
Nedläggning lika trolig som otrolig	2	2
Troligen nedlagd	1	5
Totalt	4	11

Endast fem av butiksinnehavarna/föreståndarna bedömde det som helt troligt att den egna butiken fanns kvar år 1975, medan fyra var osäkra. Troligen nedläggs enligt denna bedömning minst en butik i centralorten och fem i omlandet före 1975.

Innehavarens/föreståndarens ålder visade sig variera mellan 39 och 59 år. Uppgift saknas för en person. Endast fyra av de 14 undersökta personerna var år 1970 äldre än 55 år, dvs. kan beräknas gå i pension under 1970-talet.

3.4.3 Detaljerad undersökning av livsmedelspriserna

Prisundersökningens uppläggning

Som nämnts utförde SPK under vintern 1970 en prisnivåundersökning i sex orter (Uppsala, Tierp, Umeå, Nordmaling, Borås och Mariestad). Undersökningen inriktades på ett urval om drygt 50 varuslag motsvarande ett tänkt veckoköp i ett typhushåll om fyra personer. Förutom en mätning av den genomsnittliga prisnivån, undersöktes även prisskillnaden mellan dyraste och billigaste varianter inom veckoköpets ram. Sammanvägningen till dyraste resp. billigaste kombination av varianter för hela veckoköpet tillgick så att priset på respektive variant dividerades med medianpriset i samtliga undersökta butiker för varuslagets andel i veckoköpet. Detta förfarande kunde inte tillämpas för konsumbutiker på grund av den stora andelen "egna märken" med därav

åtföljande svårigheter att avgränsa huvudvarianten inom respektive varuslag. För konsumbutiker redovisades därför inga genomsnittspriser utan endast prisspridningen mellan billigaste och dyraste variantkombination.

Totalt omfattade SPK:s undersökning i de sex orterna 74 butiker. En utförlig beskrivning av undersökningens uppläggning och resultat redovisas i en PM, "En studie av prisspridning och prisinformation inom livsmedelsdetaljhandeln med särskilt beaktande av variantvalets betydelse", (augusti 1970).

I samband med kartläggningen av serviceutrustningen i Sorsele kommun hösten 1970 utförde SPK en prisnivåundersökning enligt samma metoder, som beskrivits ovan. Förutom en jämförelse av priserna mellan olika butiker i Sorsele möjliggör denna undersökning en jämförelse med priserna i de sex tidigare studerade orterna.

Genomsnittlig prisnivå

I stort sett samtliga butiksinnehavare/föreståndare i Sorsele bedömde sin butiks prisnivå till i närheten av cirkapriserna. Den företagna prisundersökningen stöder i huvudsak denna bedömning. Avvikelserna från cirkapriserna var högst + 2,1 % respektive lägst - 2,4 %. Samma följsamhet i förhållande till cirkapriserna konstaterades av SPK i de sex orternas butiker.

I tabell 35 jämförs den genomsnittliga prisnivån för huvudvarianterna i veckoköpet mellan butikerna i Sorsele och var och en av de sex orterna. Som tidigare nämnts ingår inte konsumbutiker i denna jämförelse.

Tabell 35 Genomsnittlig prisnivå för livsmedelsbutiker i Sorsele och sex andra orter (Genomsnitt för de sex orterna = 100)

Orter	Prisnivå
Sorsele	100,1
Uppsala	99,8
Tierp	99,3
Umeå	98,3
Nordmaling	98,6
Borås	101,6
Mariestad	100,8

Den genomsnittliga prisnivån varierade obetydligt mellan de undersökta orterna. De mer glesbygdspreglade områdena Nordmaling och Sorsele visade sig inte ha högre prisnivå än övriga orter. Variationerna i prisnivå mellan butiker av olika storlek framgår av tabell 36.

Tabell 36 Genomsnittlig prisnivå med fördelning på omsättningsklasser (Genomsnitt för de sex orterna = 100)

Omsättningsklass (1 000-tal kr.)	Sorsele	"sex orter"
- 499	100,3	99,8
500- 999	99,3	100,4
1 000-2 999	100,5	99,4
3.000-5 999	-	99,4
6.000-	-	99,1

Butiker med omsättning motsvarande de båda högsta omsättningsklasserna fanns inte representerade i Sorsele. I övriga tre omsättningsklasser var skillnaderna små såväl mellan butiker i Sorsele som mellan jämförbara butiker i de sex orterna.

Lägsta pris för veckoköp

I tabell 37 redovisas lägsta möjliga pris för veckoköpet, dvs. med billigaste variantkombination. Det bör anmärkas att variationerna mellan individuella butiker var betydande jämfört med skillnaderna mellan gruppgenomsnittet.

Tabell 37 Lägsta pris för veckoköp med fördelning på omsättningsklasser (Genomsnitt för de sex orterna = 100)

Omsättningsklasser (1.000-tal kr.)	Sorsele	"sex kommun orter"
- 499	91,5	91,2
500- 999	90,5	89,5
1 000-2 999	88,3	88,3
3 000-5 999	-	88,2
6 000-	-	86,9

Lägsta pris för veckoköpet tenderade att vara lägre för butiker med stor omsätt-

ning. Skillnaderna i lägsta pris var obetydliga mellan Sorsele och de övriga undersökta orterna.

Skillnaden mellan dyraste och billigaste variantkombination framgår av tabell 38 nedan.

Tabell 38 Prisskillnad i antal indexenheter mellan dyraste och billigaste variantkombination

Omsättningsklass (1.000-tal kr.)	Sorsele	"sex orter"
- 499	12,9	13,1
500- 999	14,6	17,4
1.000-2 999	19,5	20,2
3 000-5.999	-	20,7
6.000-	-	21,5

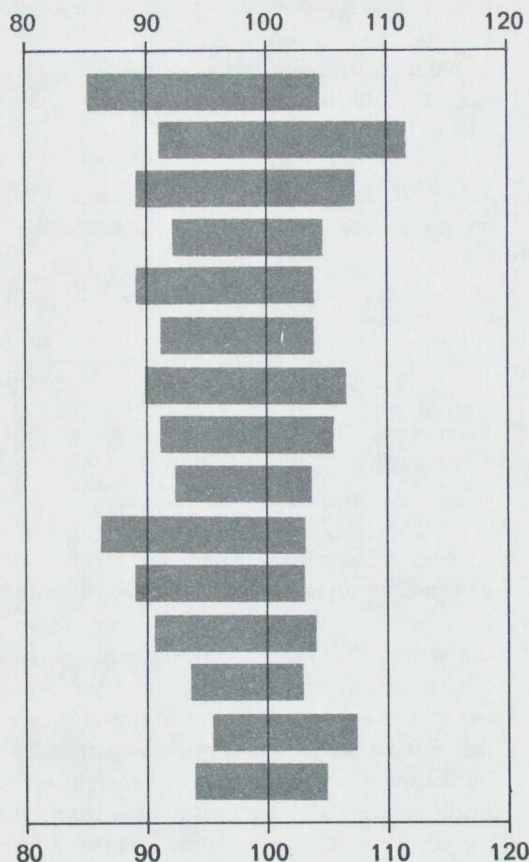
Som framgår av tabellen var prisskillnaden mellan dyraste och billigaste variantkombination större i butiker med högre omsättning. Tendensen var densamma både i Sorsele och de sex övriga orterna. Som förut har redovisats i tabell 31 var det genomsnittliga antalet varianter per varuslag större i butiker med hög omsättning än i småbutiker. Förklaringen till den med omsättningen ökande prisskillnaden torde därför vara sortimentsolikheterna mellan mindre och större butiker. Stora butiker tenderar att öka sitt sortiment med såväl dyrare som billigare varianter.

Att de ökade urvalsmöjligheterna i större butiker påverkar möjligheterna att göra billiga veckoköp framgår i någon mån av diagrammet i fig. 1 som visar lägsta och högsta pris på veckoköpet samt antal varianter per varuslag för samtliga 15 undersökta livsmedelsbutiker i Sorsele kommun. Butikerna har ordnats efter fallande omsättning.

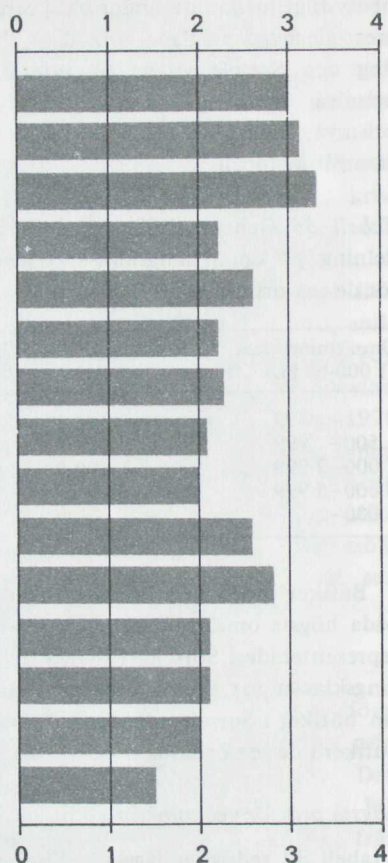
Prisnivå vid olika konkurrenslägen

Butiker med konkurrensutsatta lägen skulle kunna väntas föra en annan prispolitik än butiker med mer isolerade lägen. SPK:s undersökning av priserna i de sex orterna gav emellertid inte stöd för detta antagande. Vid

Lägsta och högsta pris

Antal varianter/varuslag

Figur 1 Lägsta resp. högsta pris för veckoinköp samt antalet varianter per varuslag för livsmedelsbutiker i Sorsele kommun. Butikerna är ordnade efter fallande omsättning.

en uppdelning av butikerna i landsbygdsbutiker respektive stads- och tätortsbutiker konstaterades att landsbygdsbutikerna i genomsnitt tog ut något lägre priser än övriga butiker. Jämförelsen avsåg omsättningsmässigt sett lika stora butiker.

I Sorsele är antalet butiker så litet att en fördelning på både konkurrensläge och omsättningsklass inte är meningsfull för en jämförelse av genomsnittlig prisnivå. Jämförelsen har därför begränsats till butiker med och utan konkurrens på orten oberoende av omsättningens storlek.

Som framgår av tabell 39 kan ingen skillnad i genomsnittlig prisnivå konstateras mellan enbutiksorter och flerbutiksorter i

Tabell 39 Genomsnittlig prisnivå samt högsta pris och lägsta pris för butiker i Sorsele kommun (Cirkaprisnivån för Västerbottens län = 100)

Prisnivå	Enbutiks-orter	Flerbutiks-orter
Genomsnittlig prisnivå	100,2	100,0
Högsta pris	104,8	105,6
Lägsta pris	91,6	89,8

Sorsele kommun. Variantkombinationen med lägsta pris kan dock erhållas till något lägre pris i flerbutiksorter än enbutiksorter. Denna skillnad torde bero på att butikerna

vanligen är större i flerbutiksorter och följaktligen har ett djupare sortiment (jämför tabell 38).

3.4.4 Fackhandeln

Antal butiker och omsättning

Vid inventeringstillfället fanns i kommunen 18 fackhandelsbutiker, av vilka alla utom en var belägna i centralorten. Av samtliga fackhandelsbutiker drevs 12 som "familjebutiker", dvs. utan anställd personal. Antalet sysselsatta uppgick till 52 varav nio på deltid. Eftersom endast en butik var belägen utanför centralorten redovisas ingen uppdelning av fackhandeln på centralort och omland i tabellerna nedan.

Tabell 40 Antal fackhandelsbutiker och omsättning i milj. kr. 1962-69 (löpande priser)

År	Antal butiker	Omsättning
1962	19	3,6
1969	18	5,4

Antalet fackhandelsbutiker har i stort sett varit konstant under 1960-talet. Omsättningen ökade med 50 % under perioden 1962-69 i löpande priser. Eftersom prishöjningen på fackhandels Sortimentet i genomsnitt inte uppgick till mer än ca 15 % under perioden, har en betydande volymmässig omsättningsökning ägt rum, trots en befolkningsminskning om ca 18 %. Befolkningens köptrohet mot fackhandelsbutikerna i kommunen torde därför ha ökat i betydande grad under 1960-talet.

De fackhandelsbranscher, som fanns representerade i Sorsele vid inventeringstillfället, har framgått av tabell 27. Konfektions- och textilbranscherna visade sig vara anmärkningsvärt väl företrädde. Inga viktigare branscher synes saknas i övrigt.

Fackhandel drevs även delvis av livsmedelsbutikerna i form av förmedling. Som har framgått av tabell 33 förmedlade sex av de

15 livsmedelsbutikerna järnvaror och nio förmedlade kapitalvaror.

Butikernas standard

Omsättning och ytor varierade i betydande utsträckning mellan olika butiker och fackhandelsbranscher. De sju butiker i Sorsele kommun, som saluförde sko-, beklädnads- och textilvaror hade år 1969 en genomsnittlig omsättning av ca 250.000 kr. och en genomsnittlig totalyta av ca 130 m². För övriga fackhandelsbutiker uppgick omsättningen i genomsnitt till ca 330.000 kr. och totalytan till ca 230 m². Skillnaderna i jämförelse med sko-, beklädnads- och textilbutikerna torde främst bero på att en stor järnaffär ingick bland övrig fackhandel.

Butiksfastighetens ålder uppgick i genomsnitt till 35 år för fackhandelsbutikerna och senaste renovering hade i medeltal ägt rum för 10 år sedan. Samtliga butiker tillämpade normalt öppethållande, dvs. 38-48 timmar per vecka.

Biverksamhet

Kombinationer med annan verksamhet förekom i viss utsträckning inom fackhandeln i Sorsele men visade sig vara av mindre omfattning än livsmedelsbutikernas biverksamhet (se avsnitt 3.4.2). Av de 18 fackhandelsbutikerna bedrev sex biverksamhet i någon form antingen genom förmedling av varor eller tjänster eller som branschblandade butiker. Dessutom förekom tillverkning respektive partiförsäljning i kombination med fackhandel i vardera två fall.

Tabell 41 Förekomsten av biverksamhet inom fackhandeln i Sorsele kommun

Fackhandelsbransch	Biverksamhet
Textilbutik	Förmedling av kemtvätt Begravningsbyrå
Blomsteraffär	Försäljning av presentartiklar
Fotoaffär	Försäljning av konst, ramar m. m.
Möbelaffär	Försäljning av radio och TV
Uraffär	Försäljning av guldsmedsvaror
Järnaffär	Partiförsäljning
Färghandel	Tillverkning av snöcooterkalkar

Den förteckning över olika butiker i Sorsele, som redovisats i tabell 27 upptar endast huvudbranscher. På grund av den relativt omfattande biverksamheten var emellertid antalet företrädda servicefunktioner betydligt fler. I tabell 46 redovisas en förteckning över samtliga servicefunktioner, som förekom i form av biverksamhet inom kommunen.

Framtidsbedömning

Butiksinnehavarnas/föreståndarnas bedömning av hur den egna verksamheten kunde förväntas utvecklas till år 1975 framgår av tabell 42 nedan.

Tabell 42 Butiksinnehavarnas/föreståndarnas bedömning av läget år 1975

Bedömning	Antal butiker	
	Sko-, be- klädnads o. textilvaror	Annan fack- handel
Troligen kvar	6	8
Nedläggning lika trolig som otrolig	1	—
Troligen nedlagd	—	3
Totalt	7	11

Flertalet butiksinnehavare/föreståndare ansåg det sannolikt att deras butik fanns kvar år 1975. Troligen nedläggs dock enligt denna bedömning minst tre butiker inom fackhandeln fram till 1975.

Innehavarnas/föreståndarnas ålder varierade från 24 till 66 år. Endast två av de 18 berörda personerna var år 1970 äldre än 55 år, dvs. kan beräknas bli pensionerade under 1970-talet. Dessa båda personer hade vid undersökningstillfället fyllt 65 år. En tredjedel av butiksinnehavarna/föreståndarna hade inte fyllt 40 år vid undersökningstillfället.

3.4.5 Övrig kommersiell service

Inledning

Inom avsnittet övrig kommersiell service

behandlas samtliga servicefunktioner utöver livsmedelshandel och fackhandel. Data över butikernas standard har inte insamlats främst på grund av svårigheter att värdera sådana uppgifter. Däremot redovisas uppgifter om biverksamhet samt innehavarnas/föreståndarnas framtidsbedömning och ålder. En sammanfattning av förekommande kombinationer av servicefunktioner inom övrig kommersiell service redovisas i tabell 45. De servicefunktioner, som fanns företrädda i form av biverksamhet, framgår dessutom av tabell 46.

Förändringarna under 1960-talet inom övrig kommersiell service har inte kunnat belysas. Uppgifterna avser därför endast inventeringstillfället.

Bil- och bensinhandel samt bilreparations-service

Totalt fanns vid inventeringstillfället nio bensinstationer, där bensinförsäljningen utgjorde huvudverksamhet. Dessutom förekom bensinförsäljning som biverksamhet i kombination med livsmedelsbutik i tre fall (se tabell 33), i kombination med bilreparations-service i ett fall och i kombination med sågverk och småjordbruk likaledes i ett fall. Det totala antalet enheter med bensinförsäljning uppgick alltså till 14 i kommunen år 1969. På karta 3 har samtliga orter med bensinförsäljande enheter markerats.

Bilförsäljning som huvudverksamhet fanns inte representerad i kommunen. Vid två bilverkstäder och en bensinstation i Sorsele tätort förekom emellertid bilförsäljning som biverksamhet.

Antalet bilverkstäder uppgick totalt till sex, varav fyra i centralorten. Dessutom kunde viss bilreparations-service erhållas vid två bensinstationer. En särskild gummiverkstad och en bilskola fanns i centralorten.

I tabell 43 redovisas innehavarnas/föreståndarnas bedömning av utvecklingen till år 1975.

Enligt innehavarnas/föreståndarnas bedömning skulle åtta av de nio bensinstationerna och fyra av de sju bilverkstäderna

Tabell 43 Innehavarnas/föreståndarnas bedömning av läget år 1975

Bedömning	Antal butiker	
	Bensinstationer	Bilverkstäder
Troligen kvar	8	4
Nedläggning lika trolig som otrolig	—	1
Troligen nedlagd	1	2
Totalt	9	7

troligen finnas kvar år 1975. Inga nedläggningsplaner fanns för bilskolan före 1975. Av de 17 personerna var endast en mer än 60 år och tre mellan 55 och 60 år.

Övriga servicefunktioner

Som framgått av tabell 27 fanns en rad servicefunktioner representerade i Sorsele kommun utöver de ovan behandlade. I tabell 44 anges branschvis antalet serviceenheter vid inventeringstillfället samt det antal, som enligt innehavarnas/föreståndarnas bedömning troligen finns kvar år 1975. Postanstalter ingår inte i denna redovisning.

Tabell 44 Antalet befintliga enheter bland övriga servicefunktioner 1969 samt innehavarnas/föreståndarnas bedömning av läget år 1975

Bransch	Antal befintliga enheter	Antal enheter som troligen finns kvar 1975
Apotek	1	1
Herrfrisör	1	1
Damfrisör	2	0
Elinstallationer	3	1
Rörledningsservice	1	1
Smidesverkstad	2	2
Skomakeri	1	0
Banker	4	2 - 3
Konditori	1	0
Hotell	4	4
Totalt	20	12 - 13

Enligt innehavarnas/föreståndarnas bedömning skulle servicefunktionerna damfri-

sör, skomakeri och konditori sannolikt helt komma att saknas i Sorsele kommun vid mitten av 1970-talet. En viss reduktion av antalet enheter inom andra branscher väntades dessutom äga rum.

Av de 20 berörda innehavarna/föreståndarna var vid inventeringstillfället sju personer äldre än 55 år, varav fem mer än 60 år.

Biverksamhet

Biverksamhet av olika slag visade sig vara mycket vanligt förekommande inom övrig kommersiell service. I tabell 45 redovisas biverksamhet vid olika huvudbranscher. Inom parentes anges antalet berörda enheter.

Tabell 45 Biverksamhet inom övrig kommersiell service

Huvudbransch	Biverksamhet
Bensinstation (9)	Bilreparationer (2) Bilförsäljning (1) Försäljning av båtar, motorer, m.m. (1) Försäljning av snöscouter m.m. (1) Försäljning av sportartiklar (1) Taxirörelse (2) Taxiförare (1)
Bilverkstad (7)	Bilförsäljning (2) Bensinförsäljning (1)
Elinstallationer (3)	Försäljning av pappersvaror (1) Förmedling av kapitalvaror (1)
Hotell (4)	Bar/restaurang (3)
Annan näringsgren (1)	Bensinförsäljning (1)

Som framgår av tabellen hade samtliga bensinstationer någon form av biverksamhet. I tabell 46 ges en sammanfattning av all biverksamhet inom kommersiell service. Tabellerna 27 och 46 kan därför tillsammans sägas ge en totalbild av serviceutbudets omfattning i Sorsele kommun.

3.4.6 Andelen boende på olika restidsavstånd till vissa typer av service

Omkring två tredjedelar av befolkningen i Sorsele kommun bodde inom 30 min. res-

Tabell 46 Antal enheter med biverksamhet inom kommersiell service fördelade efter verksamhetens art

Bransch	Sorsele	Ammarnäs	Blattnicksele	Bockträsk	Buresjön	Gagnäs	Kraddsele	Lomselerås	Råstrand	Sandsele	Saxnäs	Tvärträsk	Summa
Järnvaror	1		1			1	1		2	1		1	6
Kapitalvaror	2	1	1			1	1		2	1		1	10
Radio o. TV	1												1
Textilvaror	1												1
Papper o. böcker	1					1							2
Presentartiklar	1												1
Juvelerare	1												1
Konst, ramar, m.m.	1												1
Sportartiklar						1							1
Förmedl. av apoteksvaror		1				1			1				3
Utlämning av vin o. sprit			1						1	1			3
Bilförsäljning	3												3
Bensinförsäljning		1		1		1		1	1				5
Bilreparationer	1		1										2
Försäljning av båtar, motorer, snöscooter		2											2
Kemtvätt		1	1										2
Gatukök	1												1
Bar/restaurang	1	2											3
Begravningsbyrå	1												1
Totalt	18	6	5	1	-	6	2	1	7	2	-	1	49

tidsavstånd med bil till kommunens huvudort. För att illustrera skillnaderna i restidsavstånd mellan bilresor och kollektiva transportmedel har även restiderna med buss undersökts i kommunen.

Tabell 47 Andelen boende på olika restidsavstånd till centralorten i Sorsele kommun vid bilresor resp. bussresor. Procent

Restidsavstånd (min.)	Med bil	Med buss
-30	65	42
30-45	22	11
45-	13	44
Saknar tillgång till buss	-	3
Totalt	100	100

Ungefär 3% av befolkningen i Sorsele kommun kan inte anses ha tillgång till kollektiva kommunikationer. Medan andelen

boende på mer än 45 min. bilreseavstånd till centralorten endast uppgick till ca 13%, var motsvarande del vid bussresor hela 44% förutom de 3% som saknade tillgång till buss. Ingen hänsyn har tagits till trafikstandarden vid bussresor.

En översiktlig mätning har visat att närmare 60% av befolkningen i Sorsele kommun bodde inom 3 km fågelvägsavstånd till närmaste livsmedelsbutik. Andelen boende på olika restidsavstånd med bil till närmaste livsmedelsbutik resp. närmaste bensinstation framgår av tabell 48.

Mindre än en femtedel av befolkningen i Sorsele kommun hade mer än 15 min. bilresa till närmaste livsmedelsbutik. Om hänsyn tas till förekomsten av varubussar minskar denna andel till en tiondel.

En betydande del av kommunens befolkning hade mer än 30 min. bilresa till närmaste bensinstation. Som tidigare har

Tabell 48 Andelen boende på olika restidsavstånd (bil) till närmaste livsmedelsbutik resp. bensinstation. Procent

Restidsavstånd (min.)	Närmaste livsmedelsbutik	Närmaste bensinstation
-15	83	74
15-30	12	10
30-	5	16
Totalt	100	100

framgått förekom emellertid bensinförsäljning i viss utsträckning från s. k. singelpumpar, t. ex. i anslutning till livsmedelsbutiker eller andra serviceenheter. Om hänsyn tas till sådana anläggningar minskar andelen boende på mer än 30 min. restidsavstånd till närmaste bensinförsäljande enhet från 16 % till 6 % i Sorsele kommun.

3.5 Övertorneå kommun

3.5.1 Beskrivning av undersökningsområdet

Antalet invånare i nuvarande Övertorneå kommun har minskat från 9.477 år 1960 till 7.693 år 1969. Centralortens folkmängd ökade från 1.536 år 1960 till 1.602 år 1965 enligt folkräkningarna. Övriga tätorter i kommunen är Hedenäset med 624, Risudden med 205, Kuivakangas med 260, Juoksengi med 750, Rantajärvi med 251 och Svanstein med 315 invånare år 1965. Omkring 55 % av kommunens folkmängd var år 1960 bosatt utanför tätorterna mot ca 54 % år 1965.

Antalet sysselsatta minskade under perioden 1960-65 med ca 10 % från 2.966 till 2.681. Inom jord- och skogsbruk uppgick sysselsättningsminskningen till ca 17 %.

Antalet invånare i kommunen väntas minska till 3.900 år 1980 enligt länsplanering 67, prog. 2. Enligt prog. 0 beräknas folkmängden sjunka ännu snabbare till ca 3.140 år 1980.

En sammanfattande förteckning över antalet butiker i kommunen med fördelning på olika branscher och orter redovisas i tabell 49.

3.5.2 Livsmedelshandeln

Antal butiker och omsättning

Vid inventeringstillfället fanns totalt 39 livsmedelsförsäljande enheter i Övertorneå kommun, varav tre varubussar och åtta kiosker. En varubuss hade nedlagts några månader före inventeringen. Av de 39 livsmedelsförsäljande enheterna drevs inte mindre än 26 som "familjebutiker", dvs. utan anställd personal. Antalet sysselsatta uppgick till 83, varav 21 på deltid. I tabell 50 redovisas butiksantalets och omsättningens förändring 1962-69 inom livsmedelshandeln i kommunen.

Antalet livsmedelsbutiker och kiosker minskade under perioden 1962-69 till ungefär hälften. Omsättningen sjönk något i löpande priser under denna period. Med hänsyn till att priserna inom livsmedels Sortimentet steg ca 28 % mellan de båda åren måste man räkna med att en betydande volymminskning ägt rum. Orsaken till den negativa omsättningsutvecklingen torde främst vara befolkningsminskningen under perioden (17 %) och gränshandelns förändrade inriktning under 1960-talets senare hälft.

Av karta 4 framgår bl. a. livsmedelsbutikernas lokalisering år 1969 och varubusslinjernas sträckning. Endast egentliga livsmedelsbutiker har markerats, dvs. kiosken är exkluderade.

Butikernas standard

Livsmedelsbutikernas årsomsättning varierade från ca 50.000 kr. till omkring 3,0 milj. kr. Av de 28 rena livsmedelsbutikerna hade 20 en omsättning understigande 0,5 milj. kr. och fyra butiker mer än 1,0 milj. kr. Den totala ytan, dvs. försäljningsyta och övriga butiksytor, varierade mellan ca 25 m² och ca 550 m². Butiksytor understigande 100 m² förekom i 16 fall. Självbetjäning vanligen med undantag för kött och charkuterivaror tillämpades i 15 butiker.

Inga butiker hade begränsat öppethållande utan tillämpade normala butikstider (38-48 tim./vecka). Samtliga kiosker och tre av

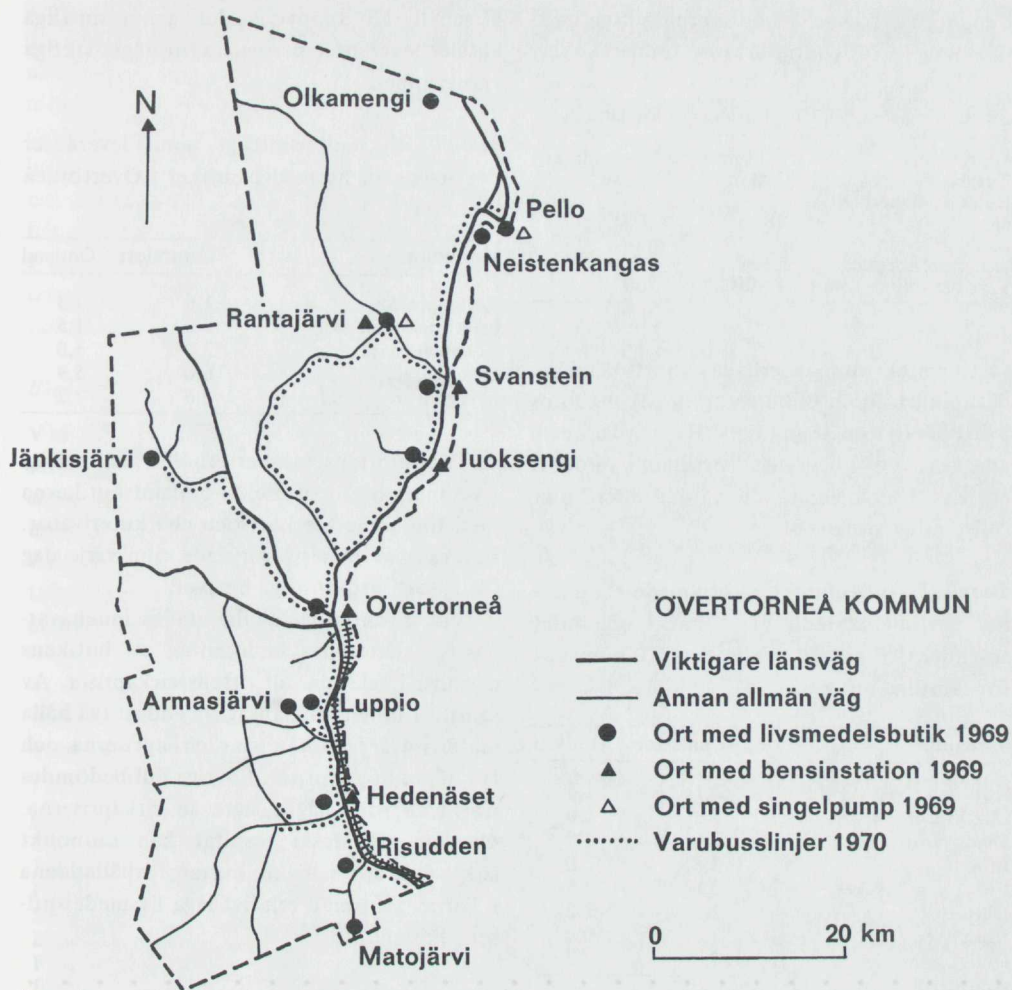
Tabell 49 Antal butiker i Övertorneå kommun med fördelning på huvudbranscher och orter

Bransch	Övertorneå	Armasjärvi	Hedenäset	Risudden	Matojärvi	Bäckesta	Niskanpää	Juoksengi	Svanstein	Rantajärvi	Neistenkangas	Pello	Olkamerigi	Aapua	Jenkisjärvi	Luppio	Summa
Livsmedel	7	1	1	1	1			5	2	3	1	3	1		1	1	28
Varubuss	1			1				1									3
Kiosk	4		1					1		1				1			8
Färg	2																2
Järn	1		1					1									3
El o belysning																	
Radio o TV	2																2
Möbler																	
Hushållskapitalvaror	1																1
Herrkonfektion	2																2
Damkonfektion																	
Textil	1																1
Skor	1																1
Ur o optik	1																1
Foto	1																1
Juvelerare																	
Blommor	1																1
Cykel o sport	1							1									2
Apotek	1																1
Bilar	1																1
Biltillbehör	1																1
Bilverkstad	1						1					1				1	4
Billackering	1									1							2
Gummiverkstad	2																2
Bensinstation	5		1					1	1	1							9
Herrfrisör	1		1														2
Damfrisör	2		1														3
Tvätt o strykning																	
Kemtvätt	1																1
Elinstallation	2																2
Radio o TV-service	1																1
Glasmåsteri	1																1
Rörledn. service	2																2
Oljeeldn. service																	
Skomakeri	1																1
Affärsbank	1																1
Sparbank	1																1
Jordbrukskassa	1		1														2
Postanstalt	1		1	1		1		1	1	1		1				1	9
Konditori/Kafé	2		2														4
Bar/Restaurant	2																2
Hotell	2																2
Biograf	2																2
Begravningsbyrå																	
Totalt	61	1	10	3	1	1	1	11	4	7	1	5	1	1	1	3	112

livsmedelsbutikerna hade längre öppethållande än normalt.

I tabell 51 redovisas några genomsnittsmått på livsmedelsbutikernas standard.

Den genomsnittliga omsättningen visade sig vara betydligt större bland centralortens butiker än i omlandet. Även butiksytan var genomsnittligt sett större i centralorten. Stora variationer förekom emellertid mellan

Karta 4

Tabell 50 Antal livsmedelsförsäljande enheter och omsättning i milj. kr. 1962–69 (löpande priser)

År	Centralort		Omland		Hela kommunen	
	Antal butiker	Omsättning	Antal butiker	Omsättning	Antal butiker	Omsättning
1962	—	5,3	—	9,8	73	15,1
1969	11	4,9	28	9,3	39	14,2

olika butiker både vad gäller ytor och omsättning. Frysdiskvolymen varierade t. ex. mellan olika butiker från ca 200 liter till ca 4 000 liter.

Butikernas sortiment och priser

Förekomsten av olika varugrupper i butikerna noterades vid undersökningstillfället. Därigenom har en grov klassificering av

Tabell 51 Livsmedelsbutikernas standard. Genomsnitt för centralort resp. omland

Standardmått	Centralort	Omland
Omsättning	0,73 milj. kr.	0,39 milj. kr.
Totalyta	200 m ²	135 m ²
Butiksfastighetens ålder	28 år	30 år
Antal år sedan senaste renovering	11 år	11 år
Frysdiskvolym, totalt	1.400 liter	750 liter

sortimentet kunnat erhållas. Sortimentbedömningen inom olika varugrupper utfördes av SPK efter en tregradig skala, där värdet 1 anger ett starkt begränsat sortiment, värdet 2 en viss begränsning och värdet 3 ett mer fullständigt sortiment.

Tabell 52 Bedömning av livsmedelsbutikernas sortimentsbredd (1 = starkt begränsat sortiment, 3 = fullt sortiment). Genomsnitt för samtliga butiker

Varugrupp	Centralort	Omland
Kött och fläsk	2,1	1,6
Charkvaror	2,9	2,0
Mejerivaror	2,4	2,0
Bröd	2,3	2,0
Frukt o. grönsaker	2,1	1,6
Djupfrost	2,7	2,2
Konserver	3,0	2,7
Övrigt	2,3	2,2
Samtliga varugrupper	2,5	2,0

Sortimentsbredden visade sig genomgående vara större i centralortens butiker än i omlandet. De största sortimentsbegränsningarna förekom inom varugrupperna kött och fläsk samt frukt och grönsaker. Omlandsbutikernas sortimentsbredd var ganska liten inom flertalet varugrupper. Av samtliga butiker hade åtta ett genomsnittligt poängvärde understigande 2,0. Dessa butiker kan ur sortimentssynpunkt inte anses ge en tillfredsställande service.

Butikernas möjligheter att erbjuda ett tillfredsställande sortiment beror bl. a. på hur ofta varor kan erhållas från grossisterna.

I tabell 53 redovisas det genomsnittliga antalet leveranser per vecka för några viktiga varugrupper.

Tabell 53 Genomsnittligt antal leveranser per vecka till livsmedelsbutiker i Övertorneå kommun

Varugrupp	Centralort	Omland
Kolonialvaror	1,6	1,3
Frukt och grönsaker	2,0	1,5
Kött och charkvaror	3,0	3,0
Mejerivaror	6,0	5,9
Bryggerivaror	2,6	1,2

Centralortens butiker erhöj i genomsnitt leveranser något oftare än omlandsbutikerna med undantag för kött och charkuterivaror. Leverans av mejerivaror ägde rum varje dag för i stort sett samtliga butiker.

Vid inventeringen inhämtades innehavarnas/föreståndarnas bedömning av butikens prisnivå i relation till ortens cirkapriser. Av samtliga innehavare ansåg sig endast två hålla en prisnivå i närheten av cirkapriserna och två något högre priser. I övriga fall bedömdes prisnivån som något lägre än cirkapriserna. Orsaken till dessa resultat kan sannolikt sökas i de speciella konkurrensförhållandena i Tornedalen med relativt låga livsmedelspriser i Finland.

Hemköpsservice

Med hemköp avses beställning av varor per telefon för hemsändning. Av samtliga 28 livsmedelsbutiker i kommunen gav 13 hemköpsservice, varav fyra i centralorten Övertorneå. Endast en butik tog ut särskild hemsändningsavgift.

Begränsningar i hemsändningen förekom i viss utsträckning. Av de 13 butikerna hade tre begränsat hemsändningen enbart till kunder "inom orten" och en butik enbart till kunder inom en radie av ca fem km. Några begränsningar med hänsyn till inköpsbeloppets storlek tillämpades dock inte.

Varorna utsändes normalt med butikens egen bil och personal och endast i två fall anlätades ordinarie busslinjer. Utsändningen

ägde vanligen rum under affärstid med undantag för tre butiker. Inga butiker hade utarbetat varulistor för att underlätta beställning och ordermottagning. Inte heller hade särskild information om hemsändningsmöjligheterna givits till hushållen. Enligt uppgifter från butikerna svarade hemsändningen för en relativt obetydlig del av omsättningen. I tre butiker bedömdes hemköpens andel av omsättningen uppgå till ca 10 % och i övriga fall till betydligt lägre andel.

Biverksamhet

Vid undersökningen kartlades i vilken utsträckning annan verksamhet bedrevs vid sidan av butiken eller i anslutning till livsmedelsförsäljningen, t. ex. i form av annan varuförmedling utöver ordinarie sortiment. I tabell 54 redovisas förekomsten av biverksamhet i de 28 egentliga livsmedelsbutikerna.

Tabell 54 Förekomst av biverksamhet i livsmedelsbutiker

Biverksamhet	Antal butiker
Jord- eller skogsbruk	5
Partihandel	1
Skogsarbete	1
Bensinförsäljning	2
Förmedling av apoteksvaror	4
Förmedling av kapitalvaror	2
Utlämning av vin och sprit	2
Tipsombud	12
Godsombud	4
Postombud	1
Kiosk	1
Härklippning	1

Biverksamheten visade sig ha en förhållandevis liten omfattning inom livsmedelsdetaljhandeln i Övertorneå kommun. Endast två butiker bedrev t. ex. bensinförsäljning vid sidan av livsmedelsbutiken och två butiker förmedlade kapitalvaror. Bland de åtta berörda kioskerna förekom biverksamhet i form av jordbruk, taxirörelse, godsombud samt utlämning av vin och sprit i vardera ett fall. Dessutom tjänstgjorde fyra av kioskerna som tipsombud.

Framtidsbedömning

Butiksinnehavarnas/föreståndarnas bedömning av resp. butiks utveckling till 1975 redovisas i tabell 55 nedan. Vid kartläggningen inhämtades dessutom uppgifter om innehavarnas/föreståndarnas ålder.

Tabell 55 Butiksinnehavarnas/föreståndarnas bedömning av läget år 1975

Bedömning	Antal butiker	
	Centralort	Omland
Troligen kvar	2	9
Nedläggning lika trolig som otrolig	3	7
Troligen nedlagd	2	5
Totalt	7	21

Endast 11 av de berörda 28 butiksinnehavarna/föreståndarna bedömde det som sannolikt att den egna butiken fanns kvar år 1975. Osäkerheten om framtiden synes vara mycket stor, vilket illustreras av att 10 butiker bedömde nedläggning lika trolig som fortsatt drift. Optimismen var något större bland kioskinnehavarna, av vilka alla utom två räknade med fortsatt drift fram till 1975.

Innehavarnas/föreståndarnas ålder varierade mellan 28 och 77 år. Av de 28 personerna var 13 äldre än 55 år, varav tre mer än 65 år. Bland kioskinnehavarna var endast två personer äldre än 55 år.

Gränshandeln i Tornedalen

Vid en bedömning av utvecklingen inom kommersiell service i Övertorneå kommun måste hänsyn tas till gränshandeln i Tornedalen. Gränshandelns inriktning har varierat under årens lopp beroende på skillnaderna i prisnivå och tullbestämmelser mellan Sverige och Finland. Livsmedelshandeln torde vara den sektor inom kommersiell service, som har påverkats mest av gränshandelns fluktuationer.

Åren närmast före 1967 var gränshandeln något gynnsammare för svenska företag än för finska. Genom den finska devalveringen år 1967 förändrades prisrelationerna på olika

varor och tjänster i en för svenska företag ogynnsam riktning. I tabell 56 redovisas den ungefärliga prisskillnaden 1970 i indexform för olika varor och tjänster. Uppgifterna har erhållits från priskontoret i Norrbottens län.

Tabell 56 Priserna på olika varor och tjänster i Finland. Den svenska prisnivån = 100

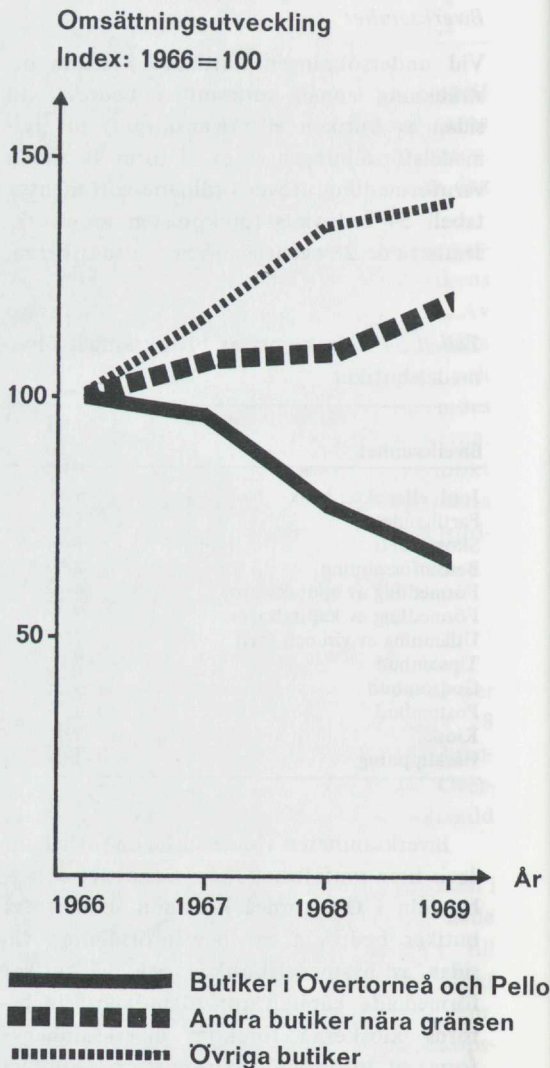
Vara eller tjänst	Finsk prisnivå. Index; svensk prisinivå = 100
Mejerivaror	92
Kött, fläsk o. charkvaror	64
Kolonialvaror	98
Fisk	82
Frukt o. grönsaker	82
Tobaksvaror	51
Motorbränsle	81
Bil- o. maskinreparationer	58
Byggnadsunderhåll	64
Härvård	51

Som framgår av tabellen råder avsevärda prisskillnader mellan Sverige och Finland för olika varor och tjänster. De största prisskillnaderna kan konstateras för kött, fläsk, charkuterivaror, tobaksvaror och olika tjänster.

Olikheter i tullbestämmelser mellan Sverige och Finland har bidragit till att försämra de svenska företagens konkurrensläge. En svensk medborgare kan i stort sett fylla hela sitt konsumtionsbehov på den finska sidan inom ramen för tullbestämmelserna. Möjligheterna för finska medborgare att tullfritt införa varor från Sverige är betydligt mer begränsade. En gränsbo får exempelvis införa högst 30 kg livsmedel per månad till Finland, medan de svenska tullbestämmelserna medger införsel av 15 kg livsmedel per dygn och person till Sverige.

Gränshandelns förändrade inriktning har sannolikt medfört en ökad nedläggningstakt inom livsmedelshandeln i Övertorneå kommun än vad som eljest skulle ha varit fallet. Som har framgått av tabell 50 minskade antalet livsmedelsförsäljande enheter från 73 till 39 under perioden 1962–69. Vid kartläggningen insamlades omsättningsuppgifter för perioden 1966–69 från de 1969 befintliga

28 rena livsmedelsbutikerna. Omsättningsutvecklingen i löpande priser för dessa butiker redovisas i fig. 2. Av diagrammet framgår att butikerna vid gränsövergångarna i Övertorneå och Pello har haft en mycket betydande omsättningsminskning efter 1967. Omsättningen i andra butiker nära gränsen har däremot ökat något medan övriga butiker på längre avstånd från gränsen haft en betydande omsättningsökning procentuellt sett.

Figur 2 Omsättningsutvecklingen 1966–69 (löpande priser) för livsmedelsbutiker i Övertorneå kommun.

Tabell 57 Antal fackhandelsbutiker och omsättning i milj. kr. 1962–69 (löpande priser)

År	Centralort		Omland		Hela kommunen	
	Antal butiker	Omsättning	Antal butiker	Omsättning	Antal butiker	Omsättning
1962	–	2,4	–	0,6	26	3,0
1969	14	3,9	3	0,7	17	4,6

3.5.3 Fackhandeln

Antal butiker och omsättning

Vid inventeringstillfället fanns totalt 17 fackhandelsbutiker i Övertorneå kommun, varav 14 i centralorten. Fördelningen på olika branscher har framgått av tabell 49 ovan. Av samtliga 17 fackhandelsbutiker drevs sex i form av "familjebutiker", dvs. utan anställd personal. Antalet sysselsatta inom fackhandeln uppgick totalt till 41, varav nio på deltid. I nedan redovisade omsättningsiffror ingår även den beräknade fackhandelsförsäljningen i en större livsmedelsbutik.

Antalet fackhandelsbutiker i kommunen minskade med ca en tredjedel under perioden 1962–69. Omsättningen ökade däremot drygt 50 % i löpande priser. Eftersom prishöjningen på fackhandels Sortimentet i genomsnitt inte har uppgått till mer än ca 15 % under den aktuella perioden, har en avsevärd volymmässig omsättningsökning ägt rum. Med hänsyn därtill och att en betydande befolkningsminskning ägt rum under perioden torde befolkningens köptrohet mot fackhandelsbutikerna i kommunen ha ökat avsevärt.

Butikernas standard

Flertalet fackhandelsbutiker visade sig trots ett minskat butiksantal under 1960-talet fortfarande vara relativt små. Den genomsnittliga omsättningen uppgick till ca 240.000 kr. år 1969 i centralorten och något lägre i omlandet. Totalytan uppgick i genomsnitt till ca 120 m² och var något lägre i centralorten än i omlandet.

Butiksfastigheternas ålder uppgick i medeltal till ca 32 år i centralorten och ca 48 år i omlandet. Senaste renovering hade ägt rum för i genomsnitt åtta år sedan i centralorten och för ca 10 år sedan i omlandet. Några begränsningar i öppethållandet förekom inte i någon butik.

Biverksamhet

Inom fackhandeln förekom biverksamhet i relativt begränsad omfattning. I de 17 butikerna bedrevs någon form av biverksamhet i sju fall. I några butiker förekom flera typer av biverksamhet. Förekomsten av biverksamhet redovisas i tabell 58 nedan. Inom parentes anges antalet enheter med biverksamhet.

Tabell 58 Förekomsten av biverksamhet inom fackhandeln i Övertorneå kommun

Fackhandelsbransch	Biverksamhet
Färghandel	Begravningsbyrå (1) Mattläggning (1) Måleriverksamhet (1) Kioskrörelse (1)
Radio och TV	Silversmide (1) Bokhandel (1)
Järnhandel	Glasmästeri (1) Snickeriverksamhet (1) Partiförsäljning (1)
Cykel och sport	Tipsombud (1)

I ett senare avsnitt redovisas en sammanfattning av all biverksamhet inom kommersiell service med fördelning efter verksamhetens art och olika orter.

Framtidsbedömning

Butiksinnehavarnas/föreståndarnas bedömning av utvecklingen till år 1975 redovisas nedan.

Tabell 59 Butiksinnehavarnas/föreståndarnas bedömning av läget år 1975

Bedömning	Antal butiker
Troligen kvar	8
Nedläggning lika trolig som otrolig	6
Troligen nedlagd	3
Totalt	17

Endast åtta av de 17 innehavarna ansåg det helt troligt med fortsatt drift fram till 1975. Antalet osäkra butiksinnehavare var emellertid stort. Av de 17 personerna var fyra äldre än 55 år. Inga butiksinnehavare/föreståndare hade uppnått 65-årsaldern.

3.5.4 Övrig kommersiell service

Inledning

Med övrig kommersiell service avses samtliga servicefunktioner utöver livsmedelshandel, kiosker och fackhandel. Inga uppgifter om butikernas standard har insamlats vid inventeringen. Däremot redovisas förekomsten av biverksamhet samt innehavarnas/föreståndarnas framtidsbedömning.

Förändringarna under 1960-talet har inte kunnat belysas för övrig kommersiell service. Fördelningen på olika branscher har framgått av tabell 49. Av totalt 56 serviceenheter inom övrig kommersiell service utgjordes 19 av bil- och bensinhandel samt bilreparations-service.

Bil- och bensinhandel samt bilreparations-service

Antalet bensinstationer med bensinförsäljning som huvudverksamhet uppgick totalt till nio i kommunen. Dessutom förekom bensinförsäljning i kombination med livsmedelsbutik i två fall och i kombination med billackeringsrörelse i ett fall. Totalt ägde alltså bensinförsäljning rum från tolv enheter. På karta 4 redovisas bl. a. orter med bensinförsäljande enheter.

Antalet bilverkstäder av olika slag uppgick totalt till åtta. Dessutom kunde viss bilreparationservice erhållas vid en bensinstation. Bilförsäljning respektive försäljning av biltillbehör ägde rum i vardera ett fall. Butiken med biltillbehör som huvudverksamhet bedrev även bilförsäljning som biverksamhet.

Tabell 60 Innehavarnas/föreståndarnas bedömning av läget år 1975

Bedömning	Antal butiker	
	Bensinstation	Bilförsäljning, bilverkstäder o. d.
Troligen kvar	5	6
Nedläggning lika trolig som otrolig	—	3
Troligen nedlagd	4	1
Totalt	9	10

Som framgår av tabell 60 bedömde fem av nio innehavare till bensinstationer och sex av 10 innehavare till bilverkstäder m. m. det som sannolikt med fortsatt drift fram till 1975. Av de 19 personerna var endast två äldre än 55 år, varav en person äldre än 65 år.

Övriga servicefunktioner

Antalet övriga servicefunktioner framgår av tabell 61. Där redovisas dels befintliga enheter och dels enheter, som troligen finns kvar år 1975 enligt innehavarna/föreståndarnas bedömning. Postanstalter ingår inte i denna redovisning.

Enligt de bedömningar, som redovisats i tabell 61, skulle en stor del av övriga servicefunktioner komma att läggas ned fram till år 1975. Vissa servicefunktioner som herrfrisering och rörledningsservice kan helt komma att saknas i Övertorneå kommun vid mitten av 1970-talet. Några servicebehov torde även i fortsättningen komma att tillgodoses på den finska sidan av gränsen.

Tabell 61 Antalet befintliga enheter bland övriga servicefunktioner år 1969 samt innehavarnas/föreståndarnas bedömning av läget år 1975

Bransch	Antal befintliga enheter år 1969	Antal enheter som troligen finns kvar år 1975
Apotek	1	1
Herrfrisör	2	0
Damfrisör	3	2
Kemtvätt	1	0
Elinstallation	2	2
Radio- och TV-service	1	0
Glasmästeri	1	1
Rörledningsservice	2	0
Skomakeri	1	1
Affärsbank	1	1
Sparbank	1	1
Jordbrukskassa	2	2
Konditori/kafé	4	1
Bar/restaurang	2	1
Hotell	2	1
Biograf	2	1
Totalt	28	15

Biverksamhet

Olika typer av biverksamhet inom övrig kommersiell service redovisas i nedanstående tabell. Antalet berörda enheter anges inom parentes.

Tabell 62 Biverksamhet inom övrig kommersiell service

Huvudbransch	Biverksamhet
Biltillbehör (1)	Bilförsäljning (1)
Bilverkstad (4)	Försäljning av leksaker (1)
	Försäljning av eldningsolja (1)
Billackering (2)	Jordbruk (2)
	Bensinförsäljning (1)
Bensinstation (9)	Skogsarbete (1)
	Bilreparationservice (1)
Elinstallation (2)	Chaufför (1)
	Försäljning av kapitalvaror (1)
Glasmästeri (1)	Försäljning av konst (1)
	Hotell (2)

I tabell 63 redovisas en sammanfattning av all biverksamhet inom kommersiell service. En totalbild av serviceutbudets omfattning i Övertorneå kommun kan erhållas genom tabellerna 49 och 63 tillsammans.

Tabell 63 Antal enheter med biverksamhet inom kommersiell service fördelade efter verksamhetens art.

Bransch	Övertorneå	Armasjärvi	Hedenäset	Risudden	Matojärvi	Bäckesta	Niskarpää	Juoksengi	Svanstein	Rantajärvi	Neistenkangas	Pello	Olkamengi	Aapua	Jenkisjärvi	Luppio	Summa
Kioskvaror	1											1					2
Kapitalvaror	2																3
Leksaker	1																1
Konst	1																1
Böcker	1																1
Förmedling av apoteksvaror			1					1	1			1					4
Utlämning av vin och sprit	2			1													3
Bensinförsäljning										1		2					3
Bilförsäljning	1																1
Bilreparationer									1								1
Glasmästeri			1														1
Frisör								1									1
Kafé	1																1
Begravningsbyrå	1																1
Totalt	11	2	1					2	2	1		4			1		24

3.5.5 Andelen boende på olika restidsavstånd till vissa typer av service

Drygt 75 % av befolkningen i Övertorneå kommun bodde inom 30 min. restidsavstånd med bil till kommunens huvudort. Endast 6 % hade mer än 45 min. bilreseavstånd till kommuncentrum.

Något mer än 60 % av kommunens befolkning hade mindre än 3 km. fågelvägsavstånd till närmaste livsmedelsbutik. I tabell 64 redovisas mätningar av andelen boende på olika restidsavstånd med bil till närmaste livsmedelsbutik resp. närmaste bensinstation.

Tabell 64 Andelen boende på olika restidsavstånd (bil) till närmaste livsmedelsbutik resp. bensinstation. Procent.

Restidsavstånd (min.)	Närmaste livsmedelsbutik	Närmaste bensinstation
- 15	88	77
15 - 30	11	21
30 -	1	2
Totalt	100	100

Nära 90 % av befolkningen i kommunen bodde inom 15 min. bilreseavstånd till närmaste livsmedelsbutik och endast en obetydlig del hade mer än 30 min. restidsavstånd. Om hänsyn tas till förekomsten av varubussar ökar andelen boende inom 15 min. restid till 92 %.

En avsevärd del (77 %) av kommunens befolkning hade mindre än 15 min. restidsavstånd med bil till närmaste bensinstation. Om bensinförsäljning via s. k. singelpumpar beaktas stiger andelen boende inom detta restidsavstånd till 83 %.

3.6 Högsby kommun

3.6.1 Beskrivning av undersökningsområdet

Antalet invånare i Högsby kommun minskade från 9.752 år 1960 till 8.444 år 1969. Centralortens folkmängd har däremot visat

en viss tillväxt från 1.545 invånare år 1960 till 1.670 år 1965. Övriga tätorter i kommunen är Fagerhult med 384, Grönskåra med 270, Berga med 896, Fågelfors med 605 och Ruda med 838 invånare år 1965. Andelen boende utanför tätorterna minskade från ca 53 % år 1960 till drygt 48 % år 1965.

Under perioden 1960-65 minskade antalet sysselsatta med ca 7 % från 3.851 till 3.569. Sysselsättningsminskningen var störst inom jord- och skogsbruk, där den uppgick till ca 23 %.

Enligt länsplanering 67, prog. 2, väntas invånarantalet i kommunen minska till 8.155 år 1980. Minskningen beräknas bli något större enligt prog. 0.

I tabell 65 har livsmedelsbutikerna i kommunen fördelats på olika orter. Som nämnts inledningsvis har kartläggningen av serviceutbudet i Högsby kommun begränsats till de livsmedelsförsäljande enheterna.

Tabell 65 Antalet livsmedelsförsäljande enheter i Högsby kommun fördelade efter orter

Ort	Livsmedelsbutik	Varubuss	Kiosk	Summa
Högsby	7	2	3	12
Fagerhult	2		2	4
Grönskåra	1		1	2
Berga	2	1	2	5
Ruda	2	1	1	4
Långemåla	1			1
Allgunnen	1			1
Björkshult	1			1
Karlsbo	1			1
Fågelfors	3		1	4
Dalsborg	1			1
Hornsö	1			1
Skålsbäck	1			1
Värlebo	1			1
Samtliga	25	4	10	39

3.6.2 Livsmedelshandeln

Antal butiker och omsättning

Antalet livsmedelsförsäljande enheter uppgick vid inventeringstillfället till 39, varav fyra varubussar och 10 kiosker. Av dessa enheter drevs 15 i form av "familjebutiker",

Tabell 66 Antal livsmedelsförsäljande enheter och omsättning i milj. kr. 1962–69 (löpande priser)

År	Centralort		Omland		Hela kommunen	
	Antal butiker	Omsättning	Antal butiker	Omsättning	Antal butiker	Omsättning
1962	—	—	—	—	77	13,1
1969	10	5,7	29	10,7	39	16,4

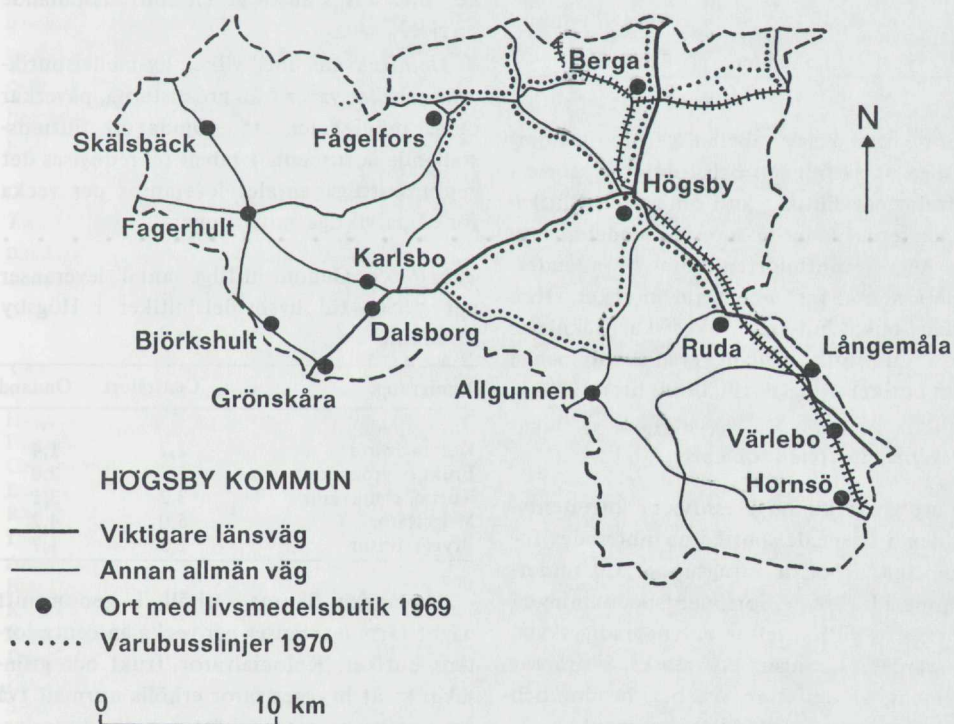
dvs. utan anställd personal. Antalet sysselsatta uppgick totalt till 126, varav 42 på deltid.

Antalet livsmedelsbutiker och kiosker minskade till ungefär hälften under perioden 1962–69. Omsättningen ökade ca 25 % i löpande priser, vilket med hänsyn till prisstegringen innebar att en obetydlig volymminskning ägde rum mellan de båda åren. Denna volymminskning kan förklaras av befolkningsutvecklingen, som under perioden resulterade i en minskning med ca 10 %.

På karta 5 redovisas livsmedelsbutikernas lokalisering år 1969 och varubusslinjernas sträckning. Endast renodlade livsmedelsbutiker har markerats, dvs. kioskerne är exkluderade.

Butikernas standard

Livsmedelsbutikernas storlek varierade från omkring 50.000 kr. i årsomsättning till mer än 2 milj. kr. Av de egentliga livsmedelsbutikerna hade 15 en omsättning understigande

Karta 5

0,5 milj. kr. Den totala ytan, dvs. försäljningsyta och övriga butiksytor, varierade mellan ca 30 m² och drygt 500 m². Butiksytor understigande 100 m² förekom i nio fall. Självbetjäning, normalt med undantag för kött och charkuterivaror tillämpades i 12 butiker. I övriga fall hade butikerna manuell betjäning.

Inga livsmedelsbutiker hade begränsat öppethållande. I tre fall förekom öppethållande överstigande 50 tim./vecka.

I tabell 67 redovisas några olika mått på butikernas standard i form av genomsnittstal.

Tabell 67 Livsmedelsbutikernas standard. Genomsnitt för centralort resp. omland

Standardmått	Centralort	Omland
Omsättning	0,69 milj. kr.	0,46 milj. kr.
Totalyta	160 m ²	125 m ²
Butiksfastighetens ålder	46 år	45 år
Antal år sedan senaste renovering	13 år	12 år
Frysdiskvolym totalt	1.500 liter	700 liter

Som framgår av tabellen var den genomsnittliga omsättningen och totalytan större i centralortens butiker än i omlandet. Butiksfastigheternas ålder visade sig i medeltal vara lika hög i centralorten som i omlandet. Variationerna var emellertid mycket stora mellan olika butiker. Frysdiskar saknades helt i en butik medan frysdiskvolymen i några butiker uppgick till 3 000 liter.

Butikernas sortiment och priser

För att grovt kunna klassificera sortimentsbredden i livsmedelsbutikerna noterades förekomsten av olika varugrupper vid undersökningstillfället. Sortimentbedömningen utfördes av SPK utefter en tre-gradig skala, där värdet 1 anger ett starkt begränsat sortiment, värdet 2 en viss begränsning och värdet 3 ett mer fullständigt sortiment.

Genomsnittligt sett visade sig sortimentsbredden vara ungefär densamma i centralort-

Tabell 68 Bedömning av livsmedelsbutikernas sortimentsbredd (1 = starkt begränsat sortiment, 3 = fullt sortiment). Genomsnitt för samtliga butiker

Varugrupp	Centralort	Omland
Kött och fläsk	1,7	2,1
Charkvaror	2,6	2,5
Mejerivaror	2,6	2,4
Bröd	2,6	2,3
Frukt o. grönsaker	2,4	2,2
Djupfrost	2,4	2,3
Konserver	2,6	2,6
Övrigt	2,3	2,7
Samtliga varugrupper	2,4	2,4

tens butiker och omlandets. Skillnaderna var emellertid stora mellan olika butiker. Orsaken till det låga värdet i centralorten för varugruppen kött och fläsk var sålunda främst att några butiker helt saknade dessa varugrupper. Av samtliga butiker hade fem ett genomsnittligt poängvärde understigande 2,0. Ur sortimentssynpunkt kan dessa butiker inte anses ge en tillfredsställande service.

Den frekvens, med vilken livsmedelsbutikerna erhåller varor från grossisterna, påverkar deras möjligheter att erbjuda ett tillfredsställande sortiment. I tabell 69 redovisas det genomsnittliga antalet leveranser per vecka för några viktiga varugrupper.

Tabell 69 Genomsnittligt antal leveranser per vecka till livsmedelsbutiker i Högsby kommun.

Varugrupp	Centralort	Omland
Kolonialvaror	2,2	1,4
Frukt o. grönsaker	2,3	2,0
Kött o. charkvaror	3,2	3,1
Mejerivaror	5,0	4,2
Bryggerivaror	2,3	1,7

Omlandsbutikerna erhöll i genomsnitt något färre leveranser per vecka än centralortens butiker. Kolonialvaror, frukt och grönsaker samt bryggerivaror erhöles normalt två ggr per vecka medan kött och charkuterivaror samt framför allt mejerivaror levererades oftare.

Vid inventeringen ombads innehavaren/föreståndaren att bedöma butikens prisnivå i relation till ortens cirkapriser. Av samtliga 25 innehavare med fasta livsmedelsbutiker ansåg sig alla hålla en prisnivå i närheten av cirkapriserna utom två, som bedömde sin prisnivå som något lägre.

Hemköpsservice

Möjlighet att beställa varor per telefon för hemsändning erbjöds i flertalet livsmedelsbutiker. Av totalt 25 butiker gav 18 normalt hemköpsservice, fyra butiker endast i undantagsfall och tre butiker inte alls. Endast en butik tog ut en särskild hemsändningsavgift. I stort sett samtliga butiker hade begränsat hemsändningen antingen enbart till kunder "inom orten" eller inom en viss radie. Några begränsningar med hänsyn till inköpsbeloppets storlek tillämpades däremot inte.

Varorna utsändes med butikens egen bil och personal och inte i något fall utnyttjades befintliga kollektiva kommunikationer. Inga butiker hade utarbetat varulistor för att underlätta beställning och ordermottagning och inte heller hade särskild information om hemsändningsmöjligheterna givits till hushållen. Hemsändningen svarade i några butik-

er för en betydande del av omsättningen. I åtta butiker bedömdes hemsändningens andel uppgå till 10 % av omsättningen eller mer.

Biverksamhet

Vid undersökningen kartlades i vad mån annan verksamhet bedrevs vid sidan av dagligvaruförsäljningen eller i kombination med den, t. ex. i form av förmedling av varor och tjänster utöver ordinarie sortiment. I tabell 70 redovisas förekomsten av biverksamhet i de 25 fasta livsmedelsbutikerna.

Förmedling av apoteksvaror och tipsombud var de vanligast förekommande typerna av biverksamhet. Förmedling av kapitalvaror förekom endast i ett fall och inte någon livsmedelsbutik bedrev bensinförsäljning i kombination med detaljhandelsrörelsen. Bland kioskerna förekom bensinförsäljning respektive annat förvärvsarbete som biverksamhet i vardera två fall, hotellrörelse och godsombud i vardera ett fall och tipsombud i fyra. I tabell 71 redovisas en sammanfattning av förekommande biverksamhet inom kommersiell service med fördelning på olika orter.

Tabell 71 Antal livsmedelsförsäljande enheter med biverksamhet inom kommersiell service med fördelning efter verksamhetens art

Ort	Kapitalvaror	Apoteksvaror	Utl. av vin o. sprit	Filial till jordbr.-kassa	Bensinförsäljning	Hotell	Summa
Högsby							
Fagerhult		1		1			2
Grönskåra		1	1		1		3
Berga							
Ruda		2					2
Långemåla		1					1
Allgunnen							
Björkshult							
Karlsbo							
Fågelfors	1	1	1		1	1	5
Dalsborg							
Hornsö							
Skälsbäck							
Värlebo							
Samtliga	1	6	2	1	2	1	13

Tabell 70. Förekomst av biverksamhet i livsmedelsbutiker

Biverksamhet	Antal butiker
Annat förvärvsarbete	1
Charkuterifabrik	1
Förmedling av olja	1
Förmedling av apoteksvaror	6
Förmedling av kapitalvaror	1
Utlämning av vin och sprit	2
Filial till jordbrukskassa	1
Tipsombud	7
Försäkringsombud	1

Framtidsbedömning

Vid kartläggningen inhämtades uppgifter om butiksinnehavarens/föreståndarens ålder samt dennes bedömning av framtidsutsikterna. I tabell 72 redovisas bedömningarna år 1975 för de fasta livsmedelsbutikerna.

Tabell 72 Butiksinnehavarnas/föreståndarnas bedömning av läget år 1975

Bedömning	Antal butiker	
	Centralort	Omland
Troligen kvar	6	10
Nedläggning lika trolig som otrolig	1	4
Troligen nedlagd	—	4
Totalt	7	18

Av de totalt 25 innehavarna/föreståndarna bedömde man i 16 fall det som helt troligt att butiken fanns kvar år 1975. Bland kioskinnehavarna bedömde fyra personer nedläggning lika trolig som otrolig medan övriga sex ansåg att verksamheten skulle fortsätta fram till 1975.

De olika personernas ålder varierade mellan 21 och 68 år. Av de 25 personerna var 11 äldre än 55 år, varav två mer än 65 år. Bland kioskinnehavarna var endast två personer äldre än 55 år.

3.6.3 Andelen boende på olika restidsavstånd till vissa typer av service

Omkring tre fjärdedelar av befolkningen i

Tabell 73 Andelen boende på olika restidsavstånd (bil) till närmaste livsmedelsbutik. Procent

Restidsavstånd (min.)	Närmaste livsmedelsbutik
— 15	94
15 — 30	5
30 —	1
Totalt	100

Högsby kommun bodde inom 30 min. restid med bil till kommunens huvudort.

Förutom andelen boende på olika restidsavstånd med bil till närmaste livsmedelsbutik, som redovisas i ovanstående tabell, har även andelen boende inom 3 km fågelvägsavstånd beräknats. Mätningarna har visat att ungefär tre fjärdedelar av befolkningen i kommunen hade närmaste livsmedelsbutik inom 3 km fågelvägsavstånd, dvs. ett avstånd inom vilket det kan vara möjligt att förflytta sig exempelvis till fots eller med cykel.

Den helt övervägande delen av befolkningen i kommunen hade, som framgår av tabell 73, mindre än 15 min. bilresa till närmaste livsmedelsbutik. Denna andel är oförändrad även om hänsyn tas till förekomsten av varubussar.

Eftersom kartläggningen av serviceutbudet i Högsby kommun endast omfattar livsmedelsförsäljande enheter har inga mätningar av restidsavstånden till närmaste bensinstation utförts.

3.7 Ljusterö församling

3.7.1 Beskrivning av undersökningsområdet

Ljusterö församling ingår i Österåkers kommun och omfattar ett stort antal mindre öar utöver själva Ljusterö. Antalet invånare minskade från 1.032 år 1960 till 885 vid årsskiftet 1969/70. Inga tätorter finns inom församlingen. Under perioden 1960–65 minskade antalet sysselsatta från 345 till 318, dvs. med ca 8 %. Inom jord- och skogsbruk uppgick minskningen under denna period till ca 28 %.

Tabell 74 Antal butiker i Ljusterö församling med fördelning på huvudbranscher och orter

Bransch	Dragboda	"Färjeläget"	Gårdsvik	Ingmarsö	Innerby	Laggarsvik	Lillström	Linanäs	Nolvik	Västra Lagnö	Örsö	Summa
Livsmedel			1	1		1		2	1		1	7
Kiosk	1	1						2				4
Bilverkstad							1	1				2
Bensinstation				1		1						2
Elinstallation	1							1				2
Postanstalt					1			1				2
Hotell								1		1		2
Totalt	2	1	1	2	1	2	1	8	1	1	1	21

Förbindelserna med fastlandet upprätthålls med färjetrafik. Avståndet från färjeläget till kommunens centralort Åkersberga är ca 20 km. En sammanfattande redovisning av antalet butiker med fördelning på branscher och orter görs i tabell 74.

3.7.2 Livsmedelshandeln

Antal butiker och omsättning

Vid inventeringstillfället fanns totalt 11 livsmedelsförsäljande enheter i Ljusterö församling. Av dessa var fyra kiosker och resten fasta livsmedelsbutiker. Samtliga kiosker bedrev endast handel under sommarmånaderna. År 1962 fanns totalt 16 livsmedelsförsäljande enheter med en omsättning av ca 2,7 milj. kr. Försäljningen i de sju fasta livsmedelsbutikerna uppgick år 1969 till ca 4,7 milj. kr., vilket motsvarar ungefär dubbelt så mycket som befolkningsunderlaget i området kan motivera. Förekomsten av fritidsbebyggelse och turism torde alltså i betydande utsträckning påverka förutsättningarna för den kommersiella servicen i Ljusterö församling.

Av de sju livsmedelsbutikerna drevs två som "familjebutiker", dvs. utan anställd personal. Antalet heltidssysselsatta uppgick till 13 och antalet deltid arbetande till hela 40 personer. Flertalet deltidssysselsatta var

emellertid endast anställda under perioden juni–augusti.

Livsmedelsbutikernas lokalisering år 1969 framgår av karta 6. Inga varubusslinjer fanns i kommunen vid inventeringstillfället.

Butikernas standard

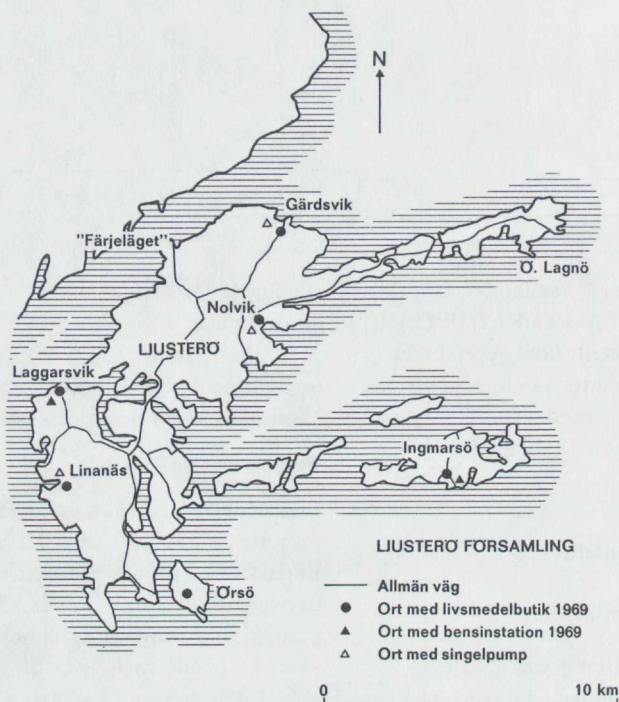
Livsmedelsbutikernas årsomsättning varierade från ca 250.000 kr. till drygt 1,3 milj. kr. Endast två butiker hade en omsättning understigande 0,5 milj. kr. år 1969. Den totala ytan, dvs. försäljningsyta och övriga butiksytor, varierade mellan ca 60 m² och ca 330 m². I två butiker understeg ytan 100 m². Självbetjäning, vanligen med undantag för kött och charkuterivaror tillämpades i fem butiker och manuell betjäning i de båda övriga.

Begränsningar i öppethållandet förekom i två butiker av vilka den ena drevs endast under perioden april-oktober.

I tabell 75 redovisas vissa genomsnittsmått på butikernas standard.

Tabell 75 Livsmedelsbutikernas standard. Genomsnitt för samtliga butiker

Standardmått	Genomsnitt
Omsättning	0,67 milj. kr.
Totalyta	180 m ²
Butiksfastighetens ålder	57 år
Antal år sedan senaste renovering	10 år
Frysdiskvolym, totalt	(1.500 liter)

Karta 6

Den genomsnittliga frysdiskvolymen uppgick till ca 1 500 liter. Betydande variationer förelåg dock mellan olika butiker. Uppgifter om frysdiskarnas storlek saknas för två butiker, varför det redovisade genomsnittstalet inte bör jämföras med motsvarande uppgifter för övriga undersökta kommuner.

Butikernas sortiment och priser

Vid undersökningstillfället noterades före-

komsten av olika varugrupper i butikerna. En grov klassificering av sortimentet har därigenom kunnat erhållas. Sortimentet inom olika varugrupper bedömdes av SPK utefter en tre-gradig skala, där värdet 1 markerar ett starkt begränsat sortiment, värdet 2 en viss begränsning och värdet 3 ett mer fullständigt sortiment.

Sortimentsbredden visade sig vara markant mindre för kött- och fläskvaror än

Tabell 76 Bedömning av livsmedelsbutikernas sortimentsbredd (1 = starkt begränsat sortiment, 3 = fullt sortiment)

Varugrupp	Genomsnitt för samtliga butiker
Kött och fläsk	1,4
Charkvaror	2,4
Mejerivaror	2,7
Bröd	2,3
Frukt o. grönsaker	2,0
Djupfrost	2,7
Konserver	2,9
Övrigt	2,9
Samtliga varugrupper	2,4

övriga varugrupper. Sortimentsbegränsningar förekom dessutom inom varugrupperna frukt och grönsaker. Inte någon av de sju butikerna hade dock ett genomsnittligt poängvärde för hela sortimentet understigande 2,0.

Butikernas möjligheter att erbjuda ett tillfredsställande sortiment beror bl. a. på med vilken frekvens varor levereras från grossisterna. I tabell 77 redovisas det genomsnittliga antalet leveranser per vecka för några viktiga varugrupper.

Tabell 77 Genomsnittligt antal leveranser per vecka till livsmedelsbutiker i Ljusterö församling

Varugrupp	Antal leveranser
Kolonialvaror	1,3
Frukt och grönsaker	1,9
Kött och charkvaror	2,5
Mejerivaror	4,7
Bryggerivaror	1,6

Som framgår av tabellen erhöles butikerna leveranser av mejerivaror i stort sett varje dag. Kolonialvaror levererades en eller två ggr per vecka. Under sommarmånaderna förekom i vissa fall något tätare leveranser.

I samband med inventeringen ombads innehavaren/föreståndaren att bedöma butikens prisnivå i relation till ortens cirka priser.

Samtliga butiksinnehavare utom en ansåg sig hålla en prisnivå i närheten av ortens cirka priser. I ett fall bedömdes den egna prisnivån som något högre än konkurrenternas.

Hemköpsservice

Beställning av varor per telefon kunde i princip göras från samtliga livsmedelsbutiker. Av de sju butikerna gav emellertid fyra hemköpsservice endast i undantagsfall. Hemsändningsavgift uttogs i regel inte av ortens befolkning.

Varorna distribuerades med butikens egen bil och personal. En butik använde även båt för varutransporterna. Utsändningarna ägde normalt rum under affärstid. Inga butiker hade utarbetat särskild information om hemsändningsmöjligheterna till hushållen och inte heller användes varulistor för att underlätta beställning och ordermottagning. Hemköpens andel av den totala försäljningen uppgavs vara mycket liten. I en butik uppgick andelen till 5 % men var i övriga fall lägre.

Biverksamhet

Utöver livsmedelsförsäljningen förekom biverksamhet av olika slag i fem av de sju butikerna. Bensinförsäljning ägde sålunda rum i tre fall. Dessutom förekom postförmedling respektive kioskförsäljning på söndagar som biverksamhet i vardera en butik.

Framtidsbedömning

Samtliga butiksinnehavare bedömde det sannolikt att den egna butiken finns kvar år 1975. Av de sju personerna var tre 55 år och äldre.

3.7.3 Fackhandeln

Några fackhandelsbutiker fanns inte etablerade inom Ljusterö församling. Inte heller förekom försäljning av varor inom fackhandels Sortimentet som biverksamhet till andra servicefunktioner.

Tabell 78 Antal enheter med biverksamhet inom kommersiell service fördelade efter verksamhetens art

Bransch	Dragboda	"Färjelaget	Gärdsvik	Ingmarsö	Innerby	Laggarsvik	Lillström	Linanäs	Nolvik	Västra Lagnö	Örsö	Summa
Kiosk											1	1
Bensin			1					2	1			4
Restaurang										1		1
Totalt			1					2	1	1	1	6

3.7.4 Övrig kommersiell service

Antalet enheter inom övrig kommersiell service uppgick enligt inventeringen till 10, varav två postanstalter. De servicefunktioner som fanns representerade var bensinstation, bilverkstad, bilplåtslageri, elinstallationer och hotell. Samtliga butiksinnehavare bedömde en fortsatt drift fram till 1975 som trolig. Biverksamhet förekom endast i ett mindre antal fall, dels bensinstation i kombination med fiske och dels bilverkstad med försäljning av bensin. Dessutom drev ett hotell även restaurangverksamhet.

På karta 6 redovisas bl. a. samtliga bensinförsäljande enheters lokalisering och i tabell 78 alla former av biverksamhet vad gäller kommersiell service. Tabellerna 74 och 78 ger tillsammans en totalbild av det befintliga serviceutbudet i Ljusterö församling.

3.7.5 Andelen boende på olika restidsavstånd till vissa typer av service

Några exakta mätningar av restidsavstånden till olika typer av service i Ljusterö församling har inte kunnat göras, eftersom någon detaljerad befolkningskarta inte funnits tillgänglig. En bedömning av förhållandena tyder på att praktiskt taget hela befolkningen på Ljusterö har mindre än 45 min. bilresa till kommuncentrum. Dessa förhållanden påverkas givetvis av eventuella väntetider vid överfarten till fastlandet.

Bilaga 4 Köpvaneundersökning i Sorsele kommun

4.1 Undersökningens uppläggning

4.1.1 Bakgrund

En detaljerad undersökning av serviceutbudet i några utvalda glesbygdsområden har redovisats i bilaga 3. Dessa intensivstudier har syftat till att beskriva serviceutbudets sammansättning i dagsläget och tjäna som underlag för en bedömning fram till år 1980. Sådana uppgifter om glesbygdens serviceförhållanden behöver dessutom kompletteras med data om befolkningens köpvanor och deras uppfattning om dagens servicesituation. Undersökningar av detta slag finns i viss mån redan tillgängliga men flertalet ger i stort sett endast en allmän bild av glesbygdsbefolkningens köpvanor. Glesbygdstuderingen har därför låtit utföra en särskild intervjuundersökning i en av de intensivstudierade kommunerna.

4.1.2 Syfte

Intervjuundersökningens syfte har främst varit att beskriva glesbygdshushållens köpvanor och uppfattningen om de rådande serviceförhållandena. Därigenom erhålls underlag för en bedömning av de framtida servicebehoven och information för en diskussion av servicenivån i glesbygder. Undersökningen har i första hand begränsats till dagligvaruförsörj-

ningen men även mer kvalificerad kommersiell service har berörts. Därutöver har utnyttjandet av olika kommunikationsmedel i viss utsträckning behandlats.

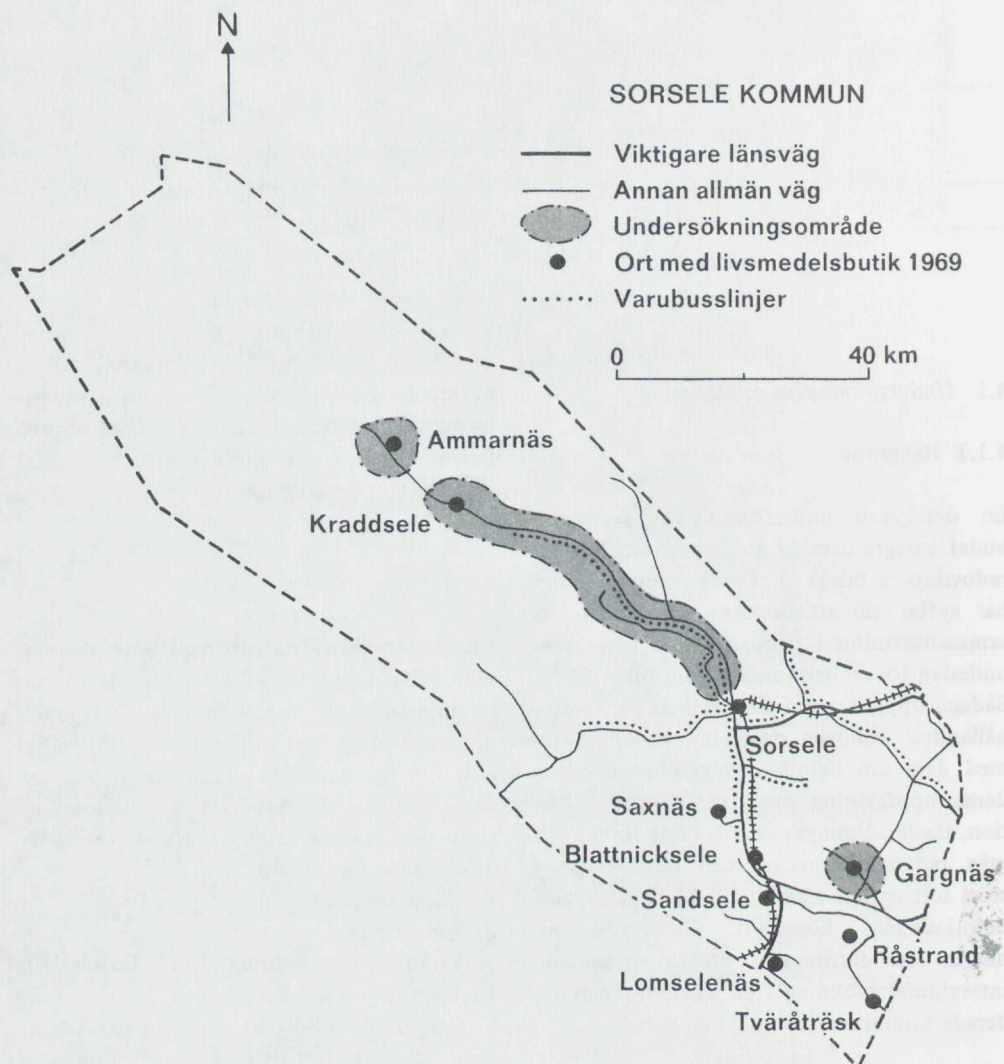
4.1.3 Undersökningsområden

Undersökningen har utförts i Sorsele kommun. Eftersom denna kommun tillhör de intensivstuderade områdena har detaljerade uppgifter om serviceutbudet varit tillgängliga. För att begränsa omfattningen har undersökningen utförts i tre delområden av glesbygdskaraktär inom kommunen. Följande områden har utvalts:

1. Gargnäsområdet
2. Ammarnäsområdet
3. Vindelälvens dalgång från Sorsele till Ammarnäs (= Vindelälvsdalen).

Gargnäsområdet har ett mindre isolerat läge och ett rikhaltigare serviceutbud än övriga delområden. Ammarnäs utgör ett typexempel på en isolerad ort med ett mycket begränsat serviceutbud. Bebyggelsen utmed Vindelälvens dalgång mellan Sorsele och Ammarnäs saknar i stort sett stationär kommersiell service. Delar av området försörjs med en butiksbus en gång per vecka.

Det är självfallet omöjligt att finna servicesituationer, som kan anses representativa för glesbygden som helhet. Valet av delområden har därför gjorts i syfte att beskriva tre

Karta 1

typfall av servicesituationer. Hushållens beteende och uppfattningen om de rådande serviceförhållandena i de olika delområdena kan därmed jämföras. Undersökningsområdenas läge framgår av karta 1. Där redovisas även livsmedelsbutikernas läge och varubusslinjernas sträckning.

4.1.4 Undersökningsenhet

Undersökningen avser i första hand att beskriva hushållens serviceförhållanden. Hushållet är därför undersökningsenhet men i några fall har även uppgifter om individer insamlats. Med hushåll avses i undersökningen kosthushåll, dvs. personer med gemensam bostad och mathållning. För att inräk-

nas i hushållet måste en person övernatta i bostaden minst en gång per vecka och inta sina måltider där minst en dag per vecka.

Undersökningen har utformats som en totalundersökning och omfattar samtliga hushåll i de tre utvalda områdena. För att avgränsa undersökningsområdena användes kommunens fastighetsregister. De boende på respektive fastighet identifierades via länsstyrelsens personförteckning. Vid intervjuens inledning klarlades vilken person i hushållet, som huvudsakligen planerar och är ansvarig för livsmedelsinköpen. Denna person fick därefter besvara samtliga frågor i intervjuformuläret.

4.1.5 Undersökningens genomförande

Undersökningen utfördes genom intervjuer vid personligt besök. Inter-Test AB erhöll uppdraget att svara för fältarbetet samt utforma intervjuformuläret tillsammans med glesbygdsutredningens sekretariat. Innan det slutliga intervjuformuläret fastställdes utfördes en mindre provundersökning. För att inte störa huvudundersökningen utfördes provundersökningen utanför de tre utvalda delområdena i Sorsele kommun. Intervjuformuläret redovisas avslutningsvis.

Före fältarbetets start samlades intervjuarna för instruktioner och genomgång av formuläret. Fältarbetet genomfördes under tiden 15–25 september 1970. Kompletterande intervjuer utfördes med samerna i Ammarnäs 1–4 november 1970. Granskning av de ifyllda intervjuformulären, kodning samt datamaskinell bearbetning har utförts av Inter-Test AB. Analysen av undersökningsresultaten har ägt rum inom glesbygdsutredningens sekretariat.

4.1.6 Undersökningens tillförlitlighet

Samtliga hushåll i de tre delområdena ingick i undersökningen. Tillförlitligheten kan därför direkt bedömas utifrån bortfallets storlek. Dessutom kan tillförlitligheten påverkas

av mätfel, dvs. avvikelser mellan det rätta värdet för någon undersökt egenskap och det redovisade. Mätfel kan förekomma dels vid intervjun om intervjupersonen skall erinra sig händelser i förfluten tid eller har missuppfattat frågan och dels vid bearbetningen då uppgifterna skall överföras från intervjuformulären till hålkort.

För att begränsa effekterna av minnesfel har så långt möjligt frågorna knutits till en näraliggande tidsperiod, t. ex. föregående vecka eller månad, senaste inköpstillfälle, etc. I andra fall har avsikten endast varit att beskriva ett ungefärligt beteende eller att erhålla hushållets ungefärliga bedömning av sin situation. För att minska riskerna för fel vid uppställningen av hålkorten har samtliga kort kontrollansats.

Bortfallet kan antingen vara partiellt eller totalt. Med partiellt bortfall avses att intervju har ägt rum, men att svar saknas på vissa frågor. Det partiella bortfallet beror antingen på förbiseende från intervjuaren eller att intervjupersonen inte har kunnat eller velat besvara frågan. Felaktigheter vid kodning och bearbetning kan även leda till partiellt bortfall. I föreliggande undersökning uppgår det partiella bortfallet i vanliga fall endast till högst 1–2 %. Vid följdfrågor har dock i enstaka fall värden närmare 10 % konstaterats. Särskilt högt bortfall erhöles i Ammarnäsområdet på frågan om hushållets inkomster, där nära hälften av intervjupersonerna vägrade att besvara frågan.

Med totalt bortfall avses att ingen intervju har ägt rum. Det totala bortfallet kan antingen bero på att intervjupersonen är oanträffbar eller helt vägrar att låta sig intervjuas. I sammanställningen på sid. 150 redovisas det totala bortfallet i undersökningen.

Med reduktion för avlidna och personer som vistas på sjukhus, vilka inte tillhör undersökningspopulationen, återstår 315 hushåll. Det verkliga bortfallet uppgår till 19 hushåll, varav sju på grund av vägran. Totalt ingår alltså 296 hushåll i undersökningen med ett bortfall om 6,0 %. Bortfallet är betydligt högre i Ammarnäsområdet, främst beroende på att åtta samehushåll visade sig

	Gargnäs	Ammarnäs	Vindelälvsdalen	Totalt
Antal identifierade hushåll	129	67	128	324
Avliden	1	2	1	4
På sjukhus	1	1	3	5
Återstår	127	64	124	315
Oanträffbar	—	8	4	12
Vägrare	1	1	5	7
Antal genomförda intervjuer	126	55	115	296

vara oanträffbara. Tillförlitligheten är alltså lägst för Ammarnäs och högst för Gargnäs, där bortfallet endast uppgår till ett hushåll.

4.1.7 Beskrivning av serviceförhållandena i undersökningsområdena

Gargnäs

Gargnäsområdet består huvudsakligen av den långsträckta tätorten Gargnäs. En stor del av detta område är alltså inte glesbygd i folkräkningarnas mening. Enligt folkräkningen hade tätorten Gargnäs år 1965 totalt 298 invånare.

Gargnäsområdet är ur kommunikationsynpunkt inte så isolerat som övriga delområden i undersökningen. Avståndet till Sorsele tätort är knappt 5 mil, till Storuman ca 6 mil, till Lycksele ca 10 mil, och till Umeå ca 22 mil. Sorsele kan nås med minst tre dagliga bussförbindelser under vardagar. Även med Lycksele och Umeå finns tre dagliga förbindelser under vardagar men endast Sorsele och Lycksele kan nås med tur- och returesor under dagen. Med hänsyn till tidsåtgång för att utträta ärenden krävs två dagar för besök i Storuman och Umeå. Restiden (enkel resa) från Gargnäs inkl. väntetider är ca 1 tim. till Sorsele, nära 2 tim. till Storuman, nära 3 tim. till Lycksele och ca 6 tim. till Umeå. Om resan till Lycksele eller Umeå företas med tåg via Storuman blir restiderna längre.

Gargnäsområdet har ett betydligt rikhaltigare serviceutbud än övriga delområden i

undersökningen. Förutom två livsmedelsbutiker finns i Gargnäs kiosk, bensinstation, elinstallationservice, bilverkstad, damfrisering, jordbrukskasskontor, postanstalt samt viss reparationservice för fastigheter. Järnvaror och sportartiklar finns i begränsad utsträckning tillgängliga i livsmedelsbutikerna eller kan erhållas efter beställning.

Ammarnäs

Nära hälften av hushållen i Ammarnäsområdet utgörs av samehushåll. Ammarnäs har ett mycket isolerat läge med dåliga kollektiva kommunikationer. Avståndet till Sorsele är ca 9 mil, till Storuman ca 16 mil, till Lycksele ca 23 mil och till Umeå ca 35 mil. Sorsele kan nås per buss med tur- och returesor en gång per dag. Kommunikationsmöjligheter finns med övriga uppräknade orter efter omstigning i Sorsele. Med hänsyn till tidsåtgång för att utträta ärenden åtgår två dagar vid besök i Storuman, 2–3 dagar vid besök i Lycksele och 3 dagar vid besök i Umeå. Restiden (enkel resa) med kollektiva kommunikationer från Ammarnäs är drygt 2,5 tim. till Sorsele, ca 6 tim. till Storuman, nära 9 tim. till Lycksele och ca 12,5 tim. till Umeå.

Serviceutbudet i Ammarnäs består av en livsmedelsbutik med bensinförsäljning, två hotell med restauranger samt postanstalt.

Vindelälvsdalen

I byarna utmed Vindelälvens dalgång från Sorsele till Ammarnäs finns i stort sett samma möjligheter att resa med kollektiva kommunikationer som för boende i Ammarnäsområdet. Restiderna blir emellertid upp till 2 tim. kortare än resor från Ammarnäs. Från Grannäs och vidare söderut mot Sorsele finns två dagliga bussförbindelser månd–fred med undantag för somrarna. På södra sidan av Vindelälven går en daglig tur från Skansnäs till Sorsele alla vardagar.

Utbudet av kommersiell service är synnerligen begränsat i Vindelälvsdalen. Delar av området besöks av en varubuss en dag per vecka. Stationär service finns endast i form

av en mindre livsmedelsbutik i Kraddsele. Denna butik har emellertid mycket begränsade öppethållandetider och ett ofullständigt sortiment.

4.1.8 Resultatredovisning

Undersökningens viktigaste resultat redovisas i följande avsnitt. Resultatredovisningen omfattar fyra delar.

1. Olika bakgrundsvariabler
2. Köpvanor vid livsmedelsinköp
3. Köpvanor vid köp av övriga varor eller tjänster
4. Hushållens uppfattning om serviceförhållandena.

4.2 Olika bakgrundsvariabler

4.2.1 Inledning

Undersökningens huvudsyfte är att beskriva glesbygdshushållens köpvanor och uppfattningen om de rådande serviceförhållandena i de olika delområdena. Av betydelse är då inte endast serviceutbudets sammansättning och fördelning utan även en rad andra bakomliggande faktorer. Följande bakgrundsvariabler har närmare studerats i undersökningen:

1. Demografiska förhållanden
2. Förvärsarbete och pendling
3. Flyttningsplaner
4. Utrustning i bostaden
5. Inkomstförhållanden
6. Tillgång till olika kommunikationsmedel

4.2.2 Demografiska förhållanden

Undersökningen omfattar totalt 296 hushåll med 785 hushållsmedlemmar. Som intervju-person utvaldes den person i hushållet, vilken vanligen planlägger och är ansvarig för livsmedelsinköpen. I hushåll med fler än en hushållsmedlem utförs planeringsfunktionen till helt övervägande del av husmor, och i

endast ungefär 4 % av hushållen svarar husfar eller annan hushållsmedlem för detta arbete.

Tabell 1 Intervjupersonernas fördelning på olika åldersgrupper. Procent

Ålder	Gargnäs	Ammarnäs	Vindelälvsdalen
-39	16	20	13
40-59	49	50	52
60-	35	30	35
Totalt	100	100	100

Eftersom ett hushålls ålder inte kan mätas, måste hushållet ur ålderssynpunkt representeras av intervjupersonen. Som framgår av tabell 1 förefaller andelen unga hushåll att vara relativt låg i samtliga tre delområden.

Tabell 2 Hushållsmedlemmernas fördelning på olika åldersgrupper. Procent

Ålder	Gargnäs	Ammarnäs	Vindelälvsdalen
-19	22	30	28
20-39	15	15	12
40-59	37	37	35
60-	26	18	25
Totalt	100	100	100

Andelen personer i åldrarna 20-39 år är betydligt lägre i undersökningsområdena än för riket totalt. Däremot är andelen äldre personer högre än riksgenomsnittet i Gargnäs och Vindelälvsdalen.

Könsfördelningen är relativt jämn med 48 % kvinnor och 52 % män i de tre delområdena totalt. Kvinnounderskottet är något större i Vindelälvsdalen än i övriga delområden.

Småhushållen dominerar i Gargnäs men svarar för en lägre andel i de båda övriga delområdena, vilka är mer glesbygdspreglade.

4.2.3 Förvärsarbete och pendling

Av det totala antalet hushållsmedlemmar i de undersökta hushållen förvärsarbetar 313,

Tabell 3 Hushållen fördelade på olika storlekar. Procent

Hushållsstorlek	Gargnäs	Ammarnäs	Vindelälvsdalen
1 person	21	20	15
2 personer	42	31	34
3 personer	15	18	23
4 personer eller fler	22	31	28
Totalt	100	100	100

dvs. ca 40 % av samtliga. En relativt stor del förvärvsarbetar emellertid endast deltid eller har säsongarbete. De icke heltidsarbetande utgör ca 25 % av samtliga förvärvsarbetande.

Tabell 4 Hushåll utan någon förvärvsarbetande person. Procent

Delområde	Andel (%)
Gargnäs	31
Ammarnäs	14
Vindelälvsdalen	35

En relativt stor del av hushållen saknar överhuvudtaget förvärvsarbetande personer. Andelen är särskilt stor bland småhushåll och bland äldre hushåll.

Flertalet förvärvsarbetande är sysselsatta inom jord- och skogsbruk. I Gargnäs är andelen 41 %, i Ammarnäs 67 % och i Vindelälvsdalen 52 %. De sysselsatta inom rennärningen i Ammarnäs har förts till jord- och skogsbruk. Endast 15 % av de sysselsatta i de tre delområdena tillsammans förvärvsarbetar inom industri- och byggnadsverksamhet.

Pendling till arbetsplats eller skola förekommer i relativt stor utsträckning. Minst en person pendlar dagligen i 43 % av hushållen och minst en person en eller två ggr per vecka i 15 % av hushållen. Dagspendling förekommer oftare bland hushåll med bil (59 %) än bland hushåll utan bil (24 %).

4.2.4 Flyttningsplaner

I 90 % av hushållen har hushållsföreståndare

ren bott mer än 10 år på orten och i 79 % mer än 30 år. Flertalet hushåll torde därför vara fast rotade i bygden. Som har framgått av tabellerna 1 och 2 är de yngre hushållen underrepresenterade i undersökningsområdena, sannolikt beroende på hög utflyttning.

Endast 10 % av hushållen ansåg att de troligen kommer att flytta från orten under de närmaste åren. Bristande arbetsmöjligheter angavs som skäl till planerad flyttning bland ungefär hälften av dessa hushåll och dålig kommersiell och samhällelig service av ungefär en femtedel. Flertalet ansåg det troligt att flyttningen skulle ske till orter utanför kommunen.

Tabell 5 Hushållen fördelade efter uppgivet skäl för kvarboende. Procent

Skäl	Gargnäs	Ammarnäs	Vindelälvsdalen
Trivselskäl	75	45	75
Ålderskäl	16	11	16
Ekonomiska skäl	4	6	6
Får inte arbete på annan ort	3	38	2
Övriga skäl	2	—	1
Totalt	100	100	100

De 90 % av hushållen, som inte avser att flytta under de närmaste åren, uppgav trivselskäl och i Ammarnäs dessutom svårigheter att få arbete på annan ort som viktigaste skäl. Skillnaden mellan Ammarnäs och övriga delområden torde bero på det relativt stora inslaget av samer i Ammarnäs.

4.2.5 Utrustning i bostaden

Majoriteten av hushållen har god utrustning i bostaden vad gäller olika bekvämligheter.

Tabell 6 Andel hushåll med olika bekvämligheter i bostaden. Procent

Utrustning	Gargnäs	Ammarnäs	Vindelälvsdalen
Elektricitet	100	100	100
Rinnande vatten	98	91	93
Centralvärme	97	89	91
Telefon	94	82	97

Flertalet hushåll, som saknar telefon, har mindre än en km till närmaste tillgängliga telefon. I stort sett samtliga hushåll har tillgång till radio och 82 % har tillgång till TV.

Tabell 7 Andel hushåll med förvaringsanordningar för livsmedel. Procent

Förvaringsanordning	Gargnäs	Ammarnäs	Vindelälvsdalen
Kylskåp	92	71	85
Frysbox	93	100	96

Hushållens möjligheter att förvara livsmedelsvaror är mycket goda. Särskilt stor omfattning har innehavet av frysbox. I Ammar-näs och Vindelälvsdalen har ungefär 80 % av hushållen frysboxar, som rymmer minst 300 l och omkring 35 % frysboxar, som rymmer minst 500 l. I Gargnäs är motsvarande andelar ca 50 % resp. 13 %.

4.2.6 Inkomstförhållanden

Hushållets inkomster är sannolikt ett osäkert mått på levnadsstandarden. Vid jämförelser mellan glesbygdshushåll och tätortshushåll måste hänsyn tas till att variationer i utgiftsstruktur kan förekomma. Glesbygdshushållen har vanligen relativt låga bostadskostnader och en viss egenproduktion av livsmedel. De redovisade inkomstuppgifterna måste därför tolkas mycket försiktigt vid en bedömning av levnadsstandarden.

Som nämndes inledningsvis i avsnittet om undersökningens tillförlitlighet är det partiella bortfallet mycket stort för Ammar-näs vad gäller hushållsinkomsten. Ammar-näs har därför uteslutits ur nedanstående tabell.

Medianinkomsten är ca 20 000 kr. per år för hushåll i Gargnäs och ca 16 000 kr. för Vindelälvsdalen. För nära en tredjedel av hushållen är emellertid inkomsterna understigande 10 000 kr. Låga inkomster är som väntat vanligast bland hushåll utan någon förvärvsarbete, bland äldre hushåll och bland småhushåll. Det förefaller alltså främst

Tabell 8 Hushållens uppgivna inkomster fördelade på inkomstklasser. Procent

Hushållsinkomst	Gargnäs	Vindelälvsdalen
-10 000	31	32
10 000-25 000	36	48
25 000	25	15
Uppgift saknas	8	5
Totalt	100	100

att vara pensionärshushåll, som har inkomster understigande 10 000 kr. Högre inkomster förekommer huvudsakligen bland stora hushåll och bland hushåll med pendlare.

4.2.7 Tillgång till olika kommunikationsmedel

Avstånd till allmän väg och busshållplats

Flertalet hushåll har kortare avstånd än 500 m till allmän väg. Variationer förekommer dock mellan de olika delområdena.

Tabell 9 Hushållen fördelade efter avståndet till allmän väg. Procent

Avstånd (m)	Gargnäs	Ammarnäs	Vindelälvsdalen
- 100	81	49	52
100- 500	14	22	43
500-2 000	3	9	3
2 000-	2	20	2
Totalt	100	100	100

Hushållen i Ammar-näs har det största avståndet till allmän väg. Ungefär hälften av hushållen i Ammar-näs har mindre än 100 m men ungefär en femtedel har mer än 2 km avstånd till allmän väg.

Tabell 10 Hushållen fördelade efter avståndet till närmaste busshållplats. Procent

Avstånd (m)	Gargnäs	Ammarnäs	Vindelälvsdalen
- 100	38	6	35
100- 500	30	11	55
500-2 000	16	44	8
2 000-	16	39	2
Totalt	100	100	100

Avstånden till närmaste busshållplats är genomgående större än avstånden till allmän väg, beroende på att busslinjerna inte helt täcker in undersökningsområdena. Omkring 35 % av hushållen i Gargnäs och Vindelälvsdalen har mindre än 100 m till närmaste busshållplats. Avstånden är betydligt större i Ammarnäs, där 39 % har mer än 2 km till busshållplats.

Hushållens tillgång till olika kommunikationsmedel

Mer än hälften av hushållen har tillgång till bil och i Ammarnäs har mer än två tredjedelar tillgång till snöscooter.

Tabell 11 Tillgång till olika kommunikationsmedel. Procent

Kommunikationsmedel	Gargnäs	Ammarnäs	Vindelälvsdalen
Bil	61	51	61
Mc, moped	27	36	16
Snöscooter	11	69	29

Hushåll utan tillgång till bil är främst småhushåll, äldre hushåll och hushåll med låga inkomster. Bland hushåll med mer än 500 m avstånd till busshållplats saknar drygt 40 % bil.

Hushållets möjligheter att utnyttja bilen beror bl.a. på hushållsmedlemmarnas körkortsinnehav. Bland hushåll med tillgång till bil har i 53 % av fallen endast en person körkort och i resterande 47 % är minst två personer körkortsinnehavare.

Utnyttjandet av kollektiva kommunikationer

För att undersöka i vilken utsträckning hushållen utnyttjar kollektiva kommunikationer eller reser med grannar och bekanta, har de tillfrågats om antalet tur- och returesor under föregående månad. Skolresor ingår ej i undersökningen. Eftersom intervjuerna utfördes under senare hälften av september månad avses med föregående månad delar av augusti och september.

Busslinjerna utnyttjas mest av hushållen i Vindelälvsdalen, medan hushållen i Gargnäs i

Tabell 12 Hushåll som under den senaste månaden rest till Sorsele med buss. Procent

Antal gånger	Gargnäs	Ammarnäs	Vindelälvsdalen
Aldrig	92	82	72
1-2 ggr	8	16	25
3 el flera ggr	0	2	3
Totalt	100	100	100

liten utsträckning reser med buss till Sorsele. Endast en mycket liten del av hushållen reste med buss tre gånger eller mer under den senaste månaden. Hushåll utan tillgång till bil utnyttjade bussförbindelserna i större utsträckning än övriga hushåll. Andelen var 12 % i Gargnäs, 21 % i Ammarnäs och 37 % i Vindelälvsdalen.

Tabell 13 Hushåll som utnyttjat olika kommunikationsmedel minst en gång under den senaste månaden. Procent

Kommunikationsmedel	Gargnäs	Ammarnäs	Vindelälvsdalen
Buss till Sorsele	8	18	28
Taxi till Sorsele	1	5	9
Bekantas bil till Sorsele	15	16	24
Tåg/buss till annan kommun	14	13	6

Som framgår av tabell 13 är resor med grannars eller bekantas bil av ungefär samma betydelse ur kommunikationssynpunkt som resor med ordinarie busslinjer.

Hushållens önskemål om förbättrade förbindelser

I undersökningen tillfrågades hushållen på vilket sätt förbindelserna till andra orter i första hand borde förbättras. Varje hushåll fick endast ange den åtgärd som ansågs allra viktigast.

Den övervägande delen av hushållen önskar i första hand en förbättring av de allmänna vägarna. Detta gäller även hushåll utan tillgång till bil, för vilka andelen med önskemål om förbättrade vägar uppgick till 67 %. Förbättrade bussförbindelser önskas endast av en mycket liten del av hushållen,

Tabell 14 Hushållens önskemål om förbättrade förbindelser. Procent

Åtgärd	Gargnäs	Ammarnäs	Vindelälvsdalen
Förbättra tillfarterna till allmänna vägar	1	2	2
Förbättra de allm. vägarna	74	70	80
Förbättra bussförbindelserna	8	8	3
Sänka biljettpriserna	16	20	13
Annat	1	—	2
Totalt	100	100	100

vilket måste ses mot bakgrund av dagens kommunikationsförhållanden. För närvarande har samtliga hushåll i de tre delområdena minst en daglig bussförbindelse med Sorsele under vardagar, även om vissa hushåll har relativt lång sträcka till busshållplatsen. Hushåll utan tillgång till bil föredrar lägre biljettpriser (24 %) framför förbättrade förbindelser (6 %).

4.3 Köpvanor vid livsmedelsinköp

4.3.1 Inledning

Undersökningens tyngdpunkt har lagts på en beskrivning av hushållens dagligvaruinköp, dvs. huvudsakligen livsmedelsvaror. I Gargnäs och Ammarnäs har hushållen relativt små avstånd till närmaste fasta livsmedelsbutik; högst omkring 1 mil. I Vindelälvsdalen varierar avstånden från mindre än 1 mil till 4–5 mil så att 26 % av hushållen har mindre än 1 mil, 55 % 1–3 mil och resterande 19 % mer än 3 mil.

Beskrivningen av hushållens beteende vid livsmedelsinköp omfattar följande delar:

1. Huvudinköpare av livsmedel
2. Stambutik vid livsmedelsinköp
3. Inköpsfrekvens
4. Förekomst av hemköp
5. Inställningen till olika moment vid livsmedelsinköp.

4.3.2 Huvudinköpare av livsmedel

I flerpersonershushåll utförs livsmedelsinköpen vanligen av husmor.

Tabell 15 Huvudinköpare av livsmedel i flerpersonershushåll. Procent

Huvudinköpare	Gargnäs	Ammarnäs	Vindelälvsdalen
Husmor	87	68	81
Husfar	9	25	15
Annat hushållsmedlem	4	7	4
Totalt	100	100	100

Jämfört med övriga delområden utförs inköpsfunktionen i Ammarnäs till mindre delen av husmor. Inköpsplaneringen och inköpsfunktionen handhas för de tre delområdena totalt sett av samma person i 89 % av hushållen. I lika många fall är huvudinköpare och intervjuperson identiska.

En relativt liten del av hushållens livsmedelsköp äger rum i samband med pendlingsresor till arbete eller skola. I Ammarnäs köps livsmedel minst en gång per månad i samband med pendling bland 29 % av hushållen. Motsvarande andelar är 16 % och 19 % för Gargnäs respektive Vindelälvsdalen. I några fall sker livsmedelsinköp sannolikt regelbundet i samband med pendling. Ungefär 10 % av samtliga hushåll med pendlare gör minst sex inköp per månad i anslutning till arbets- eller skolresor.

4.3.3 Stambutik vid livsmedelsinköp

Ett hushåll fördelar vanligen livsmedelsköpen på flera olika butiker. För flertalet hushåll torde dock en butik fungera som stambutik, där större delen av inköpen äger rum.

Hushållen i Ammarnäs och Gargnäs använder ortens butiker till helt övervägande del som stambutiker. I Vindelälvsdalen, där fasta butiker med fullständigt öppethållande saknas, varierar stambutikens läge. Flertalet

Tabell 16 Hushållens fördelning efter stambutikens läge. Procent

Stambutikens läge	Gargnäs	Ammarnäs	Vindelälvsdalen
Gargnäs	99	—	—
Ammarnäs	—	95	11
Varubuss	—	—	55
Sorsele	1	5	24
Andra orter	—	—	10
Totalt	100	100	100

hushåll i Vindelälvsdalen har tillgång till varubuss en gång per vecka. För 88 % av dessa hushåll är varubussen den egentliga stambutiken. För Vindelälvsdalen fungerar dessutom butiker i Sorsele som stambutiker bland relativt många hushåll. Detta gäller i särskilt hög grad hushåll med pendlare och hushåll med högre inkomster.

Tabell 17. Hushåll med regelbundna kompletteringsinköp. Procent

Delområden	Andel hushåll med kompletteringsinköp (%)
Gargnäs	34
Ammarnäs	45
Vindelälvsdalen	62

En stor del av hushållen gör kompletteringsinköp utöver inköpen i stambutiken. Andelen är särskilt hög i Vindelälvsdalen, där många hushåll använder varubuss som stambutik. Flertalet kompletteringsinköp äger rum i Sorsele tätort men även butiker i andra kommuner förekommer i viss utsträckning som kompletteringsbutiker.

Glesbygdshushållens inköp i butik kan för vissa varugrupper förväntas vara lägre än andra hushålls beroende på en viss egenproduktion, jakt och fiske eller genom köp hos grannar. Hushållen har därför tillfrågats i vilken utsträckning de i denna mening är självförsörjande för vissa varugrupper.

En stor del av hushållen täcker mer än hälften av sina potatis-, kött- och fiskbehov på annat sätt än genom köp i butik. Självförsörjningsgraden är något lägre i Gargnäs än i övriga delområden.

Tabell 18 Andel hushåll som till mer än hälften täcker sitt behov av olika varor på annat sätt än genom butik. Procent

Varugrupp	Gargnäs	Ammarnäs	Vindelälvsdalen
Potatis	90	62	100
Mjök	21	40	66
Ägg	25	9	7
Kött	41	94	77
Fisk	60	94	71
Grönsaker	13	16	17
Färskt bröd (bakning)	33	51	33

4.3.4 Inköpsfrekvens

Hushållens inköpsfrekvens har dels undersökts i grova drag för livsmedelsvaror totalt och dels mer ingående för ett antal utvalda färskvaror.

Tabell 19 Hushållens inköpsfrekvens för livsmedel. Procent

Inköpsfrekvens	Gargnäs	Ammarnäs	Vindelälvsdalen
Ungefär varje dag	52	31	8
Några ggr per vecka	35	45	23
Ungefär 1 gång per vecka	12	22	61
Mera sällan	1	2	8
Totalt	100	100	100

Hushållen i Gargnäs och Ammarnäs, med relativt små avstånd till närmaste fasta butik, gör vanligen livsmedelsköp minst några gånger per vecka. I Vindelälvsdalen görs de flesta inköp ungefär en gång per vecka, vilket är naturligt med hänsyn till att hushållen har tillgång till varubuss endast vid ett tillfälle per vecka. Bland hushåll med pendlare görs inköpen något oftare än bland övriga hushåll.

De flesta hushåll utnyttjar egen bil vid livsmedelsinköpen. Buss används minst en gång per månad av endast 6 % och resor med grannars eller bekantas bil av 7 %. Hushållen tillfrågades även om orsakerna till att de använder busskommunikationerna så sällan vid livsmedelsköp. Den viktigaste orsaken (50 %) är att hushållen bor nära butik eller

gör inköp i varubuss. Ungefär 33 % saknar behov av buss eftersom den egna bilen utnyttjas. Några hushåll (14 %) har uppgivit dåliga kommunikationer eller stora avstånd till busshållplatsen som skäl.

Tabell 20 Hushållens inköpsfrekvens för mjölk. Procent

Inköp per vecka	Gargnäs	Ammarnäs	Vindelälvsdalen
Högst 1 gång	22	39	63
2-3 ggr	50	45	30
4 ggr eller fler	28	16	7
Totalt	100	100	100

Hushållen i Gargnäs och Ammarnäs gör mjölkinköp betydligt oftare än hushållen i Vindelälvsdalen. Ungefär en femtedel av hushållen med låg inköpsfrekvens i Vindelälvsdalen uppgav att orsaken var det stora avståndet till butik. Resterande del av hushållen hade egna kor eller fick sin mjölk från grannar. Hushållen tillfrågades även om inköpsfrekvensen för färska grönsaker och färsk frukt. Som skäl för låg inköpsfrekvens uppgavs endast i undantagsfall avståndsfaktorn eller dåligt sortiment i butiken/varubussen. Den viktigaste anledningen till låg inköpsfrekvens var antingen egenproduktion eller att hushållet överhuvudtaget inte konsumerade sådana varor.

Tabell 21 Hushållens inköp av djupfrysta produkter under den senaste månaden. Procent

Inköp	Gargnäs	Ammarnäs	Vindelälvsdalen
Inga inköp	30	50	52
1 - 10 kr	29	30	27
11 - 25 kr	24	18	18
26 - kr	17	2	3
Totalt	100	100	100

Ungefär hälften av hushållen i Ammarnäs och Vindelälvsdalen hade inte köpt djupfrysta varor under den senaste månaden trots att i stort sett samtliga innehar frysbox. Orsaken

är främst att hushållen har stor egenproduktion och själva fryser ned varor. Ungefär 15 % av hushåll med små inköp av djupfryst anger som skäl för de ringa inköpen att de djupfrysta produkterna är för dyra.

4.3.5 Förekomst av hemköp

Med hemköp avses beställning per telefon av varor från butik för hemsändning. Samtliga livsmedelsbutiker i undersökningsområdet samt i Sorsele tätort (fyra butiker) ger i princip hemköpsservice med undantag för butiken i Kraddsele. Enligt uppgifter från butikerna är emellertid hemköpens andel av omsättningen mycket låg och i endast två av butikerna utgör den närmare 10 %.

I Sorsele tätort tillämpar två av butikerna en hemsändningsavgift om 2 kr vid inköp understigande 40 kr. De båda övriga butikerna i tätorten ger endast hemköpsservice om inköpsbeloppet överstiger 75 kr, varvid avgiften 2 kr tas ut. Butikerna i Ammarnäs och Gargnäs ger hemköpsservice utan avgift och oavsett inköpens storlek. Varorna sänds vanligen med kollektiva kommunikationer.

Trots att hemköpsservice i princip ges av samtliga butiker, är inte alla hushåll i de tre delområdena medvetna om att hemköpsmöjligheter finns. Några hushåll har dessutom svårt att utnyttja denna service, eftersom de saknar telefon. Totalt i de tre delområdena uppgav 78 % att de har tillgång till hemköpsservice från åtminstone någon butik. I tabell 22 redovisas hemköpsfrekvensen för dessa hushåll.

Tabell 22 Hushållens hemköpsfrekvens. Procent

Hemköpsfrekvens	Gargnäs	Ammarnäs	Vindelälvsdalen
Flera ggr per månad	4	2	14
1-2 ggr varannan månad	16	9	12
Mera sällan	22	18	25
Aldrig	58	71	49
Totalt	100	100	100

Flertalet hushåll utnyttjar aldrig eller mycket sällan möjligheterna till hemköp. I Vindelälvsdalen gör ungefär en fjärdedel av samtliga hushåll hemköp minst varannan månad. Bland de hushåll i Vindelälvsdalen, vilka har butiker i Sorsele som stambutik, gör drygt hälften relativt regelbundna hemköp. Genomgående för de tre delområdena kan konstateras, att äldre hushåll har lägre hemköpsfrekvens än yngre hushåll. Någon större skillnad råder däremot inte mellan hushåll utan bil och hushåll med bil.

Tabell 23 Orsak till låg hemköpsfrekvens. Procent

Orsak	Gargnäs	Ammarnäs	Vindelälvsdalen
Bor nära butik eller varubusslinje	42	48	44
Dyrt med hemsändning	10	17	38
Använder egen bil	9	17	6
Vill se varorna	17	8	8
Besvärligt att beställa eller passa leverans	7	5	3
Andra orsaker	15	5	1
Totalt	100	100	100

För flertalet hushåll med låg hemköpsfrekvens är anledningen i första hand närhet till butik eller varubusslinje och särskilt i Vindelälvsdalen att hemsändningen är dyrbar. En relativt liten del av hushållen anser att de speciella förhållandena vid hemköp (besvärligt att beställa och passa leverans samt nackdelen att ej kunna se varorna) är orsak till låg hemköpsfrekvens.

4.3.6 Inställningen till olika moment vid livsmedelsinköp

Inställningen till olika moment vid livsmedelsköp har kunnat mätas genom att intervjupersonen angivit sin uppfattning om graden av besvärlighet utefter en sjugradig skala. Avsikten har dels varit att jämföra de olika momenten inbördes och dels att jämföra de tre delområdena med hänsyn till den varierande servicegraden.

Resultaten redovisas i tabell 24. Tabellen skall läsas på följande sätt. Av hushållen i t. ex. Gargnäs uppfattar 14 % avståndet till butiken som ganska eller mycket besvärligt. Resterande del, dvs. 86 % av hushållen i Gargnäs, uppfattar inte avståndet som besvärande i högre grad. Att planera inköpen anses besvärligt av 10 % bland hushållen i Gargnäs, medan 90 % inte anser inköpsplaneringen särskilt besvärlig etc.

Tabell 24 Andel hushåll som angivit graden ganska eller mycket besvärligt. Procent

Moment	Gargnäs	Ammarnäs	Vindelälvsdalen
Avståndet till butiken	14	20	30
Planera inköpen	10	5	10
Ta sig till butiken	11	24	18
Få tag på just de varor man vill ha	29	31	16
Vänta i butiken	8	18	9
Själv ta hem varorna	7	13	8
Få hjälp att ta hem varorna	16	16	12
Passa varubussens tider	—	—	10
Beställa varor per telefon	6	7	7

Hushållen i Vindelälvsdalen anser i större utsträckning än övriga hushåll att avståndet till butiken är besvärande. Med hänsyn till rådande avståndsskillnader inom de olika delområdena är dock differensen förvånansvärt liten. Hushåll utan bil anser endast i något högre grad än hushåll med bil att det är besvärligt att ta sig till butiken.

En mycket liten del av hushållen uppfattar inköpsplaneringen som besvärlig. Detta gäller även i Vindelälvsdalen, trots att inköpen där görs relativt sällan.

En markant skillnad förekommer mellan Vindelälvsdalen och övriga områden vad gäller besvärligheten att få tag på just de varor man vill ha. Skillnaden går dock i motsatt riktning till vad som kunde förväntas med hänsyn till rådande serviceförhållanden. I Gargnäs och Ammarnäs anser ca 30 % att det är besvärligt att få tag på de varor man vill ha mot endast ungefär 15 % i

Vindelälvsdalen. Bland yngre hushåll i samtliga tre undersökningsområden uppfattas sortimentsfrågan som besvärlig av hela 50 %.

De ovan konstaterade skillnaderna tyder på att serviceanspråken varierar med åldern men även är beroende av den faktiska servicenivån. Hushåll med relativt goda servicemöjligheter tenderar alltså att ställa högre krav på servicestandarden än andra hushåll.

4.4 Köpvanor vid köp av övriga varor eller tjänster

4.4.1 Inledning

I de tre undersökningsområdena är möjligheterna relativt små att köpa andra varor eller tjänster än livsmedel. Livsmedelsbutikerna saluför dock i viss mån eller förmedlar beställning av andra varor än livsmedel. Sorsele tätort har ett för ortens storlek väl differentierat serviceutbud med flertalet fackhandelsbranscher och andra servicefunktioner representerade. Avsnittet kommer i första hand att belysa Sorseles betydelse som inköpsort för hushållen i undersökningsområdena i förhållande till andra större inköpsorter samt postorderköpens omfattning. Följande delar ingår i avsnittet:

1. Inköpsorter för beklädnadsvaror
2. Inköpsorter för hemutrustning
3. Inköpsorter för kapitalvaror
4. Postorderköpens omfattning
5. Andra servicefunktioner

Vid redovisningen nedan har inköpsorterna grupperats i:

- a) regionala inköpsorter, dvs. Storuman, Lycksele och Umeå
- b) lokala inköpsorter, dvs. butiker inom respektive undersökningsområde
- c) postorder
- d) Sorsele tätort
- e) övrigt

I gruppen övrigt ingår förutom ovan ej uppräknade inköpsorter även hushåll, som ej kunnat erinra sig var senaste köpet gjordes.

4.4.2 Inköpsorter för beklädnadsvaror

Hushållen har bl.a. tillfrågats var de senast köpte beklädnadsvaror. Som typvaror utvaldes skjorta/blus och kappa/kostym, vilka kan anses representera behov med olika frekvens bland beklädnadsvarorna.

Tabell 25 Inköpsorter för skjorta/blus. Procent

Inköpsorter	Gargnäs	Ammarnäs	Vindelälvsdalen
Regionalt	20	7	0
Lokalt	5	7	—
Postorder	25	49	27
Sorsele	37	31	69
Övrigt	13	6	4
Totalt	100	100	100

Sorsele tätort och postorder dominerar som inköpskällor vid hushållens senaste köp av skjorta/blus. Endast hushållen i Gargnäs har utnyttjat regionala inköpsorter i någon större utsträckning.

Tabell 26 Inköpsorter för kappa/kostym. Procent

Inköpsorter	Gargnäs	Ammarnäs	Vindelälvsdalen
Regionalt	31	13	5
Lokalt	2	2	—
Postorder	10	27	5
Sorsele	30	45	85
Övrigt	27	13	5
Totalt	100	100	100

De regionala inköpsorterna har något större betydelse och postorder något mindre vid köp av kappa/kostym i jämförelse med köp av skjorta/blus. Sorsele är helt dominerande inköpsort för hushållen i Vindelälvsdalen och har för hushållen i Gargnäs ungefär samma betydelse som regionala inköpsorter.

Mer än en fjärdedel av hushållen i Gargnäs har köpt kappa/kostym i andra orter än de uppräknade. Detta tyder på att även Malå och Skellefteå kan vara viktiga inköpsorter för hushållen i Sorsele kommun.

4.4.3 Inköpsorter för hemutrustning

För att representera gruppen hemutrustning har gardiner och möbler valts som typvaror. Liksom beträffande beklädnadsvarorna är avsikten att behov med olika frekvens skall kunna jämföras.

Tabell 27 Inköpsorter för gardiner. Procent

Inköpsorter	Gargnäs	Ammarnäs	Vindelälvsdalen
Regionalt	13	6	2
Lokalt	9	4	—
Postorder	44	51	49
Sorsele	12	16	40
Övrigt	22	23	9
Totalt	100	100	100

Postorder är den dominerande inköpskällan för gardiner med nära hälften av senaste köp för de tre delområdena tillsammans. Sorsele är relativt betydelslös som inköpsort för denna varugrupp med undantag för hushåll bosatta i Vindelälvsdalen.

Tabell 28 Inköpsorter för möbler. Procent

Inköpsorter	Gargnäs	Ammarnäs	Vindelälvsdalen
Regionalt	9	8	1
Lokalt	8	0	—
Postorder	12	8	10
Sorsele	55	69	84
Övrigt	16	15	5
Totalt	100	100	100

Sorsele är den klart viktigaste inköpsorten för möbler, medan postorderköpen är relativt sällsynta. Liksom för övriga ovan redovisade varugrupper är hushållen i Gargnäs mest benägna att göra inköp i andra orter än Sorsele och hushållen i Vindelälvsdalen mest köptrogna mot Sorsele.

4.4.4 Inköpsorter för kapitalvaror

Gruppen kapitalvaror har i undersökningen representerats av TV och bil. Det bör anmärkas att "bortfallet" är relativt stort för dessa varugrupper, eftersom åtskilliga hushåll överhuvudtaget aldrig har köpt TV eller bil. Eftersom varken bil eller TV kan köpas lokalt med undantag för TV i Gargnäs och knappast heller per postorder, har dessa inköpskällor uteslutits vid redovisningen i tabellerna 29 och 30. Inköpen av TV i Gargnäs ingår i gruppen övrigt.

Tabell 29 Inköpsorter för TV. Procent

Inköpsorter	Gargnäs	Ammarnäs	Vindelälvsdalen
Regionalt	8	9	1
Sorsele	60	85	92
Övrigt	32	6	7
Totalt	100	100	100

Sorsele tätort är klart dominerande som inköpsort vid TV-köp. De regionala inköpsorterna är däremot i det närmaste utan betydelse.

Tabell 30 Inköpsorter vid bilköp. Procent

Inköpsorter	Gargnäs	Ammarnäs	Vindelälvsdalen
Regionalt	70	64	33
Sorsele	12	29	59
Övrigt	18	7	8
Totalt	100	100	100

Hushållen i Gargnäs och Ammarnäs har till största delen gjort sitt senaste bilköp i regionala inköpsorter, vilket inte gäller för Vindelälvsdalen. Liksom tidigare kan konstateras att köptroheten mot Sorsele är betydligt högre bland hushållen i Vindelälvsdalen än bland övriga hushåll.

4.4.5 Postorderköpens omfattning

Som framgått av tabellerna 25–28 ovan har

en relativt stor del av hushållen gjort sina senaste inköp av olika varor per postorder. Särskilt hög andel postorderköp kan konstateras för varugrupperna skjorta/blus och gardiner, dvs. relativt frekventa specialvaror. Även kappa/kostym köptes senaste gången per postorder i stor utsträckning bland hushållen i Gargnäs.

För att erhålla närmare klarhet om postorderköpens omfattning, tillfrågades hushållen om de köper regelbundet per postorder, dvs. minst en gång varje år. Andelen hushåll med regelbundna köp uppgår i Gargnäs och Ammarnäs till 73 % och i Vindelälvsdalen till 78 %. Hushållen tillfrågades vidare om postorderköpens storlek i kronor räknat under det senaste året.

Tabell 31 Postorderköpens storlek under det senaste året. Procent

Postorderköp	Gargnäs	Ammarnäs	Vindelälvsdalen
Inga köp	25	27	20
1 - 100 kr	9	15	14
100 - 500 kr	54	36	51
Mer än 500 kr	11	22	14
Uppgift saknas	1	-	1
Totalt	100	100	100

Flertalet hushåll gjorde postorderköp överstigande 100 kr. under det senaste året. Särskilt bland yngre hushåll var postorderköpen relativt stora.

4.4.6 Andra servicefunktioner

Utnyttjandet av andra servicefunktioner utöver livsmedelshandel och vissa utvalda specialbranscher har behandlats relativt kortfattat i undersökningen. Nedan redovisas besöksfrekvensen i apotek och bankkontor i Sorsele tätort. Till bankkontor har även förts jordbrukskasskontor. Inom de tre undersökningsområdena finns bankkontor endast i Gargnäs och apotek endast i Sorsele tätort. I Gargnäs och Ammarnäs har hushållen möjlighet att beställa läkemedel via en särskild kommissionär på orten. Varorna kan i regel

avhämtas hos kommissionären en eller två dagar efter beställningen.

Tabell 32 Besöksfrekvens i apotek i Sorsele tätort. Procent

Besöksfrekvens	Gargnäs	Ammarnäs	Vindelälvsdalen
Minst en gång per månad	8	2	22
Några ggr per år	17	27	45
Mera sällan	10	22	18
Aldrig	65	49	15
Totalt	100	100	100

Apoteket i Sorsele besöks betydligt oftare av hushållen i Vindelälvsdalen än övriga hushåll. Resultaten i tabell 32 tyder på att systemet med kommissionärer spelar en relativt stor roll för att täcka hushållens behov av apoteksvaror.

Tabell 33 Besöksfrekvens i bankkontor i Sorsele tätort. Procent

Besöksfrekvens	Gargnäs	Ammarnäs	Vindelälvsdalen
Minst en gång per månad	9	9	15
Några ggr per år	18	45	37
Mera sällan	10	15	21
Aldrig	63	31	27
Totalt	100	100	100

Skilnaderna vad gäller besöksfrekvensen i bankkontor mellan Gargnäs och de båda övriga delområdena är markant. Hushållen i Gargnäs har tillgång till jordbrukskasskontor på orten och behöver sålunda inte besöka bankkontor i Sorsele för att utträta bankärenden.

Hushållens behov av reparationservice är vanligen inte särdeles frekventa. När behoven uppstår är de emellertid ofta av mycket akut karaktär. För att få en uppfattning om den rådande serviceberedskapen har hushållen tillfrågats, om de under senare tid behövt anlita fackmän av olika slag för reparationservice, och väntetiden tills felet avhjälpes. Följande reparationsbehov har undersökts:

- a) Ett elektriskt fel på kylskåp eller frysbox
- b) En vattenledning upptinad
- c) Ett oljeaggregat lagat
- d) En trasig telefon lagad.

Nära 50 % av hushållen hade under senare tid behövt reparera telefonen, 32 % kylskåp eller frysbox, 8 % oljeaggregat och 5 % behövde hjälp att tina upp en frusen vattenledning. I tabell 34 redovisas väntetiden för de olika typerna av reparationer.

Tabell 34 Väntetid vid olika typer av reparationservice. Procent

Väntetid (dagar)	Kylskåp eller frysbox	Vattenledning	Oljeaggregat	Telefon
1 - 3	41	56	72	76
4 - 9	18	31	16	15
10 - 19	18	6	4	7
20 -	16	0	4	2
Uppgift saknas	7	7	4	0
Totalt	100	100	100	100

Ungefär tre fjärdedelar av hushållen har fått oljeaggregat och telefon reparerade inom tre dagar från felanmälan. Hjälp att tina upp vattenledning har vanligen inneburit längre väntetid. Reparationer av frysbox eller kylskåp har för ungefär en tredjedel av hushållen medfört väntetider om minst 10 dagar. I övrigt förekommer så långa väntetider endast i undantagsfall. Väntetiderna är vanligen något längre för hushållen i Ammarnäs än för övriga hushåll.

4.5 Hushållens uppfattning om serviceförhållandena

4.5.1 Inledning

Hushållens uppfattning om graden av besvärlighet vid livsmedelsköp har tidigare redovisats i avsnitt 4.3.6 ovan. Där konstaterades att en relativt låg andel uppfattade avståndet till butiken, sortimentet eller andra problem vid livsmedelsinköpen som ganska eller

mycket besvärliga. För att ge en mer allmän bild av hur hushållen upplever sin servicesituation har undersökningen inkluderat även andra typer av service. Därigenom blir det möjligt att urskilja inom vilka serviceområden problemen upplevs som svårast.

Liksom i avsnitt 4.3.6 ovan har hushållen angivit sin uppfattning om graden av besvärlighet för respektive serviceområde utefter en sjugradig skala från mycket lätt till mycket besvärligt. Hushåll, för vilka servicesituationen inte är tillämplig, har uteslutits ur redovisningen nedan. Exempelvis kan inte hushåll utan bil anses ha någon erfarenhet av svårigheterna att få bilreparationservice.

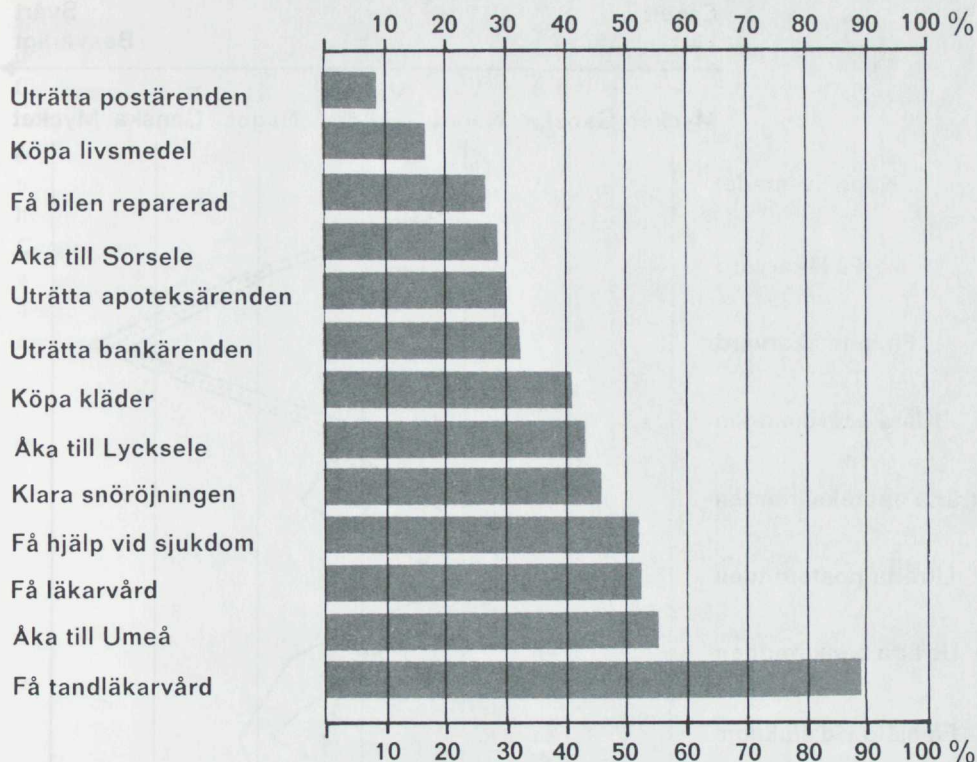
4.5.2 Jämförelser mellan olika servicebehov

I tabell 35 och fig. 1 redovisas andelen hushåll, som anser det ganska eller mycket besvärligt att få olika servicebehov tillfredsställda. För jämförelsens skull har inte enbart kommersiell service av olika slag utan även viss samhällelig service undersökts. I fig. 1 har resultaten från de tre delområdena vägts samman. För att underlätta en jämförelse mellan de olika servicebehoven har de uppställts i stigande ordning från uträdda postärenden, där ca 10 % av hushållen angivit ganska eller mycket besvärligt, till få tandläkarvård med hela 90 %.

I det närmaste samtliga hushåll anser det besvärligt att få tandläkarvård. Även läkarvård och möjligheter att få hjälp vid sjukdom betraktas av många hushåll som besvärligt. Bland kommersiella servicebehov är andelen högst för beklädnadsköp och bankärenden, medan livsmedelsköp av flertalet hushåll inte uppfattas som så besvärliga.

På grund av de stora avstånden är det naturligt att hushållen finner det besvärligt att resa till Umeå och Lycksele för att uträdda ärenden. Inga markanta skillnader råder i uppfattning mellan hushåll med och utan bil respektive yngre och äldre hushåll.

Resultaten bör tolkas mycket försiktigt, eftersom jämförbara data saknas för tätorter. Hushållens uppfattning om graden av besvärlighet bör därför endast användas för jäm-

Figur 1 Andelen hushåll som anser det ganska eller mycket besvärligt att få olika servicebehov tillfredsställda

Tabell 35 Andelen hushåll som anser det ganska eller mycket besvärligt att få olika servicebehov tillfredsställda. Procent

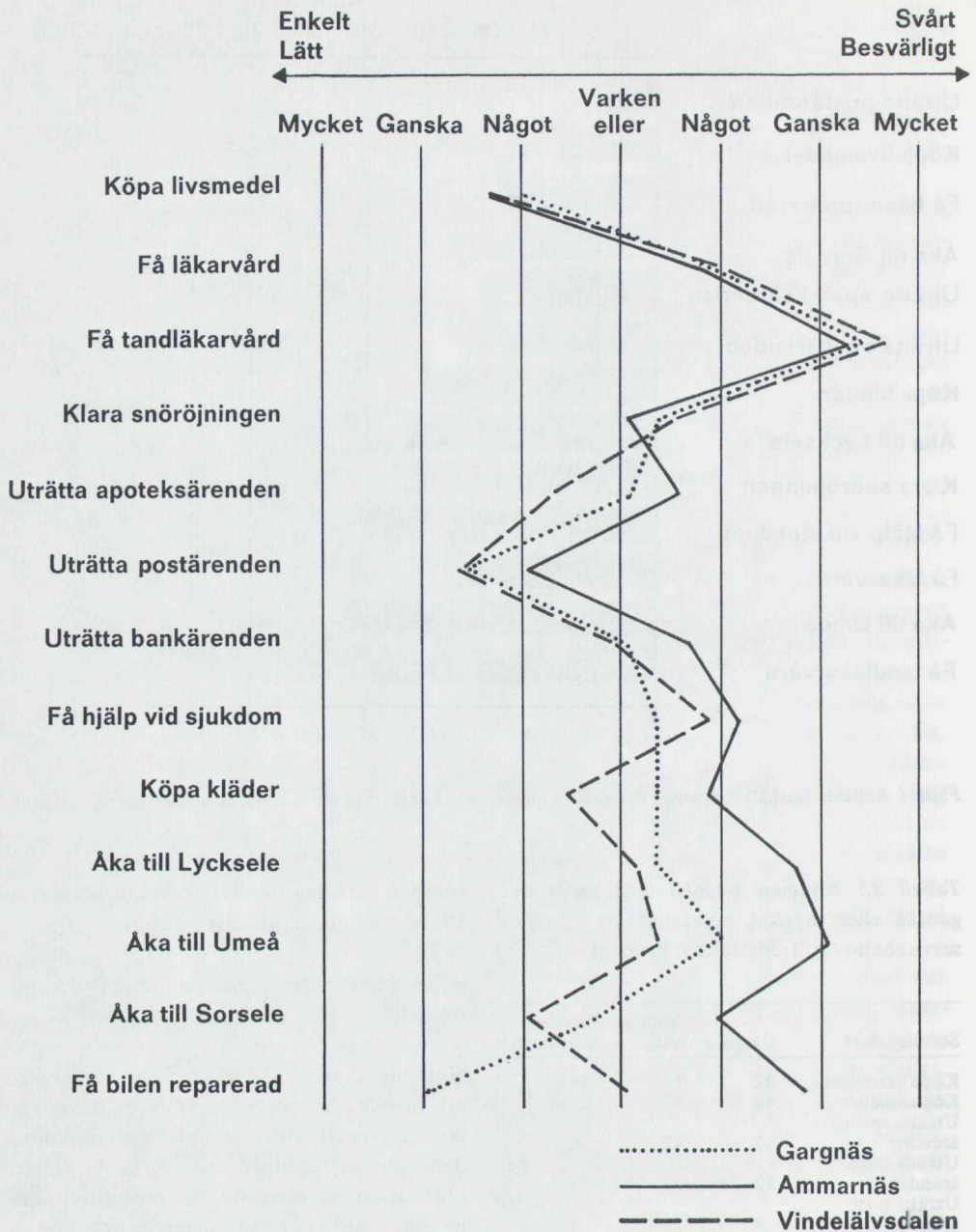
Servicebehov	Gargnäs	Ammar-näs	Vindel-älvsdalen
Köpa livsmedel	22	13	14
Köpa kläder	49	52	23
Uträtta apoteksärenden	37	42	16
Uträtta bankärenden	30	70	26
Uträtta postärenden	9	20	7
Få bilen reparerad	9	75	29
Åka för att uträtta ärenden i Sorsele	34	49	15
Åka för att uträtta ärenden i Umeå	59	79	40
Åka för att uträtta ärenden i Lycksele	43	66	32
Få läkarvård	56	47	53
Få tandläkarvård	89	83	92
Få hjälp vid sjukdom	53	64	60
Klara snöröjningen på vintern	50	30	50

förelser mellan olika servicebehov eller mellan de tre undersökningsområdena.

4.5.3 Jämförelser mellan undersökningsområden

Hushållens uppfattning om besvärligheten att få olika servicebehov tillfredsställda kan jämföras mellan de tre undersökningsområdena utifrån tabell 35. För att ge en klarare illustration till variationerna mellan områdena redovisas resultaten i diagramform i fig. 2.

Hushåll, som angivit att servicesituationen upplevs som "mycket besvärlig" har erhållit poängvärdet 7, hushåll som angivit "ganska besvärligt" 6, osv. till "mycket lätt", där poängvärdet satts till 1. För varje undersökt servicebehov och delområde har hushållens genomsnittsvärden beräknats och ritats in i diagrammet. Genomsnittsvärden nära graden "varken eller" markerar att ungefär lika

Figur 2 Hushållens uppfattning om graden av besvärlighet i de olika undersökningsområdena

många hushåll har ansett servicesituationen besvärlig som lätt. Ju fler hushåll som anser förhållandena besvärliga, desto högre blir medelvärdet och desto närmare graden "mycket besvärligt" går kurvan i diagrammet.

Diagrammet i fig. 2 visar att hushållens uppfattning om serviceförhållandena är likartad i de tre delområdena vad gäller livsmedelsköp, läkarvård, tandläkarvård och att klara snöröjningen. Mindre skillnader förekommer beträffande apoteksärenden, post-

ärenden, bankärenden och hjälp vid sjukdom. De största skillnaderna kan konstateras för beklädnadsköp, resor till Lycksele, Umeå och Sorsele samt för bilreparationer. Nästan genomgående gäller att hushållen i Ammar-näs anser serviceförhållandena besvärliga i högre grad än andra hushåll. Trots att Gagnäs har en betydligt rikhaltigare service-utrustning än Vindelälvsdalen, är skillna-derna i hushållens uppfattning relativt liten mellan de båda områdena.

INTERVJUFORMULÄR

- Grupp I Ammarnäs
 Grupp II Vindelälvsdalen
 Grupp III Gargnäs

Att vänligen besvaras av: Namn: .....
 Fullständig postadress: .....
 .....
 Tel.nr.: ...../.....
 Datum för intervjun: ...../.....

1. Vem planlägger huvudsakligen hushållets livsmedelsinköp?

- 1 Husfar
 2 Husmor
 3 Son
 4 Dotter
 5 Annan hushållsmedlem
 6 Ensamboende
 7 Annan person

Denna person skall intervjuas.

2. Hur många personer ingår i Ert hushåll (inkl. ip), dvs bor och äter hemma
 ..... st
 (bor = övernattar minst 1 gång/vecka)
 (äter = äter minst 1 dag per vecka)

3. Hushållsmedlemmarnas kön, ålder, körkortsinnehav och huvudsakligt förvärvsarbete:

	Man	Kvinna	Ålder	Civilstånd			Körkortsinnehav			Huvudsakligt förvärvsarbete:			
				og	g	änka/ änkling frånskild	Har körkort	Har ej körkort	Egen rörelse	Avlönat arbete utom egen rörelse:		Säsongs-	Inte
										Heltid	Deltid	arbete	alls
1 (ip)	☐	☐	...	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	...	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	...	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	...	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
5	☐	☐	...	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
6	☐	☐	...	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
7	☐	☐	...	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
8	☐	☐	...	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

4. Om förvärvsarbete utom hushållsgöromål (egen rörelse, heltid, deltid el. säsongarb.):

Inom vilka näringsgrenar arbetar de olika hushållsmedlemmarna huvudsakligen?

	<u>Jordbruk, skogsbruk, jakt och fiske</u>	<u>Gruvor, industri och byggnadsverksamhet</u>	<u>Andra näringsgrenar</u>
1 (ip)	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐
5	☐	☐	☐
6	☐	☐	☐
7	☐	☐	☐
8	☐	☐	☐
	1	2	3

5. Förvärvsarbetar någon eller några i hushållet eller går någon eller några i skola utanför hemmets omedelbara närhet (dvs utanför de egna ägorna och mer än ett par km från hemmet)?

- 1 Ja ..... personer som gör dagliga resor
 2 Ja ..... personer som gör 1 å 2 resor/vecka
 3 Nej

Om ja: Hur många gånger under den senaste månaden har någon eller några av dessa hushållsmedlemmar köpt livsmedel i samband med resor till eller från arbetet eller skolan?

..... gånger

6. Hur stor var hushållets sammanlagda inkomst inkl. pensioner (före skatt) år 1969?

1 ☐ Mindre än 3.000 kr/år	6 ☐ 25.000 - 29.999 kr/år
2 ☐ 3.000 - 9.999 kr/år	7 ☐ 30.000 - 39.999 kr/år
3 ☐ 10.000 - 14.999 kr/år	8 ☐ 40.000 - 49.999 kr/år
4 ☐ 15.000 - 19.999 kr/år	9 ☐ 50.000 kr/år eller mer
5 ☐ 20.000 - 24.999 kr/år	0 ☐ Vill ej uppge/vet ej

7. Hur länge har hushållsföreståndaren (husfar) bott här på orten?

1 ☐ Mindre än 2 år	4 ☐ 11-20 år
2 ☐ 2-5 år	5 ☐ 21-30 år
3 ☐ 6-10 år	6 ☐ Mer än 30 år

8. Är det troligt att hushållet kommer att bo kvar här eller skulle Ni vilja flytta från orten under de närmaste åren?

- 1 Bo kvar
- 2 Flytta

a) Om bo kvar: Varför vill Ni det?

- 1 Får inte arbete på annan ort
- 2 Svårt att sälja huset
- 3 Åldersskäl
- 4 Trivs här och vill stanna så länge som möjligt
- 5 Annan orsak, nämligen:

.....
6 Vet ej

b) Om flytta: Varför vill Ni flytta?

- 1 P.g.a. dålig kommersiell service
- 2 Dåliga kommunikationer
- 3 Dålig service av annat slag
- 4 Bristande arbetsmöjligheter
- 5 Dåliga utbildningsmöjligheter för barnen
- 6 Annan orsak, nämligen:

.....
.....

c) Om flytta: Vart skulle Ni då troligen flytta?

- 1 Till Sorsele samhälle
- 2 " annan kommun
- 3 Vet ej

9. Vilka av följande bekvämligheter finns i bostaden?

	<u>Finns</u>	<u>Finns ej</u>
Elektricitet	☐	☐
Rinnande vatten	☐	☐
Centralvärme	☐	☐
Telefon	☐	☐
Kylskåp	☐	☐
Frysbox/skåp	☐	☐
	1	2

b) Om centralvärme: Vad eldar Ni med?

- 1 Olja   3 Koks
2 El   4 Ved

c) Om ej telefon i hushållet: Hur långt har Ni till närmaste tillgängliga telefon?

ca ..... km

d) Om frysbox/skåp finns i hushållet: Hur stort är detta? (Om flera frysboxar Summera utrymmena)

.... liter eller invändiga mått   Längd .... cm   Bred .... cm   Höjd .... cm

10. Har hushållet tillgång till:

	<u>Tillgång</u>	<u>Ej tillgång</u>
Radio	☐	☐
TV	☐	☐
MC, moped	☐	☐
Bil	☐	☐
Snöscooter	☐	☐
	1	2

11. Hur ofta brukar hushållet köpa livsmedel?

<u>Minst</u>	<u>2-3</u>	<u>1 g/</u>	<u>1 g/var</u>	<u>1 g/</u>	<u>Mera</u>
<u>4 ggr/</u>	<u>ggr/</u>	<u>vecka</u>	<u>14:e dag</u>	<u>månad</u>	<u>sällan</u>
<u>vecka</u>	<u>vecka</u>	<u>vecka</u>	<u>vecka</u>	<u>vecka</u>	<u>sällan</u>
☐	☐	☐	☐	☐	☐
1	2	3	4	5	6

12. Hur ofta använder Ni följande färdmedel då Ni köper livsmedel?

	Minst 4 ggr/ vecka	2-3 ggr/ vecka	1 g/ vecka	1 g/var 14:e dag	1 g/ månad	Mera sällan	Aldrig
Egen bil	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Buss	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Grannars el. bekantas bil	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	1	2	3	4	5	6	7

Om buss 1 gång/månad eller mer sällan: Vilken är den viktigaste anledningen till att Ni inte utnyttjar buss oftare?

- 1 Inget behov, handlar av varubuss eller bor nära butiken
- 2 Inget behov, egen bil
- 3 Finns ingen busslinje i den riktning jag måste åka
- 4 Inget behov, telefonbeställer livsmedel för hemkörning
- 5 Olämplig turlista
- 6 För dyrt
- 7 Tar längre tid än annat i kommunikationsmedel
- 8 Bussen är ofta försenad
- 9 Långt till busshållplats
- 0 Kan inte klara bussresa p.g.a. ålder eller handikapp
- Annat, nämligen: .....

13. Vem gör huvudsakligen hushållets livsmedelsinköp?

- 1 Husfar
  - 2 Husmor
  - 3 Son
  - 4 Dotter
  - 5 Annan hushållsmedlem
  - 6 Ensamboende
  - 7 Annan person utom hushållet
- Ifylles av intervjuaren:
Är det ip?
1 Ja
2 Nej

14. Har hushållet möjlighet att handla av varubuss?

- 1 Ja
- 2 Nej

15. Hur långt från närmaste fasta livsmedelbutik (öppen året om) bor Ni?

- a) ca ..... km
- b) Hur långt är det till allmän väg?
ca ..... m
- c) Hur långt är det till närmaste busshållplats?
ca ..... km
- d) Hur långt är det härifrån till Sorsele?
ca ..... km

16. Var ligger Er stambutik, dvs där Ni gör huvuddelen av Era livsmedelsinköp?

- a)
- 1 Butik i Ammarnäs/Gargnäs
  - 2 Varubuss
  - 3 Butiker i Sorsele
  - 4 Butik i annan ort, nämligen: .....

b) Brukar Ni dessutom köpa livsmedel i butik på andra orter

- 1 Ja
- 2 Nej

c) Om ja: I vilken då?

- 1 Butik i Ammarnäs/Gargnäs
- 2 Varubuss
- 3 Butiker i Sorsele
- 4 Butik i annan ort, nämligen: .....

---

17. Finns det möjlighet för Ert hushåll att per telefon beställa livsmedel och få varorna hemkörda?

- a) - Saknar tillgång till telefon

	<u>Ja</u>	<u>Nej</u>	<u>Vet ej</u>
Från livsmedelsbutik i Ammarnäs/ Gargnäs	☐	☐	☐
Från butiker i Sorsele	☐	☐	☐
	1	2	3

b) Om Ja: Ungefär hur ofta brukar Ni telefonbeställa livsmedel för hemkörning?

<u>Flera gånger/ vecka</u>	<u>1 gång/ vecka</u>	<u>1 gång/ 14:e d.</u>	<u>1 gång/ månad</u>	<u>1 gång var- annan månad</u>	<u>Mera sällan</u>	<u>Aldrig</u>
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
1	2	3	4	5	6	7

18. Om telefonbeställning varannan månad eller oftare?

Hur skickas varorna vanligen hem till Er?

- 1 Med butikens bil
- 2 Med buss eller annan budbil
- 3 Med grannar eller andra bekanta
- 4 På annat sätt, nämligen:

.....

19. Om telefonbeställning mera sällan eller aldrig:

Vilken är de främsta anledningarna till att Ni inte utnyttjar hemsändning oftare?

- 1 Saknar egen telefon
- 2 Vill själv se varorna
- 3 Kostsamt med hemsändning
- 4 Svårt att passa leveransen
- 5 Bor nära butik eller varubusslinje
- 6 Inköpen är för små
- 7 Varorna fraktas hem i egen bil
- 8 Svårt att komma på vad man vill ha (beställningslista saknas)
- 9 Annat, nämligen:

.....

20. I vilken utsträckning är hushållet självförsörjande eller köper på annat sätt än genom butik följande livsmedel?

	<u>Inte alls</u>	<u>ca 1/4</u>	<u>ca hälften</u>	<u>ca 3/4</u>	<u>Mer än 3/4</u>
Potatis	☐	☐	☐	☐	☐
Mjölk	☐	☐	☐	☐	☐
Ägg	☐	☐	☐	☐	☐
Kött (även jakt)	☐	☐	☐	☐	☐
Fisk	☐	☐	☐	☐	☐
Grönsaker	☐	☐	☐	☐	☐
Färskt bröd (bakning)	☐	☐	☐	☐	☐
Annat, nämligen:					
.....	☐	☐	☐	☐	☐
	1	2	3	4	5

21.

a) Hur många gånger under förra veckan köpte Ni mjölk i Ert hushåll?

.... gånger

b) Om 0 eller 1 gång:

Varför köpte Ni inte mjölk fler gånger?

1 Dricker ej mjölk

2 Har egna kor

3 Långt till butiken

4 Annan anledning, nämligen: .....

.....

22.

a) Hur många gånger under de senaste 14 dagarna köpte Ni färska grönsaker utom rotfrukter i Ert hushåll?

.... gånger

b) Om 0 eller 1 gång:

Varför köpte Ni inte färska grönsaker fler gånger?

1 Tycker inte om färska grönsaker

2 Butiken/varubussen har sällan färska grönsaker

3 Butiken/varubussen har dåliga grönsaker

4 Långt till butiken

5 För dyrt

6 Annan anledning, nämligen: .....

.....

23.

a) Hur många gånger under de senaste 14 dagarna köpte Ni färsk frukt i Ert hushåll?

.... gånger

b) Om 0 eller 1 gång:

1 Tycker inte om färsk frukt

2 Har fått färsk frukt på annat sätt

3 Butiken/varubussen har sällan färsk frukt

4 Butiken/varubussen har dålig frukt

5 För dyrt

6 Annan anledning, nämligen: .....

.....

24.

a) Ungefär för hur mycket pengar har Ni under senaste månaden köpt djupfrysta produkter i butikerna?

- Köper ej djupfrysta produkter
- 1 Upp till 10 kr/månad
- 2 11 - 25 kr/månad
- 3 26 - 50 kr/månad
- 4 51 - 75 kr/månad
- 5 76 - 150 kr/månad
- 6 Över 150 kr/månad
- 7 Vet ej

b) Om 10 kr/månad eller mindre:

Varför köpte Ni inte i större utsträckning djupfrysta produkter?

- 1 Butiken/varubussen har dåligt sortiment av djupfrysta produkter
  - 2 Djupfrysta varor tål inte hemtransporten
  - 3 Dyrt
  - 4 Inget behov, hög självförsörjningsgrad
  - 5 Annan anledning, nämligen:
- .....

25. När hushållet senast köpte följande varor, var gjordes då dessa inköp?

	Köper aldrig	Umeå/ Lyck- sele	Stor- uman	Sorsele	Ammarnäs/ Gargnäs	Annan ort	Post order	Minns ej
Gardiner	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Porslin	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
TV	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Möbler	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bil	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Vin och sprit	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Verktyg (t ex såg)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Glasögon	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kappa/kostym	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Skor	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Skjorta/blus	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Strumpor	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	1	2	3	4	5	6	7	8

26. Brukar hushållet regelbundet köpa på postorder (en eller flera gånger varje år)?

- 1 Ja
- 2 Nej

27. För hur mycket pengar har hushållet köpt på postorder under de senaste 12 månaderna?

- 1 0 kr
- 2 Mindre än 100 kr
- 3 100 - 500 kr
- 4 500 - 999 kr
- 5 1.000 kr eller mer
- 6 Vet ej

28. Har Ni under senare tid behövt skaffa hjälp av fackmän av nedanstående slag och hur lång tid tog det då, att få felet avhjälpt från det att anmälan gjordes?

	<u>Ja</u>	<u>Nej</u>	<u>Antal dagar</u>
Ett elektriskt fel på fryssboxen eller kylskåpet lagat	☐	☐	.....
En vattenledning upptinad	☐	☐	.....
Oljeaggregat lagat	☐	☐	.....
En trasig telefon lagad	☐	☐	.....

29. Ungefär hur många gånger under det senaste året har hushållet haft hembesök av läkare och distriktssköterska vid akuta sjukdomsfall och hur lång tid från det Ni kallat på dem fick Ni vänta senaste gången, innan de kom?

	<u>Antal gånger</u>	<u>Väntetid</u>
Läkare	..... st	ca ..... tim.
Distriktssköterska	..... st	ca ..... tim.

30. Hur många gånger under det senaste året har personer ur Ert hushåll besökt läkare?

Sammanlagt ca ..... gånger

31. Vid hur många tillfällen (=dagar) har Ni under det senaste året fått hjälp i hemmet med hushållsgöromål?

Hemsamarit	..... dagar
Hemvårdarinna	..... dagar
Annan person (som inte tillhör hushållet t ex grannar)	..... dagar

32. Är någon i hushållet kroniskt sjuk?

- 1 Nej
2 Ja, hur många ..... st

Om Ja: Vem eller vilka personer är kroniskt sjuka? Sjukpensionerad?

	<u>Sjuk</u>	<u>Sjukpensionerad</u>
Husfar	☐	☐
Husmor	☐	☐
Son	☐	☐
Dotter	☐	☐
Annan hushållsmedlem	☐	☐
Ensamboende	☐	☐

33. Vart skulle Ni vända Er för att få upplysningar om vilka handikapphjälpmedel man har rätt att få om man är sjuk?

.....

Vet ej

34. Har någon i hushållet något handikapphjälpmedel?

- 1 Nej
 2 Käpp
 3 Kryckor

- 4 Rullstol
 5 Annat, nämligen:

.....

35. Skulle någon i hushållet behöva sjukgymnastik nu?

- 1 Nej
 2 Ja, säkert
 3 Ja, kanske

- 4 Vet ej, känner ej till
 5 Får sjukgymnastik nu

36. När hushållsmedlemmarna senast var hos tandläkaren, vilken tandläkare var de hos och hur länge sedan var det?
 (Hushållsmedlemmarna i samma ordning som i fråga 3)

	Minns ej	Ej aktuellt med tandl. besök	Folk-tand-vård	Privat tandl.	Annat	Mindre än $\frac{1}{2}$ år sedan	$\frac{1}{2}$ -1 år sedan	1-1 $\frac{1}{2}$ år sedan	1 $\frac{1}{2}$ -2 år sedan	Mer än 2 år sedan
1 ip	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
5	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
6	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
7	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
8	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9

37. Om mer än 1 $\frac{1}{2}$ år sedan tandläkarbesök för någon med egna tänder:

Vad är orsaken till att dessa hushållsmedlemmar inte besökt tandläkare oftare?

- Behövs inte Dyrt Svårt att få tid hos tandl. Långt att resa till tandläkaren Annat, vad? .....

38. Finns det barn yngre än 4 år i hushållet?

- 1 Nej
- 2 Ja

Om ja: Blev modern medicinskt undersökt regelbundet under graviditeten?

- 1 Nej
- 2 Ja

Blev barnet medicinskt undersökt regelbundet under det första året?

- 1 Nej
  - 2 Ja
-

39. Finns det barn yngre än 7 år i hushållet?

- 1 Nej
- 2 Ja

Om ja: Om det skulle ordnas med bussar som hämtade barnen här i grannskapet till en lekskola, skulle Ni då anmäla Ert/Era barn till lekskola?

- 1 Nej Varför inte? .....
  - 2 Ja Varför? .....
  - 3 Vet ej
-

40. Har Ni barn i grundskolans lågstadium, dvs. årskurserna 1-3?

- a)
- 1 Nej
  - 2 Ja

b) Om ja: Är Ni tillfredsställd med skolförhållandena i lågstadiet?

- 1 Ja
- 2 Nej

c) Om nej: Varför är Ni inte det?

.....
.....
.....

---

41. Har Ni barn i grundskolans mellanstadium, dvs. årskurserna 4-6?

- a)
- 1 Nej
  - 2 Ja

b) Om ja: Är Ni tillfredsställd med skolförhållandena i mellanstadiet?

- 1 Ja
- 2 Nej

c) Om nej: Varför är Ni inte det?

.....
.....

---

42. Har Ni barn i grundskolans högstadium, dvs. årskurserna 7-9?

- a) 1 Nej
2 Ja

b) Om ja: Är Ni tillfredsställd med skolförhållandena i högstadiet?

- 1 Ja
2 Nej

c) Om nej: Varför är Ni inte det?

.....
.....

43. Har Ni barn i gymnasium, fackskola, yrkesskola eller liknande utbildning efter grundskola?

- 1 Nej
2 Ja

b) Om ja: Är Ni tillfredsställd med skolförhållandena vid utbildningen efter grundskolan?

- 1 Ja
2 Nej

c) Om nej: Varför är Ni inte det?

.....
.....

44. För vilket eller vilka ändamål använder hushållsmedlemmarna nedanstående kommunikationsmedel? (Använder = utnyttjar minst 1 gång/månad)

	Linje- buss	Egen bil	Grannars el. bek. bil	Cykel, MC [~] Moped Snöscooter	Till fots	Annat ex. arb.giv. fordon
Arbetsresor	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Skolresor	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Livsmedelsinköp	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Besök i Sorsele	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Hemsändning av livsm.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Hemsändning av andra varor	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Besöka bekanta	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Använder aldrig	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	1	2	3	4	5	6

45. Ungefär hur många tur- och returresor har de olika hushållsmedlemmarna gjort med följande kommunikationsmedel under den senaste månaden? Här avses ej skolresor.

Bussresor t. Sorsele	Tåg/buss till annan kommun	Taxi till Sorsele	Grannars el. bekantas bil till Sorsele	resor
.....	.....	.....	.....	

46. Om vi antar att myndigheterna bestämt sig för att förbättra förbindelserna härifrån till andra orter, bör man då i första hand:

- 1 Förbättra tillfarterna till allmänna vägar
- 2 Förbättra de allmänna vägarna
- 3 Öka turtätheten på de existerande buss- eller järnvägslinjerna
- 4 Starta nya busslinjer
- 5 Starta anslutningstrafik till befintliga busslinjer
- 6 Sänka biljettpriserna
- 7 Annat, vad?

47. Hur upplever Ni att:

	Ingen erf. het	Enkelt, lätt			Varken eller	Svårt, besvärligt		
		Mycket	Ganska	Något		Något	Ganska	Mycket
Köpa livsmedel	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Uträtta postärenden	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Uträtta bankärenden	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Uträtta apoteksär.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Köpa kläder (kappa, kostym)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Få bilen reparerad	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Få läkarvård	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Få tandläkarvård	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Få hjälp vid sjukdom (t ex m. hush.arb.)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Åka för att uträtta ärenden i:								
Sorsele	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Umeå	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Lycksele	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Klara av snöröjning på vintern	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	1	2	3	4	5	6	7	8

48. Om Ni bara tänker på livsmedelsinköpen, hur upplever Ni då:

	Enkelt, lätt			Varken eller	Svårt, besvärligt		
	Mycket	Ganska	Något		Något	Ganska	Mycket
Avståndet t. butiken	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Att ta sig t. butiken	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Att själv ta hem varorna från butiken el. varu- bussen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Att få hjälp med att få hem varorna fr. butiken	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Att vänta i butiken	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Att planera inköpen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Att få tag på just de varor man vill ha	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Att passa varubussens tider	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Att beställa varor per telefon	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	1	2	3	4	5	6	7

49. Hur ofta besöker någon i hushållet följande butiker och inrättningar i Sorsele?

	Flera gg/ vecka	Ung. 1 g/ vecka	1 g/ 14:e d.	1 g/ månad	1 g/ kvart	1-2 gg/ år	Mera sällan	Aldrig
Bank- el jordbruks- kassa	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Apotek	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Försäkringskassa	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Arbetsförmedling	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kommunalkontor	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	1	2	3	4	5	6	7	8

50. Ungefär hur ofta har Ni besök av utomstående vuxna här hemma?

Minst 5 gg/ vecka	3-4 gg/ vecka	1-2 gg/ vecka	1.g/ 14:e dag	1 g/ mån	1 g/ kvart	1 g/ år	Mera sällan
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
1	2	3	4	5	6	7	8

51. Har någon av hushållsmedlemmarna deltagit i lokalt anordnad vuxenutbildning, studiecirkel eller dylikt under de senaste 12 månaderna?

1 Nej

2 Ja, hur många? .....

52. Hur troligt är det att någon vuxen i hushållet skulle delta i vuxenundervisning, studiecirkel el. dyl. om det startades något sådant här på orten under de närmaste 12 månaderna?

	Otroligt			Varken eller/ Vet ej	Troligt		
	Mycket	Ganska	Något		Något	Ganska	Mycket
Husfar	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Husmor	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Son	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Dotter	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Annan hushållsmedlem	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ensamboende	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	1	2	3	4	5	6	7

Bilaga 5   Försöksverksamhet med varudistribution

5.1 Inledning

Sedan 1968 finns möjlighet för glesbygdskommuner att via socialstyrelsen hos socialdepartementet ansöka om särskilda medel för olika slag av försöksverksamhet i glesbygder. Försöksverksamhetens syfte är att pröva olika typer av åtgärder för att förbättra glesbygdsbefolkningens serviceförhållanden. Verksamheten har hittills främst varit inriktad på den kommunala sociala servicen. Huvudman i försöksverksamheten är respektive kommun.

I glesbygdsutredningens direktiv framhålls att utredningen bör studera erfarenheterna av försöksverksamheten. Utredningen har fortlöpande följt denna verksamhet, bl. a. genom att den varit representerad i socialstyrelsens arbetsgrupp för glesbygdsfrågor.

Försöksverksamhet med varudistribution pågår för närvarande i fem glesbygdskommuner. Verksamheten har emellertid pågått under så kort tid att en fullständig utvärdering ännu inte är meningsfull. I denna bilaga redovisas därför endast en kort beskrivning av de olika projekten samt omfattningen av verksamheten och erfarenheterna till sommaren 1971.

Två typer av försöksverksamhet med varudistribution har hittills prövats.

1. Hemsändning av dagligvaror med kollektiva kommunikationer.

2. Hemsändning av dagligvaror med lantbrevbärare.

I samtliga försöksområden kan varor beställas från valfri butik per telefon eller genom en särskilt utarbetad beställningslista. Information till hushållen om hemsändningsmöjligheterna har meddelats genom tryckta broschyrer. I några fall har dessutom särskilda informationsmöten hållits i berörda byar.

5.2 Hemsändning med kollektiva kommunikationer

5.2.1 Verksamhetens uppläggnig

Försöksverksamhet med hemsändning av dagligvaror med kollektiva kommunikationer inleddes i Bräcke kommun vid månadsskiftet sept./okt. 1970. Ett anslag om 30 000 kr. beviljades för verksamheten. Samtliga hushåll, som bor utanför kommunens centralort, har möjlighet att delta i försöksverksamheten. Totalt berörs ca 300 hushåll.

En grundförutsättning för försöket är att ett kollektivt transportsystem finns tillgängligt. Kommunledningen i Bräcke har därför upprättat en plan för den provisoriska kompletteringstrafik, som krävs utöver ordinarie busslinjer och träffat avtal med olika entreprenörer. Kompletteringstrafiken utförs med

skolskjutsar eller särskilda taxiturer och ansluter till det ordinarie busslinjenätet. Möjlighet finns för hushållen att två gånger per vecka (tisdagar och fredagar) antingen resa till ort med butik och själv göra inköpen eller att få varorna hemsända. För att planera eventuella dubbelturer eller undvika tomkörning måste vid personbefordran förhandsbeställning av kompletteringstrafik ske senast dagen innan.

Persontransporterna subventioneras genom att erforderlig kompletteringstrafik för anslutning till befintliga busslinjer utförs till ordinarie linjetaxa (bussbiljettpris). Fraktkostnaden vid hemsändning utgår enligt gängse godstaxa. Beställaren debiteras emellertid endast 50 % av nämnda kostnad och resterande del subventioneras av kommunen. Betalning av beställda varor sker mot efterskott genom postgiro om inte annat överenskommes mellan beställaren och berörd butik.

Det program för försöksverksamhetens organisation som vid starten upprättades i Bräcke kommun redovisas nedan.

5.2.2 Program för försöksverksamhet i Bräcke kommun

Syfte

Försöksverksamheten syftar till att

1. med hjälp av kompletteringstrafik till ordinära bussbiljettkostnader förbättra glesbygdsbefolkningens möjligheter att med kollektiva transportmedel förflytta sig till olika inköpsorter;
2. bereda befolkningen i kommunens glesbygd möjligheter att en gång per vecka få varor från valfria livsmedelsbutiker inom kommunen hemsända med kollektiva transportmedel till reducerade kostnader.

Försöksverksamheten startar måndagen den 28 september 1970. Kommunen är huvudman för verksamheten. Det kan visa sig lämpligt att en särskild samrådsgrupp med företrädare för kommunen, handeln och glesbygdsutredningen formas för att följa verksamheten. Pensionärsföreningars och handikapporganisationers synpunkter på verksamhetens funktion bör uppmärksammas.

Verksamhetens geografiska omfattning

Samtliga kommuninvånare som bor mer än 3 km från Bräcke centrum skall ha möjlighet att delta i försöksverksamheten. Den del av Revsunds kom-

mun, som är belägen utefter väg 323 mellan Bräcke och Nyhem (Grötingen) ingår även i försöksområdet.

Transportsystemet

En grundförutsättning för försöket är ett tillfredsställande kollektivt transportsystem. Kommunledningen i Bräcke har för ändamålet upprättat en plan för den provisoriska kompletteringstrafik som krävs och träffat avtal med de olika entreprenörerna. Med kompletteringstrafik av ovan nämnt slag skapas de fysiska förutsättningarna för inköpsresor respektive varutransporter till och från alla delar av kommunens glesbygd.

Kompletteringstrafiken utförs med skolskjutsar eller särskilda taxiturer och ansluter till det ordinarie busslinjenätet. En turlista har fastställts även för kompletteringstrafiken, som emellertid begränsas till två dagar per vecka, tisdagar och fredagar.

Persontransporter

Som nämnts ovan utförs kompletteringstrafiken enligt fastställd turlista. För att planera eventuella dubbelturer eller undvika tomkörning måste emellertid förhandsbeställning ske vid personbefordran senast dagen innan. Beställning görs direkt till respektive trafikföretag, vilket närmare framgår av turlistan.

Persontransporterna subventioneras i den meningen att erforderlig kompletteringstrafik för anslutning till existerande kommunikationsnät utförs till ordinär linjetaxa (bussbiljettpriiser). Trafikföretaget för en särskild körjournal, där för respektive sträcka antalet passagerare och biljettpriiset noteras. De resande bekräftar i körjournalen genom sina namnteckningar att resan ägt rum. Trafikföretaget erhåller från kommunen varje månad ersättning för beställningstrafiken, varvid körjournalen tjänar som underlag.

Varutransporter

Varor kan beställas från valfri livsmedelsbutik i kommunen. I samband med beställningen träffas överenskommelse mellan detaljhandelsföretaget och kunden om med vilken tur varorna skall levereras. För att underlätta ordermottagningen i butikerna och hushållens inköpsplanering har en särskild beställningslista utarbetats av detaljhandelsföretagen (se nedan). Beställning kan göras antingen per brev eller telefon. Adress och telefonnummer till de olika butikerna framgår av beställningslistan.

Varutransporter verkställs enligt turlistan endast de dagar kompletteringstrafiken är öppen för personbefordran. Varje hushåll får tills vidare beställa varor en gång per vecka med hemtransport till subventionerad fraktkostnad *antingen* tisdagar *eller* fredagar. Handelsföretaget avsänder varorna med användande av fraktsedel och erlägger hela fraktkostnaden enligt taxa. Kunden debiteras 50 % av nämnda kostnad och resterande halva fraktkostnad erhålls från kommunen en gång per månad genom att kopiorna av fraktsedlarna företes. Möjlighet

finns för handelsföretagen att som ett led i konkurrensen svara för kundens andel av fraktkostnaderna. Det förutsätts även att de i försöket engagerade handelsföretagen kommer att utan särskild ersättning svara för transport av varor till busshållplats (busstation).

I den mån olika trafikföretag är berörda av en och samma transport skall clearing mellan företagen ske på lämpligt sätt.

Då kompletteringstrafik måste anlitas för varutransporter skall handelsföretaget meddela det berörda trafikföretaget att varor kommer att sändas. Kunden förutsätts själv hämta de beställda varorna vid hållplatsen. Om sjukdom e. d. hindrar detta kan hemsamarit ställas till förfogande genom kommunens försorg. Rekvisition av hemsamarit sker genom hänvändelse till kommunens socialbyrå.

Betalning av beställda varor sker då inte annat överenskommets mellan kund och butik mot efterskott genom postgiro. Inbetalningskort utsänds tillsammans med varorna. I fråga om personer som eventuellt bedöms som kreditrisker bör affärsidkare samråda med kommunen. Försändelse mot efterkrav kan i sådana fall aktualiseras.

Information

Det är angeläget att grundlig information om innebörden i försöksverksamheten meddelas till samtliga glesbygdshushåll, liksom givetvis trafikföretagen och handelsns representanter. Speciellt under verksamhetens inledningsskede kommer en särskild tjänsteman på kommunalkontoret att avdelas bl. a. för information.

Hushållen kommer att informeras genom en särskild broschyr som tillsänds alla berörda samt genom annonser i dagspressen. Dessutom kommer regionalradion att ge information i anslutning till försöksverksamhetens start.

Trafikföretagen och detaljhandelsföretagen behöver förutom den allmänna informationen erhålla mer detaljerade riktlinjer om verksamhetens organisation. Nedan redovisas i punktform de praktiska detaljer i verksamheten, vilka berör trafik- respektive detaljhandelsföretagen.

Trafikföretagen

1. Kompletteringstrafiken begränsas så att person- och varutransporter endast äger rum tisdagar och fredagar enligt turlista.
2. För att planera eventuella dubbelturer eller undvika tomkörning skall vid persontransporter kunden förhandsbeställa dagen innan.
3. Persontransporterna utförs till särskilt fastställd linjetaxa.
4. Körjournal förs varvid antal passagerare och biljettpriset för respektive sträcka noteras. De resande bekräftar med sina namnteckningar i körjournalen att resan ägt rum.
5. Varje månad redovisas körjournalen på kommunalkontoret, varvid ersättningen för kompletteringstrafiken beräknas.
6. Vid varutransporter avsänder detaljhandelsföretaget varorna med ordinarie busslinje och meddelar det berörda trafikföretaget om komplette-

ringstrafik är erforderlig. Handelsföretaget betalar fraktkostnaden enligt fastställd taxa.

7. Varorna lastas av vid hållplatsen, där kunden själv får hämta dem.
8. I den mån olika trafikföretag är berörda av en och samma transport skall clearing av fraktersättningen ske mellan dem.

Detaljhandelsföretagen

1. Beställning av varor från butikerna kan göras antingen per brev eller telefon med hjälp av en särskild beställningslista. I samband med beställningen träffas överenskommelse mellan detaljhandelsföretaget och kunden om med vilken tur varorna skall levereras.
2. Varje hushåll har möjlighet att beställa varor en gång per vecka med hemtransport till subventionerad fraktkostnad antingen tisdagar eller fredagar.
3. Detaljhandelsföretaget avsänder varorna med användande av fraktsedel och erlägger hela fraktkostnaden enligt fastställd taxa. Handelsföretaget svarar för varornas transport till busshållplats (busstation) utan särskild ersättning.
4. Då kompletteringstrafik måste anlitas för varutransporter skall detaljhandelsföretaget meddela det berörda trafikföretaget att varor kommer att sändas med viss tur.
5. Hälften av fraktkostnaden erhålls från kommunen en gång per månad genom att kopiorna av fraktsedlarna företes. Resterande halva fraktkostnad debiteras kunden eller betalas av detaljhandelsföretaget som ett led i konkurrensen om kunderna.
6. Betalning av beställda varor erhålls genom att postgiroinbetalningskort utsänds tillsammans med varorna. I fråga om personer som eventuellt kan bedömas som kreditrisker skall samråd ske med kommunen.

BESTÄLLNINGSLISTA

Varor kan beställas från samtliga livsmedelsbutiker
i Bräcke kommun.

Konsumhallen, Bräcke tel. 0693/100 80
ICA-hallen, Bräcke tel. 0693/100 85
Konsum, Nyhem tel. 0696/120 05
ICA, Gimdalen tel. 0693/130 20

Kundens namn: .....

Adress: ..... Tel.: .....

Antal kolti: .....

Kvan- titet	Varunamn	à pris	S:a	Kvan- titet	Varunamn	à pris	S:a
	<i>Mjöl, bakingredienser, kryddor Vetemjöl Potatismjöl Jäst Kryddor</i>				Transport		
	<i>Socker, salt Strösocker Bitsocker Sirap Salt Sötningemedel</i>				<i>Hårt bröd Hushållsbröd Delikatess Tunnbröd Ströbröd</i>		
	<i>Ärtor, bönor, makaroner, gryner Havregryn Makaroner Risgryn Potatismos, pkt.</i>				<i>Kex Mariekek Frukostkex Rån</i>		
	<i>Kaksatser Sockerkaka Vetebröd, m. jäst</i>				<i>Barnmat m.m. Babydryck Barnmat Välling Blöjor Blöjbyxor</i>		
					<i>Grönsakskonserver Svamp Ärtor, brk Ärtor o. morötter Gurka, brk Rödbetor, brk</i>		
	Transport				Transport		

Kvantitet	Varunamn	à pris	S:a	Kvantitet	Varunamn	à pris	S:a
	Transport				Transport		
	<i>Förrättssoppor</i>				<i>Fruktdrycker</i>		
	Champinjonsoppa				Juice		
	Sparrissoppa				Saft		
	Köttsoppa				-----		
	-----				-----		
	-----				-----		
	<i>Köttkonserver</i>				<i>Hälsokost, näringspreparat</i>		
	Varmkorv, brk				Fruktsalt		
	Skinka, brk				Vitaminprep.		
	Kalops, brk				Honung		
	Köttbullar, brk				-----		
	Mat för en, brk				-----		
	-----				-----		
	-----				<i>Kaffe, te, kakao</i>		
	<i>Helkonserver, fisk</i>				Kakao		
	Sardiner				Te		
	Fiskbullar				Kaffe, kok		
	Räkor				Kaffe, brygg		
	-----				Bryggfilter		
	-----				-----		
	-----				-----		
	<i>Såser</i>				<i>Flingor, sylt, marmelad</i>		
	Senap				Cornflakes		
	Ketchup				Kalas puffar		
	Majonäs				Lingonsylt		
	Matolja				Apelsinmarmelad		
	Ättika				-----		
	-----				-----		
	-----				-----		
	<i>Djurmat</i>				<i>Efterrätter</i>		
	Fågelfrö				Torkad frukt		
	Kattmat				Ananas, brk		
	Hundmat				Persikor, brk		
	-----				Kompott		
	-----				Kräm		
	-----				Nyponsoppa, påse – brk.		
	-----				-----		
	-----				-----		
	<i>Malt- o. läskedrycker</i>				<i>Viner, snacks</i>		
	Mellanöl				Alkoholfritt vin		
	Lättöl				Ostbågar		
	Fruktsoda				Potatischips		
	Sockettdricka				-----		
	-----				-----		
	-----				-----		
	Transport				Transport		

Kvantitet	Varunamn	à pris	S:a	Kvantitet	Varunamn	à pris	S:a
	Transport				Transport		
	<i>Konfektyr</i>				<i>Kylkonserver</i>		
	Tuggummi				Sillinläggningar burk-glas,		
	Tabletter				Islandssill		
	Choklad				Kaviar		
	Karameller				.....		
	.....				.....		
	.....				.....		
	<i>Kemisk-tekniska artiklar</i>				<i>Djupfryst</i>		
	Plåster				Kyckling		
	Pappersnäsdugar				Torskfilé		
	Sanitetsbindor				Årtor		
	Tvål				Hamburgare		
	Tandcremé				Köttbullar		
	Hårshampo				Bär		
	Hårspray				Glass		
	Skokräm				.....		
	Klister				.....		
	Tändstickor				.....		
	.....				<i>Frukt, grönsaker</i>		
	.....				Apelsiner		
	<i>Tvätt- o. putsmedel o. dyl.</i>				Äpplen		
	.....				Bananer		
	.....				Citroner		
	.....				Potatis		
	.....				Morötter		
	.....				Gurka		
	.....				Tomater		
	.....				Paprika		
	.....				Sallad		
	.....				.....		
	<i>Pappersvaror o. dyl.</i>				.....		
	Hushållspapper				<i>Mejerivaror, matfett</i>		
	Toalettpapper				Mjök		
	Servetter				Filmjök		
	Ljus				Grädde		
	Folie				Smör		
	Djupfrys. art.				Margarin, hush.		
	.....				Margarin, bords		
	.....				Ägg		
	.....				.....		
	<i>El-artiklar m.m.</i>				.....		
	Glödlampor				<i>Bröd o. konditorivaror</i>		
	Säkringar				Limpa		
	Batterier				Långfranska		
	Tobaksvaror				Vetebröd		
	Tidningar				Skorpor		
	Damstrumpor				Pepparkakor		
	.....				.....		
	.....				.....		
	.....				.....		
	Transport				Transport		

5.2.3 Verksamhetens omfattning

Kompletteringstrafik för personbefordran utöver skolskjutsar har hittills endast utnyttjats på en linje. Under perioden från oktober 1970 till och med juli 1971 har 69 enkel-turer beställts med totalt 192 passagerare. Kommunens kostnad för personbefordran har uppgått till 1 251 kr., dvs. ca 6:50 per passagerare. Dessutom har skolskjutsar utnyttjats för kompletteringstrafik. Någon registrering av antalet medföljande i skolskjutsar har inte företagits, eftersom kommunen inte har några merkostnader för dessa resor.

I kommunen finns totalt fyra livsmedelsbutiker, varav två är belägna i centralorten. Beställning av varor för hemsändning har hittills endast ägt rum från centralortens butiker och där huvudsakligen från en butik. Under niomånadersperioden oktober 1970 t. o. m. juni 1971 utfördes hemsändning av totalt 234 varuförsändelser. Kommunens fraktsubvention uppgick till 601 kr., dvs. ca 2:55 per försändelse.

Tabell 1 Antalet varuförsändelser fördelade efter avståndet mellan kund och butik

Avstånd till butik (km)	Antal försändelser	
	Absoluta tal	Procent
— 5	40	17,1
6 — 10	130	55,6
11 — 15	43	18,4
16 — 25	19	8,1
26 —	2	0,8
Totalt	234	100,0

Som framgår av tabell 1 har i huvudsak hushåll boende nära Bräcke utnyttjat hemsändningsmöjligheterna. Orsaken torde vara att avstånden till dagligvarubutikerna inom kommunen är relativt små för flertalet hushåll. Dessutom trafikerades kommunens glesbygdskvarter under den aktuella perioden av två varubussar.

5.2.4 Erfarenheter av försöksverksamheten

Med hänsyn till att försöksverksamheten i Bräcke kommun endast har pågått under en kortare tid, är det ännu för tidigt att företa en fullständig utvärdering. För att få en uppfattning av verksamhetens hittillsvarande utfall har emellertid diskussioner förts med företrädare för kommunen, trafikföretagen och handeln samt vissa hushåll.

Som tidigare nämnts har resor endast företagits på en av fyra kompletteringstrafiklinjer. I allmänhet har rese-möjligheterna utnyttjats av pensionärer. Orsaken till att resor endast har företagits på en linje kan vara bristande information till hushållen, tidtabellläggningen eller att transportbehoven tillgodosetts på annat sätt. En tänkbar förklaring torde vara den långa uppehållstiden i centralorten, vilken på ett par linjer uppgått till mellan 7 och 8 timmar. Sådana synpunkter har bl. a. framförts som skäl vid samtal med olika hushåll. Från vissa hushåll har önskemål framkommit om en utvidgning av verksamheten till andra veckodagar än de nu fastställda (tisdagar och fredagar). Samtal med hushållen har även påvisat att en viss oklarhet råder beträffande försöksverksamhetens innebörd. Det torde därför vara nödvändigt att pröva andra informationskanaler än tryckta broschyrer, t. ex. personliga besök eller informationsmöten i de olika byarna.

Samarbetet mellan trafikföretagen och handeln vad gäller hemsändning av varor har hittills fungerat tillfredsställande. Beställning av varor i butikerna sker normalt per telefon och den särskilt utarbetade beställningslistan utnyttjas mycket sällan. Vanligen betalas varorna av kunden vid ett senare tillfälle genom personligt besök i butiken men i vissa fall förekommer även att postgiroinbetalningskort utnyttjas. Beställningarna har i allmänhet avsett relativt stora inköp och endast mera sällan haft karaktären av kompletteringsköp.

Orsaken till den låga hemsändningsfrekvensen torde vara de förhållandevis små avstånden till olika butiker och förekomsten

av flera varubusslinjer inom kommunen. Vid samtal med olika hushåll och en vid försöksverksamhetens start företagen intervjuundersökning har konstaterats att köptroheten mot de befintliga varubussarna är mycket hög trots det begränsade sortiment som erbjuds. Risken för en framtida nedläggning av varubusslinjen torde starkt ha medverkat till den höga köptroheten. Flera hushåll har även påtalat nackdelarna med hemsändning, t. ex. att själv inte kunna välja varor och risken att inte få de varor som beställts.

Sammanfattningsvis kan konstateras att utnyttjandegraden har varit låg under den hittillsvarande försöksperioden. Förklaringen torde vara otillräcklig information och i vissa fall obekväma restider vad gäller personbefordran. Skälet till att hemsändningsmöjligheterna inte har utnyttjats i större omfattning är sannolikt förekomsten av varubusslinjer i försöksområdet och de i övrigt förhållandevis små avstånden till dagligvarubutiker.

5.3 Hemsändning med lantbrevbärare

5.3.1 Verksamhetens uppläggnig

Försöksverksamhet med varudistribution via lantbrevbärare pågår för närvarande inom fyra glesbygdskommuner. I Bengtsfors kommun inleddes försöksverksamhet utefter en lantbrevbäringslinje vid månadsskiftet mars/april 1971. Totalt berörs omkring 75 hushåll. Verksamheten har begränsats så att hemsändningsmöjligheter föreligger endast en dag per vecka. Orsaken till denna begränsning är att området trafikeras av varubuss en dag per vecka, varigenom hemsändningen via lantbrevbärare närmast är att betrakta som ett komplement. I Dals Eds kommun startade liknande försöksverksamhet utefter en lantbrevbäringslinje samtidigt som i Bengtsfors. Försöksverksamheten i Dals Eds kommun berör drygt 200 hushåll. Hemsändningsmöjligheter föreligger två ggr per vecka utefter denna linje. Bengtsfors och Dals Eds kommuner (Bengtsfors kommunblock) har

tillsammans beviljats ett anslag om 30 000 kr. för försöksverksamheten.

I Malungs kommun inleddes försöksverksamhet utefter en lantbrevbäringslinje omkring månadsskiftet maj/juni 1971. Kommunen har beviljats ett anslag om 30 000 kr. för verksamheten. Totalt berörs i detta område ca 100 hushåll. Liksom i Bengtsfors är verksamheten närmast ett komplement till en befintlig varubusslinje. I samtliga ovan nämnda försöksområden har hemsändningen begränsats till dagligvaror, dvs. livsmedelsbutikernas sortiment. Dessutom medges i Malungs kommun även hemsändning av apoteksvaror. Avsikten är att apoteksvaror skall inkluderas i försöksverksamheten även inom Bengtsfors och Dals Eds kommuner.

I Eda kommun startade försöksverksamhet med hemsändning via lantbrevbärare i mitten av juni 1971. Kommunen beviljades ett anslag om 40 000 kr. för verksamheten. Hemsändning har organiserats i hela kommunens glesbygd och berör samtliga 11 nu existerande lantbrevbäringslinjer. I vissa fall kan även hemsändning utföras via ordinarie busslinjer. Försöksverksamheten omfattar totalt ca 2 000 hushåll.

I Eda kommun innefattas även fackhandeln i försöksverksamheten. Alltför skrymmande varor kan emellertid inte distribueras via lantbrevbärare. I princip avses hemsändning kunna utföras utan begränsning till vissa veckodagar. Liksom i ovan nämnda försöksverksamhet inom Bräcke kommun kan varor beställas från butik antingen per telefon eller via en särskild beställningslista. Lantbrevbäraren levererar varorna till bostaden varvid betalning kan ske direkt via postgiroinbetalningskort. För att pröva möjligheterna att distribuera djupfrysta produkter testas några olika typer frysemballage av cellplast i de berörda kommunerna. Frysemballaget är avsett att användas flera gånger och returneras därför till butiken av lantbrevbäraren.

Postverket uttar en fraktavgift av 4 kr. per kolli om högst 10 kg. I denna avgift inkluderas all service, t. ex. returtransport av frysemballage. Hälften av fraktkostnaden subventioneras av respektive kommun.

5.3.2 Verksamhetens omfattning

Eftersom försöksverksamheten med varudistribution via lantbrevbärare nyligen har inlett kan ännu inga slutsatser dras om verksamhetens omfattning och uppläggning. På de båda berörda lantbrevbäringslinjerna i Bengtsfors och Dals Eds kommuner distribuerades under de första fyra månaderna knappt 100 försändelser. Verksamheten hade alltså inte någon betydande omfattning, vilket torde sammanhånga med att försöket endast pågått under en kortare tid. Tendensen under den första fyramånadersperioden synes dock vara en viss ökning av antalet distribuerade varuförsändelser.

Postverket har sedan hösten 1969 bedrivit liknande försöksverksamhet utefter en lantbrevbäringslinje i Kils kommun. Denna verksamhet avser hemsändning av dagligvaror enbart efter beställning per telefon. Djupfrysta varor ingår inte i hemsändningen och varorna levereras endast till hushållens postlådor. Med denna lägre service i förhållande till ovan nämnda försöksverksamhet, uppgår fraktavgiften endast till 1:50 per kolla om högst 10 kg, varav kunden svarar för 1:- och butiken för resterande del.

Totalt berörs 250 hushåll av försöksverksamheten i Kils kommun. Under den första försökstiden uppgick antalet varuförsändelser på den aktuella lantbrevbäringslinjen i genomsnitt till fem per dag. Utnyttjandegraden har successivt ökat så att antalet distribuerade försändelser för närvarande uppgår till drygt sju per dag i genomsnitt. För att närmare studera verksamhetens omfattning har fraktsedlarna undersökts för månaderna mars och april 1971. Totalt levererades 180 respektive 155 kollar under de båda månaderna, vilket med hänsyn till infallande sö- och helgdagar i genomsnitt motsvarade ca sju per dag. Betydande variationer mellan olika veckodagar (0-19) kunde emellertid konstateras. Antalet levererade försändelser var vanligen störst i slutet av veckan.

Av de 335 undersökta försändelser som distribuerats under den aktuella tvåmåna-

dersperioden hade nära 60 % beställts av pensionärer. Sammanlagt utnyttjades hemsändningsmöjligheterna minst en gång under perioden av 66 hushåll. Drygt en fjärdedel av samtliga hushåll utefter lantbrevbäringslinjen beställde alltså varor för hemsändning någon gång under de båda månaderna. Av dessa 66 hushåll, visade sig 39 vara pensionärshushåll. I tabell 2 redovisas hushållen fördelade efter hur ofta de utnyttjat hemsändningsmöjligheterna.

Tabell 2 Antalet hushåll fördelade efter utnyttjandegraden under 2 månader

Antal ggr per två månader	Andel av hushållen
- 1	36
2 - 3	17
4 - 5	17
6 - 10	15
11 - 15	5
16 -	10
Totalt	100

Som framgår av tabell 2 utnyttjade flertalet hushåll hemsändningsmöjligheterna relativt sällan. Endast 30 % beställde varor för hemsändning sex gånger eller oftare under den aktuella tvåmånadersperioden. Samma tendens kunde konstateras även för pensionärshushåll.

Tabell 3 Antalet försändelser fördelade efter avståndet mellan kund och butik

Avstånd till butik (km)	Antal försändelser (%)	
	Samtliga hushåll	Därav pensionärshushåll
- 2	8,4	5,1
3 - 5	26,6	23,1
6 - 10	53,0	64,6
11 -	12,0	7,2
Totalt	100,0	100,0

Flertalet varuförsändelser har distribuerats till hushåll inom 10 km avstånd från butikerna. Denna tendens visade sig vara ännu mer markant för pensionärshushållen. Sammanfattningsvis kan konstateras att

utnyttjandet av hemsändningsmöjligheterna på den undersökta lantbrevbäringslinjen i Kils kommun har varit relativt högt, särskilt bland pensionärshushåll. Drygt en fjärdedel av samtliga hushåll utefter linjen har beställt varor för hemsändning minst en gång under den studerade tvåmånadersperioden. Det är emellertid endast ett litet antal hushåll, som mer frekvent har använt sig av hemsändningsmöjligheten. De flesta varuförsändelser har distribuerats till hushåll inom 10 km avstånd från butikerna.

Kronologisk förteckning

---

1. Ämbetsansvaret II. Ju.
2. Svensk möbelindustri. I.
3. Personal för tyg- och intendenturförvaltning. Fö.
4. Säkerhets- och försvarspolitiken. Fö.
5. CKR (Centrala körkortregistret) K.
6. Beskattning av reklam. U.
7. Beskrivning och analys. U.
8. Ställningstaganden och förslag. U.
9. Reklamens bestämningsfaktorer. U.
10. Godsbefordran till sjöss. Ju.
11. Förenklad löntagarbeskattning. Fi.
12. Skadestånd IV. Ju.
13. Kommersiell service i glesbygder. In.

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Ämbetsansvaret II. [1]
Godsbefordran till sjöss. [10]
Skadestånd IV. [12]

Försvarsdepartementet

Personal för tyg- och intendenturförvaltning. [3]
Säkerhets- och försvarspolitiken. [4]

Kommunikationsdepartementet

CKR (Centrala körkortsregistret) [5]

Finansdepartementet

Förenklad löntagarbekattning. [11]

Utbildningsdepartementet

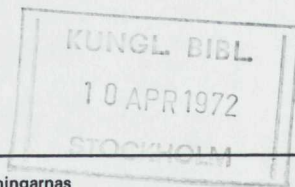
Reklamutredningen. 1. Beskattning av reklam. [6] 2. Beskrivning och analys. [7] 3. Ställningstaganden och förslag. [8] 4. Reklamens bestämningsfaktorer. [9]

Inrikesdepartementet

Kommersiell service i glesbygder. [13]

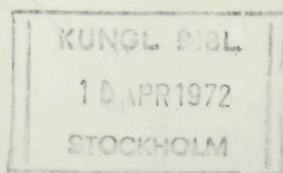
Industridepartementet

Svensk möbelindustri. [2]

Allmänna Förlaget

ISBN 91-38-00171-3